

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM

HITTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

KÁNONJOGI POSZTGRADUÁLIS INTÉZET

**Az igazságos büntetés és a jóvátétel
egyházjogi kapcsolata**

Doktori disszertáció

Készítette: Vitális Gábor SDB

Konzulens: Dr. Artner Péter

Budapest

2025

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	9
Az igazságos büntetés elméleti és gyakorlati kérdései	16
1. Az igazságosság és a méltányosság alapelvei	17
1.1 Az igazságosság jogtörténeti, filozófiai és teológiai alapjai	17
1.1.1 A kánonjog jelentősége a jogtörténetben	17
1.1.2 Antijuridikus irányzatok	19
1.1.3 Spirituális irányzatok	20
1.1.4 A II. Vatikáni Zsinat tanítása	22
1.1.5 A II. Vatikáni Zsinat utáni időszak	23
1.2 Az egyházi igazságosság fogalma és jelentései	34
1.2.1 A jog általános meghatározása; A „ <i>ius</i> ” szó különböző jelentései	34
1.2.2 A kapcsolatokban létező személy és a jog igazságos rendje	39
1.2.3 Az igazságosság, mint erény	40
2. Az igazságos büntetés kritériumai	43
2.1. Aequitá	43
2.2. Proporcionalitás	48
2.3. A javító cél	49
2.4. A közösségi jó védelme	49
2.5. Irgalmasság	50
3. A büntetés célja és hatékonysága	51
3.1. Fogalmi tisztázás	51
3.1.1. A bűncselekmény	51
3.1.2. A bűn	52
3.2. A büntetés	58
3.2.1. A büntetés céljának teológiai jellege	60
3.2.2. A büntetés preventív céljai	62
3.2.3. A büntetés célja: megtorlás vagy nevelés?	64
3.2.4. A büntetés hatékonyságának mérése	67
3.3. A megbánás szerepe a jóvátétel szempontjából	71
3.4. A közösség reakciói; felelősség és dialógus	73
4. Az áldozatok jogai és védelme	77
4.1. Áldozat vagy tanú?	78

4.2.	Az áldozatok szerepe a büntetőeljáráásban.....	81
4.3.	Az áldozatok meghallgatása és támogatása	83
4.4.	A kártérítési kereset és a tisztességes eljárás elve az áldozatok részvételét tekintve ..	87
4.5.	Az áldozatok lelki- és közösségi támogatása	91
4.5.1.	A CIC büntető törvénykönyve.....	92
4.5.2.	<i>Sacramentorum Sanctitatis Tutela</i> motu proprio	94
4.5.3.	<i>Normae de gravioribus delictis</i> , vagyis <i>Sacramentorum Sanctitatis Tutela</i> 2010-es megújított verziója	95
4.5.4.	<i>Come una madre amorevole</i> motu proprio	98
4.5.5.	<i>Vos estis lux mundi</i> motu proprio	99
4.5.6.	<i>Libellus vademecum de quibusdam articulis procedurae tractationis casuum abusuum sexualium super minores a clericis commissorum</i>	101
4.5.7.	<i>Minorum tutela actiosa</i> kiadvány.....	103
5.	A jóvátétel formái és lehetőségei	104
5.1.	A restitúció a kánoni jóvátétel szempontjából vizsgálva	105
5.2.	Az egyenlőség helyreállítása és az egyenértékűség kánoni vonatkozásai	107
5.3.	Az egyenlőség disztributív vagy kommutatív igazságosságot érintő szempontjai	109
5.4.	Kártérítés	111
5.4.1.	A kár meghatározása	112
5.4.2.	Kárfelelősség	113
5.5.	Kártalanítás.....	115
5.6.	Kárpótlás	117
5.7.	Összegzés – A fogalmak az igazságosság szempontjából való értékelése	119
6.	Igazságosság és erkölcsi felelősség	121
6.1.	Az emberi jogok forrása és célja	121
	Az egyházi büntetőjog alapelvei.....	128
1.	Az egyházi büntetőjog fogalma és céljai	129
1.1.	Az egyházi büntetőjog meghatározása	129
1.2.	A büntetés célja és funkciói.....	134
1.3.	Az egyházi és a világi büntetőjog összehasonlítása	136
1.4.	Az egyházi büntetőjog jelentősége a hitélet szemszögéből	142
1.5.	Az egyházi büntetőjog jelentősége a jóvátétel szemszögéből.....	144
1.6.	Létezik-e igazságos büntetés?	148
1.6.1.	Igazságosságra törekvés	149
1.6.2.	Az igazságos büntetés és a gyógyító igazságszolgáltatás	149
1.6.3.	A büntetés indokoltsága	151

1.6.4.	Létezik-e igazságos büntetés?	152
2.	Jogsértések és bűncselekmények típusai a kánonjogban	153
2.1.	Hit és erkölcs elleni jogsértések	154
2.1.1.	A címzést érintő fogalom tisztázás	154
2.1.2.	Hitehagyás, eretnokség, szakadárság.....	156
2.1.3.	Elítélt tanítás hirdetése vagy az a mellett való makacs kitartás	157
2.1.4.	Pápai intézkedés ellen való „felfolyamodás”	157
2.1.5.	Nem katolikus vallásban való kereszttelítés és nevelés.....	158
2.1.6.	Káromlás, erkölcstelenség, sértés, gyűlölet ill. megvetés szítása	158
2.1.7.	Megszentségtelenítés.....	159
2.2.	Személy és emberi méltóság elleni jogsértések	160
2.2.1.	Fizikai erőszak egyházi személyekkel vagy krisztushívőkkel szemben	162
2.2.2.	Emberölés, súlyos testi sértés, valamint az abortusz.....	163
2.2.3.	Szexuális visszaélések, különösen kiskorúakkal és sérült személyekkel szemben	165
2.2.4.	Általános engedetlenség	168
2.2.5.	Gyűlöletkeltés vagy engedetlenségre való buzdítás	172
2.3.	Egyházi javakkal kapcsolatos jogsértések.....	173
2.3.1.	Az igazság eltorzítása és a hatóság megtévesztése	173
2.3.2.	A közösség javainak jogtalan elidegenítése vagy azok megsértése	176
2.3.3.	Az erkölcsi és lelki rend megsértése a közösségen belül	178
2.4.	Liturgikus jogsértések esetei	181
3.	Az egyházi büntetési rendszer.....	181
3.1.	Büntetési fokozatok és formák	183
3.1.1.	A gyógyító büntetések vagy cenzúrák.....	184
3.1.2.	Jóvátevő büntetések.....	184
3.1.3.	Büntető óvintézkedések és vezeklések.....	184
3.1.4.	Egyéb büntetések.....	185
3.1.5.	Egyéb csoportosítási lehetőségek.....	185
3.2.	A büntetés kiszabásának eljárása: az eljárás és a per igazságos követelményei ...	186
3.2.1.	Az eljárási folyamat	186
3.2.2.	A bírósági vagy peres eljárás.....	187
3.2.3.	Az ítélet és az igazság megállapítása	187
3.2.4.	Kontradiktórius eljárás	188
3.2.5.	Az igazságos eljárás	189
3.2.6.	Hogyan lesz egy döntés igazságos?.....	190

3.3.	Az egyházi büntetések és azok végrehajtása.....	191
3.4.	A büntetés enyhítése és eltörlése	196
3.4.1.	Általános irányelvek a büntetések enyhítésének és eltörlésének kérdéseire.....	197
3.4.2.	A büntetés elengedésének mérlegelési szempontjai (károk helyrehozatala, a botrány megszüntetése, a bűnbánó személy lelki fejlődése)	200
A jóvátétel egyházi gyakorlata és eszközei		204
1.	A személyes jóvátétel eszközei	207
1.1	Megbocsátás és felelősségvállalás.....	207
1.2	A szimbolikus jóvátétel	210
1.3	A szimbolikus jóvátétel lehetséges nehézségei	212
1.3.1.	Az elkövető részéről történő szimbolikus gesztus felajánlása	212
1.3.2.	A szimbolikus gesztusok elfogadásának kihívása	213
2.	Jóvátételi eszközök az Egyház gyakorlatában: Az egyházi jóvátétel öt pillére	215
2.1.	A bűnbánat és vezeklés eszköztára.....	226
Befejezés		229
Források és irodalom		230
SOMMARIO.....		252

***Hálával** szüleimnek és rendtársaimnak, akik mindig támogattak és bíztak bennem.*

***Köszönettel** azoknak, akik építő kritikájukkal gazdagítottak.*

***Imádsággal** azon fiatalok felé, akik megosztották velem konkrét sérelmeiket, hogy azokat látva legyen bátorságom és erőm e kényes téma mélyére hatolni.*

Rövidítések

AAS	<i>Acta Apostolicae Sedis</i> , Romae 1909 kk.
AAVV	Auctores varii
Cf.	<i>confer</i> – tartalmi hivatkozás, nem szó szerinti idézet; hasonlítsd össze
CIC	<i>Codex Iuris Canonici</i> auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, (25 ian. 1983) in <i>AAS</i> 75 (1983) 1-137. 1917-es CIC
CCEO	<i>Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium</i> , auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (18 oct. 1990), in <i>AAS</i> 82 (1990) 1045-1363.
1917-es CIC	<i>Codex Iuris Canonici Pii X pontificis maximi iussu digetus</i> , Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, in <i>AAS</i> 9 (1917) 11-456.
CDF	Congregatio pro Doctrina Fidei
Chir.	cyrographum, kiroszt
Dig.	Digesta
GS	<i>Gaudium et Spes</i> , Const. past., in <i>AAS</i> 58 (1966), 1025-1120.
ERDŐ	ERDŐ, P., <i>Egyházjog</i> , Budapest 2023.
Ibidem	ugyanott
k., kán.	kánon
kk.	kánonok
KEK	<i>Katolikus Egyház Katekizmusa</i> , Budapest 2020.
ld.	lásd
Litt.	levél
Litt. Ap.	apostoli levél
Litt. Circ.	körlevél
Litt. Enc.	elnciklika
LG	<i>Lumen gentium</i> , Const. dogm., in <i>AAS</i> 57 (1965), 5–75.
OT	<i>Optatam totius</i> , Decr., in <i>AAS</i> 58 (1966), 713–727.
p.	oldal
pp.	oldalak
n.	pont
nn.	pontok
MÉKSz	PUSZTAI, F. (szerk.), <i>Magyar Értelmező Kézisótár</i> , Budapest 2003.
MP	motu proprio

MJLex	MÁRKUS, D. (szerk.), <i>Magyar Jogi Lexikon</i> I–VI. kötet, Budapest 1898–1907.
Rescr.	leirat
Ibidem	ugyanott
Inst.	<i>Institutiones Iustiniani</i> , in <i>Corpus Iuris Civilis</i> , ed. MOMMSEN, Th. – KRÜGER, P., Berlin 1872.
SC InstCath	Sacra Congregatio pro Istitutione Catholica
ss.	soron következők
Summa	AQUINÓI SZENT TAMÁS, <i>Summa Theologiae kérdései a jogról</i> , Budapest 2011.
szerk.	szerkesztette
uo.	ugyanott
u.n.	ügynevezett
Vademecum	CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, <i>Libellus vademecum de quibusdam articulis proceduræ tractationis casuum abusuum sexualium super minores a clericis commissorum</i> , in <i>AAS</i> 112 (2020) 681-713.
VELM	FRANCISCUS PP., <i>Sulla protezione dei minori e delle persone vulnerabili</i> , Litt. Ap., in <i>AAS</i> 111 (2019), 485-487.
V.ö.	vesd össze

Bevezetés

A kutatás célja, indokoltsága

„*A büntetés önmagában nem gyógyít.*” Ez a tapasztalat különösen élesen mutatkozott meg az utóbbi évtizedek során, amikor az Egyház komoly válsághelyzetekkel szembesült. A különböző esetek nemcsak jogi válaszokat követeltek, hanem az igazságosság mélyebb értelméről való teológiai és pasztorális reflexiót is sürgetővé tették. A lényegi újragondolások és megújult rendelkezések a közvéleményt és a hívek közösségét mégsem nyugtatták meg kellőképpen, mert az igazságszolgáltatás nem merülhet ki egy jogilag megfelelően, majd formálisan lezárt eljárásban ill. kiszabott szankciókban.

A laikus szemlélő számára tűnhet úgy, hogy sok esetben az egyházi döntéshozatal mintha megelégedne az ítéletek kimondásával, miközben a sértett, a közösség és nem ritkán az elkövető is mélyebb elégtételre vágyik. Az eljárások lezárását gyakran nem követi valódi kiengesztelődés, a jóvátétel pedig – amely a bűn és a bűncselekmény következményeinek személyes és közösségi helyreállítást célozná – elmarad vagy pusztán formalitássá válik. A kánoni büntetőjog célja nem merülhet ki a szankcionálásban: a közösségi bizalom helyreállítása, a sértettek iránti jóvátétel, valamint a bűnbánatot vállaló elkövető lelki újjáépülése is a kánoni igazságszolgáltatás részét kell, hogy képezze.

Az egyházi igazságszolgáltatás, ha hű akar maradni a saját isteni eredetű céljához, túl kell lépnie a jogpozitivizmus keretein: a valódi gyógyulás, a közösség belső rendjének megerősödése, valamint az áldozatok méltóságának helyreállítása megköveteli a jóvátétel átfogó és konkrét megvalósulását.

Ferenc pápa *Pascite gregem Dei* apostoli konstitúciójában megfogalmazta annak az igényét, hogy a pásztorok buzdításaikkal, tanácsaikkal, példájukkal, de tekintélyükkel is vezessék és irányítsák a rájuk bízottakat.¹ A Krisztustól az Egyházra bízott feladatban a törvények olyan világos szabályrendszert alkotnak, melyek segítik Isten népét, hogy az örök üdvösség felé vezető úton biztosan és hűségesen előre tudjanak haladni.

Az Egyház törvényei szükségszerűen kell, hogy visszatükrözzék az alapító szándékát, valamint a hitből erőt merítve keressék és megtartsák azt a biztos alapot, melyet Krisztus, mint az örök igazság forrása hagyott ránk.

¹ V.ö. FRANCISCUS PP, *Pascite gregem Dei* Const. Ap. (23 mai 2021), in *AAS* 113 (2021).

Mai társadalmunkat különösen is gyors és mélyreható változások jellemeznek. Az igazságtalanság gyakran újabb igazságtalanságot szül, s az egyre mélyülő ilyen jellegű dinamika között ott találhatók azok a személyek, akik kiváltották és akik megtűrik vagy elszenvedik az igazságtalanságot. Az emberi kapcsolatok egyensúlya – a hagyomány és a megújulás között – csak akkor lehet tartós és hiteles, ha az isteni rendre épül, amely megerősíti az emberi méltóságot és stabilitást ad a kapcsolatok rendjének. A kánonjog az isteni igazságosság megvalósulásának eszköze. Nem csupán a jogok és kötelességek kiegyensúlyozására törekszik, hanem mindenekelőtt a lelkek üdvösségét szolgálja.

A bűn Isten akaratával szembeni hűtlenséget jelent. A bűncselekmény azt a tettet – vagy éppen elmulasztott cselekvést – amely egyértelműen szembe megy a jogrend bizonyos normáival, s amelynek megsértésére a jogalkotó büntetést helyezett kilátásba.² Mindkettő elkövetés olyan törést eredményez, amely – a kinyilatkoztatás fényénél vizsgálva – az emberi cselekedetekben az igazságosság és erkölcsösség elutasításaként nyilvánul meg. Az emberi kapcsolatok szövetében, a felebaráti viszonyok megromlásában szükségszerűen mások jogainak, méltóságának sérelmét vonja maga után. A valódi igazságosság azonban a megbékélésre törekszik, és párbeszédet folytat, ezáltal kezdi el a bűnös cselekedet által okozott sebeket gyógyítani.

A kánoni igazságszolgáltatásban a jóvátétel nem csupán jogi kötelezettség, hanem antropológiai és lelkipásztori tett is. A személy méltóságából és a közösség egyensúlyvesztésének helyreállítást célzó szükségéből fakad. Igyekszik elősegíteni a bűnbánatot, a kiengesztelődést és az isteni igazságossággal való újbóli közösséget. A jóvátétel így az üdvösség rendjébe való visszakapcsolódás egyik útja: eszköz a személyes és közösségi felelősségvállalás növekedésére, az elkövető lelki gyógyulására, az áldozat méltóságának visszaállítására és az egyházi közösség megerősítésére.

A jelen dolgozat kiindulópontja az a felismerés, hogy a jóvátétel teológiai, jogi és pasztorális szempontból sem elválasztható az igazságos büntetés kánonjogi fogalmától. Kutatásom célja, hogy feltárjam e két valóság összefonódását: hogyan őrizheti meg az egyházi büntetőjog a jogrend integritását, miközben eszközzé válik a kiengesztelődés, az emberi méltóság helyreállítása és a közösség meggyógyítása felé vezető úton.

² V.ö. ERDŐ, P., *Bűn és bűncselekmény*, Budapest 2013, 83-84.

Konkrét kutatási céljaim:

- az igazságos büntetés elméleti és gyakorlati kritériumainak vizsgálata, különös tekintettel az egyházi jogrend sajátosságaira és a II. Vatikáni Zsinat utáni kánonjogi fejlődésre. A kutatás célja annak feltárása, miként értelmezhető az igazságosság és a méltányosság a kánonjogban, és hogyan fonódik ezekbe a szeretet isteni parancsa, mint a kánoni büntetés legbensőbb motiváló elve. Ez a szeretet alapozza meg azt a szankcionálási formát, amely nemcsak igazságos, hanem képes a jóvátétel, a megbékélés és a lelki gyógyulás előmozdítására is;
- a jóvátétel, mint a büntetés egy sajátos formájának elemzése, valamint annak a bemutatása, hogyan képes az igazság-, igazságosság eszméjét – mind személyes, mind közösségi szinten – valóságosan kifejezni. A kutatás külön vizsgálja a jóvátétel erkölcsi és jogi formáit, valamint azok kapcsolódását a bűnbánat és kiengesztelődés folyamatához;
- az egyházi büntetőjog alapelveinek elemzése, különös figyelemmel a büntetés céljaira és funkcióira, valamint annak vizsgálata, hogy a kánonjog keretei között értelmezhető-e az „igazságos büntetés” fogalma. A cél annak feltárása, hogy a büntetőjog miként valósíthatja meg a lelkek üdvösségét szolgáló célt, és hogyan tudja összeegyeztetni a jogi kényszert az irgalmasság és a gyógyítás pasztorális elvével;
- a jóvátétel szerepének és hatásának feltárása a kánoni büntetőeljárásokban. Különös tekintettel arra, miként szolgálhatja a megbékélést, a kiengesztelődést és az Egyház igazságszolgáltatási küldetését az elkövető, az áldozat és a közösség szemszögéből. A kutatás vizsgálja e három alany spirituális, erkölcsi és a jogi jóvátétel igényét, és azt, hogy a kánoni eljárás milyen lehetőségek és módok által képes ezt előmozdítani.

Kutatásom alapvető kérdése

Hogyan kapcsolható össze a kánonjogi büntetés igazságossága – létezik-e egyáltalán igazságos büntetés a kánonjogban – és a jóvátétel teológiai-antropológiai dimenziója úgy, hogy az egyházi igazságszolgáltatás ne csak a törvények szigorúan formális alkalmazásában, hanem a méltányosságot és a szeretet erényeit alkalmazva, személyre szabott igazságot valósítson meg a lelkek üdvösségét szem előtt tartva?

Kutatásom ezen alapkérdését kiegészítő két alkérdése

Milyen szerepet tölt be, illetve tölthet be a jóvátétel a kánonjogi igazságszolgáltatásban? Különösképpen is az igazság, az igazságosság, az elkövető megtérése, az áldozat méltóságának helyreállítása és az egyházi közösség belső rendjének újjáépítése szempontjaiból vizsgálva.

Létezik-e egy olyan korunkban is alkalmazható egyházi jóvátételi gyakorlat, amely képes integráltan szemlélni és alkalmazni a bűnbánat, a vezeklés és a megbocsátás dimenzióit? Másként fogalmazva: lehetséges-e olyan egységes rendszer, amely az elkövető, az áldozat és az egész egyházi közösség számára a gyógyulás hiteles útját kínálja?

A kutatás módszere

A dolgozatban olyan módon vizsgálom a címben feltüntetett kánonjogi kérdéseket, hogy azok teológiai, filozófiai, jogtörténeti és pasztorális kérdéseit nem elkülönítve szemlélem, hanem egységben értelmezem, mindig a lelkek üdvösségéhez – az egyházban a legfőbb törvényéhez³ – igazítva. E megközelítés interdiszciplinárisnak nevezhető, mivel a normatív szövegek joggyakorlatát a kortárs kánonjogi szakirodalom segítségével egységes keretbe rendezi a kutatás témája alatt.

A kutatás elsősorban kvalitatív normatív-elemző módszert követ, amely az alábbi elemekre épül:

- **Történeti áttekintés:** a kánonjog fejlődése, formálódása és annak helye a II. Vatikáni Zsinat utáni reformok tükrében, különösen is büntetőjog kérdéseit vizsgálva;
- **Teológiai és filozófiai alapozás:** az igazságosság, méltányosság, irgalom és szeretet fogalmának teológiai, filozófiai és történeti értelmezése, különös tekintettel a bűn, bűncselekmény, kiengesztelődés és jóvátétel fogalmi összefüggéseire;
- **Normatív elemzés:** a CIC és az idevonatkozó motu proprio dokumentumok ill. pápai megnyilatkozások szisztematikus vizsgálata, valamint az ezekhez kapcsolódó jogértelmezések;
- **Pasztorális és antropológiai megfontolások:** a büntetés és jóvátétel hatásának vizsgálata az elkövető, az áldozat és a közösség szempontjából, figyelembe véve az egyházi gyakorlat és a lelkivezetés tapasztalatait;
- **Összehasonlító és kritikai módszer:** a pozitív normák és elméleti álláspontok összevetése, valamint a joggyakorlat és a szakirodalom fényében történő kritikai értékelés;

³ V.ö. CIC 1752. kán.

- **Gyakorlati modellalkotás és elemzés:** a jóvátétel egyházi gyakorlatára vonatkozó vizsgálat, különösen „az egyházi jóvátétel öt pillére” elnevezésű saját modell ismertetése, annak teológiai, pasztorális, valamint kánonjogi szempontú bemutatása. Annak feltárása, miként járulhat hozzá a kánoni büntetőeljárásokban a kiengesztelődés, az igazságosság és a közösségi gyógyulás előmozdításához.

A kutatás módszertani megközelítése nem korlátozódik a pusztán elemzésre és rendszerezésre: figyelmet fordít a gyakorlati alkalmazhatóság szempontjaira, és egyúttal először kísérli meg Magyarországon egységes keretbe foglalni az igazságos büntetés és a jóvátétel kánonjogi kapcsolatának vizsgálatát. Ennek megfelelően a kutatás célja túlmutat a leíró és rendszerező szándékon: reflektív és konstruktív megközelítésre törekszik. Ajánlásokat fogalmaz meg a kánonjogi büntetőeljárás és büntetések, valamint a jóvátétel teológiailag és pasztorálisan összhangban álló, a gyakorlatban is alkalmazható szorosabb összekapcsolására.

A kutatás hipotézisei

Kiindulópont

A kánonjogi büntetőeljárások gyakorlatában a jóvátétel szerepe háttérbe szorult. Pedig az nem csupán mellékes büntetést kiegészítő lehetőség vagy pusztán formai követelményként megjelenő normakiegészítés. A jelenlegi törvények viszont sokszor a szankcionálásra, nem pedig a kapcsolati, spirituális és közösségi rend helyreállítására összpontosítanak. A kutatásom abból a felismerésből indul ki, hogy egy büntetés csak akkor lehet igazságos, ha egy magasabb célhoz igazodik és ezért helyreállít. Ezért az igazságos büntetés fogalma nem érthető meg a jóvátétel teológiai és pasztorális dimenziói nélkül.

Alaphipotézis

Alapfeltevésem, hogy az igazságos büntetés és a jóvátétel a kánonjogban nem választhatók el egymástól: az egyházi jogi szankciók célja ugyanis nem csupán a normatív rend elérése, hanem a kiengesztelődés, a közösségi gyógyulás szolgálata és az okozott károk és törések egyensúlyvesztésének helyreállítása. A jóvátétel kifejezetten a lelkek üdvössége célkitűzés szolgálatába állítható, mint gyógyító és kiegyensúlyozó tényező.

Részhipotézis

A kánonjogi büntetőeljárások fejlődése során egyre erősebben megfogalmazódott az az igény, hogy az eljárások ne csupán jogi igazságtételre, hanem lelkipásztori és közösségi

megbékélésre is törekedjenek. A jelen kutatás azt a kérdést sem hagyhatja figyelmen kívül, hogy miként integrálható a jóvátétel fogalma az egyházi büntetőjog rendszerébe, és milyen következményekkel járhat ez az igazságosság és jogbiztonság szempontjából. Ennek kutatásához a következő részhipotéziseket fogalmazom meg:

- A büntetőeljárásba jogi teológiai és pasztorális szempontból egyaránt lehetséges integrálni a jóvátétel fogalmát és az teljesebb igazságosságot és jogbiztonságot eredményezhet;
- A jóvátétel hármasság relációja – elkövető, áldozat, közösség – mentén differenciált és személyre szabott igazságszolgáltatás és büntetés valósulhat meg;
- Létezik olyan modell, mely gyakorlati keretet biztosíthat a jóvátétel alkalmazására és figyelembe veszi: a fentebb említett szempontokat és relációkat, valamint elősegíti az egyházi eljárásokban a morális és közösségi egyensúly helyreállítását is;
- Az igazságos büntetés kritériumai kizárólag a jóvátétel szempontjait figyelembe vevő keretben nyer kánonjogi – egyben teológiai és pasztorális – hatékonyságot.

Várható eredmények

A kutatás elméleti, gyakorlati és pasztorális szinten is képes hozzájárulni egy igazságosabb, gyakorlatban is alkalmazható, az igazságosságot, a büntetést és a jóvátételt figyelembe vevő kánonjogi büntetőgyakorlat kialakításához.

Elméleti síkon egységes rendszerbe foglalja az igazságos büntetés és a jóvátétel kapcsolatát. Ezáltal nyújt egy új fogalmi szintézist. Gyakorlati szinten irányelveket és alkalmazható modelljavaslatot kínál az egyházi büntetőeljárások megújítására a jóvátétel mélyebb és strukturáltabb beépítésével. Újszerűsége révén mindez hozzájárulhat egy, a kánonjogi alapokban gyökerező kiengesztelő kultúra megalapozásához és fejlődéséhez az Egyházban. Pasztorális síkon pedig elősegíti a közösségi megbékélést és a sértettek iránti empátikusabb választ. A kánonjogi eszközök ilyen jellegű kiszélesítésével pedig a lelkek üdvösségének szolgálatát is hatékonyabbá teheti.

Összegzés

A dolgozat első része az igazságos büntetés elméleti és gyakorlati kérdéseit tárgyalja. A II. Vatikáni Zsinatot követő időszak kánonjogot érintő változások áttekintése után különös figyelemmel vizsgálja az igazság, az igazságosság, a méltányosság, valamint a szeretet és irgalom egyházi kapcsolódási pontjait. E keretben külön fejezetet szentel az *aequitas*, a

proporcionalitás és az irgalmasság elveinek, mint a kánoni büntetőjog alapvető normatív és pasztorális vezérelveinek. Az igazságos büntetés fogalmának és céljainak elméleti és gyakorlati megalapozását követően a bűn és a bűncselekmény közötti különbséget, a büntetés céljainak teológiai és nevelő dimenzióit, valamint a büntetés hatékonyságának kérdését kutatja. Itt kiemelt figyelmet fordít a megbánás szerepére a jóvátétel szempontjából, valamint az egyházi közösség és az áldozatok bevonásának szükségességére. Külön fejezet tárgyalja az áldozatok jogait, részvételét és támogatását a kánoni eljárások során, figyelembe véve a vonatkozó normatív dokumentumokat. Az első rész zárásaként bemutatásra kerülnek a jóvátétel különböző formái – restitúció, kártérítés, kárpótlás – valamint ezek kánonjogi értelmezései nemcsak jogi, hanem igazságossági és méltányossági szempontból is. Mindezekben keresztül szemléli a jóvátétel célrendszerbe illeszkedő formáit és lehetőségeit.

A dolgozat második része az egyházi büntetőjog alapelveire koncentrálna. Meghatározza az egyházi büntetőjog fogalmát és célját, választ ad a kérdésre: létezik-e igazságos büntetés a kánonjogban. Mindezek után megvizsgálja a kánonjogi jogsértések és bűncselekmények főbb típusait, külön kategóriák szerint csoportosítva azokat. Végezetül bemutatja az egyházi büntetési rendszert: a büntetések fokozatait és kiszabásuk, végrehajtásuk, enyhítésük és eltörlésük eljárásait és lehetőségeit. Mindezekben szemlélteti a kánoni büntetőeljárás méltányosságát szem előtt tartó és lelkipásztori megfontolásokat figyelembe vevő gyakorlatát.

A dolgozat harmadik, befejező része a jóvátétel jelenlegi egyházi gyakorlatát elemzi. E szakaszban kerül bemutatásra az általam kidolgozott gyakorlati modell: „az egyházi jóvátétel öt pillére”. Ez teológiai, pasztorális és kánonjogi szempontból integrálja a bűnbánat, a vezeklés, a megbocsátás és a közösségi helyreállítás dimenzióit. A modell célja, hogy a kánonjogi eljárások során ne csupán a normatív rend, hanem a közösségi gyógyulás és a lelkek üdvössége is előmozdításra kerüljön.

Az igazságos büntetés elméleti és gyakorlati kérdései

1. Az igazságosság és a méltányosság alapelvei

Az igazságosság és a méltányosság – ez a két nem mindig egyszerűen meghatározható fogalom – alapvetően formálja az Egyház közösségi és jogi önértelmezését. A kánonjogi rendszer egésze szempontjából nélkülözhetetlen erkölcsi és teológiai tényezők. Az igazságosság jogi és erkölcsi valóság, illetve erény. A méltányosság annak személyes szempontokat is figyelembe vevő, egyfajta korrekciós kiegészítője. Az Egyház jogrendszerének olyan alapdimenziói, melyek segítenek a törvény betűjét az isteni- és közösségi rend céljaihoz igazítani.

Az alfejezet röviden összefoglalja az igazságosság elvének történeti, filozófiai és teológiai gyökereit. Megkülönböztetett figyelmet fordít annak kánoni fejlődésére. Bemutatja azokat a változásokat, melyek a II. Vatikáni Zsinat és az azt követő korszak hozott e fogalmak értelmezésében.

Az Egyház tartalmi valóságát szemlélve nem merül ki a normatív struktúrákban. Annak lényege az igazság teológiai valóságához kötött. A pasztorális és egyben jogi, valamint spirituális és hierarchikus dimenziók olykor eltérő hangsúlyt kaptak. A kánonjog viszont sosem fosztható meg az igazságosság erényétől és eszméjétől. Nem szűkíthető csupán egy-egy szükségletre. A különböző koncepciókon keresztül világossá teszem, hogy az igazságosság nemcsak erkölcsi követelmény, hanem az Egyház természetéből fakadó jogi valóság is.

Az igazságosság erényként való értelmezése, mely egyszerre jogi, erkölcsi és szentségi jellegű, valamint a méltányosság pasztorális érzékenysége komplex kereteket adnak. Biztosítják az Egyház jogrendjének nem csupán elvont normákon alapuló rendszerét, hanem a személy méltóságát és a közösségi harmóniát is. Mindez az üdvösség rendjét figyelembe véve élő és szolgáló struktúraként lesz valósággá.

1.1 Az igazságosság jogtörténeti, filozófiai és teológiai alapjai

1.1.1 A kánonjog jelentősége a jogtörténetben

Az egyházjog tanulmányozásához és a kánonjogi kérdések megértéséhez feltétlenül szem előtt kell tartani az Egyház misztériumát, a II. Vatikáni Zsinat konstitúciójának tanítása alapján.⁴ Az Egyház misztérium volta miatt emberi ésszel nem érthető meg teljesen, annak igazságairól mégis lehetséges az ismeretek szerzése. Mindez azt jelenti, hogy az Isten

⁴ Cf. OT 16.

kinyilatkoztatásán nyugvó szavakba öntött teológiai és emberi igazság összessége alkotja az Egyház önmagáról mondott igazságának egységét. Kánonjogi kérdésekben szükséges, hogy ekkleziológiai ismereteken nyugvó alapokra támaszkodjunk. Ha ezt nem tennénk meg, az Egyház a misztérium téves felfogására hagyatkozna, vagy elkerülhetetlenül egy torz egyházjogi felfogásba esne.

A kánonjog történelmi jelentőségét ma már senki sem vonja kétségbe. Annak tudományos módszerekkel megismerhető valóságát és szükségességét sem. Az erről szóló elméleti gondolkodás nyugvópontra érkezett. Az Egyház születésétől kezdve felismerhető ez a jogi valóság, mely a középkorban rendkívüli jelentőségre tett szert, és a mai napig töretlenül fennmaradt, mint a katolikus egyház saját jogrendje. Az egyházjog relevanciáját kétségbe vonó kihívások a kánonjog tárgyának természetére, mint valódi jogra, azaz hitelességére és legitimitására, mint az Egyházban létező jogra vonatkoztak. Az ilyen bizalmatlan hozzáállás, mely kétségbe vonja az Egyházban létező jogok Krisztusban gyökerező eredetét, két előfeltevésből eredhet: egyrészt abból a megfontolásból, hogy a Krisztus által alapított Egyház hiteles lény nem engedi meg a jog jelenlétét, amelyet ezért az Egyház életével és küldetésével ellentétes elemnek tekint; másrészt abból a gondolatból, hogy maga a jog olyan valóság, amely csak egyházon kívüli kontextusban, azaz kizárólag a polgári társadalomban valósulhat meg.⁵

Az első probléma konkrétan a Krisztus által alapított Egyházra és a benne létező jog közötti kapcsolatra vonatkozik, míg a második általánosan a vallások, mint társadalmi valóságok és a jog közötti kapcsolatot is érintik. Itt most nincs lehetőség arra, hogy részletesen megvizsgáljuk mindkét problémát, de röviden a katolikus egyház szemszögéből, azaz a hit fényében tekintve önértelmességét, beleértve az eredeti Egyház teljes közösségével fennálló történelmi "közösség-kapcsolatot" meg kell vizsgálnunk.

Kétségtelen, hogy a kánonjog rendkívüli jelentőséggel bír a jogtörténetben az egyházjog történetét és annak teológiai létezését vizsgálva. A római jogot önmagába építő, de azt túlhaladó valósága nem csupán a katolikus egyházra volt hatással. Nyilvánvaló tény az is, hogy az Egyház napjainkban is fontosnak tartja jogrendjét, mi sem igazolja ezt jobban, mint a II. Vatikáni Zsinat által kezdeményezett kódex felülvizsgálat, melynek eredményeként megújult és kihirdetésre került egy latin és egy saját jogú egyházak számára megfogalmazott kódex. Mindazonáltal a fentebb felvázolt két kérdés jóval túl mutat az egyházjog létezésén.

„Arról van szó, hogy fel kell tennünk a kérdést: vajon az Egyház hite előtt állva a kánonjognak nevezett jogi jelenség valódi és jogos valóság-e az Egyházon belül, vagy sem. A

⁵ Cf. ERRAZURIZ, C., J., *Corso fondamentale sul diritto nella Chiesa I.*, Milano 2017, 3.

kérdés az Egyház lényegi mivolta és a jog viszonyát érinti. E tekintetben két alapvető lehetőség áll fenn: vagy a jogi dimenzió belső, szerves része annak az Egyháznak, amelyet Krisztus alapított, és így hitelesen és jogosan egyházi valóság; vagy pedig a kánonjogiság külső, csupán esetleges és véletlenszerű hozzáadás, amely legfeljebb valamilyen fokú hitelességgel bírhat, amennyiben nem mond ellent az Egyház lényegének — vagy éppen ellenkezőleg, a jog teljesen idegen test, amely mint jog kifejezetten szemben áll Isten népének lényegi sajátosságaival.”⁶

Szükséges, hogy röviden áttekintsük az egyházjoghoz való viszonyulást magában az Egyházban, mert az Egyház jogi arcáról kialakult kép kellő kontextusba helyez bennünket a jog-igazság, jogos-igazságos kifejezések megértésében. „Az Egyháznak a saját közösségi életéről, fegyelmi szabályairól vallott meggyőződése a kezdet kezdetétől hitbeli tanítás volt. Ennek a tanításnak dogmatikai, erkölcsi, liturgikus és jogi vonatkozása egyetlen egészet alkotott.”⁷ Bár a kezdeti Egyház jogrendszere még nem elkülönült szabályok vagy jogi megnyilvánulások rendszere, de a hittartalomra és annak védelmére vonatkozó fegyelmi megnyilatkozások léte igazolja, hogy Egyháznak kezdetben is volt joga, bár ez a jogrend még nem a görög-római jogrendszerre épülő, vagy a mai felfogás alapján megnyilvánuló tanítás és az azon belüli igazságkeresés volt.

1.1.2 Antijuridikus irányzatok

Az a tézis, mely szerint a jog léte radikális ellentétben áll az Egyház létevel, az „egyházjoggal” szemben egy radikálisan antijuridikus álláspontból indul ki. Az Egyházon belüli jogi valóság létezésének szükségét vonja kétségbe, vagy kevésbé radikális esetben a jog ugyan lehetséges lenne, de az Egyházat csak létének meglehetősen periférikus aspektusaiban érintené. Az egyházjog történetét tanulmányozva tudjuk, hogy mindkét esetben könnyű eljutni a kánonjog teljes kétségbe vonásához, vagy annak állításához, hogy az Egyházon kívüli van csak értelme foglalkozni jogot érintő kérdésekkel.⁸

Az antijuridikus irányzatok megnyilvánulása az egyházjog történetében többféle és igen bonyolult módokon valósult meg. Annak összetett rendszere mutatja, hogy mind a katolikus egyházon belül, mind annak politikai és társadalmi kapcsolatait tekintve érintik az Egyház látható és láthatatlan aspektusait. A belső jogtagadás alapgondolata a jog Egyházon belüli hitelességének tagadása. Ez megvilágítja az alapvető problémák motivációit is, melyek az

⁶ ERRAZURIZ, C., J., *Il diritto e la giustizia nella Chiesa*, Milano 2020, 4. (Saját fordítás)

⁷ ERDŐ, P., *Az Egyházjog teológiája*, Budapest 1995, 15.

⁸ Cf. ERRAZURIZ, C., J., *Il diritto e la giustizia nella Chiesa*, 4.

egyházjogot kívülről, a civil társadalomból érkezve tagadják azok létezésének hitelességét. „Az igazán lényeges „*punctum dolens*” az Egyház látható és láthatatlan dimenziója közötti kapcsolatra vonatkozik. Az antijuridikus áramlatok hangsúlyt fektetnek a két aspektus szétválasztására, és ezért olyan megfogalmazásokat részesítenek előnyben, amelyekben két, többé-kevésbé elkülönülő és egymás mellett álló Egyház jelenik meg: egy látható Egyház és egy láthatatlan Egyház.”⁹

1.1.3 Spirituális irányzatok

Természetes, hogy az egyházjogot tagadó irányzatok túlzottan előnyben részesítik az eszkatologikusan szemlélő, spirituális irányzatot, mely szerint az Egyháznak nincs saját hatalma, s nem is képes jogi értelemben vett cselekvésre. Az ilyen – kánonjogot radikálisan tagadó – nézetek a kereszténységet egy belső, kizárólagosan individuális ismeretre vagy megtapasztalásra redukálják, elismerve ugyan, hogy az Egyháznak léteznek látható, és a tudománnyal leírható elemei, mint például az Isten Igéje és annak hirdetése, vagy a kinyilatkoztatáson nyugvó hitvallások, a szentségek és azok liturgikus celebrálása. Általában elfogadják a közösségben a funkciók elosztásának szükségességét is, így megjelennek a hivatalok és a lelkészek. Az így kialakult szervezettség szükségszerűen létrehoz egy alá-fölé rendeltségi viszonyt, ahol a közösség tagjainak viselkedésével kapcsolatos fegyelmi szempontok, beleértve a közösségből való kizárás lehetőségét, szintén elkerülhetetlenül gyakorlati követelményként jelennek meg. Ezt, a különböző módon megnyilvánuló fegyelmet azonban a szeretet kifejezéseként, teljesen szabadon és spontán módon vállalják, és nem jogi kötelezettségként, ami viszont általában azt jelenti, hogy a hierarchikus hatalomnak nincs, vagy gyenge kényszerítő ereje van.

A testvériség és az abból következő hívek közötti egyenlőség nem helyezkedhet szembe a felszenteltek szentelésből eredő hatalmával. Az Egyház közösségében a felszentelt személyek nem bizonyos funkciók delegáltjai. A szakrális hatalom nem emberi „uralom” Isten gyermekeinek szabadsága felett, mert ez azt eredményezné, hogy csak emberhez kötött és időleges lenne. Az Egyház ilyen „elvilágiasodott”, polgári jogok és hatalom mintájára való megvalósulása az egyházjogi kérdéseket is az emberi hatalom és érdekek módján értékelné és kezelné csupán. A civil társadalom és a világi hatalom elsősorban anyagi és gazdasági érdekek útján tudja és akarja érvényesíteni érdekeit s ha ennek mintájára születne meg az Egyház jogi

⁹ Ibidem, 7. (Saját fordítás)

rendszere, akkor az szükségképpen magával hozná az egyházi dolgokban való kapzsiságot, korrupciót, a jogokat és kötelezettségeket pedig eszközként használva akár gazdaságilag is az emberi hatalom, becsvágy és presztízs eszköze lenne. Így szembe helyezkedne a krisztusi szolgálattal, önmegtagadással és a lelkek üdvösségével.¹⁰

A Krisztus tanítására alapozott Egyház, mint az új szövetség népe, eredendő célja, létének értelmet adó feladata, hogy folytassa alapítójának munkáját és küldetését. „Ezt a küldetést épp a szentírási szövegek alapján az Egyház hagyományosan hármasnak, tanítónak, papinak és pásztorinak ismerte fel. Az Egyháznak kell lennie 'az igazság oszlopának és székhelyének' (Tim 3, 15).”¹¹

Az egyházjogot kétségbe vonó spirituális irányzatok súlyos velejárója, hogy ami Isten szavát illeti, az sem lehet igazán jogi viszonyok tárgya, mivel az meghaladná az igehirdetés vagy értelmezés minden emberi aktusát. Így e radikális irányzat szerint nem létezhet objektív viszonyítási pont, amely az Egyház számára a Szentírás hiteles értelmezésének biztos kritériuma lenne. Ha ennek a nézetnek igazat adnánk, ez azt jelentené, hogy az isteni szót emberi szóval helyettesítenénk, vagyis bármiféle egyházi tanítóhivatali megnyilatkozás nem lenne más, mint emberi szavak összessége. Így annak nem lehet kötelező ereje, csak a Lélek által mozgatott hitaktusként lenne értelmezendő. Az alapvető igazságok és maga az igazság is tartalom nélkül maradnának, vagyis a jog nélküli isteni szó önmagában nem lenne alkalmas semmiféle kötelezettségi vagy jogviszonyra a hívek között, legfeljebb vitatkozás nélkül kellene együtt élniük azzal, a keresztény hit szabad és szükségszerűen plurális értelmezésében.

A reformációt követő századok alatt az Egyház többször is megerősítette az saját jogát. Világosan megfogalmazta, hogy az földi valóságának szerves része. Így helyezkedett szembe a jogtagadó nézetekkel. A jog spirituális irányzataival szemben pedig megerősítette a Krisztus által létrehozott hierarchia szükségességét, mely nem csak a Szentségek felett öröklik, hanem a kinyilatkoztatott Igét és az arra alapozott igazságot tekintéllyel és hitelesen őrzi és tanítja, s a híveket lelkiismeretében kötelező törvények kihirdetésével hűségesen szabályozza és vezeti.

A törvények iránti engedelmisséget, az egyházi struktúra látható egysége iránti aggodalmat az Egyház mindig is úgy fogta fel, mint ami elválaszthatatlan saját lényegi küldetésétől, vagyis a lelkeket üdvösségre vezető tevékenységétől. A kánonjog állandó védelmét, mint az Egyház önértelmezésének részét, az igazság kereséseként és védelmeként kell értelmeznünk, mint az alapító tervéhez való hűség egyik aspektusaként.¹²

¹⁰ Cf. Ibidem, 10.

¹¹ ERDŐ, P., *Az Egyházjog teológiája*, 103.

¹² Cf. ERRAZURIZ, C., J., *Corso fondamentale sul diritto nella Chiesa I.*, 5-10.

1.1.4 A II. Vatikáni Zsinat tanítása

A II. Vatikáni Zsinat rávilágított arra, hogy a spirituális irányzathoz tartozó nézetek zsákutcába vezetnek, egyoldalúságot eredményeznek. A zsinati dokumentumok számos helyen és elégséges módon tartalmazzak jogi tartalmú nyilatkozatokat és rendelkezéseket. A *Lumen Gentium* egyértelműen aláhúzza, hogy az Egyház misztikus egységet alkot a látható és a láthatatlan valósággal, s ezt az egységet a megtestesült Ige misztériumával párhuzamába állítja: „a hierarchikus szervezettel ellátott társaságot és Krisztus misztikus testét, a látható gyülekezetet és a kegyelmi közösséget, a földi egyházat és a mennyi javakban bővelkedő egyházat nem szabad két valóságnak tekintenünk, hanem emberi és isteni elemekből álló összetett valóságnak, amely egy nem közönséges analógia alapján a megtestesült Ige misztériumához hasonlít. Amint ugyanis az isteni Igének a fölvelt természet, mint az üdvösség vele elválaszthatatlanul egyesült élő szerve szolgál, ugyanígy szolgál az Egyház társadalmi szerkezete az őt éltető Léleknek, Krisztus Lelkének növekedésére (vö. Ef 4,16)”¹³. Bár a jogra való kifejezett utalást itt nem találunk, ez mégsem halványítja el annak jogra vonatkozó értékét, mivel rámutat az egyházjog krisztológiai alapjaira. Ez lezárja az ezt megelőző korok vitáját és egyben segít választ adni arra a kérdésre: mi a törvény alapvetően az Egyházban.

A zsinat jogi vonatkozású ekkleziológiai tanításai igen sokrétűek. A jogot illető kérdések dokumentumokban megnyilvánuló legfontosabb újdonsága az Egyház, mint Isten népének átfogó szemléltetése. A *Lumen gentium* zsinati dokumentumban kap helyet az Egyházban minden hívő egyenlőségére vonatkozó tanítás. A keresztelés kegyelméből születő egyenlőség minden hierarchikus megkülönböztetést megelőz. Ezen a hierarchikus különbségek sem képesek változtatni.¹⁴ Ez a méltóság és szabadság nyilvánvalóan jogi jelentőségű is, minden hívő joga és kötelessége ebből fakad.

Mindazonáltal el kell ismerni, hogy a zsinati dokumentumok között nincs olyan, mely alkalmazná a *Lumen gentiumban* megfogalmazottakat a hívők jogállásával kapcsolatban. Valószínűleg ez annak tudható be, hogy a zsinat idején még nem létezett egy kiforrott

¹³ LG 8. Ugyanezt az egységet húzza alá liturgikus szempontból a *Sacrosanctum Concilium* 2.pontja is, amikor a következőt hangsúlyozza: „a hívek életükkel kifejezzék és másoknak megmutassák Krisztus misztériumát és az igaz Egyház sajátos természetét; tudniillik, hogy egyszerre emberi és isteni, látható, ugyanakkor láthatatlan javakban gazdag, buzgón tevékenykedik és elmerül a szemlélődésben, jelen van a világban, de az ég felé zárandokol; úgy azonban, hogy benne az emberi az istenire, a látható a láthatatlanra, a tevékenység a szemlélődésre, a jelenvaló a jövőendő örök hazára irányul és annak van alárendelve”.

A zsinati dokumentumokban megnyilvánuló „egység”, a jogra való kifejezett hivatkozás nélkül jelenik meg, de az itt megfogalmazott tanítás természetesen más a zsinatot megelőző pápai megnyilvánulásokban is megmutatkozik. Így XII. Pius *Mystici Corporis* enciklikájában, mely a maga módján idézi XIII. Leó *Satis cognitum* enciklikáját.

¹⁴ LG 9.: „Ennek a messiási népnek a feje Krisztus, „aki vétkeinkért halált szenvedett és megigazulásunkért föltámadt” (Róm 4,25), s most, miután minden mást föltülmúló nevet kapott, dicsőségesen uralkodik a mennyben. *Jogállása* Isten fiainak méltósága és szabadsága, kiknek szívében a Szentlélek úgy lakik, mint templomban.”

doktrínális tanítás e témában. Ugyanis továbbra is érvényesült a jognak, mint a joghatóság által hozott törvények összességének a megközelítése. Ezzel a felfogással valóban nehéz volt a II. Vatikáni Zsinat újdonságait, vagy inkább újrafelfedezéseit jogi fogalmakra lefordítani.

Tulajdonképpen maga a tekintélyhez kötött jogfelfogás volt a kánonjog válságának fő tárgya. A krisztushívők közötti egyenlőség, mely a szabadság és a jogok tekintetében is következményekkel jár, néhány egyházi környezetben még ma is a kánoni törvényekkel ellentétesként értelmeződik, ha a hierarchikus hatalomról vagy abból eredő hivatalról vallott nézeteket vizsgáljuk. Más nézőpontból tanulmányozva pedig, néhány gondolkodó számára a törvény akadályt jelentett a karizmák szabad gyakorlásában az egyén vagy a közösség tekintetében. Az egyik oldalról tehát a szabadságot sértve érezték a törvény szigora, követelményeket túlhangsúlyozva uniformizáló volta miatt, a másik oldalról viszont így túlhangsúlyozódott az irgalmasság, a pluralizmus és a spontaneitás, melyekkel az előírásokat, az eljárást és a büntetéseket akarták enyhíteni, melyek a fegyelmi rend és a tekintély biztosítóiként működtek addig. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a zsinati időszak éveiben a nyugati társadalom értékvesztése is megfigyelhető, s az értékválság egyik kifejezőmódja a tekintély, az intézmények és a hagyományok elutasításában is testet öltött.¹⁵

1.1.5 A II. Vatikáni Zsinat utáni időszak

A II. Vatikáni Zsinat teológiai kérdéseket érintő dokumentumai bár nem tartalmazznak kifejezett egyházjogi iránymutatásokat vagy tanításokat, mégis a zsinati tanítás – mivel új alapokra helyezi a krisztushívők közötti kapcsolat által az Egyház önreflexióját – a kánonjog természetét és az egyházjog teológiáját egy központi kérdéssé teszi. Ennek egyik fontos oka, hogy az egyházi jogszabályok értelmezése és végrehajtása az új teológiai tanítás miatt új irányt vesz. Az Egyházon belüli jogi kérdéseket és a kánonjog jelentőségét nem csupán egy-egy oldalról éri támadás, vagy merül fel igény az irányok megváltoztatására, „hanem az egész kánonjog globális elutasításának törekvése rajzolódik ki”¹⁶.

A zsinat utáni időszakot meghatározza a „világra való nyitottság” mely ahhoz a félreértéshez vezetett, hogy a keresztény hitet és életet sokszor a keresztény alapértékekkel összeegyeztethetetlen mentalitásokkal, féligazságokkal és magatartásokkal akarják kibékíteni vagy azokhoz igazítani. A jogot illetően olyan gondolkodás hatja át az Egyház jogfelfogásáról való mentalitást, mely ellentétes volt mindennel, ami az egyházi rendek, a társadalmi

¹⁵ Cf. ERRAZURIZ, C., J., *Corso fondamentale sul diritto nella Chiesa I.*, 11.

¹⁶ ERDŐ, P., *Az egyházjog teológiája*, 29.

követelmények, az intézményi berendezkedés vagy a tekintélyelvűsége épül. Így túl nagy hangsúlyt kap a spontaneitás, a szabadság, a Szentlélekre való ráhagyatkozás és a karizmáknak való engedelmesség. Természetes, hogy egy ilyen légkörben a hierarchiának, mindenekelőtt a Pápának való engedelmesség, vagy az egyházi törvények fontossága a keresztény életben nehezebben válik értékelhetővé, vagyis az egyházjog hagyományos felfogása kevésbé lesz elfogadható és érthető. A hagyományos nézetek ilyen jellegű egyházjogot megkérdőjelező magatartása, a kánonjogot érintő kérdések teljes újragondolását eredményezte.

Rövid időn belül elterjedtek azok antijuridikus irányzatok, melyek lényegüket tekintve túlzóan lelki irányvonalat képviselnek. A jogot az Egyház lényegével szembeállító irányzatok bár túlhangsúlyozták a karizmára, szeretetre, szabadságra épített megfogalmazásaikat, mégsem mondható, hogy az intézményes egyházzal való kifejezett szakítást akarták volna elérni, hanem sokkal inkább az Egyházat belülről próbálták a reformok nézetei alapján újra gondolni. Így az intézményességet kívánták az új reformokkal átítatott nézetek szolgálatába állítani. Fontos megnyilatkozás ebből az időszakból, mikor a Szentszék a *Postremis hisce annis* körlevelében megerősítette az egyházjog tanításának szükségességét az egyházi tanulmányokban. E dokumentum aláhúzza azt a tényt, hogy a zsinat nemhogy nem szüntette meg a jogot, hanem tisztázta és jobban felértékelte annak egyházi jelentőségét.¹⁷

A zsinat után keletkező markáns véleményeket képviselő, különböző szellemi irányzatok kezdenek el kibontakozni. Dolgozatomban csak röviden tudom összefoglalni az egyes, egyfajta teológiai iskolák tanításait. Az egyházjog teológiájának kérdését vizsgáló és bemutató szakirodalmak bőséges plusz információval tudnak szolgálni a kérdés magasabb szintű megismeréséhez. Fontos viszont a témám szempontjából annak megismerése, hogy a zsinat utáni időszak, az igazságot érintő kánonjogi kérdésben hogyan fejlődött és milyen nyugvópontonra érkezett.

1.1.5.1 Olasz laikus iskolák

Az „olasz 'laikus' iskolának”¹⁸ a körébe sorolható jogtudósok, tiltakoztak a kánonjog túlzott teologizálása ellen. Sokan, köztük kiemelkedő módon José Maldonado is, kiemelik a kánonjog önállóságát, mint jogi rendszert, és a teológiától való viszonylagos eltérését. Hans Heimler és Helmuth Pree egyszerre teológiai és jogi tudománynak minősítik a kánonjogot, és ez a megkülönböztetés a kánonjoggal foglalkozó tudomány egyszerre teológiai és jogi

¹⁷ Cf. SACRA CONGREGATIO PRO INSTITUTIONE CATHOLICA, „*Postremis hisce annis*” Litt. (2 apr. 1975), *Leges* V, 7012–7016; V.ö. *Seminarium* 27 (1975) 749–915.

¹⁸ Cf. ERDŐ, P., *Az egyházjog teológiája*, 31.

rendszerére is érvényes lesz számukra, azaz az egyházjog műveléséhez szükséges a jogi és a teológiai ismeret és módszer használata.

Egy lépéssel tovább mennek azok a szerzők, akik az egyházjogot meg szeretnék tisztítani a teológiai jellegektől és a kánonjogot megfosztják a teológiai tudományokra jellemző karaktereitől. Ez a fajta deteologizáló irányzat igazat ad a protestáns elképzeléseknek, melyek tagadják, hogy Krisztus bármilyen egyházi jogrendet, vagy szentírási alapokon nyugvó törvényeket adott vagy létrehozott volna. Tanításuk központi eleme, hogy Krisztus megváltó cselekedetéhez egyáltalán nem tartozik hozzá az emberek közötti jogviszonyok rögzítése. Így az Egyháznak sem feladata, hogy jogrendet alapítson. Ez a fajta sajátosan pozitivistá jogszemlélet megfosztja az Egyházat a benne meglévő jogi jelenségek teológiai értékétől. Végző soron a látható és láthatatlan Egyház megkettőződésének indirekt formáját eredményezve. „Eszerint bizony a jogrend az Egyházban felépítmény lenne csupán.”¹⁹

Szent II. János Pál pápa *Sacrae Disciplinae Leges*²⁰ kezdetű apostoli rendelkezésében egyértelműen megmutatja – újszövetségi iratokra alapozva –, hogy az Egyház fegyelme szorosan összefügg az evangéliumok üzenetének üdvtörténeti voltával. Bár a zsinat tanítása által kialakult új egyházkép nem mindig ültethető át tökéletesen a kánonjog nyelvére, de a törvénykönyvet e képhez kell viszonyítani, e kép tükrében kell szemlélni. Ebből adódóan néhány alapvető irányelv jött létre, amelyekhez az egész törvénykönyv igazodik mind anyaga, mind a hozzá kapcsolódó nyelvezet tekintetében.

Valószínűleg nem túlzás azt mondani, hogy a II. Vatikáni Zsinat egyfajta fordulópontot jelentett az Egyház önértelmezésében – legalábbis így tűnik sok értelmező számára. Talán leginkább az ekkleziológiában történt elmozdulás hozott újat, hiszen olyan irányba vitte el a gondolkodást, amely új megvilágításba helyezte a jog szerepét is az egyházi struktúrában. Ha

¹⁹ Ibidem 36.

²⁰ IOANNES PAULUS PP. II, *Const. Ap. Sacrae Disciplinae Leges*, in *AAS* 75 (1983) Pars II, X-XII.: „Cui interrogationi ut rite respondeatur, mente repetenda est longinqua illa hereditas iuris, quae in libris Veteris et Novi Testamenti continetur, ex qua tota traditio iuridica et legifera Ecclesiae, tamquam a suo primo fonte, originem ducit (...) Sic Novi Testamenti scripta sinunt, ut nos multo magis percipiamus hoc ipsum disciplinae momentum, utque melius intellegere valeamus vincula, quae illud arctiore modo coniungunt cum indole salvifica ipsius Evangelii doctrinae... Codex, utpote quod sit primarium documentum legiferum Ecclesiae, innixum in hereditate iuridica et legifera Revelationis atque Traditionis, necessarium instrumentum censendum est, quo debitus servetur ordo tum in vita individuali atque sociali, tum in ipsa Ecclesiae navitate. Quare, praeter elementa fundamentalia structurae hierarchicae et organicae Ecclesiae a Divino Conditore statuta vel in apostolica aut ceteroqui in antiquissima traditione fundata, ac praeter praecipuas normas spectantes ad exercitium triplicis muneris ipsi Ecclesiae demandati, Codex quasdam etiam regulas atque agendi normas definiat oportet (...) Si igitur Concilium Vaticanum II ex Traditionis thesauro vetera et nova protulit, eiusque novitas hisce aliisque elementis continetur, manifesto patet Codicem eandem notam fidelitatis in novitate et novitatis in fidelitate in se recipere, eique conformari pro materia sibi propria suaque peculiari loquendi ratione. (...) Novus Codex Iuris Canonici eo tempore in lucem prodit, quo Episcopi totius Ecclesiae eius promulgationem non tantum postulant, verum etiam instanter vehementerque efflagitant.”

például a *Lumen gentium* szövegét nézzük, azt látjuk, hogy ott nemcsak tanbéli kijelentések szerepelnek. Inkább arról van szó, hogy egy más típusú hozzáállás is megjelenik benne – egy olyan szemlélet, amely nem ellentétes a hagyománnyal, hanem abba illeszkedve próbálja újraértelmezni az Egyház egészét. Ugyanakkor nem tűnik úgy, hogy ez az újfajta látásmód hátat fordítana a korábbi normatív alapoknak. Inkább egyfajta bővítésről, más fénytörésről beszélhetünk. Az Egyház mindig is kettős természetű valósággént élt: misztérium és közösség, láthatatlan és látható. A közösségi működése miatt viszont nyilvánvalóan szüksége van valamiféle szabályozottságra is.

A tanítás és a hierarchikus tekintély olyan szabályrendszert követel, mely az Egyház sajátos valóságát fejezi ki. Mindezek az egyes hívek közösségi életét is körülírják. Valamint meghatározzák a részegyházakat és az egyetemes egyházat, illetve azok egymás közti kapcsolatát. A kollegialitás, a primátus pedig szükségszerű valóságok a közösség struktúrájában. Ezek nélkülük az Egyház világi közösség szintjére süllyedne. A kánoni törvények nélkülözhetetlenek az Egyház számára, mivel az Egyház a társadalomban is látható közösség és értelmezhető szervezet. A hierarchikus struktúra csak akkor tud látható lenni, ha a szükséges szabályok által értelmezhetővé válik. A szent hatalom gyakorlását és a szentségek kiszolgáltatását Isten bízta feladatként meghívott szolgálóira. Ennek jogilag megfelelő rendszerét pedig a már a Krisztust követő kezdeti Egyház elkezdte kidolgozni. A krisztushívők közötti kölcsönös kapcsolata alapvetően egy szereteten nyugvó igazságosság. Elkerülhetetlen tehát a közösség jogainak meghatározása és biztosítása. A szereteten és a krisztusi példán nyugvó keresztény élet tökéletesebb megélését és megvalósulását a kánoni törvények pedig maximálisan segítik, valamint erősítik és támogatják mindazt az alapítóhoz és az egymáshoz fűződő szeretet kapcsolatot. A kezdeményezések – legyenek azok egyéniek vagy közösségek – akkor támogathatók, ha a közösség belső működését nem támadják, hanem előmozdítják. Látható tehát, hogy a kánonjog így nem csak szabályozza az egyház belső működését, hanem előmozdítja azt is, hogy a hívek jobban megéljék keresztény hitüket.

1.1.5.2 A progresszív lelkipásztori irányzatok

Az új egyházi törvénykönyv kidolgozásával egy időben egy, az egyházjog alapjait érintő gondolkodás indul el, melyben megszületik a zsinat tanításán alapuló új kánonjogi irányvonal. Ez az irányzat mélyen lelkipásztori szempontok által vezérelt normaalkotást képvisel. Igyekszik rugalmassá tenni az előírásokat, hogy jobban megfeleljenek a krisztushívők személyes, illetve általuk létrehozott csoportosulások vagy közösségek lelkipásztori igényeinek. A krisztushívők kölcsönös kapcsolata, és a szereteten alapuló igazságosság szerint igyekszik megalkotni a

törvényeket és a normákat. Valamint törekszik gyengíteni a hatalomnak való engedelmesség tendenciáját.

Mindezek eredményeképp ez a progresszív irányzat hajlamos relativizálni az isteni törvények előírásait és azok hivatalos értelmezéseit a tanítóhivatal által. Ezen irányzat képviselői, – mint Őrsy László, vagy a holland Peter Huizing – megőrzik a jogtechnika formai, sokszor külsődleges aspektusait, de olyan lelkipásztori megoldásokat eredményeznek, melyek önmagukban nem képesek megoldani azt az egyházjogi válságot, mely az egyházjog alapvető elemét érinti. Ebben a progresszív felfogásban a hívek jogai változó tartalmúak lesznek az egyes egyedi körülmények lelkipásztori szükségleteinek függvényében.

1.1.5.3 A pasztorális szempontok hangsúlyozása

Elégge elterjedt nézet az is, hogy az egyházjognak az Egyház szentségét, közösségét vagy más teológiai szempontokat jogi természettel is körbe kell írni, hogy a hétköznapi keresztény életben látható valóságot öltse a konkrét Egyházhoz való tartozás, mert a szentséggel teljesebb, közösségibb egyházkép nem szükségszerűen kevésbé jogi valóság. Maga az Egyház, mint szentség vagy mint közösség nem állhat szemben annak társadalmilag jogi valóságával. A jog ilyen módon való szemlélése, mely egyszerre egyházi, szentségi, közösségi és személyes jellegű nem az a tradicionálisan jogi felfogás, amely a hagyományos Egyház, mint intézmény szerkezetéhez, szükségleteihez tartozó valóság. Mert pusztán emberi szavakkal, tipikusan jogi kifejezésekkel (törvények, előírások, szabályok stb.) nehezen körbeírható és kapcsolható össze Isten népének misztikus realitása.

Úgy tűnik, hogy a jog az Egyházban annak szentségéhez tartozik csupán vagy épp ellentétes azzal, mivel a jogi valóság csak közösségi, magatartásbéli, vagy szentségjogi kérdéseket tárgyal emberi szempontból, mégis mindkettő szorosan egybekapcsolódik abban az igazságban, mely nem csak misztikus valóság, hanem nagyon is konkrétan felfogható és megélhető, megvalósítható realitás. Valóban tűnhet úgy, hogy az egyházjog csupán „szentséggel átitatott jog” vagy egy „közösségibb szemlélettel rendelkező jog”, mely a misztérium miatt kevésbé lesz jogszerű, mégis a megismerhető Igazság – mely Krisztusban egyszerre misztérium és egyszerre konkrétum, egyszerre szó és egyszerre szentség – jogi szempontjával, konkrétumaival kiegészíti, sőt tökéletesíti mind a szentségi, mind a közösségi szemléletet.

Az egyházjogi problémákat ismeretelméleti szempontból szemlélve²¹, pasztorális elméleteket túlhangsúlyozó iskola, a jogi problémák megoldásakor hajlamosak figyelmen kívül hagyni a kinyilatkoztatásból fel- és megismerhető igazságot, így manipulálják azt. Dr. Erdő Péter világosan rámutat: „A kánonjogi norma úgy kell, hogy megragadja az értéket, hogy azt a közösség a gyakorlatban magáévá tudja tenni. Ez a tény meghatározza a kánonjog és a teológia viszonyát. Az Egyháznak e két tevékenysége egyazon folyamat részét alkotja. A hit belátást kíván (*fides quaerens intellectum*), erre szolgál a teológia, mely hitünk misztériumait kutatja és világítja meg. De a hit cselekvést is követel (*fides quaerens actionem*). A kánonjog célja az emberek gyakorlati tevékenységének alakítása. Megfogalmazásaiban nem lehet titokzatos, hanem világosan rá kell mutatnia a pontos tényállásokra, cselekvési formákra. Mivel pedig ez a jog az Egyházban működik, sajátosan is a szeretet követelményrendszerének (*ordinatio caritatis*) kell felfognunk, amely azonban tekintéllyel kihirdetett gyakorlati szabályokban ölt testet.”.²²

Az egyházjog és a pasztorális valóság között feszülő ellentétet tekintve kétségtelen, hogy a „pasztoralitás” mindennapi megvalósulását végig kísérték a jogi problémák nehézségei. A kánonjogban nagy hagyománya van annak, hogy a lelkek üdvösségére hivatkozik és jogi eszközöket alkalmaz, mely az emberi törvények merevségében valósul meg, az irgalmasság szempontjait alkalmazva mégis oldja a jogi következmények szigorát. A zsinatot követő újdonságot az adja, hogy a „pasztoralitásra” való hivatkozással megpróbálják elnyomni, vagy legalábbis drasztikusan csökkenteni a jog merevségét, végsősoron a jogot magát. A pasztoralitás, pasztorális jelleg kifejezéseket gyakran használva megfosztják a jogot annak közösségileg vagy társadalmilag kényszerítő erejétől. Úgy tűnik, mintha a törvények alóli kivétel tenné a jogot pasztorálisabbá. Mintha a valóságban a törvények és minden más jogi következményei (eljárások, szankciók stb.) önmagukban nem lennének eléggé lelkipásztori jellegűek.

Az ilyen jellegű gondolkozás „a jog és a lelkipásztorkodás között hajlamos a szeretet-igazságosság kettősség alapján megmutatkozni: az Egyházban a pasztorális felfogás a problémákat a szeretet, és így az irgalom és az emberek iránti megértés szemszögéből oldhatja meg, azok egészen egyéni körülményeiket figyelembe véve. Ehhez túl kellene lépnie egy olyan logikán, amelyet a nem az evangéliumi igazságosság keménysége és szigora jellemez, és amely bizonyos intézményi, társadalmi és kollektív megfogalmazásokat az egyes személyek fölé

²¹ V.ö. ERDŐ, P., *Az egyházjog teológiája*, 52-57.

²² Ibidem 55.

helyezne. E felfogás szerint a jog nem rendelkezhet azzal a személyre szabott jelleggel, amely a lelkipásztorkodáshoz illik.”²³

A teológiai vagy pasztorális szemléletű nézetek akkor válnak élesen problémássá, mikor a jog fogalomrendszerének korlátait nem tiszteljük és túlhangsúlyozzuk, vagy kritika nélkül elfogadjuk a jog erősen pozitivista, csak emberi normákra épülő rendszerét. E nézetek szerint ugyanis a kánoni norma önmagában idegen az egyházi valóságtól. A pozitivista jogszemlélet távol áll az egyházi élettől, az evangelizáció igényeitől, az egyes kultúrák sajátosságaitól és a modern ember érzékeny világától. A kihívás az elmélet és a gyakorlat között feszül. Miként lehetséges egy olyan szintézist találni, amiben nem vész el semmi lényeges, ami az Egyház misztériumához tartozik és mégis tartalmazza a kánonjog tudatos normákra épülő jellegét. E kánonjogi természetfeletti jelleg abban rejlik, hogy kiemeli az Egyház misztériumában rejlő mély gyökereket, az egyházi élet karizmákra épülő jellegét, figyelmesen észreveszi az emberek és a közösségek egyéni lelkipásztori igényeit és egyben missziós lendülettel fordul minden ember felé.

Sajnos megállapíthatjuk, hogy a pasztorális nézeteket túlhangsúlyozó egyházjogászok – Őrsy László és Peter Huizing – olyan nézetet vallanak, mellyel elfelejtik a jogi kötelezettségek állandó szükségességét az Egyházban és azokhoz a helyzetekhez igazodnak, melyek a leggyakoribb helyzetekben hatékonyan alkalmazhatóak, így hasznosabbnak tűnnek a közösség vagy az egyén számára, de mégiscsak ideiglenesnek tekinthetők. Az alapelvek tehát nem lesznek számukra általánosan elfogadott vagy általános érvényű normákká, hanem inkább az adott körülményekhez alkalmazkodnak, és idővel változnak vagy megváltoztathatóak lesznek.

1.1.5.4 A müncheni iskola

Az úgynevezett müncheni iskola a már fentebb is említett „jogtagadó” támadásokra és megközelítésekre kereste a választ. Filozófiai és tudományos módszereivel a kánonjog formális helyességét és annak tartalmi igazságait vizsgálta. A kettő közötti különbséget hangsúlyozva annak megállapítására jutott, hogy az egyházjogot teológiai valósággként határozta meg. Így túllépett a pusztán természetjogi megközelítéseken. Klaus Mörsdorf, ezen irányzatok jeles képviselőjeként a figyelmet arra irányította, hogy a jog szorosan az Egyház részét képezi. A jogi jelleg az Ige és a Szentségek jelenlétéből is következik. Amint azok az Egyháztól elválaszthatatlanok, így a jogi jelleg sem vonható ki az egyház létezéséből, mert annak

²³ ERRAZURIZ, C., J., *Il diritto e la giustizia nella Chiesa*, 56-57.

mindkettő szerves része. A kánonjog tehát az Egyház azon tudománya, mely jogi módszereket használó a teológia nemcsak értelmezéséhez, hanem alkalmazásához is.

Mörsdorf felfogásában a jog az Egyházban részesül annak szentségében, s ezért nem egy tisztán rajta kívülálló valóság. A jognak e szentségi alapokon nyugvó léte, mely az Egyházban a látható és láthatatlan egységen nyugszik és végső soron az Ige megtestesülésére utal, önmagában nem újdonság a kánonjogászok és a teológusok számára. De újdonságként megjelenik, hogy nem csak a jogszabályok összességét emberi törvények mintájára elemezve, hanem azok teljes valóságát tekintve, az Egyház misztériumának sajátjaként értelmezi azokat. Így az Ige és a Szentségek mintájára – melyek hirdetése és kiszolgáltatása által ténylegesen Krisztus maga nyilatkozik meg, lesz láthatóvá és cselekszik az Egyházon keresztül – amelyek jogi jellegűek is. „Mint Krisztus misztikus teste, az Egyház szükségszerűen egy látható közösség, amely jogképes és szüksége van egy szervezett jogi struktúrára. Egy olyan közösség, mely folytatja az Ember-Isten üdvözítő küldetést a Krisztus által alapított szerveken keresztül. Az Egyház tehát lényéből fakadóan igényli a jogot.”²⁴

Az igazság szempontját vizsgálva kifejti azt is, hogy: „Az Egyház az objektív igazságtól függ, vagyis attól, hogy Isten ígését és Isten akaratát igazából hirdetik, felajánlják a világnak és érvényre juttatják. A jog ezzel szemben alapvetően a formától függ és elsősorban a formától kell, hogy függjön, mert csak így lehet olyan döntés, mely a felek felett áll, amely az ellentétes érdekek ellenére mindkét fél számára igazként érvényesül és nem pillanatnyi hatásokból, hanem mindenkre érvényes, megváltoztathatatlan, hagyományos elvekből fakad. Ebből következik, hogy bár a törvény nem igényel erőt, mégis a kényszerű megvalósítás felé hajlik, míg az Egyház lényege irtózik az erőszaktól, mivel csak az isteni szabad befogadásnak van lelki értéke.”²⁵

Mörsdorf jogra és az Egyház és a jog közötti kapcsolatra adott válasza viszont csak egy kísérlet. A jóval mélyebb probléma – amely érinti a jog fogalmának tisztázását – megválaszolatlan marad. Bár Mörsdorf jól ismeri a katolikus jog- és filozófia alapjait, hagyományát és különösen a jog alapvető jelentését, mint ami igazságos, alaptételében mégsem alkalmazza azt. Az Ige jogi dimenziója az üdvösséghez való szükségességgel kapcsolatban mutatkozik meg, de az Ige befogadói között fennálló „igazságossági-kapcsolatot” nem emeli

²⁴ MÖRSDORF, K., *Lehbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex Iuris Canonici I.*, München – Paderborn – Wien 1964, 24. (Saját fordítás)

²⁵ MÖRSDORF, K., *Altkanonisches „Sakramentsrecht”?*, in AYMANS W., GERINGER K.Th., SCHMITZ H., SCHÖNING, F. (szerk.), *Schriften zum Kanonischen Recht*, München – Paderborn – Wien – Zürich 1989; 12. (Saját fordítás)

ki. Pedig ez a kapcsolat tenné lehetővé, hogy felfedezzük az Ige sajátos jogszerűségnek alapjait az Egyházban.²⁶

1.1.5.5 Eugenio Corecco és az erények

A müncheni iskola Mörsdorfi nézeteit radikális megfogalmazásként tanítványa, Eugenio Corecco viszi tovább, aki számára az egyházjog teljesen különböző valóság a világi jogtól. Ez a teljes különbség nem a jogban, hanem a jog tárgyában megnyilvánuló valóságon nyugszik. A kánonjog tartalmát tekintve a teológiai erényekre, míg utóbbi a sarkalatos erényekre irányítja gondolkodásának tartalmát. Vagyis a kánonjog a szeretetet, a *communio* elvén keresztül valósítja meg, míg a világi jog a *ius suum cuique tribuendi* elvét kell, hogy megvalósítsa, melyet az Egyházban a szeretet felülmúl.

Corecco nézeteinek a központi gondolata a *communio*. Számára az Egyház kánoni rendjének végső célja nem egyszerűen a „*bonum commune ecclesiae*” biztosítása és elérése, hanem a „*communio*” megvalósítása. Ez sajátos módon azt jelenti, hogy mind az egyházi közösségen belüli személyes kapcsolatok, mind a részegyházak és az egyetemes egyház között fennálló kapcsolatok jogilag kötelezővé válnak. Ebből következik, hogy a „*communio*” elvét az egyházjog formális elvének kell tekinteni. A „*bonum commune ecclesiae*”, mint filozófiai fogalom és a „*communio*”, mint kinyilatkoztatáson alapuló teológiai valóság között fennálló különbség minőségi szinten létező valóság. Ez hasonló módon valósul meg és válik értelmezhetővé, mint a „*lex Moysis*” és a „*novea lex Evangelii*” közötti minőségi különbség. Tanítása szerint mindez azért jön létre, hogy a kegyelem ontológiailag megtestesül az emberben s új viszonyba helyezi őt Istennel és a többi emberrel, vagyis közösségbe helyezi, közösséggé formálja. Ez a „*ius divinum*” létének egy új, különösen egyházi kapcsolatrendszere, a látható társadalom gyökere, amely különbözik a pusztán emberi társadalom minden formájától, de annál kötelezőbb, nem csak etikai, hanem strukturális szempontokból is.²⁷

Figyelemreméltó dolgozatom szempontjából Corecco hozzáállása a joghoz, mint „*iustum*”-hoz. „A középkori és a modern kánonjogban egyaránt a „*iustum*” vagy „*obiectum virtutis iustitiae*” kategóriájával határozza meg a jogot, de nyilvánvaló, hogy ez a filozófiai eredetű meghatározás nem képes megmagyarázni az Egyház belső szerkezetét.”²⁸ Számára az Egyházon belüli igazsághoz a teológiai erények vezetnek el, vagyis aki nem gyakorolja a hit,

²⁶ Cf. ERRAZURIZ, C., J., *Il diritto e la giustizia nella Chiesa*, 68.

²⁷ Cf. BORGONOVO, G. e CATTANEO, A. (a cura di), *Teologia del Diritto Canonico*, in *Ius et Communio, Scritti di Diritto Canonico I*, Casale Monferrato – Lugano 1997, 213-214.

²⁸ Ibidem 119. (Saját fordítás)

remény és szeretet erényeit, az végső soron nem gyakorolja az Egyházon belüli igazságosságot.²⁹ Így nem biztosíthatja másoknak azt sem, ami őket megilleti és nem tudja megvalósítani a „*unicuique suum*” elvét.³⁰

A Szent Tamás-i klasszikus kánoni törvény definícióját – „*ordinatio rationis*” felcseréli a hit szerinti elrendezésre – „*ordinatio fidei*”. Így viszont a hit lesz az igazság megismerésének egyetlen biztos pontja, a világi jog pedig csak helyettesítő funkciót tölthet be alkalmazhatóság szempontjából. Vagyis csak akkor alkalmazható, ha a hit még nem jutott el az igazság és az értékek olyan ismeretéhez, amely az ész ismeretét meghaladja, vagy ha a hit konkrét hiánya a pásztorok vagy a hívek számára azt követeli meg, hogy az általánosabban elfogadott és elterjedt szempontokhoz forduljanak.³¹ Így Corecco számára az emberek által megalkotott kánonjog, melyet az isteni joggal együtt kell szemlélni, természetfeletti és szentségi valóság, melyet nem lehet teljesen ésszel felfogni.

Ahogy Mörsdorf, sajnos Corecco is, bár leírja az egyházjog tudományának sajátosságait a kánonjog teológiai alapjainak megvilágításával, de sajnos eszmefuttatása egyfajta teologizmussá válik, s így nem válaszolja meg a kérdést, hogy mi az Egyház joga.

Mörsdorf és Corecco nézetei világosak: Krisztus egyházának létezik egy törvények feletti valósága. Mindazonáltal a jog sajátos és mélyre ható vizsgálata mégis hiányzik irányzatukból. Nézeteik ezen korlátozottsága miatt az Egyházban jelen lévő jogi jelleg és annak főleg lényege homályos marad. Látható tehát, hogy a müncheni iskola, bár ráirányította a figyelmet az egyházjogban jelen lévő természetfeletti jellegre, a jogi aspektus átfogóbb megértése mégsem történt meg.

Az egyházi törvények annak ellenére, hogy teológiai tartalommal is bírnak, mégis a világi logikához hasonlóan működnek. Emiatt érezhető, hogy nehezen illeszkednek az Egyház teológiai és misztikus dimenziójához. A jogi rendelkezések számtalanszor világi dolgokra keresik a megfelelő választ: például a gazdasági, politikai kérdésekben. Természetes, hogy ilyen vagy hasonló témákban nem tükrözik, vagy csak nehezen az üdvösséggel kapcsolatos egyházi gondolkozást. Mindezek azt a benyomást kelthetik, hogy a hit szabad gyakorlása korlátozott. Mégis az Egyház legmélyebb valósága az üdvösség, mely annak minden törvényében is visszatükröződik.

²⁹ Cf. ERRAZURIZ, C., J., *Il diritto e la giustizia nella Chiesa*, 72.

³⁰ Cf. CORECCO, E., *Il catalogo dei doveri-diritti del fedele nel CIC; Considerazioni sul problema dei diritti fondamentali del cristiano nella Chiesa e nella società. Aspetti metodologici della questione*, in BORGONOVO, G. e CATTANEO, A., (a cura di), *Ius et Communio, Scritti di Diritto Canonico I*, Casale Monferrato – Lugano 1997, 274.

³¹ *Ibidem* 275.

1.1.5.6 *A navarrai iskola*

Pedro Lombardía és Javier Hervada, a navarra-i iskola képviselői kidolgozták azt az irányzatot, mely a kánonjogot, mint valódi jogot próbálták megérteni, tisztázni és elmélyíteni. Igyekeztek elszakadni minden jogpozitivistá iránytól, melyek az egyházjogot emberek által megalkotott normákká egyszerűsítik. Így sikerült tisztázniuk az isteni jog valóban jogi jellegét, mely az Egyházon belül az emberek által alkotott normákkal együtt egy egységes és szerves jogi rendszert alkot. „Ekkor jöttek rá, hogy az egyházjog nemcsak fegyelem és tekintély, hanem a hívek törvényes szabadsága is. Vagyis a hívek alapvető jogai az Egyház igazságán alapulnak, és ezért nem állnak szemben a fegyelemmel és a tekintéllyel.”³² Így az elmúlt években az egyházjogot az igazságszolgáltatás tárgyának klasszikus felfogása szerint is újra lehetett gondolni.

E két szerző a jog fogalmi meghatározását a jog, mint igazság rendszerén keresztül világítja meg. Kiinduló pontjuk a világi jog „rend, rendszer” elgondolása, amelyet finomítva elsősorban a jogi jelleg természetének hangsúlyozásával érik el azt, de figyelnek arra, hogy meghaladják a pusztá normativitást. Így ragaszkodnak az Egyház struktúrájához, melynek szerves része a jogi felépítettség, tehát nem csupán kívülről hozzáadott dolog. Az Egyház felépítettsége szempontjából Isten népének közössége, de a személyek közötti kapcsolatot a hívek közötti meghatározott jogi szabályok is alakítják.

Számukra az Egyházon belüli jogi jelleg dimenzióját az igazsághoz való viszony alakítja és határozza meg. Az Egyházban rejlő lényegi – krisztusi – „igazság-dimenzió” meghatározza annak természetét és más tulajdonságaival – szentségi, közösségi – együtt jogi jelleggel is rendelkezővé teszi. Vagyis az Egyháznak lényegéből fakadóan szükségképpen kell, hogy legyen saját törvénye. Így az Egyházban jelen lévő kánonjog léte szükségképpen összekapcsolódik az igazság témájával. Az igazság, igazságosság egyháztörténelemben megnyilvánuló valósága az egyéni, a közösségi és az intézményi szinten jognak nevezhető.³³

E szerzők a jogot az igazságosság erényeként határozzák meg. Ebben az esetben a jog, egy személyhez és intézményhez kötődő valóság lesz, melyet annak belső, Krisztustól eredő gyökerei miatt köteles mindenki mind személyesen, mind intézményesen elfogadni, biztosítani vagy tiszteletben tartani. Ez alapvetően az igazság elvének megfelelő elismerését és gyakorlatát jelenti, ahol mindenki megkapja azt, ami őt megilleti, vagy ami neki jár. Így szentségi oldalról,

³² ERRAZURIZ, C., J.; *Corso fondamentale sul diritto nella Chiesa*, 14. (Saját fordítás)

³³ Cf. VILADRICH, P., J., *Il diritto canonico*, in E. CAPPELLINI (a cura di) AA.VV., *Corso di diritto canonico I.*, Brescia 1975, 42.

mint *res iustitiae* Krisztus Szentségeket alapít és rábízza az Egyházra, közösségi oldalról pedig a helyes Krisztus-követés velejárója az igazság megvalósulása.

Az Egyházban lévő igazság fogalom által a kánonjog évtizedeken keresztüli joggal kapcsolatos útkeresése megtalálta tehát a helyes meghatározást. Az egyházjog önmeghatározása és tartalma így nem lesz sem túlzóan teológiai, sem túlságosan pasztorális jellegű, hanem a jog valódi tartalmához igazodik.

1.2 Az egyházi igazságosság fogalma és jelentései

Miután ismertettem az egyházjog teológiájának kérdését tanulmányozó iskolák kutatásait, ráirányítottam a figyelmet arra, hogy a II. Vatikáni Zsinatot követő egyházjog teológiájának útkeresése egyszerre szól az Egyház misztérium voltáról, közösségi jellegéről és a kánonjog jog- és igazság tartalmának megismeréséről. A teológiai tanításokon nyugvó szavakba öntött jogi megfogalmazások tehát nem az Egyházon kívüli valóságok, hanem az Egyház lényegét érintő belső valóság szavakba öntött krisztusi igazságon nyugvó jogi megfogalmazásai. Az Egyház és a jog viszonyának témaköre, ahogy a történelem során és a zsinatot követően a közelmúltban ténylegesen felmerültek, alapvetően rámutatnak a lényegi kérdésre: mi a jog az Egyházban?

Az előző fejezetben láthattuk, hogy ez a kérdés mindig az összes többi, az egyházjog alapjait érintő kérdés gyökerével kapcsolatos. Attól függően ugyanis, hogy hogyan határozzuk meg a jog fogalmát az Egyházban, tudunk világos, és egyértelmű párbeszédet folytatni az Egyház jogot érintő kérdéseiben.

1.2.1 A jog általános meghatározása; A „*ius*” szó különböző jelentései

A „*ius, iuris*” latin szó leggyakrabban jogot és törvényt jelent vagy azokra utal. E több jelentést magába foglaló kifejezés általános jogi fogalom. Olyan szabályokra és előírásokra vonatkozik, amelyek meghatározzák, hogy az emberek milyen jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeznek egy adott csoportban, társadalomban vagy jogrendszerben. Ha az latin gyökereket vizsgáljuk, az előbb leírt jelentések mellett viszont az igazság kifejezését is megtalálhatjuk. A magyar nyelvben a jog kifejezés a mai értelemben a nyelvújítók által megalkotott köznyelvi szó, mely az eredeti latin kifejezés megtartására törekedett. A jog szó létrehozásakor, a jó melléknév származékaként a nyelvújítók valószínűleg fegyelembe vették, hogy más nyelvekben is azonos a két szó kapcsolata.

A mai jogi gondolkodásmódban és szóhasználatban azonban már természetes a jog és az igazságosság kifejezések megkülönböztetése. Ez a szétválasztás egy hosszú és összetett történelmi és nyelvi folyamat eredménye. A jog ugyanis egyre inkább parancsként és szankcióeszközként öltött testet. Olyan normaként, amely képes bármilyen ahhoz kapcsolódó törvényi tartalmat magába foglalni. A szabályok jogi jellege és érvényessége elkülönült tehát az emberi természetből származó igazságosság szükségletétől. Ez a jog és igazságosság közötti nem csak szóhasználat béli különbségtétel azt is eredményezte, hogy jogszabályok érvényessége és az igazságos-méltányos emberi szempontok eltávolodtak egymástól. Jól illusztrálja a jog és igazságosság közötti szakadékot, hogy a büntetőjogban egy személyt akkor is bűnösnek találhatnak egy törvény által tiltott cselekmény miatt, ha az adott cselekményt igazságossági vagy méltányossági okból követte el; a polgári jogban egy vállalat jogilag megteheti, hogy nagy kiterjedésű erdőirtást hajt végre, ha rendelkezik megfelelő engedélyekkel, még akkor is, ha ez károsítja a környezetet és az emberi természetből eredő igazságossági követelményekkel ellentétes. Az adójog területén egy vagyonos személy jogilag kihasználhatja az adótörvényeket és kedvezményeket, hogy minimálisra csökkentse az adóterheit, még akkor is, ha ez az igazságosság szempontjából nem tűnik méltányosnak, mivel kevesebb pénzt fizet be a köz javára, mint amennyit megtehetne. Egyházjogi szempontból pedig súlyos kérdéseket vethet fel az élet kezdetének és végének vagy a védelemre érdemes élet normák alapján való meghatározása, hiszen előállhatnak olyan jogi esetek, mikor a normák nincsenek összhangban az orvos jogi kötelességeivel és a katolikus tanítás szerinti igazságossági követelményekkel, melyek az élet szentségét és méltóságát védik a fogantatástól a természetes halálig.

Az arisztotelészi jogfelfogás, a jogot a meggyőződés tárgyaként értelmezte és a peres ügyekben elhangzó beszédek csupán a tényállásuk szerint vizsgálta. Nem tulajdonított sajátos morális-erkölcsi tartalmat a retorikának, hanem az igazság érvényre juttatását kívánta meg a szónok részéről. A római jog alapjai Ulpianus műveiben már a jogot, mint a jó és igazságos művészeteként – „*ius est ars boni et aequi*”³⁴ – definiálja. Számára a jog az Egyházban „*iusti atque iniusti scientia*”³⁵, azaz annak a tudományos ismerete, hogy mi az igazságos és mi az igazságtalan az Isten népének interperszonális kapcsolataiban.

Arisztotelész számára a jog a meggyőzés művészete. A római jog viszont Ulpianus alapelveire épül, amely szerint az igazságosság lényege, hogy mindenkinek megadják azt, ami őt megilleti – „*iustitia est constans et perpetua vountas ius suum cuique tribuendi*”³⁶. Mégis

³⁴ Dig. 1.1.1 pr.

³⁵ Inst. 1.1 pr. – „*Jurisprudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.*”

³⁶ Dig. 1.1.10 pr.

Aquinói Szent Tamás „*ipsa res iusta*”³⁷ kifejezése az, mely a középkori gondolkozás óta hangsúlyozza, hogy az igazságosság nem csupán a törvények betartását jelenti, hanem magába foglalja az egyének jogainak és kötelességeinek tiszteletben tartását, a közösség érdekeinek szolgálatát azáltal, hogy az egyének és a közösség közötti méltányos viszonyokat is figyelembe veszi. Így a jog a társadalmi igazságosság eszközévé válik a törvények rendszerével, vagyis azáltal, hogy etikai és társadalmi viszonyokat is figyelembe vesz, túlmutat a normákhoz való igazodáson.

Javier Hervada³⁸ megfogalmazásában a jog és az igazság elválaszthatatlanul összetartoznak. Gondolkodásában a jog tárgya maga az igazság. Számára az igazságosság szerint cselekedni azt jelenti, hogy mindenkinek megadjuk azt, ami az egyént megillet. Következésképpen a *ius* megelőzi az igazságosságot, amelyet nem jobban és nem kevésbé, mint igazságosan kell kiosztani minden egyes embernek.

Dolgozatomban a *ius* szót sok jelentéstartalma között az igazságos kifejezésnek rendelem alá. Az egyházjogban ugyanis a normáknak igazságossági szabályokat kell alkotnia. Vagyis a kánonjogi normáknak szükséges velejárója az igazságos és a méltányos, mialatt ugyanis szabályozzák az Egyház tagjainak viselkedését és cselekedeteit, köteleznek az igazságosság és méltányos melletti elköteleződésre.³⁹

A kánonjog tudományának elsődleges tárgya nem a törvény vagy a normák rendszere, hanem maga az igazság, mely a teológia tudománya által megismerhetővé válik és jogi megfogalmazásban ölt testet. Mindaz, ami a személyt megilleti, ami az övé, ami neki jár ami hozzá tartozik, vagyis az igazságosság erényének tárgya. Természetesen a törvények gyakran meghatározzák azt, ami igazságosan megilleti az embert, ahogyan sok jog alapja egy-egy pozitív törvény. Ennek eredményeként a jogásznak alaposan meg kell ismernie és foglalkoznia kell a törvénnyel, melyek a helyes megoldásokhoz vezetnek. De egyházjogi szempontból a helyes megoldás szükséges velejárója az igazság valamilyen fokú – amennyire lehet maximális – érvényre juttatása vagy érvényesülése is.

Amint már ismertettem, nyilvánvaló az összeférhetetlenség a csak jogpozitivistá nézet és a keresztény tanítás között, mégis látható, hogy a kánonjog tudományában hogyan szivárgott

³⁷ AQUINÓI SZENT TAMÁS, *Summa Theologiae*, II–II, q. 57, a. 1.

³⁸ V.ö. HERVADA, J., *Kritikai bevezetés a természetjogba*, Budapest 2004.

³⁹ Ibidem „Azt, ami mindenkit megillet *ius*nak nevezték vagy jognak, és a tudománynak, ami abban állt, hogy meg tudják állapítani minden egyes embernek a *iust* vagy jogot, az *ars iuris* vagy jogi mesterség nevet adták. Ez a *ius* volt az igazságos: az, amit igazságosan – kötelezően és igazságos mértékben, nem jobban és nem kevésbé – kellett kiosztani minden egyes embernek. És az erényt, ami így kitartóan tevékenykedik: *iustitianak* vagy igazságosságnak nevezték. Erénynek tekintették, hogy megadják pontosan mindenkinek, ami őt megilleti (nem többet, nem kevesebbet: az igazságost); a szilárd és kitartó akaratot, vagyis, hogy megadják mindenkinek azt, mai az övé (a saját *ius*át, a saját jogát): *ius suum cuique tribuere*.”

be a pozitívista mentalitás csak normákra épülő valósága. Észre kell venni és egyre mélyebben érvényre kell juttatni az egyházjogon belül azokat a jogigényeket, melyek a mai világ emberi méltóság kifejezéséből, a megkeresztelt állapotból és az Egyház alkotmányából levezethető igazságot tartalmazzák. Az interperszonális kapcsolatok igénylik, hogy különbséget tegyünk az igazság valósága – vagyis ami mindenkinek jár – és a törvényi tényállás között. A különbségtétel tudatosítása különösen is fontos ahhoz, hogy az Egyház hierarchikus struktúrájának megértsük. A kánonjogi törvények és szabályok rendszere nehezebben tudja tükrözni a világi értelemben vett igazságosság kritériumait. Ahelyett egy magasabb, Krisztus által rendelt örök igazsághoz igazodnak. Az kerül a figyelem középpontjába. A helyes különbségtétel segít a jogpozitívizmus dominanciáját csökkenteni. Az ugyanis gyakran túlhangsúlyozza a törvények betűjét a szellemük rovására.

Vitathatatlan a jog és az igazságosság fogalmának szoros kapcsolata. Megadni mindenkinek a saját jogát az igazságosság cselekedete. Tapasztaljuk, hogy ha valakitől elvették a jogát, – azt, ami hozzá tartozik – igazságtalannak is tartjuk. A jog biztosítása minden egyén számára, azok nem megvonása és gyakorlásuk szabad lehetősége a társadalmi rend és a jogrendszer alapja. Ezek elengedhetetlen követelmények egy igazságos társadalom létrejöttéhez és annak fenntartásához. A jogok biztosítása tehát igazságos cselekedet. A jogok megvonása igazságtalanságot eredményez. A jogok korlátozása pedig csak akkor tekinthető igazságosnak, ha megfelelő és arányos indokkal történik. A legfontosabb alapelveket viszont minden esetben figyelembe kell venni. Ha azok ugyanis nincsenek összhangban az erkölcsi és jogi normákkal, akkor igazságtalansággal találjuk szembe magunkat.⁴⁰ Mind a világi-, mind az egyházjogi keretek szigorú feltételeket szabnak a jogkorlátozásokra. Biztosítani kell, hogy a

⁴⁰ Természetes, hogy léteznek olyan társadalmi helyzetek, mikor bizonyos jogokat korlátozhatnak, hogy a társadalom egésze biztonságban maradjon és zavartalanul működhessen. Az egyes jogok korlátozása komplex kérdés, ahol szükséges figyelembe venni a jogi, etikai és társadalmi szempontokat egyszerre. A világi jog egyértelműen meghatározza azokat az eseteket, amikor a jogok korlátozása indokolt és egyben igazságos cselekedet.

Világi jog esetén fontos szempontok a jogok korlátozásához (nem a teljesség igénye szerint):

Közbiztonság és közrend – a jogok korlátozása igazságos lehet, ha az a közbiztonság és közrend védelme érdekében történik;

Mások jogainak védelme – a jogok korlátozása indokolt lehet, ha azok gyakorlása mások jogait sérti;

Egészségvédelem – a közegészségügyi szempontok is indokolhatják a jogok korlátozását.

Az Egyház is világosan, bár más elvek mentén ad lehetőséget a jogok korlátozására. Fontos szempontok az egyházjogban a jogok korlátozásához:

A közjó alapelve – ha egy adott jog gyakorlása veszélyezteti a közösség jólétét vagy az egyházi közjó érdekét, akkor annak korlátozása igazolható lehet;

A hit és erkölcs védelme – az egyházi jogi normák célja a hit és az erkölcsi rend és tanítás védelme. Amennyiben egy jog gyakorlása ellentétet az egyházi tanítással vagy erkölcsi elveivel, annak korlátozása igazolható lehet;

Fegyelmi intézkedések – az egyházi büntetőjog keretében bizonyos jogok korlátozhatók fegyelmi, vagy büntető intézkedések részeként.

korlátozások ne sértsék az alapvető emberi méltóságot, más alapjogokat és amennyiben csak megvalósítható és lehetséges az igazságosságot.

Gyakori hiba a mai jogról való gondolkozásban, hogy a jog fogalmának, mint igazságosnak a meghatározása szorosan összefügg a politikai hatalommal, s mint annak „termékeként” értelmezik, vagyis a hatóságok által képviselt nézetekből született és megalkotott normaként. Mivel a jog gyakran arra is felhatalmazza a jogalkotót, hogy egy bizonyos viselkedési módot szabályozzon – jogosnak vagy jogtalanak minősítsen –, vagy kötelezzon másokat egy meghatározott magatartásra, ezért a hatalommal rendelkező egyén vagy csoport nézőpontja szabályozza az igazságosság mértékét is. Így a jogrend fenntartása és szabályozása érdekében a politikai hatalom meghatározza és jogi normák által kikényszeríti a nézőpontjain nyugvó rendszer igazságát. Ez a hatalom-politikai megközelítés rávilágít arra, hogy a jogi rendelkezések nem egy egyértelmű igazság fogalmon, hanem jó esetben konszenzuson nyugvó „*ius*”-on alapulna, amelyek a társadalom tagjai közötti megállapodás eredményeként jönnek létre, és amelyeket a hatalom gyakorlói érvényesítenek.

A törvények egyben elismerik és megállapítják a jogokat, meghatározzák mindazt, ami helyes és azt is, ami helytelen cselekedet. Gyakori metonimikus felfogás, s az egyházjog szempontjából téves nézet, hogy a *ius*-t csupán a törvénnyel vagy általánosabb normával azonosítják. Így elmosódik ugyanis a *ius* és a törvény közti határvonal. Természetes, hogy a jogi normák nem lehetnek csak általános elvek megfogalmazott valóságai, hanem konkrét személyes jogok is – mindenkinek megadni azt, ami neki jár –, amik elismerést és védelmet igényelnek. Figyelembe kell tehát venni, hogy minden egyén *ius*-a egyedi és különleges normativitással is rendelkezik, mely megköveteli annak tiszteletben tartását. A helyes keresztény *ius* – igazság és jog egyszerre – felfogás a törvényt útként értelmezi, mely úton a törvény a követendő irányt foglalja magába, ami helyes és az igazságos felé vezet.⁴¹

A kánonjog rendszere nem csupán egyszerű törvénygyűjtemény. A keresztény élet üdvösségre vezető gyakorlati útkeresése, amelyet mélyen teológiai alapok határoznak meg. Összetett rendszere egyszerre egyházi törvények összessége⁴², normatív rendszer⁴³, teológiai valóság⁴⁴ és a realitáshoz való igazodás⁴⁵.

⁴¹ V.ö. BAURA, E. –SOL, T., *Chiesa, persona e diritti*, Roma 2022, 14.

⁴² A kánonjog az Egyház által megalkotott és elfogadott jogi normák és előírások rendszere, amelyek az egyházi közösség életét és működését szabályozzák.

⁴³ Átfogó normatív rendszer, amely az Egyház belső jogrendjét képezi, és amely a kánonjogi cselekedeteket, intézményeket és eljárásokat szabályozza, hogy biztosítsa az egyházi közösség rendjét.

⁴⁴ Nem csupán normák gyűjteménye, hanem teológiai alapokon nyugszik. A kánoni törvények célja, hogy előmozdítsák isten igazságainak a történelemben való megvalósulását.

⁴⁵ A kánonjog jogi normáival realitán tekint intézményeire és az egyházi közösség valós szükségéhez és körülményeihez igazítja azokat, de az igazság legteljesebb megőrzésével.

1.2.2 A kapcsolatokban létező személy és a jog igazságos rendje

Minden személy egyedi és megismételhetetlen individualitás. A másokkal össze nem téveszthető valósága viszont csak egy-egy másik személlyel együtt értelmezhető, hiszen az ember ontológiai valóságához tartozik, hogy másik személyekkel relációban éli az életét. Ez a kapcsolatokban létező valóság a Szentháromsághoz való hasonlatosságot tükrözi vissza. Teremtett lények vagyunk, akik Isten-képiségünkben hordozzuk a kapcsolatok igényét és szükségességét.

A szabad akarat alkotja az emberi személy legmélyebb dimenzióját. Abból születik meg a szabadság és az ahhoz szorosan kapcsolódó felelősség. Mivel egy szabad személy a saját tetteiért felelős, s mivel másokkal kapcsolatban éli életét, ezért szabad cselekedetei döntései mögött ott húzódik a másokért való felelősség is. Készek vagyunk tetteink által birtokolni, és uralkodni, mit ahogy döntéseinkkel másoknak ajándékozni és másokat szabadságra vezetni. Minden olyan cselekedet, mellyel mások szabadságát sértem, azáltal, hogy saját magamnak akarok juttatni többet a szabadságból mások kárára, mélyen igazságtalan cselekedet, mert más embert tárgyként kezelek, s kapcsolatokban létező valóságomat önös érdekeim előtérbe helyezésére használom. Az ilyen helyzetekben másokat alárendelem önmagam érdekének, s bár ezen helyzetekben megmarad mások szabadság lehetősége, de korlátozódik az.

Az ember, mint személy egyedi és megismételhetetlen. Ez adja meg azt a különleges helyét a társadalomban és a jogrendben, mely által láthatóvá válik a személyi autonómia és alapvető szabadság. Nem lehet más személy tulajdon. Más nem vonhatja őt uralma alá. Ulpianus, a római jogtudós klasszikus definíciója: „*iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*”, azaz az igazságosság állandó és örökös szándéka, hogy mindenkinek megadjuk a sajátját, azt, ami neki jár. A meghatározásból egyértelműen következik, hogy az igazságosságot alapvetően a jog biztosítja. Mindenki jogos tulajdonát akkor tartjuk tiszteletben, ha mindenki megkapja azt, ami az övé, ami a sajátja. Az igazságosság megnyilvánulása egyfajta másik iránti tisztelet. Ez ad stabilitást a és folytonosságát jogrend számára.

Aquinói Szent Tamás ezen megfogalmazásban található gondolatot továbbfejlesztette és a jogot, mint *ipsa res iusta* definiálja. Ez azt jelenti, hogy a jog az a dolog, amely igazságos önmagában, mert valakihez tartozik, és ezért azt át kell adni annak, akié, biztosítani kell számára. Aquinói szerint a jog és az igazságosság elválaszthatatlanok. A jog az igazságosság tárgya, és ennek megfelelően a jogi cselekvések az igazságosság erényének gyakorlati megvalósulásai.

Mind Ulpianus, mind Szent Tamás kifejezi: a jogrend alapja a személyek közötti kapcsolatok és az egyéni jogok tiszteletben tartása. A jog és az igazságosság alapvető elemei a személyes szabadság biztosítása és mindenkinek megadni a sajátját. Az emberi személy szabadsága, valamint a jogok és kötelességek kölcsönös elismerése biztosítják a társadalmi együttélés kiegyensúlyozottságát.

A büntetés a jog azon eszköze, amely az igazságosság érvényesülését szolgálja. Célja nem a megtorlás, hanem sokkal inkább a rend biztosítása és helyreállítása. Így születhet meg és lesz biztosítható a társadalmi együttélés. De a büntetésnek figyelembe kell vennie az elkövető személyes méltóságát és szabadságát. Ugyanakkor a közösség védelmét és a mások, az áldozatok jogait is. Ez fejeződik ki az igazságosság azon elvében, mely csak a bűnelkövetés cselekményével arányos büntetést kiszabását engedi.

A büntetés alkalmazása során nem hagyható figyelmen kívül az a tényező, hogy az igazságosság és az arányosság követelményei – bár önállóan is érvényes elvek – lényegükönél fogva egymást feltételezve képesek megfelelően érvényesülni. Ennek megfelelően a szankció kiszabása előtt minden esetben szükséges annak mérlegelése, hogy e két elv miként illeszkedik egymáshoz az adott helyzet kontextusában. Az olyan büntetés, amely aránytalan a cselekményhez képest, nem felel meg az igazságosság alapkövetelményének. Valamint semmiképp sem szabad olyan büntetést kiszabni, amely csak az arányosság elvének alkalmazásából születik meg.

Az arányosságnak viszont van egy fontos korlátja: a büntetés sosem lehet embertelen vagy megalázó. Az ugyanis nem tartaná tiszteletben az ember vele született méltóságát. A büntetést tehát olyan módon kell végrehajtani, hogy biztosítva legyen az elkövető számára a javulás lehetősége, a jóvátétel és a társadalomba való visszailleszkedés. Az igazságosság érvényesülése többek között abban mutatkozik meg, hogy a jogrend az arányosság és a méltányosság elveit figyelembe véve választja meg eszközeit. Ez az egyéni jogok védelmén kívül a közösségi rend és a társadalmi nyugalom hosszú távú fenntartása miatt is lényeges.

1.2.3 Az igazságosság, mint erény

A jogi és erkölcsi gondolkozás egyik központi fogalma az igazságosság. A jog ugyanis nem csak a dolgok birtoklása, hanem azok igazságos és méltányos elosztása is. „A jog *ipsa res iusta*.⁴⁶ E kifejezés egyértelműen magába foglalja azt, hogy valami igazságos és jogos tulajdon,

⁴⁶ BAURA, E. – SOL, T., *Chiesa, persona e diritti*, 18.

ami egy másik személyhez tartozik. *Suum*, vagyis valami valakinek a jogos tulajdona, amelyet tiszteletben kell tartani és meg kell adni számára. Hozzá tartozik, az övé, jogos tulajdonosa annak.

Az igazságosság tehát nem csupán jogi kötelezettség, hanem erkölcsi is. „A jog tehát az igazságosság tárgya, az, ami az egyik alanyhoz tartozik, de egy másiknak a birtokában lehet, és ezért az, amit ez a másik köteles a jog jogos tulajdonosának vagy birtokosának adni.”⁴⁷ Az igazságosság tehát azt jelenti, hogy meg kell adni a másiknak azt, ami jogilag és erkölcsileg megilleti őt. Az egyik oldalról tehát a materiális dolgokat, erkölcsi oldalról pedig magába foglalja a tiszteletet, a méltóságot, a jóvátételt, a kárpótlást, a gondoskodást stb.

Jogi fogalmaink korlátozottak, szavainkkal ugyanis csak részben tudjuk megragadni a valóságot. A jogi definíciók nem tudják lefedni a valóság teljes tartalmát, mert a jogok az emberhez, mit személyhez tartoznak. Az igazságosság tehát nem csupán jogi norma, hanem mélyebb erkölcsi kötelezettség, erény.

A jog és igazság egyszerre objektív és az igazságosság szempontjából nézve szubjektív valóság. A szubjektív jogok az egyén hatalmát jelentik arra, hogy valamit birtokoljon, használjon, átruházzon vagy követeljen.⁴⁸ Ezek a jogok azért léteznek, mert a dolgok az emberhez tartoznak.

Az igazságosság és a jog két különböző fogalom. Eltérő valóságokat valóságot írnak le. A történelem során azonban gyakran előfordult, hogy bizonyos helyzetekben mindkettőt egyazon jelentéstartalommal töltötték meg. Ha helyesen szeretnénk értelmezni a fogalmuk tartalmát akkor meg kell értenünk, hogy az igazságosság, mint erény abszolút értékkel rendelkezik, míg a jog az emberi alkotás eredménye.

Az igazságosság egy ideális valóság, mely minden emberi tevékenységben jelen van. Az igazságosság, mint abszolút érték, azonosítható a jóval, mely mentes a hibáktól, és mint ilyen, saját morális értékrenddel rendelkezik. Szigorú és sajátos értelemben az emberek közötti viszonyokban, az egyes emberi tevékenységek minőségében jelenik meg. Mint ilyen valóság, azzal az erénnyel azonos, amely akkor nyilvánul meg, amikor valaki helyesen cselekszik, és megadja mindenkinek azt, ami neki jár.

Az igazságosság az emberi kapcsolatok „erényes” rendje. Megköveteli, hogy minden ember úgy viselkedjen, hogy ne sértse a mások szabadságát, személyiségét. Olyan fogalom tehát, amely relatívként értelmezhető: hogy mi az igazság és mi az igazságtalan, az minden egyes ember számára szubjektív valóság. Ha azonban – helyesen – erkölcsi elvként, azaz

⁴⁷ Ibidem

⁴⁸ V.ö. Ibidem 20.

erényként értelmezzük, akkor abszolút értékkel bír. Mint erény, abszolútum, melyet senki sem érhet el a maga teljességében, mert Istenhez tartozó valóság. Értelmezésének szubjektivitása pedig az igazság tagadáshoz vezethet. Mint morális norma csak akkor létezhet, ha feltételezzük, hogy van isteni forrása, amelyből ered.

A jog és az igazság teljes mértékben azonosul, amikor a természetjogra hivatkozunk. A természetjog az emberek szívébe írt törvény, erkölcsi valóság. Ez azonban nem a dolgozatom tárgya. Mégis az igazságosság, mint erény a joggal való kapcsolatban világosan jelen van, mivel társadalmi jelenség, amely az emberi személyiség azon dimenziójára vonatkozik, mely a személyek közötti viszonyokra terjed ki, azokat szabályozza. A jog az az eszköz, mely a szabályok összességével meghatározza az abszolút igazság szubjektív értelmezésének közösségileg elfogadott viszonyait. A jog nélkülözhetetlen, normákat határoz meg, parancsokat tartalmaz. Ezek határozzák meg az egyén és a közösség viselkedési szabályait és igazgatják azokat.

Az Egyház jogi és erkölcsi rendszerében az igazságosság erénye alapvető jelentőségű. Elvárja, sőt megköveteli, hogy mindenki megkapja azt, ami neki jár, és hogy az emberek tiszteletben tartsák mások jogait, tulajdonát. Az igazságosság így nem csupán jogi kötelezettség, hanem egy mélyebb erkölcsi parancs is. Irányítja emberi cselekedeteket. Az igazságosság erénye nélkül a társadalmi együttélés és az a fajta jólét, amire mindannyian törekszünk, lehetetlenné válik.

Az egyházjogi pozitív normák összessége szükséges valóság, mivel az Egyház az igazságosság erényét általa tudja minden egyes tagja számára kötelezően követendőként megfogalmazni. Az igazság az Egyház számára tehát nem csak teológiai vagy filozófiai fogalom, hanem jogi is, mert a pozitív jogának kiegészítő része a jogi norma alkalmazása által. A kánonjog célja, hogy az isteni kinyilatkoztatás által megismert igazságot, konkrét esetekben szabályozza, hogy az igazságosság fentebb meghatározott elve érvényesüljön.

Az Egyházban jelenlévő jogi jelleg nem merül ki a pozitív jog jelenlétében, hanem magába foglalja az igazságosságot is, mint erkölcsi erényt, mely lehetővé teszi a kánonjogi norma helyes alkalmazását. Az elvont jogi norma és a konkrétan alkalmazott és megélt jog között ott van az igazságosság, mint erény, amelyet a jogi norma alkalmazásának módjában be kell tartani. A bírói döntéseknek tehát meg kell felelniük az erkölcsi igazságnak, igazságosságnak, mely elválaszthatatlan a bírói funkció gyakorlásától. Így az igazságosság a norma konkrét alkalmazásakor is szerves része marad a jognak, az ítélkezési szakaszban kiegészíti annak tartalmát.

2. Az igazságos büntetés kritériumai

A büntetés jogi és erkölcsi indokoltsága mélyen összefügg azzal, miként értelmezzük és éljük meg az igazságosságot. Jogsértések esetén nem elégedhetünk meg a pusztán formális válasszal. A valóban igazságos büntetés nem lehet sem önkényes, sem pusztán megtorlás. Inkább egy olyan, belsőleg is indokolható válasz, amely a rend helyreállítását szolgálja. Arányos a jogsértéssel, és figyelembe veszi az emberi méltóságot.

A kánonjog területén ez a szempont különös súllyal jelenik meg. Az isteni igazság és az ember személyes méltósága itt nem választhatók el egymástól. Nem egymás ellenében, hanem egymást erősítve határozzák meg a jogi gondolkodás mélyebb rendjét. Az igazságosság, a szeretet és a méltányosság egysége adja meg a kánoni büntetőjog belső mércéjét. Ez az összhang akadályozza meg, hogy a büntetés pusztán mechanizmussá silányuljon.

A törvény betűjének alkalmazása önmagában kevés. Csak akkor tükröz valódi igazságosságot, ha érzékenyen számol a személyes helyzettel, a közösség javával, és nem utolsósorban azzal a pasztorális céllal, amely az ember üdvösségét tartja szem előtt.

E tágabb összefüggésben vetődik fel a kérdés: melyek azok az ismérvek, amelyek az igazságos büntetést nemcsak jogi, hanem erkölcsi és teológiai szempontból is hitelessé teszik? A következő fejezet néhány ilyen alapelvet emel ki.

2.1. Aequitá

Láthatóvá, hogy az igazságosság egy erény, ugyanakkor konkrétumokban ölt teste. Joghatósági tevékenység eredménye is. Az igazságosságot csak annak szimbolikus ábrázolásában tudjuk legmélyebb tartalmában erényként és joghatósági tevékenységként is együttesen értelmezni. Mind a világi, mind az egyházjogban megfigyelhető reduktív értelmezés, mely a jogot és az igazságosságot, mint erkölcsi valóságot egyértelműen szeretné szétválasztani, gyakran a jognak egy erőszakos jelleget kölcsönös. Olyan jelenséggel azonosítva azt, mely kizárólag annak haszonelvű és gyakorlati jellegén alapul.

Ez a felfogás a régiók számra ismeretlen volt, mert az igazságosságot mindig is a bírói megnyilvánulás méltányosan végzett tevékenységeként is értelmezte. A méltányosság alkalmazása így szükséges volt a jog helyes végrehajtása érdekében. Az igazságosság ábrázolásának szimbolikájából ez világosan kiderül, ahol a bírói tevékenységet nem lehet

megfelelően végezni, ha a bíró a feladatai ellátása során nem gyakorolja az igazságosságot, mint erényt.

Az igazságosság erénye és a méltányosság által való tökéletesedése már az ókori filozófusok, különösen Arisztotelész gondolataiban is megjelenik. Arisztotelész⁴⁹ számára az igazságosság erénye az emberek közötti kapcsolatok helyes rendezését szolgálja. A méltányosság egészíti ki az igazságosságot annak céljában. A méltányosság által az általános törvények esetleges igazságtalanságai kiküszöbölhetők. Az általános törvények nem képesek ugyanis minden egyes konkrét esetre előre látóan szabályozni. Szükség van egy olyan erényre, mely az igazságosság alkalmazását a konkrét körülményekhez igazítja. Hangsúlyozom, hogy a méltányosság nem a törvények megszegését jelenti, hanem azok helyes alkalmazását segíti a konkrét esetekben. A méltányosság tehát abban segít, hogy a törvény szelleme és célja, még akkor is megvalósuljon, ha törvény betűje nem alkalmazható megfelelően egy adott helyzetben. „A törvény, mint ami az általánosságra vonatkozik, nem tud figyelembe venni minden egyedi esetet, s éppen ezért van szükség a méltányosságra, amely az egyedi szempontjából kiterjeszti az általánosan megfogalmazott szabályt. ... (Így lesz) a méltányosság Arisztotelész értelmezésében a törvényesség kiterjesztése olyan esetekre, területekre, ahol a törvény, általános jellege miatt, szó szerint nem alkalmazható.”⁵⁰

A két – *igazságosság és aequitas* – sokak számára teljesen különállónak tűnő valóság közötti mély, egymást kiegészítő kapcsolat határozza meg a legteljesebben a jogi jelenségeket. Arisztotelész szerint az állampolgári erények közül nem hiányozhat az igazságosság erénye, amelyet elsősorban úgy értelmezhetünk, mint az interszubjektív kapcsolatok helyes összehangolásának erényét. Ez az együtt élők ellentétes érdekszféráinak méltányos kiegyensúlyozására irányul. Számára az igazságosság, mint erény nem más, mint a társadalmi

⁴⁹ A *Nikomakhoszi Etika* c. művében az igazságosságot két részre osztja: disztributív és korrekciós igazságosságra. A szétosztó igazságosság az anyagi javak és a méltóságok elosztását szabályozza, míg a kiigazító igazságosság az egyének közötti viták rendezésére szolgál.

ARISZTOTELESZ, *Nikomakhoszi ethika*, Budapest 1971, 145–146; „[A] méltányos dolog igazságos [„dikaion”] ugyan, de nem a törvény szerinti értelemben, hanem úgy, hogy mintegy kiigazítsa a törvény szerinti igazságos dolognak. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a törvény mindig csak általános érvényű, viszont bizonyos dolgokban általános érvénnyel nem lehet helyesen intézkedni. Oly esetekben tehát, mikor mégis okvetlenül kell intézkedni általános érvénnyel, holott pedig ezt helyesen megoldani lehetetlen, a törvény mindig a nagy átlagot veszi, de amellett nagyon jól tudja, hogy ebben az eljárásban hiba van. S mindamellett ez jól van így, mert a hiba nem a törvényben van, sőt nem is a törvényhozóban, hanem a tárgy természetében, hiszen az emberi cselekvések tárgya eleve ilyen természetű. Oly esetben tehát, mikor a törvény intézkedik ugyan általános érvénnyel, de felvetődik valami kérdés, amely az általános határozatokon kívül áll, az a helyes eljárás, hogy amiben a törvényhozó hézagosan járt el, s előírásainak túlságos egyszerűsítése révén esetleg hibázott, ott helyre kell hozni a mulasztást úgy, ahogy valószínűleg maga a törvényhozó is kívánná, ha véletlenül jelen volna, s ahogy – ha ilyen esetről tudott volna – már a törvényben is intézkedett volna [...].Tehát a méltányosság lényege: a törvényt helyesbíti ott, ahol abban az általánosítás miatt hézag mutatkozik.”

⁵⁰ MEGYERI, E., *A méltányosság – egy kísérlet a fogalom tisztázására*, in *Vezetéstudomány* 43 (2012/6), 29.

kapcsolatok szabályozását végző erkölcsi normák egyik aspektusa. Emellett figyelembe kell venni a bírói magatartás sajátos igazságát, amit méltányosságnak – *aequitá* – nevez, s amely nélkülözhetetlen erkölcsi erény a törvény helyes alkalmazásához, kiegészíti a pozitív jog hiányosságait.

Az igazságszolgáltató szerv, mint bírói testület egyfajta értelmező magatartást végez. A jogot megelőző értékekhez igazodik, hogy a normákat helyes alkalmazását elérje. Mindez olyan elvek és kritériumok alapján történik, melyeket lehetetlen előre meghatározott formulák szerint meghatározni. A történelemben már sokszor és sokan matematikai formulák segítségével próbáltak jogi problémákat megoldani. A mesterséges intelligencia korában ismét sokan hasonló megoldásokra törekcszenek. De a normák konkrét esetre való alkalmazását mindig egy erkölcsi erényre szükséges visszavezetnünk. Itt válik megkerülhetetlenné a bölcsességen és óvatosságon alapuló⁵¹, nagy körületekintéssel alkalmazott *aequitá*.

Léteznek tehát olyan esetek, amelyekről a törvény nem tud előre gondoskodni. Ezekben helyzetekben az igazságosságnak át kell adnia a helyét a méltányosságnak. Ahol a jog nem ér célt, ott a méltányosságnak kell helyt állnia, hogy az egyes konkrét helyzetekben helyesen döntsön. A szélsőségek közötti helyes középút megtalálása – mindenkinek azt adni, ami neki jár – a mértékletesség erényének kiegyensúlyozó jelenlétével lesz lehetséges. Így a bírói igazságszolgáltatás lényegében egy normát megelőző kritériumhoz igazodik, s ha ezt a norma előtti kritériumot helyesen értelmezzük, akkor a meghozott ítélet, mint jogi megoldás az igazságosságon, mint erény értékén nyugszik, vagyis az igazság megvalósulása.⁵²

Aquinói Szent Tamás – a középkori teológia mestere – tökéletesíti Arisztotelész igazságról alkotott gondolatait. A keresztény teológia és filozófia keretein belül kezdi el alkalmazni azokat. Az igazságosság számára így már nem csak jogi és erkölcsi valóság, hanem egyben teológiai erénnyé is válik. Értelemezésében az Isten rendjének megvalósítását is szolgálja.

Teológiai tanulmányaim miatt tudom, hogy az igazságosság és a méltányosság erényei mellett fontos megtenni egy nagyon lényeges lépést a szeretet erénye felé. A szeretet erénye ugyanis lehetőséget biztosít a teljesebb igazság megvalósulására. Az igazság bár képessé tesz a hiány, a különbözőség, a másság meglátására, a szeretet hozzáadja a meglátás módjában rejlő minőségi különbséget. Az igazságosság és a szeretet a *quod* – egy kapcsolat alapját, létrejöttét –, és a *quid* – valami konkrétumot –, vagyis együttesen jelentős különbséget jelölnek. A szeretet ingyenes önzetlensége ellentétben áll az igazságosság határozott véglegességével, mely nem

⁵¹ Tehát a pusztán logikai sémákat túllépő, azt meghaladó.

⁵² V.ö. CATELANI, A., *La giustizia e il diritto*, Bari 2021, 161-168.

tud tökéletesen illeszkedni az erény fogalomrendszerébe, hanem megragad az intézményi szinten megnyilvánuló valóságnál. Az igazság, a maga konkrét formájában szükségessé teszi, hogy nyilvánvalóvá váljon a hozzá rendelt adminisztrációs valóságában; a törvény, az igazsághoz képest, konkrét, vagy akár elvont fogalomi rendszerével, egy statikus „intézményesült” egészet képvisel. A törvény az erő, míg az igazság az érték, a fundamentum. A szeretet erénye nem követeli meg a törvény formális láthatóságát. Nem tartozik senkihez, nem jogként gyakorolják, nem követelhető meg, mint egy-egy jogviszony elismerése. Az igazságosság és a szeretet együttesen jelentősebb tökéleteséget eredményeznek.

A szeretet erényének bevezetése nem egy újabb homályosan megfogalmazható fogalom, hogy az igazság nehezen megfogható valóságát áthelyezzük egy mások fogalmi rendszerbe⁵³, hanem az igazságosság és a méltányosság kölcsönös kapcsolatrendszerét a szeretet konkrétuma teszi személyessé. Mindez jelenti tehát annak a világos felismerését, hogy az igazság-igazságosság egy személyhez tartozó valóság. Csak, mint személy foghatom fel, érthetem meg, és alkalmazhatom. Alkalmazása viszont csak akkor lehetséges, ha azt a konkrét személy teljes valóságát, kapcsolatrendszerét figyelembe véve teszem meg. Azaz méltányosan és a szeretet alkalmazásával.

Mivel a jog tiszta formában nem rendelkezik olyan emberi és valós céllal, amelyet a személy másságával való kapcsolatán kívül meg lehetne határozni, így teljes mértékben a kapcsolatokon alapul. Ez jelenti azt, hogy a jog lényege a másokhoz való viszonyban rejlik, a viszonyokat határozza meg és szabályozza azokat. Azonban épp ebből a viszonyból fakad az aktivitása, mely meghatározza az igazságosság mellett való elköteleződésünk és azért való küzdelmünk mértékét. Ha ebből a szempontból olvassuk a jog, az igazság konkrét személlyel való belső kapcsolatrendszerét, akkor ismét az az ember felé való fordulása lesz a legfontosabb, amely a szeretet alapvető parancsán nyugszik. Így világosan látszik, hogy a szeretet erényének bevezetése az igazságosság és *aequitá* fogalmak mellé segít, hogy kritikusan meghaladjuk azok fogalmi megközelítését, melyek szemben állnak egy zárt jogrendszer felfogásával. Így lehet a kánonjogban elkerülni a jog csupán technikai eszközként való használatát, mely nyelviileg akarja teljesen leírni és kimeríteni az igazság-igazságosság fogalmi rendszerét.

⁵³ Véletlenül sem arról van itt szó, hogy a *regressus ad infinitum* hibájába esnénk. Nem az igazság fogalmának megfoghatatlanságát szeretném egy másik, szimpatikus és lényeges keresztény fogalom által megmagyarázni. Ha így lenn, akkor a végtelen regresszió miatt a folyamatot szükségszerűen folytatni kellene, s nem csak az igazságosság, méltányosság, szeretet maradna megmagyarázatlan, hanem maga a törvényi valóság is bizonytalan alapokra helyeződne.

A doktori témám és kérdésfelvetésemből két lényeges dolog következik:

- ha hiányzik az *aequitá* és a szeretet az igazság erényéből, fennáll annak a veszélye, hogy a törvények adta „hibátlanságra” törekvő magatartása a szigor rendszerét eredményezi. Így a törvény szigora teremti meg az igazságosság lehetőségeit. A törvényeket formális elvek fogják irányítani. Ezek az elvek megakadályozhatják a valódi igazság keresését vagy az arra való törekvést. Az ilyen formális rendszerben a törvény princípiumához való ragaszkodás megfojtja az igazságra törekvést. A törvény tehát abszolút igazságként tüntetheti fel magát. Így egy büntetés vagy a jóvátétel is csupán a törvénynek való megfelelés lesz, és nem az igazság személyek közötti kapcsolatrendszerének helyreállítása.

Természetesen az is igaz, hogy ha hiányzik az igazságosság az *aequitá* és a szeretet erényből, akkor nehezen megragadható és nagyon személyes elvek mentén valósul meg az „igazságszolgáltatás”. Szükséges tehát a jól kiegyensúlyozott törvényi rendszer, mely megakadályozza, hogy az igazságra törekvés abszolút önkényes legyen.

A megismert erények teszik lehetővé, hogy a kánonjogi rendszer nyitott maradjon a lehetőségek előtt. Az egyház jog gazdagsága éppen ebben a nagyobb horizont rejlik: nem kizárólag a törvények igazságát és megvalósulását keresi, hanem a személy igazságának tágabb megvalósulását is. A törvény és annak végrehajtása így nem süllyed egy könyörtelen rendszerre, hanem a magasabb erények érvényesülése által sokkal inkább a személy igazságkeresésére adhat választ. Az igazságtalan károkozás és büntetés – legyen szó egy igazságtalan törvényről vagy a törvény igazságtalan alkalmazásáról – erősíteni fogja az emberek vágyát, hogy ellenálljanak a merev jogrendszer uralmának. Ahhoz viszont, hogy az igazságosság a gyakorlatban is érvényesülni tudjon, szükség van az *aequitá* és a szeretet jelenlétére. Az tudja ugyanis biztosítani, hogy az igazság minőségi módon legyen alkalmazva;

- az *aequitá* és a szeretet erényei megerősítik az igazságosság emberi jellegét. Tudjuk, hogy e kettő tökéletessége az igazságtalanságban talált kivételt. Ez teszi emberivé az egyenlőségben, ami a személyből fakadó egyediséget is figyelembe vesz. Megtalálta tehát a személyre szabott helyes megoldást. Míg a formális igazságosság arra összpontosít, hogy a rosszat viszonzozza, így tartva fenn egy állandó egyensúlyt, addig a helyes jóvátétel nem a formális egyensúly elérésére törekszik. Ehelyett célja sokkal inkább, hogy mindenkinek megadja azt, ami neki jár, mindenkinek a saját

igazságát. Elismerve a saját *suum*-ját. Az igazságosság tökéletessége vagy tökéletlenségei között is.

Egy tökéletes és mindenkire teljesen igazságosan érvényes jogrend mellett kitartani, nélkülözve az *aequitá* és szeretet erényével összehangolt finomításokat csak dogmatikus jogalkotást eredményezhet. Az ilyen igazságszolgáltatási rendszer nélkülözne minden olyan finomítást, melyek emberivé teszik azt.⁵⁴

Az ilyen, rendszerben az igazságszolgáltatás során a jóvátétel vagy az egyenértékűség keresése könnyen a megtorlás és a bosszú eszközévé válik. Nem nyújtva elégedettséget és nem figyelve, s nem adva megoldást az igazság *cuique* követelménye mögötti teljes tartalomra. A bosszú nem lehet ugyanis a teljes igazságosság formája. A jogi megközelítés szerint viszont szükséges megakadályozni annak lehetőségét, hogy aki rosszat tett, következmények nélkül ismételhessen meg tettét.

A jóvátétel megkövetelése tehát nem megtorlásból vagy bosszúból alkalmazott jogi eszköz, hanem ha kell egy „törvényi erőszak”, mely helyreállítja az egyének és a közösség szövetében okozott szakadásokat. Észre kell tehát venni a különbséget a törvényes és a törvénytelen erőszak között, mert bár mindkettő a bosszú kategóriájába tartozik, de a törvényes erőszakot a jog hozza létre az egyén és a közösség szabadságának védelmére és az okozott károk jóvátételére.

2.2. Proporcionalitás

A proporcionalitás fogalma jogi értelemben azt az arányosságot jelenti, hogy egy adott intézkedés a célok eléréséhez megfelelő mennyiségű és minőségű eszközöket használ-e. Vagyis mennyire szükséges és indokolt az adott jogi eszközök használata az elérendő célhoz viszonyítva. Legfőbb kérdése: az igazság megsértése esetében milyen módon és eszközökkel szükséges helyreállítani az egyensúlyvesztést?

Az arányosság vagy proporcionalitás követelménye a cselekmény tárgyi súlyával arányos jogkövetkezmény alkalmazását írja elő. Általában nincs szükség – sőt, gyakran nincs is lehetőség – a jogsértő személy társadalomra veszélyességének bizonyítására. Ha azonban a tényállás tisztázása során erre vonatkozóan bármilyen adat felmerül, azt a szankció kiszabására

⁵⁴ V.ö. BENKE, J., *A méltányosság fogalma, funkciója és rendszertani elhelyezése a magyar magánjog általános elvei körében*, in *Erdélyi jogélet* 3 (2021/2), 168-173.

jogosult szerv a büntetés mértékének meghatározásakor figyelembe veheti.⁵⁵ Vagyis a proporionalitás megköveteli a cselekmény tárgyi súlyával való arányosságot.

Egyházjogi szempontból a kánoni büntetéseknek arányban kell állnia az elkövetett bűncselekmény súlyával, az okozott kár mértékével, valamint az igazságosság rendjének megsértésével. A CIC szemléletmódja, hogy a büntetés meghatározásának – mely lehet meghatározott vagy engedélyezett, ill. javasolt – tükröznie kell az erkölcsi és jogi rendben keletkezett zavart és annak helyreállítására kell irányulnia. A klasszikus *ius talionis* – viszonzás joga – az egyházjogban nem pusztán megtorló, hanem egyben gyógyító és megelőző funkcióval is bír. A közösségi rend helyreállítása, a bűnös megtérése, mint büntetési célok a gyakorlatban az igazságosság, mértékletesség, szeretet követelményeivel kell, hogy arányosságban álljanak. Ezt a kánonjogi arányosságot egyfajta Egyházi pasztorális küldetést értelmezhetjük.

2.3. A javító cél

Egy másik alapvető cél az elkövető javítása és erkölcsi fejlődésének előmozdítása. A büntetés nem lehet csupán a büntettek következményinek jogi elismerése. Annak pedagógiai és lelkipásztori eszközzé is kell válnia. Míg a világi jogban a bűnöst olyan személyként kezelik, akit újra alkalmassá kell tenni a szabályok betartására, addig az egyházjogban a bűnös elsődlegesen olyan személy, akinek a lelki válságára összpontosítunk. Így a kánonjogban szükséges a bűnös segítségére lenni abban, hogy a megtérés és az egyházi közösségbe való visszatérés megvalósuljon. A világi jogban pedig a társadalmi reintegrációt hivatott szolgálni és segíteni a javító célok módszeri: az oktatás, munka pszichológiai segítség vagy a reintegrációs programok sokasága.

2.4. A közösségi jó védelme

A büntetés alapvető céljai között szerepel a közösségi jó védelme is, mely mind a kánonjogban, mind a világi jogfelfogásban meghatározó jelentőséggel bír. A kánonjogi megközelítés különösen hangsúlyozza az igazságosság helyreállítását és a botrány elhárítását. Ezek nem pusztán jogi, hanem spirituális szinten is a közösség megbékélését szolgálják. A rend és a hitelesség megőrzése az Egyház számára nem csupán intézményi szempont. A hívek bizalmának fenntartása, a lelki közösség épülése, végső soron az evangéliumi tanúságtétel

⁵⁵ Cf. NAGY, M., „A közigazgatás szankciórendszere”, in JAKAB, A. – KÖNCZÖL, M. – MENYHÁRD, A. – SÜLYÖK, G. (szerk.), *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Közigazgatási jog rovat, rovatszerkesztő: BALÁZS, I.) <http://ijoten.hu/szocikk/a-kozigazgas-szankciorendszere>, 71.

hitelessége forog kockán. Nem véletlen tehát, hogy a CIC 1341. kán. is a botrány megszűnését és az igazságosság helyreállítását nevezi meg a büntetés alapvető céljaként.

A világi jogrendszerek sem gondolkodnak más logika mentén, noha eltérő nyelvezetet használnak. A közösségi dimenzió itt leginkább a társadalmi rend védelmében, az általános prevenció eszközében és az igazságszolgáltatásba vetett közbizalom erősítésében ragadható meg. Bárhonnan is nézzük, egy jogsértés nem pusztán egyéni sérelem. A társadalmi normák megbomlása mindig kihat a közösség biztonságára és annak belső kohéziójára is. Ilyenkor a büntetőjog mintegy láthatóvá teszi, hogy a normák nem üres keretek. hanem élő struktúrájukkal védelmet nyújtanak. A törvények megszegésének következménye van.

De vajon mennyire képes a jog – akár egyházi, akár világi formában – valóban fenntartani ezt a közösségi jót? És mit jelent ez a „jó” egy olyan világban, ahol a közösségek határai és szerkezetei egyre változékonyabbak?

2.5. Irgalmasság

A büntetés céljainak értelmezésében különleges helyet foglal el az irgalmasság, amely elsősorban a kánonjogi megközelítés sajátossága. Az Egyház tanítása szerint a büntetés nem lehet öncélú vagy pusztán retributív eszköz, hanem mindig az isteni irgalmasság fényében értelmezendő. Amint Ferenc pápa hangsúlyozza: „*az irgalmasság nem ellentéte az igazságosságnak, hanem annak beteljesítése*”⁵⁶. A kánonjog tehát nem zárja ki a büntetést, hanem éppen ellenkezőleg: az irgalmasság lelkületében alkalmazza azt, hogy előmozdítsa a megtérést, gyógyítsa a sebeket, és lehetőséget adjon a bűnös számára az újrakezdésre.

A CIC előírásai – különösen a 1341. és 1344. kk. – lehetőséget biztosítanak a büntetés enyhítésére vagy elhalasztására, ha a körülmények ezt indokolják, különösen a bűnös javulási szándéka vagy a botrány megszűnése esetén. Ez a szemlélet a *paedagogia misericordiae* része: az Egyház lelkipásztori szolgálatában a jog is az üdvösség szolgálatává válik.

A világi jogrendszerekben az irgalmasság nem jelenik meg teológiai fogalomként, de a méltányosság és az egyéni körülmények figyelembevétele formájában mégis létezik. A bíróságok enyhítő körülményeket mérlegelnek, különös tekintettel a megbánásra, együttműködésre vagy a károk megtérítésére. Így a modern büntetőjog is egyensúlyt keres a jogállami igazságosság és az emberi méltóság tisztelete között.

⁵⁶ FRANCISCUS PP, *Misericordiae vultus* Bulla (11 apr. 2015), in *AAS* 107 (2015) 399-420, n.21/416, magyarul *Misericordiae vultus kezdetű bullája*, Budapest 2015, n.21.

Összegzésül: míg a világi jog méltányossággként ismeri az irgalom egyes aspektusait, addig a kánonjog teológiai és pasztorális mélységgel emeli azt a büntetés alkalmazásának alapelvévé.

3. A büntetés célja és hatékonysága

A doktori értekezésem lényeges témája az igazságos büntetés. Az erről szóló vizsgálódásom során már érintettem a jog és az igazságosság fogalmát, valamint a szankciók megítélésének jelentős szempontjait. Most szükségesnek tűnik magának a büntetésnek a meghatározása is, amely – történelmi távlatból nézve – minden korszakban kulcsfontosságú eszköze volt a rend fenntartásának és a jogsértések kezelésének.

A büntetés céljának megítélése azonban a mai napig nem egységes: mind a világi, mind az egyházi jogrendszerben visszatérő vita tárgya, hogy a szankció preventív, retributív vagy épp nevelő jellegű-e elsősorban. Nem kevésbé kérdéses, hogy ezek közül melyik felel meg leginkább az igazságosság helyreállítás igényének, illetve hogy az egyén és a közösség milyen mértékben találhat megnyugvást általa. A modern jogtudomány és a kánonjog teológiai szempontjai között ebben a kérdésben sincs teljes átfedés. Felmerül például az a kérdés, hogy a büntetés ténylegesen mennyire képes előmozdítani a társadalmi stabilitást. De kérdésként jelentkezik az is, hogy miként kapcsolódik ehhez az elkövető megbánása, bűnbánata vagy a jóvátétel szándéka.

Ebben a pontban ezeket a kérdéseket fogom körbejárni. Ahhoz, hogy a büntetést meg lehessen határozni, szükséges a bűncselekmény és annak definiálása.

3.1. Fogalmi tisztázás

3.1.1. A bűncselekmény

Az 1917-es CIC törvényileg határozza meg a bűn, bűncselekmény⁵⁷ fogalmát. Az 1983-as CIC már nem határozza meg a bűncselekmény fogalmát törvényi definícióval. „Ennek egyik oka az az általános óvatossági elv, amely szerint a jogban minden meghatározás veszélyes (*omnis definitio in iure periculosa*). Másik oka az, hogy a törvényhozó el is kívánt térni a régi

⁵⁷ CIC (1917) 2195. kán.: 1.§ *Nomine delicti, iure ecclesiastico, intelligitur externa et mors liter imputabilis legis violatio cui addita sit sanctio canonica saltem indeterminata.* 2.§ *Nisi ex adiunctis aliud appareat, quae dicuntur de delictis, applicentur etiam violationibus praecepti cui poenalis sanctio adnexa asit.*

fogalomtól. Közvetett formában mégis megtalálhatjuk a hatályos CIC bűncselekmény-fogalmának elemeit. Elsősorban az 1321. k. 1.§-a szól erről, amikor meghatározza, hogy ki az az alany, akit a büntető rendelkezések sújtanak. (...) A hatályos CIC-ben a delictumról ugyan definíció nem szerepel, ám a büntetésnek alárendelt személy (...) leírásában a büntető törvény és a büntető parancs áthágása között semmilyen jogi különbség nincs.”⁵⁸

A bűncselekmény fogalmát vizsgálva két dolog tűnik különösen is meghatározónak: egyrészt valamely törvényi előírás vagy parancs megszegése, másrészt ennek a cselekvésnek vagy mulasztásnak a szándékos vagy gondatlan jellege. E kettő együttesen teszi lehetővé, hogy egy adott magatartást a büntetőjog körébe, adott esetben bűncselekmény kategóriába soroljuk. Vagyis bűncselekménynek azt a tettet – vagy éppen elmulasztott cselekvést – nevezhetjük, amely egyértelműen szembe megy a jogrend bizonyos normáival, s amelynek megsértésére a jogalkotó büntetést helyezett kilátásba.

De vajon elégséges-e a külső jogsértés ténye önmagában, ha hiányzik mögötte a belső szándék vagy a gondatlanság? Erdő Péter a bűncselekmény törvényi és tárgyi elemeit vizsgálva megállapítja, hogy az 1917-es és az 1983-as CIC egyértelműen külső törvénysértésről beszél, melyhez a törvényhozó büntető rendelkezést fűz. A büntetőjogi „irodalom hagyományosan *corpus delicti* néven ismeri ezt a meghatározást”⁵⁹.

3.1.2. A bűn

A kánonjog és a polgári – vagyis állami – büntetőjog között több lényeges eltérés figyelhető meg a bűn vagy vétség meghatározásában, mind objektív, mind szubjektív szempontból. Az állami jogrendszer elsősorban a jogszabályok külsődleges megszegését vizsgálja: a cselekmény tényszerű lefolyása, annak objektív körülményei kerülnek előtérbe. Ha ezek fennállnak, a bűnösség – jogi értelemben – megállapítható. Ezzel szemben a kánonjog nem áll meg a külső történések szintjén: az elkövető belső szándéka, lelkiismereti hozzáállása, erkölcsi állapota is alapvető jelentőséget kap.

A világi jogrendszer bűncselekményként határozza meg a törvények, szabályok, előírások megsértését. Így számára a bűncselekmények megítélésénél az elsődleges szempont a külsőleg is értékelhető, vagy logikai úton megállapítható bizonyítékok és tényállások, melyeket objektív szemszögből vizsgál. Ez jelenti a jogszabályok betartását vagy megszegését

⁵⁸ ERDŐ, P., *Bűn és bűncselekmény*, Budapest 2013, 83-84.

⁵⁹ Ibidem 85.

konkrét, külső cselekmények alapján. Így az elkövető szándékát csak akkor veszik figyelembe, ha már megállapították a cselekmény objektív tényállást.

A kánonjog nem csak jogi kategóriák mentén közelít és szemléli az egyes cselekedeteket. Számára az erkölcsi dimenzió is lényegi szempont. Így érdekes és fontos kérdés is egyben, hogy vajon mennyiben elégséges a külső jogsértés ténye önmagában, ha hiányzik mögötte a belső szándék? A kánonjog mindenestre nem elégszik meg azzal, hogy bűncselekményként azonosítson egy adott tettet. Tekintetbe veszi a bűn teológiai jelentésrétegét is, még ha ezt nem mindig nevesíti nyíltan. Ebből fakadóan az egyházi jogi gondolkodásban gyakran kulcsszerephez jutnak a szubjektív összetevők: az elkövető szándéka, lelkiismereti állapota, esetleges bűnbánata mind-mind olyan tényezők, amelyek hatással lehetnek az eljárás kimenetelére.

A kánonjogi ítéletalkotás tehát nem választható el az elkövető belső világának – motivációinak és erkölcsi érzékenységének – vizsgálatától. A jogszabályok szerint ugyanis csak akkor születhet helyes ítélet, ha az objektív tényállás mellett feltárul az is, mi mozgatta belülről a cselekvőt. Ez a kettős nézőpont – a külső tett és a belső indíték vagy szándék együttes figyelembevételével – nem pusztán eljárástechnikai megfontolás, hanem mély teológiai meggyőződésen alapul. Eszerint az igazságos ítélethez elengedhetetlen az emberi szándék és a belső folyamatok ismerete is.⁶⁰

A bűn fogalma a Szentírás alapján alapuló teológiai hagyományból ered, amelyet az Egyház kezdetektől fogva tanít. Ennek részletes kifejtésére itt nem vállalkozom – feltételezem az elégséges alapismereteket ezen a téren. Annyit azonban szükséges hangsúlyoznom, hogy a kánonjog jogi megfogalmazásai mindig e teológiai háttérre épülnek, és annak fényében nyernek értelmet.

Ezek alapján a bűn fogalmát a következőképp határozhatjuk meg: a bűn egy tudatos és felelős emberi magatartás hiányossága, amely szakadást eredményez az Isten, a felebaráti, a társadalmi és a saját magunkkal való kapcsolatban. A bűn elkövetése tehát kapcsolati sérüléseket okoz.⁶¹

⁶⁰ V.ö. ERDŐ, P., *Bűn és bűncselekmény*, Budapest 2013, 83-90; és ARTNER, P., *Tevékeny megbánás és őszinte bűnbánat, mint büntethetőséget megszüntető okok a magyar büntetőjogban és a kánonjogban*, in *Kánonjog* 26. (2024), 7-22.

⁶¹ AQUILINO De, P., *Peccato*, in *Dizionario di termini religiosi e affini*, Città del Vaticano 2000, 383-384. „**Peccato**. È una mancanza cosciente e responsabile nel comportamento umano, che comporta una rottura o un peggioramento nel rapporto con Dio, con il prossimo e con se stessi. a) *È rottura con Dio*: perché la sua essenza stessa esige la rettitudine nell'agire e perché nella rivelazione ha manifestato esplicitamente la sua volontà. b) *È rottura con il prossimo*, sia per l'offesa che gli si infligge direttamente, sia perché tutto ciò che deteriora l'ambiente

A bűn mindenekelőtt Isten akaratával szembeni hűtlenséget jelent. Olyan törést, amely a kinyilatkoztatás fényében az emberi cselekedetekben az igazságosság és erkölcsösség elutasításaként nyilvánul meg.

Az isteni renddel való szakítás ugyanakkor nem marad meg pusztán a transzcendens síkon: kihat az emberi kapcsolatok szövetére is. A felebaráti viszony megbomlása szükségszerűen mások jogainak, méltóságának sérelmét vonja maga után. Ez történhet közvetlenül – amikor a bűn egy másik ember ellen irányul – vagy közvetett módon, például az erkölcsi környezet megrontása révén. A világi jog ezeket a cselekményeket gyakran konkrét bűncselekményként ismeri el: a lopás, az erőszak, a csalás, a sikkasztás, a megvesztegetés stb.

A bűn egyéni dimenziója következményekkel bír a közösségre is. A társadalmi renddel való szakítás olyan folyamatokat indít el, amelyek aláássák a harmonikus együttélést. Az erkölcsi meggyengülés miatt sokszor a szociális struktúrák is meginognak. A törvénysértések láncolata megbontja a bizalom légkörét, elidegenít egymástól, hosszabb távon pedig a közérzetet is rombolja. A bűn, bűncselekmény által okozott társadalmi szakadás nem csak világjogi oldalról szankcionált, hanem a kánonjog is foglalkozik a közösséggel való kapcsolat megsértésének kérdésével. Különös akkor, ha az egyházi közösség egysége és békéje kerül veszélybe.

Végezetül a bűn az önmagunkkal való kapcsolatokat is károsítja, hiszen feszültséget eredményez az elkövetőben is, aki szembekerül saját erkölcsi értékeivel és az igazság iránti vágyával. Így az ember a jó és az igazság iránti legmélyebb törekvése, valamint azok elpusztítása, rombolása, megsértése feszültséget eredményez. Az ilyen jellegű önromboló magatartás eredményeként megjelenik a lelkiismeret figyelmeztetése, mely jogi értelemben a bűnbánat és a jóvátétel keresésében nyilvánulhat meg.

Látható tehát, hogy a bűn egyszerre etikai és jogi szinten is létező valóság. Egyszerre jelen van az erkölcsi belátás és a jogi normák világában. Erkölcsi értelemben ott van benne az a felismerés – vagy legalábbis annak lehetősége –, hogy amit az ember tesz, az nemcsak „rossz”,

morale pregiudica gli altri. c) *È rottura con se stessi*, perché il peccatore è diviso tra la profonda aspirazione del suo essere al bene e alla verità, da una parte, e la distruzione di quei valori nella sua vita dall'altra. Nel peccato si distinguono due livelli: a) *Livello etico*, che è la coscienza che l'uomo senza fede religiosa ha del fatto che, nell'agire male, va contro la sua vera autorealizzazione e contro il prossimo. In questo livello, la mancanza si chiama *colpa*. Sebbene il soggetto lo ignori, nella sua azione etica il colpevole compromette il suo destino. b) *Livello religioso*, laddove l'uomo percepisce che la sua azione è un'infedeltà nei confronti di Dio. Il disordine in questo livello, si chiama propriamente peccato. Si distinguono: *peccato mortale e peccato veniale o peccato grave e peccato lieve*. *Mortale* indica che il peccatore si separa da Dio perdendo, a causa della sua infedeltà, la sua grazia ed amicizia. *Veniale* (dal latino *venia* = perdono) indica „perdonabile”, non perché quello mortale non lo sia, ma perché non giunge alla rottura con Dio. *Grave e lieve* si riferiscono maggiormente alla materia oggettiva. Oggi si preferiscono questi termini a *mortale e veniale*, perché è molto difficile dire se la persona di fatto ha rotto l'amicizia con Dio oppure no.”

hanem szembe megy valamivel, ami mélyebb. Szembe helyezkedik mások iránti felelősséggel, hiszen nem tartja tiszteletben mások jogait. Valamint a belső renddel is ellentétes, amit nem szükségszerűen, de lehet vallásosan is érteni. Az ilyen cselekedet tehát rossz és ellentétes az ember saját erkölcsi és vallási önmagvalósításával és kiteljesedésével. Jogi oldalról tekintve a bűn egy tárgyasult cselekedet, amely – különösebb belső réteg nélkül is – szabályt sért. A következményei pedig gyakran túlmutatnak azon, amit az elkövető akár csak sejtetett.

3.1.2.1 A bűn és annak igazsághoz való viszonya

A bűn tehát szakadást okoz s így az egyén kiteljesedésének és megvalósulásának hiányát eredményezi mind az elkövető, azaz önmaga szempontjából, mind az interszubjektív kapcsolatokat tekintve. Ennek eredményeként szenvedést okoz. „A rosszat elkövetni (azaz, mondhatnánk úgy is, hogy a rosszból nem a megszabadulás útjára lépni, hiszen ez utóbbit eredete valamiképpen megelőzi - vö. Gen 3,13 - a személyes ragaszkodás) magában foglalja az egyén meg nem valósulását, mind egyénileg, mind az interszubjektív kapcsolatokban, így semmi esetre sem lehet gyümölcsöző, hanem szenvedést generál: áldozattá tesz és áldozatokat szül.”⁶²

A bűn – bűnös cselekedet – soha nem kizárólag a cselekvő személyt érinti csupán. Hatása szinte mindig túlmutat az elkövető határain: eléri a környezetét, és gyakran azokat is megsebzí, akik egyfajta „külső szemlélői, elszenvetők” a tett következményeinek. Éppen ezért az igazságosság helyreállítása nem korlátozódhat csak a büntetésre. Ott kell, hogy legyen benne az áldozatok szenvedésének enyhítésére való törekvés is.

A Szentírás szövegei nem a modern jog nyelvén szólnak a bűnbánatról. A bűnbánatot nem jogilag írják le. Mégis világosan kirajzolódik bennük az egyéni felelősségvállalás súlya. Olykor szinte fájdalmas valósággal, hiszen a bűnnel való szembenézés mindig személyes út. Ugyanakkor a kinyilatkoztatás világosan kijelöli azt is, hogy az ítélet – végső soron – egyedül Istenre tartozik. És mégis: a közösségnek is van helye ebben a folyamatban. Nem a végső szó jogán, hanem azért, mert általa megnyílhat a megbocsátás és a helyreállítás lehetősége.

Mindez azt mutatja, hogy a bűn és az igazságosság kapcsolata nem egyszerű. Komplex viszony, ahol a valódi igazságosság nem merülhet ki a szankciókban. A cél nem pusztán az, hogy a bűnös megkapja, ami „jár”, hanem az is, hogy a következmények mérséklődjenek, hogy a közösség – és benne az egyén – újra elindulhasson a helyreállítás útján.

⁶² EUSEBI, L., *La Chiesa e il problema della pena*, Brescia 2022, 67-68. (Saját fordítás)

Ebben a teológiai és filozófia kapcsolatrendszerben kap helyet az irgalom, a szeretet és a megbocsátás, mint elengedhetetlen, sőt: megkerülhetetlen elemek. Mert az igazságosság – valódi értelemben – csak akkor születhet meg, ha ezek sem maradnak ki.

3.1.2.2 *Bűn vagy bűncselekmény?*

Amint látszik, a bűn teológiai értelemben Isten törvényének és akaratának megszegését jelenti. De a bűn az ember erkölcsi és vallási kötelességeinek megsértését is magába foglalja és az ember szabad akaratának önző használatából születik meg. Az erkölcsoteológia szerint – mely nem képezi e dolgozat részét – a bűn egyaránt magába foglalja a helytelen szándékot (*peccatum*) és a helytelen cselekedetet (*culpa*), amely az isteni és természetes törvény megsértése által ölt testet.

A bűncselekmény a kánonjogban és a világi jogban egyaránt használt fogalmak. Első ránézésre hasonlóknak tűnhet a jelentése, de a mögöttes tartalom és a kontextus, amelyben használják lényeges különbségeket mutat. Olyan cselekmény vagy mulasztás, amely az adott jogrend által büntetendőnek minősül. Lényegét tekintve olyan cselekedetről – vagy éppen mulasztásról – van szó, amelyet az adott jogrend valamilyen formában szankcionálni kíván.⁶³

Kánonjogi értelemben a bűncselekmény (*delictum*) az Egyház törvényeinek megsértését jelenti, amelyet az Egyház saját jogrendje szankcionál. Alapjában a kánonjogi bűncselekmények megnyilvánulásuk alapján három típusba sorolhatók: hit, szentségek és erkölcs elleni bűncselekmények.

Az utóbbi időben több szinten is változás történt abban, ahogy az Egyház reagál a kiskorúak ellen irányuló visszaélésekre. Több országban is előkerültek ilyen bűncselekmények, és ezek száma nem csökkent. A társadalomban – és egyre inkább az Egyházon belül is – kezdett tudatosulni, hogy ezeknek a tetteknek milyen mély következményei vannak. Az áldozatok sokszor hosszú éveken, sőt évtizedeken keresztül viselik a következményeket, a sebek nyomait és hatásait.

Ezek a visszaélések természetüknél fogva is súlyosak. Nem csak azért, mert jogot sértenek. Hanem mert az intimitást, a személyes teret, a lelki szabadságot is megtörik. Mindez különösen is súlyos, ha a tettes az Egyház nevében, lelkipásztori szolgálatot tölt be, vagy a bűncselekmények alkalmával ilyen szolgálatot látott el. Az Egyház ezért – részben a nyomás hatására, részben belső felismerésből – válaszolni szeretett volna. Jogilag is.

⁶³ V.ö. ERDŐ, P., *Bűn és bűncselekmény*, Budapest 2013, 62-77.

Így került ezeknek az ügyeknek a kezelése a Hittani Dikasztériumhoz. Egyre világosabbá vált, hogy ezek nem csak erkölcsi botlások. A legnehezebb esetek – súlyosságuk miatt – *delicta graviora* közé sorolhatók. Vagyis a legsúlyosabb bűncselekmények közé.

Fontos, hogy a *delicta graviora* korábban főleg a hit és a szentségek elleni bűnöket jelentette. Most viszont ide tartozik – bizonyos esetekben – az erkölcs elleni tett is. Különösen, ha kiskorúak az érintettek.

Világosan látszik, hogy az egyházjogi felfogásban egy-egy bűn nem kategorizálható csak hit, szentségek, vagy erkölcsi kategóriába, mivel a legtöbb esetben legalább két kánonjogi bűncselekmény kategória érintett.

Világjogi értelemben a bűncselekmény (*crimen*) olyan magatartást jelent, amely megsérti az állam által lefektetett jogszabályokat. Büntetőjogi felelősséggel jár. Különböző fajtái vannak: közvédas, illetve magánvédas esetek is előfordulnak. Ezeket a büntető törvénykönyv – mint hivatalos jogforrás – sorolja fel, rendszerint részletesen, típusokra bontva. Nem minden országban teljesen ugyanaz a rendszer, de az alapelv hasonló: amit a jog büntetni rendel, az bűncselekménynek számít, függetlenül attól, ki kezdeményezi az eljárást.

A „klasszikus bűncselekmény fogalom szerint a bűncselekmény tényállásszerű, jogellenes és bűnös cselekmény”⁶⁴. A bűncselekmény alapja tehát nem egy bűn – mint a kánonjogban –, hanem egy cselekmény, melynek alkotóelem „objektív jellegű tényállásszerűség és jogellenesség, valamint a szubjektív jellegű bűnösség”⁶⁵. Magyarország hatályos Büntető Törvénykönyve a 2012.évi C. törvény alapján a bűncselekmény fogalmát így határozza meg: „4.§ (1) Bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli”⁶⁶.

Nagyon fontos ugyanezen törvény 2. pontja, mely a társadalomra veszélyes cselekményének objektivitását fogalmazza meg: „4.§ (2) Társadalomra veszélyes cselekmény az a tevékenység vagy mulasztás, amely mások személyét vagy jogait, illetve Magyarország Alaptörvény szerinti társadalmi, gazdasági, állami rendjét sérti vagy veszélyeztet”⁶⁷. Világos tehát, hogy „egy magatartás nem önmagában veszélyes a társadalomra, hanem attól függően tekintjük hasznosnak vagy károsnak, hogy milyen következményeket idézett vagy idézhet elő. Veszélyesnek azokat a cselekményeket tekinthetjük, amelyek következményeképpen a

⁶⁴ BALOGH, Á. – TÓTH, M., *Magyar büntetőjog (Általános rész)*, Budapest 2015, 81.

⁶⁵ Ibidem 82.

⁶⁶ Btk. (2012.évi C. törvény), in <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv#>

⁶⁷ Ibidem

társadalom érdekei szempontjából hátrányosabb helyzet áll elő, mint amilyen a tanúsítása előtti volt.”⁶⁸

Ez a társadalomra veszélyes jelleg – amit az előbb említettem – nem attól függ, hogy az emberek hogyan ítélik meg. És nem is az elkövető szándéka, tudata vagy büntethetősége határozza meg. Még akkor is fennáll, ha ezek közül valamelyik hiányzik. A lényeg: bizonyos cselekmények már önmagukban, a tett pusztá megtörténte által veszélyt hordoznak. A társadalom szempontjából ez az objektív fenyegetés önállóan is valóságos.⁶⁹

Mind a kánonjogban⁷⁰, mind a világi jogban⁷¹ fontos, hogy a *nullum crimen sine lege* elv mellet a *nullum crimen sine culpa* elv is rögzítésre kerüljön, mert bűnösség nélkül nincs bűncselekmény. De most ár az is világosan látszik, hogy a kánonjogban ezek az elvek a bűn tágabb, vagyis több lényegi – teológiai, filozófia, bibliai – alapot foglalnak magukba. Az egyházjog a törvények objektivitását morális vagy a bűn teológiai jelentését a maga teljességét átfogni kívánó esetben kénytelen a lelkiismeretre hivatkozni. Tudva azt, hogy olyan esetben, mikor nem áll fenn az objektíven igazolható bűncselekmény, akkor az „elkövetőnek” lelkiismeretében kell számot adni a bűn következményeiről. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy objektíven nem igazolható kánonjogi bűncselekmény esetén nem sérülne az igazság, igazságosság, vagy nem lenne szükség a jóvátétel megtételére.

3.2. A büntetés

„A történelem során számtalan elmélet született (...), melyek különböző hangsúlyt helyeztek a bosszúra, a megelőzésre, az igazságosság helyreállítására, a tettes megjavítására, a botrány, illetve a károk helyrehozatalára. Meglátásunk szerint az állami jogrendekben a büntetések céljai között szinte csak a megtorlási cél jelenik meg: az elkövetőt meg kell büntetni, ezután kap némi helyet a generál- és speciálprevenció, melynek lényege, hogy a büntetéstől való félelem váltsa ki a büntetéstől való tartózkodást.

⁶⁸ BALOGH, Á. – TÓTH, M., *Magyar büntetőjog (Általános rész)*, 87.

⁶⁹ Cf. Ibidem 88.

⁷⁰ Szükséges látni az egyházi bűn és a kánonjogi bűncselekmény közti különbséget. *Egyházi bűn*: Isten törvényének vagy az Egyház szabályainak megsértése, mely lelki következményekkel jár. Például a szentségek méltatlan vétele, eretnkség, szakadárság. *Kánonjogi bűncselekmény*: az Egyház törvényeinek olyan megsértése, amely jogi szankciókkal jár. Ide tartoznak a kánonjogban meghatározott cselekmények, mint például a szentségtörés, hamis tanítások terjesztése, egyházi személyek ellen vagy által elkövetett erőszak.

⁷¹ A világi jogban *világi bűn*, mint bűn fogalma nem igazán létezik vagy használatos, mert inkább erkölcsi vagy etikai vétségéről szokás beszélni, mely társadalmi el- vagy megítélése igen változatos és széles skálán vonhat maga után szankciót, s nem feltétlenül jogit. Viszont a *világi bűncselekmény* az állam jogszabályainak olyan megsértése, amely büntetőjogi szankcióval jár. Ide tartoznak a köz (pl. emberölés, emberrablás, lopás stb.) és a magánvádas bűncselekmények (pl. becsületsértés, rágalmozás stb.).

A kánonjog ezzel szemben a büntetésben is az üdvösség eszközét látja: csak annyiban büntet, amennyire arra feltétlenül szükség van; és maga a büntetés is az üdvösség célját szolgálja. Angelo Giuseppe Urru egy egész könyvet szentel ennek a témának, melynek lényege, hogy maga a büntetés is csak és kizárólag az üdvösség érdekében történhet. Ezt a gondolatot nem vetik el a világi büntetőjogi rendszerek sem, természetesen nem a kánonjogi-teológiai „*salus animarum*”-ot, hanem annak Cicero-tól származó „*salus populi suprema lex esto*” gondolatát véve alapul⁷²

Nehéz megválaszolni, hogy melyik – a nyugati jogrendszerek, vagy inkább az ezek mögött húzódó társadalmi gondolkodás –, de e kettő összességét együtt vizsgálva bizonyos, hogy gyakran a bűnös személyére koncentrálnak. Arra, hogy ki tette, mit tett, és hogyan lehet eljárni vele szemben. A hangsúly szinte mindig a felelősségre vonáson van. A büntetésen. Az eljárás rendjén. Persze az erkölcsi értelmezés sem marad el – de az is többnyire ugyanoda fut ki: meg kell büntetni azt, aki vétett. De közben... valami más, ami talán sokkal fontosabb, háttérbe szorul. A megbékélés. A rend – nem formális, hanem emberi – helyreállítása. A bizalom. Ezek mintha kevésbé kerülnének előtérbe.⁷³

Az igazságosság elérése nem csak a bűnös megbüntetésére által lehetséges. Sokszor a bűn megtorlása nem hoz valódi eredményt és nem éri el a vágyott jót. A bosszú által hajtott megtorlás nem hozhat valódi igazságosságot, nem oldhatja meg a bűn által okozott legmélyebb problémát, mivel rosszat rossz által akar jóvá tenni. A valódi igazságosság a megbékélésre törekszik, és párbeszédet folytat, ezáltal kezdi el a bűnös cselekedet által okozott töréseket, sebeket gyógyítani.

Az igazságosság aszimmetrikus természetű. Vagyis a megbocsátás és a szeretet logikája szerint kell, hogy működjön, nem pedig a bosszú – *do ut des* – magatartását követve. A valódi igazságszolgáltatás tehát nem épülhet csupán a bűnös megbüntetésére vagy bűnös cselekedet megtorlására, hanem a helyreállításra és a megbékélésre, a szeretetre.

Ha a büntetés kiszabás nemcsak az elkövető tetteire, hanem az áldozatok és a közösség szempontjaira is tekintettel történik, akkor valami több valósul meg, mint pusztán szankcionálás. Ilyenkor a büntetés nem válik mechanikussá, vagy legalábbis kevésbé lesz az. A jogi rendszer így elmozdulhat abba az irányba, hogy ne csak „megbüntessen”, hanem megpróbáljon valamiféle egyensúlyt visszaállítani abból, ami elveszett. Ez pedig – ha jól működik – helyet

⁷² ARTNER, P., *Tevékeny megbánás és őszinte bűnbánat, mint büntethetőséget megszüntető okok a magyar büntetőjogban és a kánonjogban*, 7-8.

⁷³ V.ö. GESCHÉ, A., *Il male (Dio per pensare I.)*, Milano 1996, 126s.

adhat a bűnös rehabilitációjára, sőt, akár a közösség gyógyulási folyamataihoz is hozzákapcsolódhat.

3.2.1. A büntetés céljának teológiai jellege

A büntetés célja mind a szekuláris, mind az egyházi világban vitatott kérdésnek számít. A cél alapvető megértése a büntetőjog „alap-típusának” megértéséhez tartozik. Attól függően, hogy milyen típusú jogrendszerről értekezünk más és más típusú büntetési cél határozható meg. A büntetési célok a jogrendszer típusától függően változhatnak:

- A világi jogi rendszer különféle célokat társít a büntetéshez. Van, ahol a társadalom védelmét emelik ki, máshol inkább a visszatartó erőt hangsúlyozzák. Néha általános visszatartásról van szó, máskor egyéniről, attól függ, milyen szemlélet érvényesül. Persze ott van maga a szankció, a „büntetés, mint következmény” gondolata is;
- A polgárjogi gondolkodás – legalábbis több helyen – szintén ebbe az irányba megy. Védelmet akar, megelőzést, és azt, hogy a tett ne ismétlődjön meg. De közben az is cél, hogy mások is lássák: vannak következmények. A büntetés így egyfajta figyelmeztetésként is működik;
- A kánonjogi szemlélet más irányból közelít. Itt a büntetés célja nem válik el élesen a megtérés, lelki jóvátétel és közösségi rend helyreállítási szándékától. Azokkal szorosan összefügg. Az egyházi fegyelemi rendszer a büntetést – legalábbis ideálisan – nem megtorlásként értelmezi, hanem olyan eszközként, amely a bűnöst saját belső átalakulása felé indítja el, a lelki javulást akarja eredményezni. A hangsúly így inkább azon van, hogy az elkövető felismerje tetteinek súlyát, és kész legyen annak jóvátételére.

Az egyházi jogi rendszerben a büntetés jellegének megértéséhez elengedhetetlen, hogy felismerjük, hogy a büntetés célja nem pusztán egy jogi eszköz, hanem mély teológiai és erkölcsi alapokon nyugszik és célokat szolgál. Természetes, hogy a büntetés fogalmi jellegéből következik, hogy célja a megtorlás, de kánonjogi esetben nem a cselekmény elkövetője annak elsődleges célzottja, hanem az erkölcsi rossz, a bűn és annak következménye, melyet el akar hárítani, ki akar küszöbölni a jogalkotó a büntetés kiszabásával. Így a büntetés nem csupán a sértett félről szól – sokszor a kánonjogban nehéz is meghatározni ki a sértett maga –, hanem az elkövető lelkéről, s annak üdvösségéről. Egyfajta másodlagos célként megfogalmazódik a

teológiai értelemben vett igazságosság helyreállítása is, vagyis a sértett fél és az egyházi közösség egyensúlyvesztésében okozott károk kiegyenlítése, jóvátétele.⁷⁴

A kánonjogi büntetés mögött mély teológiai alap található. Az igazságosság – ebben a keretben – nem pusztán jogelv, hanem valami, ami Isten rendjének szerves része. A bűn ezzel a renddel áll szemben. Nemcsak emberi vagy közösségi szinten okoz zavart, hanem az istenkapcsolat felől nézve is törést jelent. Ezért a kánonjogi büntetés nem kizárólag a rend fenntartását célozza, hanem azt a bizonyos többet is. Azt, hogy az isteni igazság – amennyire emberi keretek között lehetséges – mégis valamiképpen érvényesülhessen.

A büntetés teológiai megközelítése a „végső” célra irányítja tekintetünket, arra összpontosít. Ez a cél az, hogy a bűnös megtérjen és visszatérjen az „isteni rendbe”. Így a kánonjogban a büntetés sosem öncélú eszköz, hanem a bűnös erkölcsi javítását célozza a lelki eszközök segítségével. A büntetés teológiai szempontból így olyan eszköz, amely segíti az elkövető számára felismerni helyzetének Isten igazságától való távolságát és megbánni az elkövetett bűnös cselekedetet. Ezáltal akarja eredményezni a „bűnös” elkövető visszatérését a helyes útra.

Ez a teológiai felfogás az igazságosság és az irgalom kettős követelményéhez igazodik. Az igazságosság – ebben az értelemben – azt kívánja, hogy a bűnös ne csak jogilag, hanem erkölcsi, sőt lelki szinten is felelőssé váljon a tetteért. Objektív és szubjektív síkon is. A jóvátétel tehát nem csak „kifelé” fontos, hanem azért is, hogy az elkövetőben valami átalakuljon. Vagyis – ha addig „igaznak” is tartotta magát – eljusson tettei valódi súlyának felismerésére. S remélhetőleg jusson el a megbánásra is. Az irgalom ezzel párhuzamosan másra figyel. Arra, aki a büntetést kiszabja. Vagyis abban ne csak a rend helyreállítása, hanem valamilyen segítség is legyen. A megtéréshez kapjon lehetőséget. Várhatóan megtegye a lelki gyógyulás felé vezető első lépést.

⁷⁴ Világosan látszik mindez az 1341. kán. meghatározásában, mely megszab egy sorrendiséget: „Az ordináriusnak büntetések kimondására vagy kinyilvánítására irányuló bírói vagy közigazgatási eljárást kell indítania, ha megállapította, hogy sem lelkipásztori gondoskodás, főként testvéri feddés útján, sem figyelmeztetéssel, sem dorgálással nem lehet eléggé **az igazságosságot helyreállítani, a tettet megjavítani, a botrányt helyrehozni**”. Olyan kánonok összefüggéseinek fényében is igazolható ez, mint az 1344. k., mely megfogalmazza a büntetés (1) józan belátás szerinti alkalmasabb időre való halasztását; (2) a büntetés kimondásától való tartózkodást, annak enyhítését, ha az elkövetőt a polgári hatóság már eléggé megbüntette; (3) a büntetés felfüggesztését a jóvátevő büntetés megtartása esetén, „ha a tettes dicséretes élet után először követett el büntetendő cselekményt, és nem sürget a botrány helyrehozatalának szüksége”; a büntetéstől való tartózkodás esetét egyes enyhítő körülmények fennállásakor (1345. k.) „... a bíró tartózkodhat bármely büntetés kimondásától, ha úgy véli, hogy másképpen jobban lehet gondoskodni az illető megjavításáról”. Mégis az 1345. kán. kimondja egyértelműen azt is, hogy „meg kell büntetni a tettet, ha másként nem lehet gondoskodni az igazságosság helyreállításáról és az esetleg okozott botrány helyrehozásáról”.

Természetesen a büntetés teológiai jellegéhez hozzá tartozik a bűnös cselekedet nem csak egyént, hanem az egész Egyház közösségét érintő volta. Így a büntetés célja a közösség védelme mellett a botrányok helyrehozatala is. A kánonjogi legsúlyosabb büntetések esetén látszik mindez a legeggyértelműbben, mikor egy exkommunikáció vagy exklausztráció esete, mint egyéni büntetés az egyház közösségének egységét és védelmét szolgálja is szolgálja.

3.2.2. A büntetés preventív céljai

Az egyházi közösség egységének védelme mellett fontos, hogy a büntetési visszatartsa az elkövetőt – vagy másokat – újabb bűncselekmények elkövetésétől. A kánonjogi megközelítés azonban nem áll meg itt. Van egy harmadik szempont is, amely sokszor háttérbe szorul: a megelőzés. Nem adminisztratív értelemben, hanem a közösség erkölcsi épségének megőrzése szempontjából.

Ez a preventív gondolat ott húzódik a kánonjogi rendszer egészében. Hogy a bűn ne ismétlődjön meg. Hogy a közösség ne sérüljön újra. Hogy megmaradjon az a fajta bizalom, amely nélkül az egyház közösségi tere meginogna.

A teológiai szemléletből következik, hogy az igazság nem csupán „visszamenőleges” eljárás. Nemcsak a múlt felől néz. Az is igazságkeresés, amikor valaki még időben meg akarja előzni a rosszat, amikor nem akar bűnt elkövetni. Ez is része a felelősségnek.

A büntetés mindezek miatt nem lehet egyszerű megtorlás. Benne van az a törekvés is, hogy másokat visszatartsa. A súlyosabb formák – mint az *extrema ratio* – éppen ebben az általános megelőző funkcióban kapnak szerepet. Ilyenkor a büntetés nemcsak konkrét esetet érint, hanem mintegy jelez: bizonyos tettek túlmutatnak az egyénen. Különösen akkor, ha az elkövetett cselekmények az egyház legfőbb javait sértik. Ilyenkor nemcsak az áldozat vagy a tettes érintett, hanem maga az egyházi közösség. A botrány nemcsak morális, hanem strukturális veszélyt is hordoz. A hallgatás vagy a büntetés elmaradása pedig azt a veszélyt eredményezi, hogy relativizálódik a tett súlya. Sőt, az utánzás, ismétlés is megjelenhet.

A kánonjogi büntetés ugyanakkor nem csak elrettenteni akar. Nem azonos a szigorral. Az egyházjogi gondolkodásban ott van egy másik dimenzió is: az egyéni megváltozás. Ilyenkor a cél az, hogy az elkövető felismerje tettének természetét és képes legyen azt belülről is megbánni. A közösségbe való visszatérés ezért nem adminisztratív kérdés. Hanem lelki út.

Ezzel magyarázható a CIC 1347-es kánon makacsság megszüntetésére irányuló törekvése. A *contumacia* általános értelemben ugyanis a személy ellenállását vagy nem „hajlandóságát” jelenti a változások tekintetében, mely érinti a makacs személy véleményét

vagy viselkedését még azokban az esetekben is, ha az észérvek vagy körülmények a változást indokolttá tennék. A kánonjog olyan állapotot jelöl a makacsság kifejezésével, amikor a bűnös szándékosan és kitartóan ellenáll az egyházi tekintélynek és nem hajlandó elfogadni vagy teljesíteni a rá kirótt büntetést, illetve nem követi az egyház előírásait még a felszólítások esetén sem. Az 1347. k. 1.§ előírja a figyelmeztetés szükségességét, a 2.§ pedig a makacs személy esetén alkalmazandó büntetés céljára, a megtérésének elérésére szólít fel. Az 1358. k. 1.§ pedig előírja, hogy a cenzúrák elengedése csak akkor lehetséges, ha a bűnös megbánja bűneit és felhagy a makacs viselkedésével.⁷⁵

A büntetés preventív szerepe az egyházi közösségben belül nem csupán a szabályozás szigorát jelzi. Inkább arra hívja fel a figyelmet, hogy a törvények – és velük együtt a morális normák – nem véletlenül léteznek. Az, hogy ezekhez lelkiismereti alapon viszonyulunk, már önmagában formáló erejű lehet.

Ez a megközelítés az egyházi tekintély súlyát is kiemeli. Nem öncélúan, hanem azért, mert a közösség és az áldozatok védelme csak akkor érvényesül, ha a törvényszegésnek súlya van. Ebben az értelemben a prevenció nemcsak megelőz, hanem nevel. Néha „újra tanítja” azt is, aki hibázott, máskor a közösség többi tagjára hat. A megtérés, az újbóli beilleszkedés, és bizonyos értelemben a „gyógyulás” is ide tartozik. A prevenció kánonjogi céljai összefoglalva: a nevelés, a re-szocializáció, az elkövető megtérése és az a gyógyító jelleg.

Ugyanakkor a prevenciónak is vannak határai. Nem minden helyzet oldható meg előzetes „visszatartással”. Vannak helyzetek, amikor a megtorlás erősebb hangsúlyt kap, vagy éppen eltolja az egyensúlyt. Maga az egyensúly sem mindig könnyen megfogható. Különösen, ha a büntetés céljai eltérnek egymástól.

A túlzott elrettentés éppúgy problémás lehet, mint a túlzott engedékenység. Egy szigorúan alkalmazott szankció nem mindig vezet belső változáshoz – sőt, néha épp az ellenkezőjét váltja ki. Elzárkózást, megkeményedést, hosszabb távon akár visszaesést is.

A másik oldalról a prevenció határa a büntetés tekintetében egyfajta morális és a jog igazságosságát érintő korlátként is jelentkezik. A büntetéseknek tiszteletben kell tartania az emberi méltóságot. A büntetés preventív célját tekintve nem lehetnek embertelenek vagy kegyetlenek, mert ez ellentétes minden jogrenddel, mégis követniük kell az arányosság elvét. Így a bűncselekmény súlyával arányosnak kell lennie a büntetés mértékének. Itt is megingathatják a túlzottan enyhe vagy túl szigorú büntetések a közösség igazságérzetét és az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat.

⁷⁵ V.ö. ERRAZURIZ, C., J., *Corso fondamentale sul diritto nella Chiesa II.*, 646-649.

A megelőzés fontosságát nem kérdőjelezi meg senki, de vannak helyzetek, amikor ennek megvalósítása nem egyszerű. Az egyik nehézség a rendelkezésre álló erőforrásokhoz kapcsolódik. Prevenációs intézkedésekhez idő és emberek is kellek, nem elfelejtkezve természetesen pénzügyi háttér szükségességéről. Ezek viszont nem mindenhol adóttak. Különösen kisebb közösségekben vagy olyan egyházi intézményekben, ahol már a működés is nehézségekbe ütközik megoldhatatlan lehetőségként tűnhet fel. Van egy másik szempont is. A társadalmi és kulturális közeg hatása. Ami az egyik helyen működik, az másutt nem feltétlenül. Egyes megelőzési módszerek jól reagálnak egy adott normarendre, míg máshol szinte semmilyen hatást nem váltanak ki. Mindez nemcsak a külső körülményeken múlik, hanem azon is, hogy mennyire képes egy adott közösség befogadni a változás szándékát. Vagyis egyes megelőző intézkedések, amelyek egy adott társadalmi közegben hatékonyak, más kultúrákban nem biztos, hogy ugyanolyan eredményesek.

3.2.3. A büntetés célja: megtorlás vagy nevelés?

A büntetés teológiai és preventív jellegéből világosan látszik annak interperszonális kapcsolata: az elkövetők és az áldozatok, illetve a megbüntetett személyek és az igazságszolgáltatásban résztvevők olykor nem egyszerű kapcsolatrendszere. Olyan személyek közötti viszonyról van tehát szó, mely egyfajta megelőző stratégiát kíván felvázolni, kidolgozni és alkalmazni az egyes konkrét szituációkban, szem előtt tartva az együttélés normáinak társadalmilag és jogilag elfogadott értékeit. A kulturális vagy antropológiai azonosságokat és különbségeket, vagy a másikkal, a világgal, a jövővel szembeni felelősséget hangsúlyozva.

A másik személy elismerése a másokért és önmagáért való felelősségben szükségszerűen kell, hogy megnyilvánuljon. A másik „elérhetetlen titokzatossága” vagy „felfoghatatlan mássága” többnyire a személy egyéni erényeként vagy annak hiányaként ölt testet. Így a meg nem értés, a másik személy „miértjének” igazságot nélkülöző magatartása szükségszerűen feszül neki a jóindulat és a nagylelkűség megnyilvánulása erényének. A megvetés vagy annak látszólag enyhített változatai jogos önvédelmi vagy védekező mechanizmusokként jelentkeznek megoldásként a saját határainkkal vagy a rosszal való szembesülésünk alkalmában. A kontroll és a hatalom gyakorlása „pillanatnyi” megoldást ugyan jelenthetnek a helytelen és igazságtalan cselekedetek és személyek felett, kánonjogi értelemben vett teljes megoldást ugyanakkor nem képesek adni. Így az elfogadás, megbocsátás szükséges az identitás és az együttélés újraépítéséhez. A megvetés egyfajta „szimbolikus gyilkosság” és olykor jelképes vagy tényleges gyilkosságra vagy öngyilkosságra való felbujtás.

Destruktív szándékot fejez ki és pusztító cselekvésre buzdít, mely a másikat eltávolítani, elkülöníteni, megsemmisíteni akarja, tehát az elkövetőt a büntetés által a gyűlölet tárgyává teszi.

A bűnös cselekedet megtorláson alapuló ilyen jellegű dinamikája elismeri önmaga korlátját és tehetetlenségét a bűnnel, bűncselekménnyel szemben és legfőképp a csak megtorlással büntetett személy megjavítását sem eredményezi. A büntetés alkalmazása esetén szükséges figyelembe venni az áldozat, az elkövető és a társadalom azon szempontjait, hogy miben, hogyan és mennyiben tud gyógyulni és javulni a büntetés által.

A büntetés nevelő hatása nem kizárólag az egyén belső átalakulásán múlik. A közösség – a tágabb közeg – legalább ennyire fontos. Helyek, időpontok, ismétlődő cselekvések. Ezek foglalják ugyanis magukba és kötik össze azokat az emberi viszonyokat, melyek megromlottak az elkövetett jogtalan cselekedet által. A helyek, a munka, a tanulás, az újra ünneplés új álmokat szülnek, s teszik ezt azzal a céllal, hogy létrejöjjön egy új és jobb valóság, melyben a szabályokat és a szabadságot igazságosabban élik meg. A vétkes cselekedetet elkövető személy közösségi életének „újra” -tanulás folyamatában, a bűnbánatot követő első, az igazságosságot helyreállító cselekedete az okozott károk jóvátétele felé kell, hogy irányuljon.

A megbüntetett személyt a büntetés nevelési céljával arra kell ösztönözni, hogy szembenézzon saját tetteivel. A büntetés nevelő szándéka nem merülhet ki abban, hogy az elkövető pusztán elszenvedje azt. A cél inkább az, hogy elinduljon benne valami: szembenézés, megértés, felelősség. Értse meg a következményeket és vállaljon felelősséget. Ehhez azonban több kell, mint passzív elfogadás. Szükség van arra is, hogy az illető – lehetőségei szerint – próbáljon javítani a helyzeten. Amennyire képes rá, értelmével, akaratával tegye jóvá az okozott dolgokat.

Ebben a folyamatban a közösség jelenléte sem mellékes. Azok a viszonyok, amelyek a bűn által megbomlottak, csak ott állíthatók helyre, ahol ezek a kapcsolatok újra kialakulhatnak. Ez lehet a munka, a tanulás, a közös ünnepek tere. Itt nyílik esély arra, hogy egy igazságosabb – és egyben szabadabb – valóság felé mozduljon valami. Ez a jóvátévő igazságszolgáltatás nevelő jellege. Lehetővé tenni az áldozatok és a bűnelkövető közti megtört kapcsolat egyensúlyának helyreállítását.

A kánonjogi büntetés e tekintetben nem pusztán szankció. Benne van az önvizsgálat lehetősége, és a bűnbánaté is. Ezek által válik lehetségessé, hogy az elkövető újra értéket lásson azokban a normákban, amelyeket korábban áthágott – legyen szó társadalmi, erkölcsi vagy kánonjogi rendről. Amikor a büntetés ilyen módon hat, akkor nemcsak a tettek súlyát érti meg az illető, hanem a jóvátétel irányába is képes lépni. Az áldozat vagy akár a közösség felé. A

bocsánatkérés, ha hiteles, és a jóvátétel szándéka, ha valós, elősegítheti a gyógyulás folyamatát. Az elkövető és az áldozat, sőt a közösség szintjén is.

Ilyen értelemben a büntetés látható, hogy nem egyszerűen „megtorlás”. Sokkal inkább egy út lehet. Személyes átalakulásra, kapcsolati helyreállításra, és a közös élet értékeinek újrafelfedezésére. Nem vitás: a nevelő célú büntetés – ha komolyan veszik – többet adhat, mint a pusztá elzárás vagy kizárás. A megtorlás ideiglenesen távol tarthat a bűntől, de önmagában nem képes belső változást előidézni. A nevelés – ha valóban hat – talán képes lehet erre.

A CIC 1341. kánonja⁷⁶ világosan rámutat a büntetések alkalmazása esetén arra a nevelési célra, mely a tettes megjavítását szükséges szolgálni. Ennek a javítási célnak a fokozatosság elvét kell követnie, tehát az ordináriusnak az eljárás megindítását megelőzőleg meg kell győződnie arról, hogy „sem lelkipásztori gondoskodás, főként testvéri feddés útján, sem figyelmeztetéssel, sem dorgálással nem lehet eléggé az igazságosságot helyreállítani”. Ez a kánon az egyes büntetés-típusokat is körvonalazza, melyeket a 1312. kán. fogalmaz meg és egyértelműsít és amit az 1331-1333. kk. írnak le, mint gyógyító, kánonilag nevelő célú büntetésekként. Ezek a tételesen felsorolt cenzúrák a tettes jobb belátásra bírását szolgálják. A fokozatosság elvét egészíti ki az 1318. kán., mikor az önmaguktól beálló büntetések és a cenzúrák alkalmazási korlátjairól rendelkezik.⁷⁷

A büntetések nem megtorlásként, hanem nevelési jelleggel való alkalmazása nem csak a büntetések alkalmazása, hanem azok elengedése esetén is megmutatkoznak. Így a CIC 1341. kán. világosan megfogalmazza az igazságosság helyreállításának és a botrányok helyrehozatalának szükségességét, mert azok által igazolja a tettes a megjavítás nem csak szándékát, hanem a személyes „megjavulás” útjának elkezdését is. Ezek u.n. állandóan elérendő célokként jelennek meg és ha ezeket elérték, akkor igazolásként szolgálnak a per elkerüléséhez, vagy az 1344. kánonban megfogalmazottak szerint az alkalmazások felfüggesztését bizonyos helyzetekben.⁷⁸ De e kánon bármelyik esetét is vizsgáljuk, az világosan megállapítható, hogy

⁷⁶ CIC 1341. k.: „Az ordináriusnak büntetések kimondására vagy kinyilvánítására irányuló bírói vagy közigazgatási eljárást kell indítania, ha megállapította, hogy sem lelkipásztori gondoskodás, főként testvéri feddés útján, sem figyelmeztetéssel, sem dorgálással nem lehet eléggé az igazságosságot helyreállítani, a tettet megjavítani, a botrányt helyrehozni.”

⁷⁷ Az önmaguktól beálló büntetések esetében korlátként írja elő a „különösen szándékos büntetendő” cselekményt, melyek „igen súlyos botrányt okozhatnak, vagy utólag kimondandó büntetésekkel hatékonyan nem büntethetők”. Ilyen esetben sem a megtorlás a büntetés célja, hanem a közösség védelme és a tettes folytatolagos és/vagy még súlyosabb büntetendő cselekményeinek megakadályozása. A cenzúrák esetében a kiközösítést pedig „csakis a legnagyobb mérséklettel és csak különösen súlyos büntetendő cselekményekre” lehet elrendelni. Melynek egyik oka megint csak a fokozatosság alkalmazásának szükségessége, a nevelési jelleg biztosítása miatt.

⁷⁸ A CIC 1344. kánonja lehetőséget ad a „büntetés kimondását alkalmasabb időre” való halasztására; „a büntetés kimondásától való tartózkodásra vagy enyhébb büntetés” kimondására, illetve vezeklés alkalmazásának lehetőségére; továbbá „felfüggeszteni a jóvátevő büntetések megtartásának kötelezettségét”. De bármelyik esetet

nem a tettes megbüntetése a büntetés alkalmazásának célja, hanem a büntetés által való nevelés, hogy a tettes megjavuljon.

A kánonjogi cenzúrák alkalmazásának is vannak feltételei⁷⁹, nem csak formai szempontból, hanem lelkipásztori értelemben is. A figyelmeztetés előzetessége nem pusztán eljárási követelmény: azt jelzi, hogy a változás lehetősége nyitva áll. És amikor a makacsság⁸⁰ feladását kell megítélni, nem elég egyetlen mozzanatra figyelni. Számít, hogy az illető tett-e lépéseket. Hogy a botrány hatásain enyhíteni próbált-e. Hogy mutatott-e bármiféle nyitottságot a jóvátétel⁸¹ felé.

Összességében tehát elmondható, hogy a kánonjogi büntetés célja nem a megtorlás. A bűncselekményre adott valamiféle válasz. A közösség részéről, az illetékes hatóság közvetítésével. Nem a megtorlás a lényege, hanem az, hogy az egyén és a közösség kapcsolata – ahol lehet – újra rendeződjön. Megtérés, védelem, fegyelem. Ezek nem külön célok, hanem egymásba fonódó szándékok.

Persze nem automatikus ez sem. A nevelés csak akkor lehet hatásos, ha az elkövető oldalán is történik valami. Valami mozdul. Ha felismeri, mit tett, és hajlandó felelősséget vállalni, vagy legalább megpróbálja azt. Ebben az értelemben a büntetés – bizonyos esetekben – nemcsak igazságos, hanem talán üdvösségre is nyitott lehet.

A jól alkalmazott kánonjogi szankciók tehát nem elsősorban azért léteznek, hogy elítéljenek. Inkább keretet próbálnak adni egy útnak, pedagógia és helyreállító célokat követnek. Az elkövetőnek, de közvetve a közösségnek is. Mert a rend, a hit és a közös élet nem tarthatók fenn akkor, ha nincsenek világos határok. De a közösségi és jogi határok nem csupán korlátoznak, hanem olyan rendet is kijelölnek, amelyhez az egyén visszatálhat. A megtérés aktusa maga is rámutathat arra, hogy ezek a határok hol húzódnak és miért fontosak.

3.2.4. A büntetés hatékonyságának mérése

A büntetés a társadalom válasza azon személyek cselekedeteire, akik jogtalanságot, egyfajta bűncselekményt követtek el. A büntetés, mint a bűncselekményre adott társadalmi válasz annak kontextusában értelmezhető. Mind világi, mind kánonjogi alapelv, hogy

is vizsgáljuk ezek közül, az világosan kitűnik, hogy a tettes megjavulása és a károk helyrehozatala fogalmazódik meg feltételként.

⁷⁹ V.ö. CIC 1347. k. 1.§

⁸⁰ V.ö. CIC 1347. k. 2.§

⁸¹ Nem mellékesen jegyzem meg, hogy a *salus animarum suprema lex* elve miatt halálvesztélyben már nincs értelem a szentségek vagy szentelmények felvételének megtiltására, hiszen ott a büntetés nevelési jelleg már nem érvényesülhet és a legfőbb elv elsőbbsége miatt minden ez irányú eltiltás felfüggesztődik. Lásd: CIC 1352. k. 1.§

semmilyen büntetést nem lehet igazságosan alkalmazni, ha az nem a jogtalanságot elkövető személy bűncselekményének következményére adott válasz. A büntetés tehát önmagában nem létezhet, vagyis csak egy olyan cselekedet függvénye, mely a társadalom meghatározott értékeit megsértette, avagy kánonjogilag egy bűn következménye, mely az elkövetőt eltávolította a szentség felé vezető útról.⁸²

A büntetés – amikor valóban a közösség és az egyén javát szolgálja – nem pusztán szankció. Sokkal inkább egyfajta eszköz, amelyen keresztül az illetékes hatóság igyekszik helyreállítani azt a rendet, ami a cselekmény következtében megbomlott. Közben pedig teret nyit annak is, hogy az elkövető – lehetőségeihez mérten – visszataláljon egy olyan életúthoz, amelyben a *salus animarum* valóban első helyre kerülhet.

A büntetés célja tehát nemcsak a közösség alapértékeinek megerősítése, hanem az is, hogy a bűnelkövető lehetőséget kapjon a korrekcióra. Nem csupán külsőleg, hanem belső értelemben is.

„Mivel az 1983-as CIC nem ad meghatározást a büntetésről, a legtöbb szerző az 1917-es CIC 2215. kánonjára hivatkozik, amely kimondja, hogy „az egyházi büntetés a törvényes hatóság által a bűnös megjavítása és a bűncselekmény megbüntetése céljából kiszabott valamely jó megvonása”. Három elemet találhatunk ebben a meghatározásban: 1) valamely jó megvonása; 2) az illetékes hatóság által kiszabott; 3) kettős céllal: a bűnös megjavítása vagy a bűncselekmény megbüntetése.”⁸³

Ebből a kánoni meghatározásból látszik, hogy a büntetés nem olyanfajta szankcionálás, mely szenvedést akar okozni a jogtalanságot elkövető számára azért, mert cselekedetével megsértette a jog- vagy erkölcsi rendet. A büntetés célja nem lehet a szenvedés okozása másnak, mivel az önmagában erkölcsileg rossz lenne. Így a kánoni meghatározás úgy fogalmaz, hogy valamilyen jó megvonása a bűncselekményt elkövetőtől, azaz valamilyen jónak hiányaként jelentkező valóság lesz annak számára.

A valamilyen jó megvonása a büntetés szempontjából azt jelenti, hogy a bűnelkövető elveszíti azt a jogát, hogy szabadon rendelkezzen bizonyos őt megillető javak felett. Tehát a büntetés központi magja a megvonás, mely többféle technikai formában vagy módon alkalmazható gyakorlatokban testesül meg. A jó megvonásának technikai módjai lesznek azok, melyek megkülönböztetik majd az egyes szankciókat egymástól.

⁸² V.ö. ASTIGUETA, D. G., *Le pene canoniche „a modo di”*, in *Periodica* 103 (2014), 447-489.

⁸³ Ibidem 464.

A büntetés hatékonyságát nem mindig lehet egyértelmű mutatókkal mérni. Különösen is igaz ez akkor, ha a „jó megvonásának” elvét⁸⁴ nem pusztán szankcióként, hanem nevelési, közösségi céllal értelmezzük. A kérdés inkább az, hogy mennyiben segíti elő az elkövető visszatérését, először a társadalomba, aztán talán önmaga mélyebb megértésébe és megtéréséhez.

A cél nem csupán a rend helyreállítása, hanem az is, hogy a személy újra helyet találjon a közösségben, az Istennel való kapcsolatban, és a saját belső viszonyaiban. Ez a „helyreállítás” nem kizárólag külső formákra vonatkozik. Érinti mind a bizalom, a felelősség, a kapcsolódás területeit.

A büntetés hatékonyságát tehát részben az mutatja meg, hogy a személy képes volt-e visszaintegrálódni⁸⁵. De hogy ez mennyire sikerül, az gyakran csak részlegesen mérhető. Az ilyen típusú folyamatok – személyes és közösségi szinten ugyancsak – bonyolultak, nem ritkán belső tényezőkön múlnak. Ezért a hatás felmérése sem mindig egyértelmű vagy objektíven kimutatható.

A büntetés a jó megvonása szempontjából tekintett hatékonyságának mérése gyakran hosszú távú folyamat. A jó megvonása kell, hogy az egyént változásra készítse és a lelki élete szempontjából ill. a társadalmi változás fejlődést eredményezzen az idő múlásával. A folyamat értékelésében szükséges az őszinte személyes- és társadalmi visszajelzés és az esetleges stratégiai módosítás, vagyis a megvonás módjának alakítása.

A kánonjogi büntetés, mint a jó megvonásában megnyilvánuló valóság lehetővé teszi a bűnös megjavítását, a bűncselekmény megbüntetését és kell, hogy a társadalmi és erkölcsi rendben okozott töréseket, károkat jóvá tegye. Az 1917-es CIC 2215. kánonjában alkalmazott büntetés megfogalmazás központi eleme, mint a jó megvonása kettős céllal bír: a bűnös megjavítása vagy a bűncselekmény megbüntetése. A megvonás eredményességének mérése tehát a megjavítás és a megbüntetés függvénye, vagyis, hogy milyen jót és milyen módon voltak meg.

- *Anyagi javak megvonása (bírság)* esetén történhet egyszeri, illetve járadék jelleggel. A büntetés súlyosságát a megvont pénzösszeg mértéke fogja meghatározni. Ez a forma különösen akkor hatékony, ha a bűncselekmény anyagi természetű volt, például lopás vagy csalás.
- *A kötelezés* arra irányulhat, hogy az elkövető bizonyos jogait, csak meghatározott módon használhatja. Vagy van, amikor egyáltalán nem élhet velük, mindez

⁸⁴ V.ö. BERNAL, J., Sentido y régimen jurídico de las penas expiatorias, in *Ius Canonicum* 76 (1998), 595–615.

⁸⁵ V.ö. ASTIGUETA, D., G., *Le pene canoniche „a modo di”*, 447–489.

helyzettől függ. A mögöttes cél, legalábbis részben, az, hogy az illető maga is ráébredjen a felelősségére. Ez pedig nem mindig automatikus. De az is igaz, hogy ezzel együtt a közösség is valamiféle védelmet kap. Mert így kisebb az esély arra, hogy a problémás viselkedés megismétlődjön.

- *A jogok végleges megvonása* már egészen más. Az egyik legsúlyosabb büntetési forma. Ilyenkor nem arról van szó, hogy egy időre szünetel egy-egy jog lehetőségének gyakorlása. Hanem hogy az illető bizonyos jogait – akár hivatalát is – végleg elveszíti. Ez csak akkor jön szóba, ha tényleg súlyos dolog történt. Olyan, ami nem csak szabályt sért, hanem hosszú távon is árt az Egyháznak. És a közösség bizalmát is megrendíti.

A büntetés hatékonysága megállapításában a bűnös megjavítását és/vagy a bűncselekmény megbüntetését nehezen tudjuk mérni. De a büntetés hatékonyságát az alapján tudjuk eredményesnek ítélni, hogy mennyire segítette elő a bűnelkövető személy megjavulását. Ha a megvont jó mértéke és típusa ösztönzi az elítéltet arra, hogy belássa, megbánja tetteit és jóvá tegye azok következményeit, valamint tartózkodjon a jövőben hasonló bűncselekményektől, akkor a büntetést hatékornak tekinthetjük. A büntetés eredményesnek mondható, ha az önmagát igaznak tartó tetteit elvezeti arra a pontra, ahol felismeri önmaga bűnösségét és megbánja igaztalan tetteit. Ha a jogtalan cselekedetet elkövető életvitelében tényleges változás mutatkozik, az annak jele lehet, hogy felismerte és belátta hibáit. Ilyen esetben nem kizárt az sem, hogy a jóvátétel szándéka is megfogalmazódik benne, akár cselekvésben is. Az ilyen fordulat nem automatikusan történik meg, de amikor mégis, abban már önmagában is lényegi változást mutat.

Létezik más mérce is a büntetés hatékonyságának mérésére. A közösség szempontjából is lehet jelentősége annak, miként jelenik meg egy büntető intézkedés. Amennyiben egy döntés világosan mutatja, hogy a szabályszegés nem maradhat következmény nélkül, az megerősítheti azokat az alapelveket, amelyek mentén a közösség működik. Sok esetben az is előfordul, hogy egy intézkedés hatása túlmutat az érintett személyen, és a többi tagra is visszahat, talán éppen azáltal, hogy láthatóvá válik: a rend nem pusztán elméleti követelmény. Mindez pedig visszatartó erővel bírhat.

A közösségi értékek megerősödését eredményező büntetés által egy egészen más igazságosság fogalom bontakozik ki, mint a megszokott: a rossz alternatívája a jó, nem pedig a rossz megtorlása. A rossz gyakran igazságnak álcázza magát. De tudnunk kell, hogy a megtévesztés nem hozhat létre valós rendet vagy megfelelő gyógyulást. Az igazságos büntetés inkább a jogtalanságot előidéző szakadásokat újra rendezi. Teszi az igazsága törekvő

cselekedetek melletti elköteleződés által. Ez semmiképp nem azt jelenti, hogy tétlenek maradnánk a jogtalan vagy rossz cselekedettel szemben. Az igazság érvényesülésének irányába tett lépéseknek társadalmi súlya van. Különösen akkor igaz ez, ha azok a közösségi normákat újra megélhetővé teszik.

A közösségen belüli jogi egyensúly helyreállítása is a büntetés eredményét mutatja. A közösségi rend helyreállítása a jogrendbe vetett bizalmat erősíti.

Végezetül a büntetés hatékonyságát az alapján is mérhetjük, hogy mennyire igazságosan bünteti meg a bűncselekményt. Ha a megvont jó arányban áll a bűncselekmény súlyosságával és az elítélt és/vagy a társadalom jogosan érzi, hogy büntetése méltányos, akkor a büntetés kielégítőnek ítéltető.

3.3. A megbánás szerepe a jóvátétel szempontjából

Amint láttuk, a büntetés hatékonyság nem a büntetés vagy a jóvátétel mennyiségétől függ, hanem helyreállítás minőségétől, amely majd a megbékélést támogatja és eredményezi. A büntető szemléletmód sajnos gyakran a szankciót következményként kezeli, vagyis egy jogtalan cselekedethez csupán ítéletet rendel és a rosszra egy másik rosszal válaszol, ezzel a jót csupán az egyenlőség elvére és a rossz kiegyenlítésére szűkítve. Ezzel szemben a megbékélés szemszögéből nézve az áldozat és az elkövető közötti szembesítésből eredő dialógusnak megvan az a tulajdonsága, hogy képes a jövőbe tekinteni, reményt adva a meglévő ellentétek feloldására, hogy az igazság közös keresésében a tettes és az elkövető fokozatosan a helyreállítás és a jóvátétel konstruktív irányába mozduljon el.⁸⁶

A jogtalanságot elkövetők is képesek az igazságosság cselekedeteire, s amikor a törvényt megszegik, akkor jóvátétel kérhető tőlük vagy arra kötelezhetőek. A bűnös cselekedet elkövetése által megsértették a jog, a társadalom, a közösség vagy az erkölcs igazságát, így tettük következménye büntetést idéz elő. De az világosan látható, hogy a büntetés önmagában nem elégséges az igazság helyreállításához, mert a világ tele van egyenlőtlenséggel és különbségekkel és az igazság-igazságosság helyreállításához és eléréséhez szükséges az egyensúlyok helyreállítása a „jó” által.

Már teljesen egyértelműen látható, hogy ha csak a büntetés által akarjuk a jóvátételt elérni, akkor az nem fog teljes eredményt hozni. A büntetés tehát önmagában soha nem lehet elegendő, mint a jó helyreállításnak eszköze. Annak korlátozott mértéke nem biztosítja sem a

⁸⁶ V.ö. IACCARINO, A., *Nessuno resti escluso. La giustizia oltre i confini*, Città del Vaticano 2013, 177 ss.

keletkezett kár orvoslását, sem a tettes részéről a belátást. Csak büntetés esetén a megbánás is nehezen tud létrejönni, márpedig az volna a javulás felé tett első lépés.

A büntetés igazságos tartalma éppen abban áll, hogy túllép a pusztá megtorláson. Nemcsak a bűnös tett tényét szankcionálja. Utat nyit egy magasabb cél, a helyreállítás irányába. Ez a felfogás szoros összefüggésben áll a bűnbánat jelentőségével. Elengedhetetlen feltétele a valódi jóvátételnek.

A bűnbánat lényege egy belső, lelki átalakulás. Egy folyamat, melynek során a tettes nemcsak felismeri, de el is ismeri tette súlyát és annak következményeit. E felismerésből fakadóan elhatározza, hogy jóváteszi mindazt, amit elrontott vagy okozott. Ez az átalakulás a jóvátétel valódi kezdete. Nélküle nem beszélhetünk sem helyreállításról, sem megbékéléusről. A kánonjogban pont ezért lényeges a kapcsolat az igazságosság és a jóvátétel között. A pusztán büntető szankció, vagyis a bűnbánat nélküli büntetés – ha nélkülözi a belső átalakulás mozzanatát – csupán fizikai vagy anyagi következményekre reagál. A lélekre, az erkölcsi dimenzióra nem hat.

Az igazságos büntetésnek tehát kétoldalú célja van: egyrészt a bűnös megjavítása és visszatérése a közösségbe – ahogy már láttuk az előző pontban –, másrészt a sértett fél elégtételének biztosítása. Az előbbi cél eléréséhez elengedhetetlen a bűnbánat, amely a belső lelki megújulás alapja, egyfajta belső jóvátétel. Az utóbbi cél, a jóvátétel pedig a bűnbánatból fakadóan válik lehetővé, hiszen a bűnbánó tettes elkötelezetté válik a sérelmek helyrehozására.

Ha a jóvátételt bűnbánat nélkül követeljük, akkor az egész folyamat a *do ut des* elvre korlátozódik. E logika csupán az adok-kapok viszonyként értelmezi az igazságosságot. Pedig épp ez az, ami nem lehet elég. Úgy vélem, hogy az arany szabály jogilag nem egy feltételt vagy korlátot ír elő. Nem parancs, amelyet végre kell hajtani, hanem sokkal inkább egy irányelv, amely a teljesség felé mutat. Olyan korlátot állít elénk, mely nem egyszerűen behatárolja a jóvátétel körét, hanem kitágítja azt. Teszi ezt különösen akkor, ha a jó helyreállításáról van szó. Ezért a jóvátétel nem szorítkozhat materiálisan elvárható elemekre. Mert az is ide tartozik, ami lelki értelemben, különösen az üdvösség szempontjából szükséges. Az igazságosság itt már nem csak viselkedések szimmetriája. Nem mechanikus kiegyenlítés. Több annál. Meghaladja azt, amit csupán „korrektnek” tartunk. Túllép azon, hogy ne károsítsuk meg egymást. Ezáltal lép be a megbánás és megbocsátás terébe.⁸⁷

Ebben található tehát az a minőségi ugrás, mely már nem csak kvantitatív módon törekszik a jóvátételre, hanem kvalitatív módon hozza létre azt. A minőségi eredményhez pedig

⁸⁷ Cf. EUSEBI, L., *La Chiesa e il problema della pena*, 63-67.

szükséges a megbánás, mint első lépés. Így válik érthetővé a krisztusi tanításon alapuló igazság, mely soha nem alapulhat csupán szimmetrikus viselkedéseken, kölcsönös cserén vagy kiegyenlítésen, a pusztá *du ut des* felfogásán, mert ez csupán csak korrektséget eredményezhet, de nem vezet el az igazság Krisztus által megismerhető tanítás igazságához.

3.4. A közösség reakciói; felelősség és dialógus

A helytelen vagy rossz cselekedet elkövetése magába foglalja az egyén meg nem valósulását, mind egyénileg, mind a személyeket érintő közösségi kapcsolatok szintjén. Nem hordoz semmilyen termékenységet, csupán szenvedést szül: áldozattá teszi az elkövetőt, aki maga is szenvedni fog, és másokat is áldozattá tesz, fájdalmat okozva nekik.⁸⁸

A bűn ill. bűncselekmény elkövetése – még ha elsődlegesen az elkövető személyes felelősségét vonja is maga után – nem kizárólag magánügy. A tett ugyanis nemcsak az áldozatot, hanem a közösséget is érinti, hiszen az áldozat a társadalom egy kisebb nagyobb csoportjának a részese. A közösség szintén elszenvedti a sérelemt. Ebből következően bizonyos értelemben önmaga ugyanúgy felelőssé válik.

Ez a fajta felelősség több szinten jelenik meg. A közösség – önmaga és az áldozat védelmében – szankciókkal él. Ha ezeket a szankciókat helyesen értelmezzük, akkor nem kizárólag megtorló eszközként működnek, hanem visszajelzések is lesznek egyben. Láthattuk az előző részben, hogy mindezek segítik a tettest abban, hogy elinduljon a belátás, a megbánás és végső soron a jóvátétel felé vezető úton.

A felelősség tehát kettős. Egyrészt a tettesé, aki maga dönti el, hogy végig járja-e ezt az utat. Másrészt a közösségé, amelynek nem ér véget a szerepe az ítélethirdetésnél. Feladata az is, hogy az ítélet végrehajtását nyomon kövesse. Lehetőségéhez mérten pedig elősegítse a tettes és az áldozat közötti megbékélést.

A kánonjogi büntetés sajátos többlete mutatkozik meg ebben. Nem elégedhet meg a jogszerűséggel és korrekt eljárással. Célja a megbocsátás elérésére is irányul, s ezáltal az igazság mélyebb, lelki helyreállítására.

Szent II. János Pál pápa békeüzeneteiben számtalanszor hangsúlyozza, hogy a béke eléréséhez szükséges a megbocsátás és a megbékélés elérése. A megbocsátás szükségessége kiemelkedő annak érdekében, hogy a jogintézményekben is megnyilvánuljon az emberséges igazságosság. Így a megbocsátás szükségszerűen integrálódik a jogintézményekbe, ami a közösségi felelősségvállalás egyik alappillére. A kánonjogi igazságosság nem csupán a

⁸⁸ Cf. Ibidem 67-68.

törvények betartásán alapul, hanem az emberi méltóság és a közösségi harmónia elősegítése is célja.⁸⁹

Igazság nem létezhet megbocsátás nélkül. Nem csupán egyéni szinten, hanem a társadalom egészének működése szempontjából sem. A megbocsátás társadalmi dimenziója nélkülözhetetlen ahhoz, hogy egy igazságosabb, szolidárisabb közösségi rend létrejöhessen. Az ember nem elszigetelt él. Egyén és közösségi kapcsolatok hálózák be életét. Abban alakítja ki önmagát, és azon keresztül ért meg másokat is. Ezért a megbocsátás – bár mélyen személyes „tapasztalat” – soha nem marad csakis privát ügy. Társadalmi szükségletté válik, ha komolyan vesszük az ember közösségi természetét. Az a közösség, amely nem zárja ki a megbocsátás lehetőségét, hanem helyet ad neki, hosszú távon stabilabbá válik. Igazságosabb rendszert épít, mert nem a bosszúra épül. Harmonikusabb, mert nem tagadja le a sebeket, de nem is engedi, hogy azok határozzák meg a jövőjét.⁹⁰

A megbocsátás mindenekelőtt személyes döntés. Nem erkölcsi állásfoglalás, hanem a szív válasza arra az ösztönre, amely a rosszra rosszal felelne. Aki vétkezik, az előbb-utóbb szembesül saját törékenységével. Megérzi, hogy mennyire ki van szolgáltatva mások ítéletének. Mélyen vágyik arra, hogy irgalmat találjon, mások elnézőek legyenek iránta. Ez a vágy – kimondva vagy kimondatlanul – minden emberben jelen van. Így lesz természetes, sőt logikus, hogy aki bocsánatra szorul, maga is kész legyen megbocsátani másoknak. Mindannyian reméljük, hogy egy-egy tévedés vagy bűn nem zárja le végleg a „történetünket”. hogy újrakezdheti életének egy szakaszát. Vagyis nem kell örökre a múltbéli tévedései és bűnei fogságában maradnia.

A megbocsátás képes lemondani a megtorlásról. Hajlandó a rosszat jóval helyrehozni. Ezért az igazságosság elérésének eszköze. A hiteles irgalom így válik az igazságosság legmélyebb forrásává.⁹¹ „A megbocsátás nélküli igazságosság veszélyes lejtő az emberiség számára; olyan, mint a fegyverektől és az elítéléstől való félelemre épülő konszenzus. Csak növelné és erősítené az erőszakot, amelyet büntetéssel akar üldözni és megszüntetni.”⁹²

A közösség szerepe nem merül ki abban, hogy szabályokat alkot, fenntartja azokat, vagy ítéletet mond. Ott van az igazságosság keresésében is: abban a törekvésben, hogy az ítélet ne kizárólag büntetés legyen. A rend helyreállításnak eszközévé kell válnia. Sőt, még tovább megy, a megbocsátás felé nyit, amely a teljesség igényével lép fel, túl a szigorúan vett jogn.

⁸⁹ V.ö. Ibidem 83-95.

⁹⁰ Cf. V.ö. IOANNES PAULUS PP. II, *Ob diem ad pacem fovendam Nuntius* Litt. (8 dic. 2001), in *AAS* 94 (2002) 132-140, nn.8-9/136-137, magyarul <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=320> (2024. 07. 22.)

⁹¹ Cf. IOANNES PAULUS PP. II, *Dives in misericordia* Litt. Enc, in *AAS* 72 (1980), 1177-1232, n.14/1221.

⁹² SCHINELLA, I., *Giustizia e perdono*, in *Rivista di teologia morale* 138 (2003), 235. (Saját fordítás)

A megbocsátás kultúrájának támogatása nem csupán etikai gesztus. Fogalmazhatunk úgy, hogy társadalomszervező erő. Az ilyen típusú, embereséges igazságszolgáltatás egyszerre nyújt támaszt az áldozatnak és lehetőséget az elkövetőnek. Nemcsak válsz a sérelemre. Lehetőség is mindkét fél számára: út a gyógyulás felé áldozat és elkövető számára.⁹³

Az elkövetők közül sokan megrekednek abban, hogy azonosulnak a tettükkel. Úgy érzik: nincs több esély, nincs több veszítenivaló. Ez a „belső lezárás” rendszerint újabb bűnök felé sodorja őket. Kilépni ebből a körből fáradságos, de nem lehetetlen. A jóvátévő igazságszolgáltatás épp ezt az utat kínálja fel: egy olyan lehetőséget, amelyben a tettes nem csupán elszenvedője a büntetésnek, hanem alakítójává válik saját „rehabilitációjának”. Ez a részvétel nem formális. Az elkövető aktívan jelen van: vállalja a felelősséget, szembenéz a következményekkel, s – ha valóban törekszik a jóvátételre – újraépítheti önmagát is. A közösség pedig – ha nyitott a megbocsátásra – helyet adhat számára ebben az újjászületésben.⁹⁴

„Nem arról van tehát szó, hogy a megbocsátás során lemondunk a jogainkról egy korrupt hatalom, bűnöző, vagy olyasvalaki javára, aki lealacsonyítja méltóságunkat. Kivétel nélkül mindenkit szeretnünk kell, de az elnyomó szeretete nem azt jelenti, hogy egyetértünk azzal, hogy továbbra is ilyen legyen, vagy azt gondolja, elfogadható, amit tesz. Épp ellenkezőleg: a helyes szeretet azt jelenti, hogy különféle módszerekkel megpróbáljuk rávenni, hogy hagyjon fel az elnyomással, és igyekszünk elvenni tőle azt a hatalmat, amellyel nem tud bánni, és amely mint embert eltorzítja. A megbocsátás nem azt jelenti, hogy megengedjük, hogy továbbra is lábbal tiporják a magunk és mások méltóságát, vagy hagyjuk, hogy egy bűnöző folytassa a bűncselekmények elkövetését. Akit igazságtalanság ér, annak határozottan meg kell védenie a saját és családja jogait, éppen azért, mert őriznie kell az Isten szeretetéből ajándékba kapott méltóságát. Ha egy bűnöző nekem vagy szeretteimnek kárt okoz, senki nem tilthatja meg, hogy igazságot követeljek, és ne intézkedjem, hogy az a személy– vagy bárki más– ne árthasson ismét nekem, vagy másoknak. Rajtam múlik, hogy megtegyem, és a megbocsátás nemcsak nem törli el ezt a kötelezettségemet, hanem egyenesen megköveteli.”⁹⁵

A megbocsátás tehát nem passzivitás, vagy az igazságosságról való lemondás, hanem annak legteljesebb megvalósulása az által, hogy nyitott az igazságszolgáltatás jövőre irányuló párbeszédjére. A párbeszéden alapuló igazságszolgáltatás nem olyan valóságként éli meg a

⁹³ V.ö. GENZANO, F. –PIANO, M., *La giustizia riparativa per lo sviluppo di comunità eticamente responsabili*, Varazze 2023, 193-209.

⁹⁴ V.ö. COPPOLA DE VANNA, A. –DE VANNA, I., *Riparazioni, Riparare il dolore e i legami sociali. La sfida della Giustizia Riparativa*, Bari 2022, 33-46.

⁹⁵ FRANCISCUS PP, *Fratres omnes* Enc. (3 oct. 2020), in *AAS* 112 (2020), 969-1074, n.241/1055; magyarul *Fratelli tutti enciklika*, Budapest 2021, n.241.

büntetés jogi megnyilvánulását, mely a jogtalan cselekedetek által okozott töréseket állandósítani kívánja, hanem a közösség egymásért érzett felelősségétől motiválva lehetőséget ad a kapcsolatok javítására és a szankcionáló intézkedések tartalmán keresztül a jogellenes magatartásokat társadalmi értékekkel kívánja kompenzálni és megerősíteni.

„Az igazságosság nem csupán azt állapítja meg, hogy mi a helyes a konfliktusban álló felek között, hanem mindenekelőtt az Istennel, önmagunkkal és másokkal való hiteles kapcsolat helyreállítását célozza. Nincs tehát ellentmondás a megbocsátás és az igazságosság között. A megbocsátás ugyanis nem szünteti meg és nem csökkenti a jóvátétel szükségességét, amely az igazságossághoz tartozik, hanem arra irányul, hogy mind az egyéneket, mind a csoportokat visszailleszse a társadalomba, az államokat pedig a nemzetek közösségébe. Semmilyen büntetés nem csorbíthatja a vétkes elidegeníthetetlen méltóságát. A bűnbánat és a rehabilitáció ajtajának mindig nyitva kell maradnia.”⁹⁶

A kánonjogban keresett igazságosság nem elvont elmélet. A közösség valóságába integrálódik. Olyan térben gyökerezik, ahol a személyes és közösségi kapcsolatok újra meg újra megszülethetnek, átalakulhatnak. Ahol a párbeszéd nem választható lehetőség, hanem nélkülözhetetlen feltétel.

A személy létezésében egyedi. De az igazság értelmezése és kimondása mégis különböző formákban történhet. Emiatt elengedhetetlen dialogikus rendszer. Ez teret ad az eltérő tapasztalatoknak és szempontoknak. Képes az igazság többrétegű voltát nem elmosni, hanem elismerni. Az a jogi gondolkodásmód, amely elutasítja a párbeszédet és nem nyitott a kapcsolatok „újjáteremtésének” lehetőségére, végső soron önmaga ellentétévé válik. Eszközzé lesz. Hatalmi logikává süllyed, amely egynézőpontúvá válik. Ezek által ideológia vezérelt igazságot hoz létre. Végső soron nem a rendet őrzi meg, hanem a valódi igazságot veszélyezteti.

Az egyházjog ehelyett egy olyan igazságosságot képvisel, amely kapcsolatokat teremt, az elismerést, valamint a részvételt hangsúlyozza, nem pedig a rosszra adott viszontválaszt – *malum pro malum* – követeli meg. Az egyház jogrendje a biztonságot próbálja erősíteni a megbánás-megbocsátás hangsúlyozása által, de készen áll arra, hogy igazságot szolgáltatson fegyelmezési rendelkezések által is. Követeli a szabályok betartását, de ugyanakkor a személyek javát tartja szem előtt, akik szabad, racionális döntéseikre képesek. Megtartja az eljárásrend formalizmusát, de a kánonjogban az igazságosság elérése soha nem a parancsra összpontosító tekintélyelvű és személytelen valóság.

⁹⁶ IOANNES PAULUS PP. II, *Ob diem ad pacem fovendam Nuntius* (8 dic. 1996), in *AAS* 89 (1997) 191-200, n.5/195-196. (Saját fordítás)

A dialógus útján végrehajtott konkrét szankcionáló beavatkozással kapcsolatban – mintha egyfajta a párbeszédben történő vezeklésről lenne szó – az egyházi büntetőjog három sajátosságot ismer, amelyek konkrétan bizonyítják a jóvátévő igazságszolgáltatás párbeszédhez való ragaszkodását. Először is, a büntetőeljárás nem kötelező, amennyiben más eszközökkel sikerült helyrehozni a botrányt, visszaállítani az igazságot és megjavítani a bűnöst, a 1341-es kánon szerint. Másodszor a büntetést olyan végső megoldásnak tekintik, amelyhez folyamodni lehet. A kánonjog előnyben részesíti azokat a reakciókat a bűncselekményekre, amelyek lehetőséget adnak: az elkövetőnek a magatartása felülvizsgálatára, a megbánásra, és a felelősség vállalására. Ezek az alternatívák lehetővé teszik az áldozat és a közösség vagy az áldozattá vált közösség számára, hogy a büntetést ne csak megfosztásként – a jó hiányaként –, hanem a pozitív változás lehetőségeként értelmezze. Ezt egészíti ki a büntetés hatásainak felfüggesztése vagy elengedése sürgős esetekben vagy halálveszély esetén. A személy és a közösség dialogikus kapcsolati viszony fontosságáról tanúskodó a dorgálás lehetősége, (1339. k.) és a vádlott vád alóli felmentése esetén figyelmeztetések és óvintézkedések útján lelkipásztori gondoskodásra is van lehetőség (1348. k.), így elősegítve a közösség testvéri javítását. Végül pedig a kiközösítés sem megtorló célú rendelkezésként tűnik fel. A legsúlyosabb egyházi büntetés ugyan megfoszt a hitközösségtől, de nem zár ki onnan véglegesen, mivel a makacsság felhagyása esetén – melynek vizsgálata a közösségben történt dialóguson keresztül történí, hajlandó visszafogadni a megtértet.⁹⁷

4. Az áldozatok jogai és védelme

Dolgozatom első fejezetében már bemutatásra került, hogy a 1983-as törvénykönyv kialakulását megelőző időszakban az 1950-es évektől megfigyelhető volt a büntetőjog hanyatlása az egyházban. Bár még érvényesült, de II. Vatikáni Zsinat megkezdése és annak befejezése után egyszerűen már nem alkalmazzák azt, mert a kor felfogása és az egyházon belüli irányzatok már nem a „törvény”, hanem a „szeretet egyházát” kezdik el képviselni, mely nem a büntetésben, hanem sokkal inkább a gondoskodásban nyilvánul meg és keresi a problémák megoldására a válaszokat.

⁹⁷ Cf. V.ö. IACCARINO, A., *Il diritto penale canonico come sistema di giustizia riparativa*, in EUSEBIO, L. a cura di, *Una giustizia diversa, Il modello riparativo e la questione penale*, Milano 2015, 103-113.

Az elmúlt évtizedekben felszínre került visszaélések – akár az egyházon belül történtek, akár egyházi személyekhez köthetők – rákényszerítették az Egyházat arra, hogy felülvizsgálja és kiegészítse az 1983-ban kiadott törvénykönyv alaphozzáállítását. A botrányok, a médiában kialakult nyilvánosság és a mai kor átláthatóság iránti elvárásai egyaránt sürgetővé tették az igazság telje körű feltárását. A megfelelő szankciók meghozatalát. Valamint az áldozatok iránti, a jelenkor érzékenységéhez illeszkedő gondolkodást. Mindezt úgy, hogy közben – jogosan – az elkövetők személyéről sem lehet megfeledkezni.

XVI. Benedek pápa elindította azt a folyamatot, mely nem csak kivizsgálni kívánja a múlt visszaéléseit, hanem a visszaélések szörnyű és széles körű jellege miatt elkezdte kiépíteni a gondoskodás mentalitását is. Természetesen a rossz mentalitásokon és a szokásokon csak idővel lehet változtatni, így a bántalmazottak, avagy áldozatok iránti szeretet, meghallgatás vagy az eljárásba való bevonásuk csak fokozatosan tud teret nyerni a kánonjogi eljárásokon belül. Mindazonáltal az Egyház már évtizedek óta tanulja az áldozatok és a bűnös iránti szeretet egyensúlyát, vagyis a legmegfelelőbb módon való büntetés és gondoskodás-jóvátétel alkalmazásának lehetőségeit az igazság és a lelkek üdvösségének szem előtt tartásával. Szükséges tehát az igazság és a büntetés, valamint a helyes lelkipásztori gondoskodás alkalmazása az áldozat támogatásában és segítésében, továbbá az elkövető bűnbánatában és jóvátételében.⁹⁸

4.1. Áldozat vagy tanú?

A CIC-ben nem találunk fogalom definiálást sem a tanú, de még kevésbé az áldozat büntetőjogi leírására sem. Az áldozat meghatározása esetében a büntetőjogban összetett és sokrétű megközelítéssel állunk szemben. Fogalma magába foglalja azokat a személyeket, akik közvetlenül vagy közvetett módon negatívan érintettek egy jogsértés fizikai, anyagi, pszichológiai következményei miatt.

Az áldozat olyan személy, aki a bűncselekmény, visszaélés, vagy baleset sértettje. Az események vagy cselekmények következtében fizikai, pszichológiai, vagy anyagi kárt szenved vagy szenvedett el.⁹⁹ Nem csupán jelen volt az eseményeknél.¹⁰⁰ Nem egyszerű tanú vagy szemlélő. Ő a bűncselekmény passzív alanya, akit a sérelem közvetlenül ér. Egyéni

⁹⁸ V.ö. BENEDETTO XVI, *Luce del mondo. Il papa, la Chiesa e i segni dei tempi. Una conservazione con Peter Seewald*, Città del Vaticano 2010, 47.

⁹⁹ Cf. SCHWEIGHARDT, ZS., *Az áldozatokkal való foglalkozás a büntető igazságszolgáltatásban végbemenő paradigmaváltás tükrében*, in *Themis* (2005), 91-92.

¹⁰⁰ A közvetett áldozat kérdését itt most nem vizsgálom.

sérülékenysége és helyzete gyakran meghatározza, milyen formában és mértékben éli meg a történeteket.

A viktimológia tágabb összefüggéseket keres. Nemcsak az elkövetés aktusát vizsgálja, hanem az azt megelőző és követő kapcsolati hálót is. Ez a szélesebb kontextusban az áldozat és az elkövető közti dinamikát is feltérképezi és olykor arra is rávilágít, hogy a sérelem túlmutat az egyéni megtapasztaláson: a közösség is hordozza a következményeket. A szaknyelv emiatt több kifejezést is használ. Ilyen például a *sértett* vagy *károsult*. Mindezek a megnevezések finom különbségekkel utalnak az érintett személy konkrét helyzetére. Érzékenyen kezelve annak egyediségét.¹⁰¹

Egyházi szempontból nem nehéz belátni, hogy egy jogsértés elsődleges áldozata maga a sértett személy: ő kénytelen elszenvedni a sérelmeket és annak következményeit. A következmények lehetnek testi, lelki, anyagi vagy más természetűek. Ugyanakkor nem maradhat rejtve egy másik, kevésbé kézzelfogható, mégis mélyen valóságos dimenzió: maga az Egyház is áldozattá válik. Az intézményi dimenzió, mint felelősség, nemcsak a mulasztások vagy rendszerszintű visszaélések esetében jelenik meg. Legalább ennyire lényeges szerepe van a helyreállításban is. A jóvátétel – akár lelkipásztori, akár szimbolikus vagy gyakorlati formában történik – nem választható el attól a tényről, hogy maga az Egyház is hordozza a törést, és ezért részese kell legyen a gyógyulás folyamatának. Nem elég kezelni az egyéni sérelmeket; a közösségben keletkezett sérülések is figyelmet igényelnek. Szükséges az áldozat fogalmának átfogóbb használata. A tágabb értelmezés által válik lehetővé a szűk jogi keretek közül való kilépés. Más szóval, a visszaélések kezelés nem reked meg a szűk jogi keretekben. Ennek eredményeképp elkerülhető, hogy az egész folyamat csak egy szűk büntetőjogi keretben maradjon. Ezáltal nem kizárólag a sértett és az elkövető viszonyára szűkítjük a figyelmet. Mivel a bűn mindig többet érint, mint két ember viszonya.¹⁰²

„A *tanúk* olyan személyek, akik az ügyben nem peres felek (vagy azok segédei), és nem tartoznak a bírósághoz (1550. k. 2.§ 1.), s akik a perben az előírt formában nyilatkozatot tesznek a per tárgyával kapcsolatban. A tanúkkal való bizonyítás abban áll, hogy egy, az eljárásban részt nem vevő személy a bíró előtt kijelentést tesz a megállapításra szoruló tényekről.”¹⁰³

¹⁰¹ V.ö. SCHWEIGHARDT, ZS., *Az áldozatokkal való foglalkozás a büntető igazságszolgáltatásban végbemenő paradigmaváltás tükrében*, 90-91.

¹⁰² Cf. FRANCISCUS PP. *Litt. Ap. Vos estis lux mundi* (7 iun. 2019), in *AAS* 111 (2019) 823-832, jelenleg hatályos változat: 30 apr. 2023., magyarul: <https://katolikus.hu/dokumentumtar/vos-estis-lux-mundi>, (2024. 08. 08.); „A szexuális visszaélés bűncselekményei sértik Urunkat, testi, pszichés és lelki károkat okoznak az áldozatoknak és megsebzik a hívek közösségét.”

¹⁰³ ERDŐ 751.

A tanú tehát olyan személy, aki valamilyen múltbeli eseménnyel kapcsolatban tudomással bír. Olyan hiteles személy, aki nem vesz részt a perben, különbözik a bíróságtól és a felektől, akit azért hívnak meg a tanúvallomás megtételére, hogy nyilatkozzon az eljárás tárgyával kapcsolatban a tényekről, az előírt formaságok megtartása mellett. A kánonjogi büntetőeljárás során pedig ismereteiről nyilatkozik az ügyhallgató vagy bíró előtt. Peren kívüli személyről van szó, aki egy adott per tárgyával kapcsolatban lévő tényekről kijelentéseivel hitelesen nyilatkozik a perben.

Az eljárások megfelelő és a hamis tanúzás lehetőségét kizáró ügymenet érdekében a törvényhozó korlátozó rendelkezéseket dolgozott ki. Az egyik legfontosabb rendelkezés, hogy ki lehet tanú és ki nem. Az egyik legfontosabb alapelv, hogy mindenki lehet tanú, hacsak a jog kifejezetten el nem tilt valakit ettől. A természetes vagy jogi korlátok miatt vannak olyan személyek, akik képtelenek a tanúzásra (azok a személyek, akikről a jog ezt külön kimondja), illetve tanúzásuknak vannak bizonyos korlátjai (pszichésen sérült személyek, gyermekek vagy kiskorúak). A jogilag tanúskodásra képtelen személyek a peres felek és segédek, valamint a bíró és segédei.¹⁰⁴ Habár a peres felek tanúzási képtelenségét a CIC nem említi, mégis a tanú fogalmából következik, hogy senki sem lehet tanú a saját ügyében.¹⁰⁵

A CIC 1547. kán. értelmében „a tanúkkal való bizonyítás minden ügyben megengedett a bíró vezetésével”. A legtöbb ügyben különösen is fontos és a közérdeket érintő ügyekben pedig elkerülhetetlen a tanúk meghallgatása, hogy az igazság minél teljesebb körű kiderítése megtörténhessen. Az okirati eljárás az egyetlen, ahol az okiratok teljeskörű hitelessége és az ügyben döntéssel bíró esetét tekintve nem szükséges a tanúk meghallgatása.

A tanú és az áldozat közötti különbségtétel lényeges tehát. Az áldozat az, aki a vádlott által elkövetett cselekmények tárgya volt. Ő vallomást tesz saját áldozati élményéről, a történésekről, ahogyan ő maga átélte azokat, így nem mentes attól az érdektől, hogy az vádlottat bűnösnek nyilvánítsák és ennek következtében megfelelő büntetéssel sújtsák. A különbségnek áldozat és tanú között tükröződnie kell az eljárásban.

¹⁰⁴ CIC 1150. 2.§ *Képteleneknek tekintendők*: 1. a peres felek és azok, akik a felek nevében vesznek részt a perben, a bíró és segédei, az ügyvéd és azok az egyéb személyek, akik az adott ügyben a feleknek segédkeznek vagy segédkeztek; 2. a papok minden olyan dolog vonatkozásában, amit szentségi gyónásból tudnak, még akkor is, ha a gyónó kérte őket, hogy fedjék fel ezeket; sőt a gyónás alkalmával bárkitől és bármi módon hallottakat sem lehet elfogadni az igazság mégoly csekély bizonyítékának sem.

¹⁰⁵ Ezen kívül megkülönböztethetünk még egyéb szempontokat figyelembe véve: hivatalos vagy minősített tanút, privát vagy magán tanút; szavahihetőségi tanút; spontán tanút.

4.2. Az áldozatok szerepe a büntetőeljárásban

A római jog hagyományrendszerére épülő jogrend olyan rendszert alakított ki, amelyben a bűncselekményekkel kapcsolatos jogi eljárások két fő szereplőre összpontosultak: az államra és a bűncselekménnyel vádolt személyre (feltételezett elkövető). Ebben a rendszerben az áldozatot, azaz azt a személyt, aki közvetlenül elszenvedte a jogsértést és annak következményeit, gyakran figyelmen kívül hagyták, vagy legfeljebb tanúként kezelték, vagyis nem vették figyelembe őt, mint peren belüli aktív résztvevőt a jogi eljárásban. Ez azért volt így, mert az eljárás fő célja a törvénysértések kezelése és nem az érdekeinek védelme, legkevésbé pedig áldozat „igazának keresése” volt.

A kánonjogi eljárások is ennek a hagyománynak a részét képezték, amelyben a büntetőeljárás megindításának joga a *promotor iustitae* – ügyész – feladata volt, így az áldozat csupán egyfajta harmadik félként vagy tanúként jelenhetett meg a perben. Ugyanakkor ez a felfogás nem tudja képviselni az áldozat valódi helyét a perben, hiszen az nem illeszkedik sem a tanú, sem a harmadik fél természetéhez. Az áldozat ugyanis nem csupán szemtanúja az eseményeknek, hanem elszenvedője is, ami eljárásjogi szempontból szükséges, hogy különbséget jelentsen.

Az áldozat eljárásjogi szerepe nagyban hasonlít a tanúéhoz. De mikor az áldozatot egyszerűen tanúként kezelik – még ha az eljárási rendben formailag hasonlóan is tűnik ez a szerep –, az valójában torz képet ad a helyzetről. A tanú szerepe kívülállást feltételez. Az áldozta viszont épp az ellenkezőjét éli meg: személyesen érintett, mélyen érzi a történetek súlyát és azok következményeit. Mindazok – akár közvetlenek, akár közvetettek – tovább hatnak rá. Ez az átéltség befolyásoltságot eredményez. Ez a belső „sebesültség” alapvetően különbözteti meg őt a tanúságtétel hagyományos értelemben vett szerepeitől.

Ha az áldozat nem kapja meg a peres félként való elismerést, az nem csupán elméleti hiányosság. A konkrét jogkorlátozásokban státuszbeli különbségként nyilvánulhat meg. Csorbulhat a joga ahhoz, hogy védelmet kapjon, hogy megfelelő módon és időben információhoz jusson. Illetve, hogy megfelelő jogorvoslati lehetőségekkel éljen. Ezek nem pusztán eljárásjogi részletek, hanem épp azok a pontok, ahol az igazságszolgáltatás vagy segíti, vagy újabb sebeket ejt az érintetten.¹⁰⁶

Az 1983-ban kihirdetett új CIC-ben a büntetőeljárásokkal foglalkozó rész a VII. könyv IV. részében kapott helyet. Büntető eljárás alatt mind a peres, mind az adminisztratív eljárásokat

¹⁰⁶ MORÁN BUSTOS, C., M., *La vittima come „testimone unico” nel procedimento penale canonico*, in CITO, D. – DEL POZZO, M. – TEIXIDOR, M. (a cura di), *La giustizia penale nella Chiesa*, Roma 2025, 97-99.

értjük. A peres eljárásokban az ítéletek kimondásának két lehetséges módja van: büntetés kiszabása és büntetés kinyilvánítása – önmagától beálló büntetés vagy utólag kimondandó büntetésként. A visszaélések és bántalmazások által áldozattá vált személyek iránti figyelem és tisztelet növekedése az elmúlt években változást kényszerített a CIC büntető törvénykönyvére.

Az utóbbi évek pápai megnyilatkozásai felülvizsgálták a CIC VI. könyvét. Az áldozat, vagy inkább sértett fél jogi státuszának szerepe az igazság helyreállításában is elismerést kapott, bár eljárásjogi szinten teljes és átfogó megoldás nem született. Ferenc pápa *Pascite gregem Dei* kezdetű apostoli levelével 2021-ben megújította a CIC 1983-ban kiadott büntetőjogi részét. A VI. könyv II. részének VI. címe „*Büntetendő cselekmények az emberi élet, méltóság és szabadság ellen*”-re módosult. Az új cím világosan jelzi azt az szemléletben megnyilvánuló eltolódást, mely a klerikusokról az áldozatok felle forduló.

A kiskorúak és az értelmük használatában korlátozott személyek eljárásjogi szerepének középpontba helyezése megfelelő irányt mutat. Mindazon által az is igaz, hogy több időt igényel ez a fajta megkülönböztetés. Az új 1398. kán. által bevezetett paradigmaváltás a visszaélések cselekményeit már nem klerikusi szempontok alapján, hanem az emberi méltóságot ért sértésként értékeli. A büntetőjogi védelem nem csupán klerikusok által elkövetett bűncselekmények által akar védelmet nyújtani, hanem minden egyházi hivatal betöltő személy esetén elkövetett visszaélést büntetni kíván, így védve a legsérülékenyebb személyek méltóságát. Az 1398. kán. újdonsága lehetővé teszi azt is, hogy az áldozat „résztvevő fél” legyen egy büntető eljárásban, gyakorolhassa a világi jogban már alkalmazott „vádoló” jogait, vagy legalábbis elismerjék számára a sértett félhez tartozó jogokat.

Nehéz elfelejteni azokat az eseteket, amikor egy áldozatnak hosszú időn át nem volt lehetősége megszólalni. Vagy talán, ha volt is, nem hallgatták meg őket kellőképp. Az ilyen tapasztalatok nemcsak egyéni tragédiák. A büntető igazságszolgáltatás szempontjából is jelzik, hogy az áldozatok szerepének elismerése kiemelt fontosságú.

Egyházjogásként és gyakorló lelképásztorként nehéz figyelmen kívül hagynom a megrázó tapasztalatokat. Mikor az áldozatok jelenléte csak jogi kérdés. Erős erkölcsi indok is szól amellett, hogy a pusztán formális szerep ténylegesen megerősödjön. Egy ilyen részvétel jobban képes visszatükrözheti az igazságosság és a méltányosság belső rendjét. Azt az érzékeny egyensúlyt, amelyben a jog jobban az ember felé fordul. Pozitívan alakító is lesz az áldozatok jelenléte, amennyiben lehetőségük nyílik beleszólni a folyamatokba. Az áldozatok ezáltal – lehetőségeikhez mérten – alakítói is lesznek az igazságszolgáltatás folyamatának. A részvételük képes olyan döntésekhez vezetni, amelyek arányban állnak a történetek súlyával. Talán nem csak

a büntetéshez, hanem a jóvátételhez is közelebb visz. De csak akkor, ha valódi tér nyílik a megszólalásra és nem marad el a meghallgatás sem.

Súlyos esetekben ez a szerep még hangsúlyosabbá válik. Ilyen például a kiskorúak ellen elkövetett visszaélések esete. Itt nem kérdés, hogy az áldozat tapasztalata nélkül az igazság nehezen tárható fel. A kánonjogi hagyomány hosszú ideig a tanú szerepébe szorította az áldozatokat, mintha a személyes szenvedés csupán egy adat lenne a többi között. Ám egyre világosabb, hogy ez az értelmezés nem képes megragadni a valóság komplexitását, annak teljes súlyát és rétegzettségét. Ha az egyházi eljárás valóban az igazságot keresi, nem engedheti meg magának, hogy az áldozatok méltóságát és jogait másodlagosnak tekintse. Jelenlétük nem formalitás. Inkább annak a csendes, de nyomatékos jelzése, hogy az igazság nem pusztán eljárásjogi fogalom. Erkölcsi követelmény is.

Talán épp az ilyen esetek emlékeztetnek bennünket arra, hogy az igazság nem csupán a tényekről szól. Hanem arról is, hogy ki és hogyan mondhatja ki őket.

4.3. Az áldozatok meghallgatása és támogatása

Az áldozatokat tekintve az egyházi büntetőeljárás különös nehézségekkel néz szembe. A hagyományos szemléletmód többnyire a közösség érdekeire összpontosít. A bűncselekményeket elsősorban az Egyház rendje és méltósága elleni támadásként értelmezi. Ebben a keretben a sértettek jogai és érdekei sokszor háttérbe szorulnak. Különösen igaz ez azokban az esetekben, amikor a bűncselekmény súlya nyilvánvaló: kiskorúakat, értelmi sérülteket vagy az emberi méltóságot mélyen sértő visszaélések áldozatait érinti.

A hagyomány általában a közösség érdekeit helyezi előtérbe. A bűncselekményeket elsősorban az Egyház rendje és méltósága elleni vétségként kezeli. Közben az egyéni sértett-áldozatok jogai és érdekei gyakran háttérbe szorulnak. Bár az utóbbi években az áldozatok szerepe központibbá válik, különösen a fentebb említett súlyos bűncselekmények – kiskorúak, értelmi sérültek vagy az személy méltóságát súlyosan sértő – esetében.

Általános elvként fogalmazódik meg az 1527. k. 1.§ kijelentése: „Felhozható bármiféle bizonyíték, ami az ügy eldöntéséhez hasznosnak tűnik és megengedett”. A bíró dönt a bizonyítékok befogadásáról vagy elutasításáról, így például egy tanú elutasításáról is. Amennyiben a fél ragaszkodik a bizonyíték engedélyezéséhez vagy a tanúhoz, az erről szóló „mellékes kérdést maga a bíró dönti el, mégpedig a lehető leggyorsabban (1527. k. 2.§, 1629. k. 5)”¹⁰⁷. Az eljárásban bizonyítékként felhasználható dolgokat a CIC pontosan meghatározza:

¹⁰⁷ ERDŐ 746.

a felek nyilatkozatai, a tanúvallomások, a szakértői megnyilatkozások, a bírói kiszállás és szemle, az okiratok, valamint a vélelmek. A bizonyítékokat normális esetben a bíró csak a perfelvétel után gyűjtheti össze.¹⁰⁸

A kánonjog olyan jogi hagyomány részese, mely a büntetőeljárást az ügyészség feladatának tekinti, így az ügyész és a vádlott az eljárás felei. Az áldozat tanúként jelenhet meg az eljárásban és csupán abban az esetben vehet részt abban aktívabban, ha kártérítési igényt nyújt be.

Az áldozat szerepe a peres eljárásban általában a kereset benyújtásával veszi kezdetét. Amennyiben ezt nem ő teszi meg, tanúként kerül bevonásra. Ez a mozzanat nem merül ki egy adminisztratív lépésben, több annál. Gyakran éppen ez az a pillanat, amikor valami személyes is történik. Az áldozat meghallgatása nem ritkán az eljárás egyik legsérülékenyebb és leginkább emberi része.

Nem ritka, hogy a sértett fél vallomása az eljárás kulcsfontosságú bizonyítékává válik. Különösen olyan ügyben, ahol a bűncselekmény jellege miatt kevés külső bizonyíték áll rendelkezésre. Ilyen lehet pl. hivatali visszaélés, családon belüli erőszak vagy szexuális visszaélések esete. A bíróság számára az áldozat szavai nemcsak információforrásként fontosak, hanem a történetek morális és lelki súlyát is megmutatják.

A sértett meghallgatásának szükségességét aligha kell külön bizonyítani, ha figyelembe vesszük, milyen mély nyomokat hagynak az áldozatban a bűncselekmények – különösen a visszaélések. A testi sérülések mögött gyakran ott húzódnak a hosszú távon ható pszichés sebek: olyan belső történések, amelyeket nem lehet egyszerűen „bizonyítékként” kezelni, mégis az igazság részei.

Vannak traumák, amelyek nem múlnak el, csak halkulnak. Vannak sebek, amelyek nem látszanak, de még évek múltán is elevenek maradnak. Egyes visszaélések utóhatásai – különösen a lelki természetűek – nem zárhatók le egyszerűen. Az idő nem mindig gyógyít. Előfordulhat, hogy a feldolgozás nem hónapokban, hanem évtizedekben mérhető. Vagy hogy nincs is lezárás, csak együttélés a történetekkel.

Ezért is válhat a meghallgatás sokak számára többé, mint egy kötelező eljárási elem. Van benne valami felszabadító. Vagy legalábbis valami, ami megtöri a hallgatás zárt terét. Akadnak, akik ebben az aktusban azt élik meg, hogy nem maradtak egyedül. Hogy valaki: egy közösség, egy személy, akár maga az Egyház figyel rájuk. Imádsággal, jelenléttel, vagy csak azzal, hogy nem fordul el.

¹⁰⁸ Cf. Ibidem 747.

Ugyanakkor az is igaz, hogy a meghallgatás nem kockázat nélküli. Sőt, lehet megterhelőbb, mint azt bárki kívülről feltételezné. Aki tanúként szólal meg, kénytelen valamilyen formában újra felidézni – és ezzel részben „újra élni” – azt, ami megtörtént. Mindez egy hivatalos, gyakran merev és személytelen közegben zajlik. A bírósági környezet, a jogi nyelvezet, a protokoll nem a megértésre épül, hanem rendre és pontosságra. És ez, bármennyire indokolt, idegen lehet annak, aki a saját sérülékenységét hozza be e térbe.

Nehéz a megszólalás akkor is, ha közben ott munkál az önvád, mely gyakran szégyenérzetként jelenik meg. A vádlott tekintetének, egy múltbeli gesztusnak a felidézése, mind hatással lehet a vallomásra. Néha épp ezek miatt nem az hangzik el, amit az áldozat eredetileg mondani szeretett volna.

Felvetődik tehát a kérdés: valóban elegendő védelmet nyújt-e az áldozatnak, ha tanúként hallgatják meg, illetve, ha kártérítési igényt nyújthat be? Nem volna-e szükség olyan eljárási modellre, amelyben az áldozat jogilag is erősebben jelen van, nem pusztán passzív tanúként, hanem részvételi jogokkal bíró szereplőként? Igaz, a 1398. kán. révén a CIC újabb értelmezései már hangsúlyt fektetnek az áldozatok jogainak védelmére. De mindez nem változtat azon a tényen, hogy az egyházi büntetőeljárásban a sértett továbbra sem válik formálisan eljárási félle. Vajon elegendő ez a változás, vagy egy mélyebb szemléletváltásra lenne szükség?

A büntetőeljárások esetében, mivel a bűncselekmények nem kizárólag az Egyház közösségét érintik, hanem a sértett felet is, ezért hasonlóan a házassági perek esetének nyilvános, közérdekű jellegéhez az eljárás célja nem az ítélet kimondása, a büntetés kiszabása vagy kinyilvánítása, hanem az igazság mind szélesebb körű feltárása és megismerése. A végső cél, mint igazság keresését és az igazságszolgáltatás megvalósítását az eljárás eszközként szolgálja.¹⁰⁹ Ezért nem elégséges az áldozatok csupán tanúként való szerepeltetése ahhoz, hogy

¹⁰⁹ „... Già nella fase pregiudiziale, quando i fedeli si trovano in difficoltà e cercano un aiuto pastorale, non può mancare lo sforzo per scoprire la verità sulla propria unione, presupposto indispensabile per poter arrivare alla guarigione delle ferite. (...)”

Lo stesso obiettivo di *ricerca condivisa della verità* deve caratterizzare *ogni tappa del processo* giudiziario. È vero che nel processo ha luogo, talvolta, una dialettica fra tesi contrastanti; tuttavia, il contraddittorio tra le parti dovrebbe svolgersi sempre nell’adesione sincera a ciò che per ognuno appare come vero, senza chiudersi nella propria visione, ma essendo aperti anche al contributo degli altri partecipanti al processo. La disponibilità ad offrire la propria versione soggettiva dei fatti diventa fruttuosa nel quadro di un’adeguata comunicazione con gli altri, che sa arrivare anche all’autocritica. Perciò non è ammissibile una qualsiasi volontaria alterazione o manipolazione dei fatti, volta a ottenere un risultato pragmaticamente desiderato. Qui mi fermo, e mi scuso, per dire un pericolo molto grande. Quando non si supera questo, anche gli avvocati possono fare danni terribili. Un mese fa un vescovo è venuto a lamentarsi, perché aveva un problema con un sacerdote. Un problema grave, non matrimoniale, un problema di disciplina grave che meritava di andare a giudizio. Il giudice del tribunale nazionale – non sto parlando di questo o quel paese – chiamò il vescovo e gli disse: “Ho ricevuto questo. Io farò quello che Lei mi dice. Se Lei mi dice di condannarlo, lo condanno; se Lei mi dice di assolverlo, lo assolvo”. Questo può succedere! Si può arrivare a questo se non c’è unità nei processi anche con sentenze contrastanti. Andare insieme, perché c’è in gioco

jogainak teljeskörű védelmet biztosítsanak. Az áldozatok tanúként való meghallgatása ugyanis gyakran nem elegendő ahhoz, hogy az igazságszolgáltatás teljes mértékben érvényesüljön. Amint láttuk, az áldozatok nem csupán egyszerű szemlélői a bűncselekményeknek, hanem azok közvetlen szenvedő alanyai, akik meghallgatása és tapasztalataik őszinte feltárása kulcsfontosságú az igazság kiderítése érdekében.¹¹⁰

Az áldozat részvétele az eljárásban lehetővé tenné a vád jogának – *ius accusandi* – teljesebb gyakorlását, mégpedig az eljárás kezdetétől fogva.¹¹¹ Jelenleg az áldozat csak feljelentést tehet. A bizonyítási szakaszban az áldozat eljárási félként való részvétele lehetővé tenné, hogy az eljárási és tartalmi ellentmondás jobban összhangba kerüljön, s az eljárás során felmerülő ellentmondások, azaz a felek közötti viták jobban összhangba hozhatók az elkövetett bűncselekmény által érintett jogokkal. Az áldozatok ezáltal lennének képesek aktívan részt

il bene della Chiesa, il bene della gente! Non è un negoziato che si fa. Scusatemi, ma questo aneddoto mi ha illuminato tanto.

Questo “andare insieme” nel giudizio vale per le parti e i loro patroni, per i testi chiamati a dichiarare secondo verità, per i periti che devono mettere al servizio del processo la loro scienza, nonché in modo singolare per i giudici. Infatti l’amministrazione della giustizia nella Chiesa è una manifestazione della cura delle anime, che richiede sollecitudine pastorale per essere servitori della verità salvifica e della misericordia. Questo *ministerium veritatis* assume un peculiare rilievo nei Vescovi, quando giudicano in prima persona, soprattutto nei processi più brevi, nonché quando esercitano la loro responsabilità nei confronti dei propri tribunali, mostrando anche così la loro sollecitudine paterna nei confronti dei fedeli. E torno su una cosa che dal primo momento ho sempre detto: il giudice originario è il vescovo. Il decano mi ha salutato dicendo: “il Papa, giudice universale di tutte...”. Ma questo è perché sono vescovo di Roma e Roma presiede tutto, non perché ho un altro titolo. Grazie di questo. Se il Papa ha questa potestà è perché è vescovo della diocesi di cui il Signore ha voluto che il vescovo fosse il Papa. Il vero e primo [giudice] è il vescovo, non il vicario giudiziale, il vescovo.

La sinodalità nei processi implica un *esercizio costante di ascolto*. Anche in quest’ambito occorre imparare ad *ascoltare*, che non è semplicemente *sentire*. Bisogna cioè comprendere la visione e le ragioni dell’altro, quasi immedesimarsi con l’altro. Come in altri ambiti della pastorale, anche nell’attività giudiziale bisogna favorire la cultura dell’ascolto, presupposto della cultura dell’incontro. Perciò sono deleterie le risposte *standard* ai problemi concreti delle singole persone. Ciascuna di esse, con la sua esperienza spesso segnata dal dolore, costituisce per il giudice ecclesiastico la concreta “periferia esistenziale” da cui deve muoversi ogni azione pastorale giudiziale.

Il processo richiede anche un vigile ascolto di quanto viene argomentato e dimostrato dalle parti. Particolare importanza ha l’*istruttoria*, volta all’accertamento dei fatti, la quale esige in chi la guida di saper coniugare la giusta professionalità con la vicinanza e l’ascolto. E questo, richiede tempo? Sì, richiede tempo. Richiede pazienza? Sì, richiede pazienza. Richiede paternità pastorale? Sì, richiede paternità pastorale. I giudici devono essere ascoltatori per eccellenza di tutto quanto è emerso nel processo a favore e contro la dichiarazione di nullità. Sono tenuti a ciò in virtù di un dovere di giustizia, animato e sostenuto dalla carità pastorale. Infatti, «la misericordia è la pienezza della giustizia e la manifestazione più luminosa della verità di Dio» (Esort. ap. postsin. *Amoris laetitia*, 311). (FRANCISCUS PP, *Inaugurazione dell'anno giudiziario del Tribunale della Rota Romana*, 2022. 01. 27.; in

<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2022/january/documents/20220127-rotaromana.html>, 2024. 08. 09.)

¹¹⁰ Például szolgálnak a hosszú ideig tartó visszaélések esetei, ahol az áldozatok évtizedekkel később mernek csak előállni a vádakkal, jól mutatják, hogy mennyire fontos az áldozatok részvétele a büntetőeljárásban. Az ilyen ügyek feltárása során az áldozatok gyakran komoly nehézségekkel szembesülnek, beleértve a trauma újbóli átélését és a közösség reakciójától való félelmet. Ha az áldozatok csak tanúként vesznek részt az eljárásban, jogi státuszuk nem tükrözi megfelelően az elszenvedett sérelmek súlyosságát.

¹¹¹ V.ö. MORÁN BUSTOS, C., M., *El nuevo orden procesal en los delitos de abusos de menores desde la perspectiva del „justo proceso”*, in *Anuario de Derecho Canónico* 14 (2023), 56-58

venni a vitákban és jobban bemutatni saját nézőpontjukat, vagyis jobban hozzájárulnának ahhoz, hogy az igazság kiderüljön.

Az olyan eljárásokban, mint a büntetőeljárás, ahol az egész Egyház mellett konkrét személyek is érintettek. Az igazság elérése lehetetlen lesz, ha figyelmen kívül hagyják az eljárásban részt vevő minden fél – vád, védelem, áldozat – mondanivalóját.

A kontradiktórikus szemlélet csak akkor válik valódivá, ha a felek egyenlősége, a védelemhez való jogok, az érvek és álláspontok előadásának lehetősége biztosítva van. Ha nem érvényesül az *auditur et altera pars* elve, akkor nehezen lesz igazságos egy eljárás. Mert csak ezen elvek mentén lehet garantálni a nyilvánosság elvét, valamint a jogorvoslathoz való jogok gyakorlását.

Világos tehát, hogy az áldozat részvétele nem korlátozódhat a kereset benyújtására, a tanúvallomásra és a kártérítési keresetre.

4.4. A kártérítési kereset és a tisztességes eljárás elve az áldozatok részvételét tekintve

A büntetőeljárás alapelvek egy összefoglaló és mindent átfogó elve a tisztességes eljáráshoz való jog. Ez minden személyt megillet. Adott esetben – például a házassági ügyekben – a katolikus egyházzal nem teljes- vagy nem közösségben lévő személyeket is.

A tisztességes eljárás elve, mint kifejezés, olyan eljárást jelent, amelyben legalább a következő elvek érvényesülnek: az ártatlanság vélelme, a kontradiktórikus eljárás elve, a védelemhez való jog, a független és pártatlan bíróság ítéletéhez való jog, a felek egyenlősége, a nyilvánosság elve, az ingyenes jogsegély elve, az arányosság elve, a jogorvoslati jogosultsághoz való jog és a perújrafelvételhez való jog.¹¹²

Nehéz pontosan meghatározni, hol kezdődik a tisztességes eljárás, és mi az, ami már túlmutat rajta. A hozzá kapcsolódó jogok és elvek nem a végső célt jelentik, inkább egyfajta keretet, amiben a folyamat megtörténhet. Eszközök, de nem közömbösek. Segítenek abban, hogy az igazság ne torzuljon el, és hogy mindenki – legalább elvileg – azonos feltételek mellett lehessen jelen. A kánoni eljárás sem csak egy forma. Nem azért létezik, hogy valaki nyerjen vagy veszítsen. Inkább azért, hogy amit a jog rendjének hívunk, az érvényesülni tudjon. És ebben nem csupán a felek érdekei jelennek meg, hanem valami tágabb, maga a közösség is.

A cél nem az, hogy egyik fél a másik kárára érvényesüljön. Hanem hogy legyen egy harmadik nézőpont. Ez az elfogulatlan harmadik fél szolgáltat majd igazságot. Létezik tehát

¹¹² Cf. V.ö. HÁRSFAI, K., *A kánoni eljárások princípiumai*, Budapest 2013, 10-11.

egy olyan tér, ahol valaki képes lesz eldönteni az események egyansúlyát. Vagy legalábbis megközelíteni annak kiegyenlítését. Enélkül nem igazán lehet döntést hozni. Vagy ha mégis, az inkább technikai, mint igazságos.

Az Egyház ezt a rendet nem véletlenül alakította ki. Nem tökéletes, de működik. Nem arról van szó, hogy a vádlottat meg kell törni. Hanem hogy kiderüljön: kinek mi jár. Vagy mi nem. Mindezt szükséges valakinek kimondania.

A kánoni eljárás így biztosítja az igazságosságot és a békét. A feleknek egyenlő lehetőséget biztosítanak az érveik és bizonyítékaik előterjesztésére. Ez elengedhetetlen, hogy a bíró objektív, időszerű és hatékony döntést hozzon.¹¹³

Az áldozatok tanúként való kezelése jogosan veti fel azt a kérdést, hogy a jelenlegi kánoni eljárásokban védve vannak-e az áldozat a jogai? ¹¹⁴ Fontos észrevenni, hogy a tisztességes eljárás érvényesüléséhez szükséges fentebb felsorolt alapelvek azáltal, hogy az eljárásban résztvevő minden fél jogait akarják védeni, az igazság keresését támogatják. Az áldozatok esetében azonban a jelenlegi egyházi gyakorlat nem mindig biztosítja, vagy tudja biztosítani ezeket a jogokat megfelelően. Az áldozatok ugyanis csak akkor léphetnek fel aktívabban az eljárásban, ha kártérítési keresetet nyújtanak be, ami azt jelenti, hogy a büntetőeljárás szempontjából továbbra is csupán „harmadik félként” jelenhetnek meg. Így technikailag csupán mellékes harmadik fél beavatkozásáról van szó. A mellékes beavatkozás lényege, hogy a beavatkozó harmadik fél saját érdekét védi, amely egy másik fél jogait érinti. Ennek megfelelően a kártérítési kereset érvényesítésével – ebben az esetben már sokkal inkább – sértett félnek nem ismerik el a saját jogát a büntetőeljárásban, csak az érdekét.

Továbbá a peren kívüli eljárásokban igen különös helyzetet figyelhetünk meg, ugyanis a jogok védelme szempontjából az áldozat csak a büntetőeljárásban érvényesítheti a kártérítési keresetet, ugyanakkor azt, hogy melyik eljárást követik, azt az ordinárius vagy a Hittani Dikasztérium dönti le. „A kártérítési igény nem szerepel az extrajudiciális eljárás keretében, és ez egyensúlyhiányt teremtett az áldozatok jogai tekintetében, amikor a büntetőeljárások közül kell választaniuk. Az illetékesnek, aki elrendeli az egyik vagy a másik eljárás alkalmazását, tudatában kell lennie annak, hogy ez a döntés azt is jelenti, hogy a jelenleg alkalmazott rendszer

¹¹³ Cf. BENEDICTI PP. XVI, *Discorso al tribunale della Rota Romana in occasione dell'inaugurazione dell'anno giudiziario*, 2006.01.28., in https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2006/january/documents/hf_ben-xvi_spe_20060128_roman-rot.html, (2024.08.10.)

¹¹⁴ Azokban az esetekben, amikor az elkövető magasabb társadalmi vagy egyházi pozíciót tölt be, az áldozatok különösen kiszolgáltatott helyzetben vannak. Az ilyen eljárásokban gyakran nem biztosított az áldozatok jogainak védelem, mivel félhetnek a retorziótól és nem kapnak megfelelő jogi támogatást. Ha az áldozatok eljárási félként lennének elismerve, ez nemcsak az igazságszolgáltatás eredményességét javítaná, hanem a tisztességes eljárás elvének mind jobb megvalósulása által az objektív igazságot is jobban eredményezhetné.

szerint az áldozatnak csak akkor van joga a kártérítési igényhez, ha büntetőbíróági eljárást indítottak.”¹¹⁵

A kártérítési keresetek esetében ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy büntetőeljárás tárgya és a kártérítési kereset tárgya eltérő. Míg a büntetőeljárások esetében a bűncselekmény elkövetésének vagy létrejöttének megállapítása, addig a kártérítés esetében a károk megállapítása és annak bizonyítása, hogy a károkozás a bűncselekmény következménye-e, és annak megállapítása, hogy a károkozást hogyan lehet helyrehozni, megtéríteni.

A kártérítési keresetek esetében tehát nem állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy az eljárás ugyanúgy védi a sértett fél jogait, mint a büntetőeljárás esetében. Elég csak a bizonyítási vagy a fellebbezési szakasz lehetősége fókuszálni.

Nem minden áldozat akar kártérítési pert indítani. És nem is kötelező. Sokszor épp az ellenkezője igaz: nem anyagi jóvátételben gondolkodik, hanem abban, hogy valaki végre kimondja, mi is történt valójában. A történetek ne maradjanak félreérthetők, elkenhetők. Legyen egy hivatalos, elismert szó arra, ami vele megesett. Az áldozatok és az Egyház, mint közösség érdeke az igazságszolgáltatás. Ennek a legjobb módja az igazság feltárása és a megfelelő büntetések kiszabása. Ez adja meg a lehetőségét, hogy ne történjenek hasonló esetek ismét. A károk jóvátétele természetesen fontos. De legtöbbször nem ez az elsődleges. Inkább következmény, mint kiindulópont. Akkor lehet valódi, ha az igazság már megszületett, legalábbis közelebb kerültünk hozzá.

Bár vannak olyan egyházjogászok¹¹⁶, akik azt képviselik, hogy a kártérítési kereset nem szükségszerűen kapcsolódik a büntetőeljáráshoz, így világi joghoz hasonlóan lehetőséget kellene biztosítani a kánonjogban is a kártérítés esetén önálló kereset benyújtására, mégsem célszerű azt teljesen elválasztani a büntetőeljárástól. Azok keresetekben való teljes szétválasztása ugyanis megnehezítené az igazság mind jobb kiderítésének lehetőségét. Véleményem szerint érdemesebb lenne megfontolni annak a lehetőségét, hogy büntető eljáráson kívüli kártérítési keresetet csak úgy lehessen indítani, ha a kereset beadásakor egyben büntető eljárás is indul, mely büntető eljárás első kivizsgálandó kérdése arra irányuljon, hogy a kártérítési kereset érint-e bármilyen büntető kategóriát. Így lehetőség lenne a kártérítési keresetek indítására büntető eljárást megelőzőleg, de nem büntetőeljárás nélkül. Az Egyházban így biztosítva maradna a lelkek üdvösségének elsődleges célja, ami sosem választható el az igazság mind teljesebb megismerésétől, hogy az esetleges kárpótlás vagy jóvátétel úgy váljon

¹¹⁵ SCICLUNA, C., J., WIJLENS, M., PORTILLO, D., *Los derechos de las víctimas en el Derecho Penal Canónico y sistemas jurídicos*, Madrid 2024, 5. (Saját fordítás)

¹¹⁶ Pl.: Carlos M. Morán Bustos madridi születésű, spanyol egyházjogász.

teljessé, hogy a jogsértések büntetendő oldalait is korrigálja. Nem mellékesen jegyzem meg, hogy én nem tudok olyan lehetséges kártérítési esetről, mely, ha megalapozott, akkor ne eshetne valamilyen büntetőjogi kategóriába, vagy legalább az ordinárius részéről ne lehetne szankcionálni. De ha mégis lenne ilyen eset, akkor lehetőség lenne azt büntetőeljáráson kívül kezelni, így biztosítva a sértett fél fentebb említett jogainak mind teljesebb sértetlenségének megvalósulását.

Az egyházi közösségekben különösen fontos volna, hogy ne csupán az igazságszolgáltatás rendszerszintű céljairól beszéljünk, hanem a konkrét szenvedésre adott válasz lehetőségéről is. Mert ha egy áldozat csak tanúként vagy tárgyként szerepel, de nem alanyaként, az nemcsak jogi kérdés, hanem lelkipásztori kudarc is.

Nem egyszerű kérdés, hogyan adhatnánk valódi hangot az áldozatoknak az eljárás során. Aki sérelmet szenvedett, nem pusztán jogi megoldást keres, hanem választ, meghallgatást, sokszor jóvátételt. Mindezeket nem mindig lehet pusztán szabályozási technikákkal elérni. Akihez nem szólnak, az meghallgatást kíván. Mindennek vissza kell köszönnie az eljárásokban is. A jobb bevonás tényleges hatással lehet a döntéshozatal minőségére. Egy ilyen irányú szabályozás nem csupán technikai finomítást jelenten. A jóvátévő igazságszolgáltatás egyik legmélyebb célját érintené: a szankciók kiszabásának és a közösségi érdekeknek az összhangját.

Ha az áldozat érdekei jobban megjelenének ebben a folyamatban, az nemcsak a bűncselekmény személyes dimenzióját tenné láthatóbbá. A hatóságokat is óvatosabb, körültekintőbb mérlegelésre készítetné. Csökkenthető lenne annak a veszélye, hogy a szankciók elhamarkodottan, a körülményke teljes feltárása nélkül szülessenek meg.

Nem elhanyagolható az sem, hogy az áldozatok aktívabb szerepvállalása egyfajta kontrollként is működhet. Visszafoghatja azokat a mechanikus eljárásokat, ahol az érintetteket csupán eszközként kezelik. Avagy épp ellenkezőleg, ahol a jogintézményeket megalapozatlan bejelentések céljára használják.

Az áldozatok eljárásba való bevonása bizonyos körülmények között mindig korlátozható marad. Mégis, a részvételük az eljárásban minden érdekelt fél érdekét szolgálja. Beleértve a vádlott érdekeit is. A jogerősen elmarasztaló ítéletig akár ő is – a valódi áldozatok minden fájdalmát átérezve és tiszteletben tartva – áldozatának tekinthető.¹¹⁷ Tekintheünk rá úgy, mint a büntetőeljárás áldozatára. Az áldozat ilyen formában megvalósuló aktív részvétele segítheti a közösségi és az egyéni érdekek közötti kényes egyensúly kialakítását. Emellett

¹¹⁷ 1321. kán. 1.§ „Mindenkí ártatlannak számít, amíg az ellenkezőjét nem bizonyítják.” Ezt a kánon megerősíti a Vos estis lux mundi Motu proprio, 12.cikkely 7.§: „A vizsgálat alá vont személyt megilleti az ártatlanság vélelme”.

hozzájárulhat ahhoz is, hogy a szankciók kiszabása arányosabb és életszerűbb legyen, miközben az eljárások átláthatósága, sőt, azok belső koherenciája is erősödhet.

Mindez mintha egy tágasabb horizontot nyitna meg az igazság fogalma előtt azzal, hogy a valóság mélyebb rétegeit is megérti. Az ilyen törekvésben a jog nem csupán ítélkezik, hanem – ha lehet – jóvá is tesz.

Amennyiben az áldozatot mégsem kívánják eljárási félként bevonni a büntetőeljárásba, legalább olyan jogi státuszt kellene biztosítani számára, amely lehetővé teszi, hogy „önkéntes perbe avatkozóként” csatlakozzon az ügyészhez anélkül, hogy szükség lenne kártérítési kereset benyújtására.¹¹⁸ Ezáltal az eljárás során az áldozat saját jogait védhetné, amelyeket már elismertek a folyamatban és amelyeket az ügyész is képvisel, így gyakorlatilag eljárási félként vehetne részt az ügyben. Az áldozat beavatkozása független lenne a kártérítési igény érvényesítésétől; ha ez összefüggésbe hozható a büntetőeljárással, akkor is perbe avatkozóként kellene jelen lennie. Különösen a kártérítési keresetek esetében úgy vélem, hogy azok a már fentebb említett autonóm módon is megfogalmazhatók lennének a kánonjog keretein belül, a büntetőjogi kérdések tisztázását és rendezését követően.

Dolgozatomban nem fogom kidolgozni annak a kérdéskörnek bonyolultságát, hogy az igazság megismerését mennyiben nehezítik meg azon esetek, mikor az áldozat az egyetlen tanú az eljárásban. Mivel a vádlott nem köteles tanúskodni, sem esküt tenni arról, hogy igazat mondjon. Sőt még akár tagadja is az ellene felhozott vádat vagy a tényeket is.

4.5. Az áldozatok lelki- és közösségi támogatása

Az áldozat mindenikből lehet. Valószínűleg mindannyian ismerünk (lelki) szenvedéssel küzdő vagy az érzelmi elhanyagoltság által okozott sérülésektől szenvedő személyeket. Az áldozattá válás dinamikája és az áldozati lét megélése is személyfüggő. Az áldozatok gyakran – különösen is gondolva a kiskorúak ellen elkövetett nemcsak szexuális visszaélések áldozataira, – nem csupán fizikai és pszichológiai traumát szenvednek el. Az áldozati létnek ugyanakkor nem kizárólag egyéni szintjei vannak. Nem csak az egyén által megélt traumák, a személyes pszichés dinamika oldaláról lehet szemlélni a küzdelmeket. „Az áldozati létnek az egyéni szinten túl vannak társas vonatkozások is, amelyek másokhoz való viszonyulást fejeznek ki.”¹¹⁹ A közösségükből való kirekesztettség érzése mindig elkíséri velejárója a legsúlyosabb

¹¹⁸ V.ö. MORÁN BUSTOS, C., M., *La vittima come „testimone unico” nel procedimento penale canonico*, 97-185.

¹¹⁹ SEBESTYÉN, Á., *Az emberkereskedelem pszichológiai mozgatórugói*, Budapest 2020, 24.

bűncselekményeknek. A szégyenérzet, a megbélyegzés, a kiközösítés, a büntetéstől, a szankciótól, meghurcolástól való félelem mindig jelen van.

Sokáig háttérbe szorultak azok, akik ilyen típusú bűncselekmények áldozataiként próbáltak túlélni. „Mellőzött” szereplői voltak a jogi és lelkipásztori folyamatoknak. Az utóbbi évtizedek egyházi megközelítése hozott csak jelentős változásokat. Ma már jobban biztosított a lelki és a közösségi támogatás.

Különösen is a legsúlyosabb visszaélések elszenvedőivel való helyes bánásmód és a büntető eljárás szempontjából őket megillető centralitás nem csak jogilag, hanem emberileg és lelkipásztorilag is kulcsfontosságú. Ők azok, akik már az eljárás előkészítő szakaszától egészen a fegyelmi intézkedések meghozataláig különös figyelmet és tapintatosságot igényelnek. Sőt az esetlegesen azt követő jóvátételi rendelkezéseket illetően is. A visszaélések áldozatai nem csupán egyéni sebeket hordoznak, hanem az egész közösségre hatást gyakorolnak. Megilleti őket a különleges védelem és támogatás. Ennek pedig emberileg, pszichológiailag és lelkileg is meg kell nyilvánulnia. Ezt a kiemelt figyelmet az Egyház vezetőinek a közösség támogatásának megszervezésével és biztosításával garantálni kell. A kánonjogi és a lelkipásztori paradigmák átalakulása nélkülözhetetlen. Ezek során válik lehetségessé a szeretet és igazságosság közötti egyensúly megtalálása és az elkísérés biztosítása.

Szent II. János Pál pápa *Sacramentum sanctitatis tutela* motu proprioja és a Hittani Kongregáció által kiadott, *De delictis gravioribus* levelét követően 2010. május 21-én *Normae de gravioribus delictis* új szabályozást vezetett be, melyek szigorítani kívánták a fellépést az Egyházon belüli visszaélésekkel szemben. Ez a dokumentum még nem tartalmazza az áldozatok fogalmának kifejezett elismerését. A későbbi verziók beépítették a tapasztalatokat és elkezdtek kialakítani egy egységes eljárási modellt.

4.5.1. A CIC büntető törvénykönyve

Az 1983-ban kiadott CIC büntető törvénykönyvében még nem mutatkozott szükség arra, hogy a legsúlyosabb – gyermekek ellen vagy értelmükben sérült személyek ellen – elkövetett vétségeket, amelyek az emberi életet, méltóságot vagy szabadságot sértik, külön nevesítve szankcionálják. A poszt-konciliáris büntetőjog koncepciója ezekben az esetekben hajlamos volt a lelkipásztori és nagyon esetleges megközelítésre. Az 1983-as CIC 1397. kánonban szereplő meghatározások, mint visszaélések, nem voltak jól beazonosíthatók és megsértésük esetén konkrétan szankcionálhatók. De ez nem jelenti azt, hogy a családi vagy oktatási környezetben élő kiskorúak iránti aggodalom nem volt jelen, vagy az egyház nem

törekedett volna a gyermekek vagy sérült személyek specifikus büntetőjogi védelmére. Mégis az 1983-as kódex „relatív tehetetlensége” az áldozatok védelmével kapcsolatban abban is nyilvánvalóan megmutatkozik, hogy a büntetendő cselekmények elkövetőivel szemben nem annyira a büntetés, hanem a szankciók irányába mutattak, elsősorban azért, mert pasztorális beállítottság és nem a büntetőjog inspirálták azokat.¹²⁰ A CIC a súlyos visszaélésekkel szembeni büntetés tartalmát tekintve alapvetően a „megfelelő büntetés” kifejezéssel rendelkezett, melynek legsúlyosabb formája a klerikusi állapotból való elbocsátás, melyre a gyakorlatban ritkán került sor.

A CIC VI. könyv II. rész VI. címének 2021-es megújítása már külön hangsúlyozza az emberi élet és szabadság mellett a méltóság elleni büntetendő cselekményeket is. Ez az új cím, bár nem kifejezetten, de az elkövetett büntetendő cselekményekből adódóan már magába foglalja az áldozat vagy sértett fél fogalmát. Az emberi méltóság jog szempontjából meghatározható fogalma az egyén autonómiáját és önrendelkezését jelenti, mely minden más rendelkezés alól kivont, s biztosítja, hogy az ember személy marad és nem válik eszközzé vagy silányul egy tárgy szintjére. „Az emberi méltósághoz való jog biztosítja az egyén testi-lelki integritását, a szellemi-erkölcsi személyiség identitását, az emberek alapvető jogegyenlőségét és a megélhetéshez szükséges létminimumot.”¹²¹ Tehát minden olyan helyzet, mely a személyt megfosztja autonóm önrendelkezéséről, és mások eszközévé silányítja, az sérti emberi méltóságot. Ezek az esetek pedig a legkiszolgáltatottabb személyek esetében a legsúlyosabb vétségnek felelnek meg, esetükben ugyanis halmozottan érvényes, hogy nem az áldozat szubjektív megítélése, hanem a büntetendő cselekmény, mint magatartás objektív megalázó jellege az irányadó, s annak sincs jelentősége, hogy a megalázó bánásmód szándékos volt-e vagy sem.

Ferenc pápa *Pascite gregem Dei* kezdetű apostoli rendelkezése oly módon változtatja meg a *De sanctionibus poenalibus in Ecclesia* addig érvényben lévő törvénykönyv büntető részét, hogy az szorosan kapcsolódjon a társadalom változásaihoz és Isten népének szükségeihez, így igazítva azokat a megváltozott körülményekhez. Indokként és célként pedig megfogalmazza, hogy az új módosítások „rugalmas eszköze legyen az üdvösség munkálására

¹²⁰ Ilyenek: a szeretet, az irgalmasság, a mérséklet hangsúlyosabb volta és a súlyosabb büntetések kerülése; az ordinárius széleskörű hatásköre és szabadsága a büntetések meghatározásában; az egyén gyógyításának előtérbe helyezése az egyházi közjával szemben. Vö. ERDŐ, P., *Il processo canonico penale amministrativo*, in *Ius Ecclesiae* 12 (2000), 788-789.

¹²¹ ZAKARIÁS, K., *Az emberi méltósághoz való jog*, in JAKAB A. – FEKETE B. (szerk.), *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, <https://ijoten.hu/szocikk/az-emberi-meltosaghoz-valo-jog>, (2024. 08. 14.)

és alkalmas legyen a helyreigazításra, amellyel gyorsan és lelkipásztori szeretettel élhetnek a súlyosabb bajok elkerülésére és az emberi gyengeségből fakadó sebek orvoslására”¹²².

A megújított büntető törvénykönyv fontos szemléletváltást tartalmaz. Bár nem a visszaélések áldozatainak lelki és közösségi támogatását tűzte ki célul, az új rendelkezések azonban jobban figyelembe veszik az áldozatokat. Azok már nem pusztán buzdítások vagy ajánlások módján fogalmazódnak meg, hanem a botrány vagy zavar esetén a főpásztoroknak kötelessége a büntetések kiszabása. Az igazságosság helyreállítása és a botrányok helyrehozása révén pedig az áldozatok megnyugvást és igazságszolgáltatást kapnak. A kánoni büntetések javító és orvosló szerepe segíti a lelki gyógyulást. Míg a közösség egységének és rendjének helyreállítását biztosítja, hogy az áldozatok egy támogató és biztonságos környezetben élhessenek¹²³.

4.5.2. *Sacramentorum Sanctitatis Tutela* motu proprio

A kódex nem tartalmaz konkrét áldozatvédelmi intézkedéseket vagy az irányukba megfogalmazott lelki, pszichikai vagy egyéb támogatás szükségét. Már a kódex 1983-at követő publikálása után két évtizeddel látszottak a CIC büntetőjogi problémái, így több pápai és szentszéki rendelkezés jelent meg a *contra sextum minoribus* témájában, melyek mérvadók az áldozatok felé irányuló egyházi magatartást illetően.

Az elkövetett visszaélések szankcionálásának fejlődést most nem fogom érinteni, csupán a tanító hivatali dokumentumok áldozathoz való viszonyulását fogom megvizsgálni.

Szent II. János Pál pápa *Sacramentorum Sanctitatis Tutela* motu propriója sorban az első. A 2001. április 30-án kelt dokumentum az Egyház konkrét válasza volt azokra a visszaélésekre, melyek az 1990-es évektől kezdve világszerte nyilvánosságra jutottak. A dokumentum lényeges paradigmaváltásának kezdete, hogy a klerikus által kiskorúak sérelmére elkövetett szexuális cselekmények nem egyszerűen a klerikusi életszentség elleni vétsek, hanem annál sokkal súlyosabbak, ezért a Hittani Kongregáció illetékessége megkerülhetetlen lesz ilyen büntető cselekmények ügyében.¹²⁴

A Hittani Kongregáció *Ad exsequendam ecclesiasticam legem* kezdetű körlevele rendelkezik majd arról is, hogy amennyiben egy ordinárius vagy hierarcha legalább valószínű

¹²² FRANCISCUS PP, *Pascite gregem Dei* Const. Ap. (23. máj 2021), in *AAS* 113 (2021) 534-555., 535. (Saját fordítás)

¹²³ Ferenc pápa *Recognitum Librum VI.* motu propriója módosítja a 695. k. 1.§-át. A közösség védelme szempontjából kulcsfontosságú ugyanis azon tagok jelenléte, akik súlyos büntetendő cselekményeket követtek el. Így az elbocsátás kötelezettsége nem csak az áldozatok, hanem a védelem eszközeként értelmezhető.

¹²⁴ Vö. KILLERMANN, S., *Die Rota Romana*, Bern 2009, 399.

ismeretet szerez a motu proprioan felsorolt büntetendő cselekményekről, úgy azokat az előzetes vizsgálat lefolytatását követően kötelező jelentenie a Hittani Kongregációnak. Az ítéletek ellen – akár a Kongregáció, akár az ordinárius vagy hierarcha saját bírósága hozta – a Hittani Kongregációhoz lehet fellebbezni.

A legsúlyosabb büntetendő cselekmények áldozati így biztosítva lehetnek arról, hogy ügyüket az Egyház a lehető legkomolyabban és legfelsőbb szinten kezeli. S azzal, hogy a *contra mores* büntetendő cselekmények elévülési idejét megemelik – bár a későbbiekben a 10 éves elévülési időt elégtelennek tartják – az ügyek kivizsgálhatóságát akarják elősegíteni, ezzel is támogatva az áldozatok igazsághoz való jogát.

Világosan látszik az is, hogy a kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmény nem olyan, amit csak belső fórumon vagy egyházmegyei szinten rendezni lehetne, hanem annak botrány mivolta miatt, Isten népének közügyeként kezelendő. Ezzel is támogatva a valóság teljes megismerést.

4.5.3. *Normae de gravioribus delictis*, vagyis *Sacramentum Sanctitatis Tutela* 2010-es megújított verziója

A motu proprio 2010-ben XVI. Benedek pápa idejében újította meg az egyház. A Szentszék megértve a visszaélések keserűségének mélységét, teljes transzparencia mellett módosítja a dokumentumot. A bűnbocsánat és a nők pappá szentelésének kérdései mellett a klerikusok által a kiskorúak terhére elkövetett hatodik parancsolattal kapcsolatos büntetendő cselekményeket is érinti.

A legfontosabb *delicti contra mores* klerikusok vonatkozásában kiegészül az értelemük használatában korlátozottakkal, valamint az örömszerzés céljából olyan, 18 életév alatti kiskorúak pornográf ábrázolásának szerzése, birtoklása, népszerűsítése, bármely módon és bármilyen eszközzel történő kiegészítésekkel. Az elévülés kérdését az újított verzió úgy oldja meg, hogy bizonyos esetekben, ha az ügy jellege vagy súlya úgy kívánja, már elévült esetekben is lehetséges eljárást indítani, és az addigi 10 év elévülési időt 20 évre emeli fel, mely továbbra sem a büntetendő cselekmény elkövetésétől, hanem a kiskorú 18. betöltött életévétől számít.¹²⁵

A megújult szöveg 19. cikkelye büntető óvintézkedésekről is rendelkezik, mely nem csak a büntető eljárás bármely pontján kiszabható¹²⁶, hanem az előzetes vizsgálatban is lehetőség nyílik rá. Ez biztosítja, hogy az ordinárius olyan intézkedéseket biztosítson,

¹²⁵ Cf. NÉMETH, G., *A „delictum contra sextum Decalogi praeceptum cum minore” büntetendő cselekményének kánonjogi megítélése*, Budapest 2023, 106.

¹²⁶ V.ö. CIC 1722. k. és CCEO 1473. k.

amelyekkel megelőzhető az eljárás akadályoztatása, a tanúk befolyásolása, illetve a botrányok további lehetősége. Így a vádolt személlyel szemben már a büntetés alkalmazása előtt fel lehet lépni valamilyen formában.¹²⁷

Megerősítést kap, hogy egyes esetekben a Hittani Kongregáció egyedi közigazgatási intézkedés útján is eljárhat és határozatban dönthet a büntetésről. Ez akkor lehetséges, ha az előzetes vizsgálatok következményeként egyértelműen bizonyossá válik a vád, vagyis a bizonyítékok kétséget kizárólag bizonyítják a vádlott bűnösségét. A mielőbbi jogi helyzetet segítő, hogy fellebbezni a Kongregációhoz lehetséges 60 hasznos napon belül. Az utóbbi évek gyakorlata majd sokkal inkább az lesz a legsúlyosabb visszaélések ügyében, hogy bírói eljárást részesítsenek előnyben a közigazgatási eljárás helyett, hiszen így a jogi garanciák sokkal inkább biztosítva vannak.

A törvényhozók célja mindezekkel egyértelműen: minél hamarabb világos jogi helyzet álljon elő, valamint az Egyház felelősségvállalását biztosítsák a visszaélések áldozatai iránt. Ez nem csak anyagi kártérítést foglal magába, hanem a pszichológiai és lelki támogatást is. Ezek segítenek majd a visszaélések feldolgozásában, a közösségbe való újra integrálódásban, a megbocsátás elősegítésében. A feldolgozást semmiképp sem segítené ugyanis, ha az eljárások elhúzódnának, és az áldozatoknak újra és újra fel kellene idézniük a történeteket a különböző fórumokon.

Ha mindezek az intézkedések nem is kifejezetten az áldozatok védelmére irányulnak, vagy fogalmazzák meg azok lelki támogatását ill. közösségi elkísérését, a szigorítások mégis kifejezik az Egyház az irányú egyre mélyebb elköteleződését, hogy a lehető leghatékonyabban tudjon intézkedni a visszaélések esetén. Mondható, hogy ez alapozza meg azt a támogatást, melyet emberileg kötelessége lesz majd az eljáró hatóságnak későbbiekben megadnia az áldozatok és sértettek számára.

A *Normae de gravioribus delictis* által felsorolt bűncselekmények pápai titok alá tartoznak, amely a kánonjogban az egyik legszigorúbb titok. A szöveg egyértelműen meghatározza ennek természetét: „1.§ *Huiusmodi causae secreto pontificio subiectae sunt. 2.§ Quicumque secretum violaverit, vel ex dolo aut gravi negligentia, accusato vel testibus aliud damnum intulerit, ad instantiam partis laesae vel etiam ex officio, congruis poenis a Turno superiore puniatur.*”¹²⁸ A pápai titok célja, hogy megvédje a sértett, a megvádolt és a tanúskodó személyek – valamint az eljárásban résztvevő valamennyi személy – személyiségi jogait, jó

¹²⁷ Cf. ARTNER, P., *A kánoni büntetések alkalmazását megelőző fegyelmi intézkedések*, Budapest 2013, 56.

¹²⁸ CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Normae de gravioribus delictis*, Art.30. 1-2.§, in *AAS* 102 (2010) 419-431, 430.

hírnevét és elkerülje a botrányt. A titoktartási kötelezettség tehát nem a visszaélések eltitkolását, szolgálja, hanem a sértett fél jogainak védelmét biztosítja.

4.5.3.1. *Körlevél a Püspökkari Konferenciák megsegítésére a klerikusok által elkövetett kiskorúak elleni szexuális visszaélések eseteinek kezelésére vonatkozó irányelvek kidolgozásában*¹²⁹

Természetes, hogy a *Normae de gravioribus delictis*, mint jogi dokumentum nem tartalmaz az áldozatok megsegítését meghatározó törvényi előírásokat. A dokumentum megjelenését követően egy éven belül körlevelet írt a Hittani Kongregáció a püspöki konferenciáknak. Ebben útmutatást ad a kiskorúak védelmére szolgáló irányelvek kidolgozásának sürgetésére. A körlevél bár nem tekinthető törvénynek, mégis nyomatékosan felkéri a részleges jogalkotásra a püspöki konferenciákat, megyéspüspököket és a megszentelt élet intézményeinek és az apostoli élet társaságának vezetőit.

Itt hangsúlyozódik ki konkrétan, hogy: „Az egyháznak a püspök vagy megbízottja személyében készen kell állnia arra, hogy meghallgassa az áldozatokat és családjaikat, és elkötelezze magát az áldozatok lelki és pszichológiai támogatása mellett.”¹³⁰ Apostoli útjai során a Szentatya, XVI. Benedek különösen fontos példát adott azzal, hogy kész volt találkozni és meghallgatni a szexuális visszaélések áldozatait. E találkozások alkalmával a Szentatya az együttérzés és a támogatás szavaival fordult az áldozatokhoz, mint például az írországi katolikusokhoz írt pásztori levelében: „Ti rettenetesen szenvedtetek, és ezt őszintén sajnálom. Tudom, hogy semmi sem tudja eltörölni a gonosztságot, amit elszenvedtek. Az Önök bizalmát elárulták és önöket méltóságukban meggyalázták.”¹³¹

A Hittani Kongregáció meghatározza azokat az irányelveket, melyek segíthetik az áldozatok megfelelő és méltó elkísérését. Az áldozatok és családjaik meghallgatása, az elköteleződés a lelki és pszichológiai támogatás. Mindez nem csupán lehetőség, hanem emberi, felelős vezetői és lelkipásztori kötelesség is. Ez kell, hogy megnyilvánuljon az egyes országok nevelési és oktatási programjában, mint megelőző pedagógiai programtervben. Ezek célja: segíteni a szülőket, a lelkipásztorokat és az iskolai dolgozókat a visszaélés jeleinek felismerésében, valamint a megfelelő intézkedések megtételében.

¹²⁹ CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, Litt. Circ. *Per aiutare le Conferenze Episcopali nel preparare Linee guida per il trattamento dei casi di abuso sessuale nei confronti di minori da parte di chierici* (3 mai. 2011), in *AAS* 103 (2011), 406-412.

¹³⁰ Ibidem 406. (Saját fordítás)

¹³¹ Ibidem, p. 406-407. (Saját fordítás)

Csak az áldozatok szenvedésére irányuló konkrét figyelmeztetés után kap helyet a körlevélben a klerikusok képzésének és formációjának megfelelőbb kidolgozása és biztosítása, a már felszentelt papok elkísérése és élethivatásuk nyomon követése, valamint a civilekkel és civil szervezetekkel való együttműködés előmozdítása. Ez a sorrendiség lényeges, hiszen a körlevél céljaként értelmezhető, hogy olyan részleges törvényeket dolgozzanak ki az egyes egyházmegyék, püspöki konferenciák és a megszentelt élet intézményeinek és az apostoli élet társaságának vezetői, melyek a visszaélések megelőzését szolgálják, az áldozatok számára biztosítják az igazságszolgáltatást, de mindezeket megelőzőleg meghallgatják és lelki, pszichológiai támogatást nyújtanak az áldozatok számára.

E körlevéltől kezdve az Egyház számos más megnyilvánulásában is hangsúlyozta az elkísérés fontosságát és lényegességét.

4.5.4. *Come una madre amorevole*¹³² motu proprio

A visszaélésekkel kapcsolatos zéró tolerancia, melynek intézményes védelme a Kiskorúak Védelmének Pápai Bizottságának 2014. évi megalapítása az utóbbi évtized legjelentősebb mérföldköve. Ezt követően a 2016-ban kiadott *Come una madre amorevole* motu proprio az ordináriusok felelősségét helyezi a középpontba. A gyerekek és a kiszolgáltatott felnőttek védelmezésének és a róluk való gondoskodásnak a feladata az Egyházon belül a pásztorokon keresztül valósul meg. A megyéspüspököknek és az eparchális püspököknek ezért különösen is gondot kell fordítaniuk a legkiszolgáltatottabbak védelmére.

A motu proprio a püspökök és a hierarchák elmozdításának eljárását szabályozza, s ez által veszi védelmébe azokat a személyeket, akikkel kapcsolatban a visszaélések esetében a pásztorok gondosságának súlyos hiánya megállapítható. Mintegy szerető anya motu proprio az által, hogy a hivatal gyakorlása alatti hanyagság – *negligentia* – fogalmát jobban meghatározza, áldozatvédelmi szempontból lényeges előrelépést jelent. Ha a megyéspüspök, vagy a hierarcha „gondatlanságból olyan cselekményeket végzett vagy mulasztott el, amelyek másoknak – akár egyéneknek, akár egy közösség egészének – súlyos kárt okoztak. A kár lehet fizikai, erkölcsi, lelki vagy anyagi”¹³³, törvényesen hivatalából elmozdíthatóvá válik. Kiskorúakkal vagy kiszolgáltatott felnőttekkel szembeni visszaélés esetén pedig elegendő, ha a gondosság hiánya

¹³² FRANCISCUS PP, *Come una madre amorevole* Litt. Ap. (4 iun. 2016), in *AAS* 108 (2016), 715-717.

¹³³ Ibidem 1. cikkely 1.§ (Saját fordítás)

súlyos.¹³⁴ Az ilyen ügyekben, mikor megalapozott gyanú merül fel, a római kúria illetékes kongregációja – diaksztériuma – vizsgálatot kezdeményezhet.

Habár a dokumentum, elsődleges célként nem az áldozatok védelmét célozza, mégis az ordinárius gondatlansága, ha súlyos és bizonyítható, különösen is a kiskorúak és a kiszolgáltatott helyzetben lévők esetében elkövetett visszaélések tekintetében, akkor a hivatalból való elmozdítás lehetősége által másodlagosan mégis az áldozatok és a közösség védelmét szolgálja.

4.5.5. *Vos estis lux mundi*¹³⁵ motu proprio

A 2019. februárjában Ferenc pápa konzultált a püspöki konferenciák elnökeivel. Ezt követően kiadja a *Vos estis lux mundi* kezdetű motu propriót. A cél világos: megszüntetni azokat a gyakorlatokat, amelyek a felelősség elmulasztásához, vagy a „tolerancia” félreértelmezéséhez vezettek – nem ritkán az elhallgatás révén. Kifejezetten el szeretné tehát kerülni a *contra sexum cum minore* bűncselekmények esetén a bűnpártolás bűncselekményét, vagy a kibújás lehetőségét a büntetőeljárás alól.

A motu proprio elkötelezettsége világos és egyértelmű: az áldozatok felé irányuló jóvátétel és támogatás — legyen az lelki, orvosi vagy pszichológiai — nem lehet másodlagos szempont. Mindez nem csupán az eljárások során, hanem már az az áldozatok fogadásakor, első meghallgatáskor érvényre kell, hogy jusson. Így az eljárást bejelentő – aki nem feltétlenül maga az áldozat – védelemben részesüljön. Az érintett felek közti párbeszéd és együttműködés elősegítheti a közös megértést és a konszenzus kialakulását. A hiteles és pontos tájékoztatás, a nyilvánosság bevonása nem megkerülhető. A szabályozás világosabbá tételéhez és annak társadalmi elfogadottságához nélkülözhetetlen. Az érintett közösségek és szervezetek véleményének figyelembevétele hozzájárulhat, hogy a szabályozások elfogulatlanabbak és hatékonyabbak legyenek.

Az adatgyűjtés és azok elemzése kiemelkedő szerepet tölt be az eljárás végén megszülető megalapozott döntés meghozatalában. Ezért a motu proprio igyekszik mind teljesebben rendelkezni a bejelentők megfelelő védelméről: „Fenntartva a CIC 1390., valamint a CCEO 1452. és 1454. kánonjának előírásait, tilos a bejelentés miatti mindennemű előítélet, megtorlás vagy diszkrimináció alkalmazása, valamint az idevágó cselekvések listája az 1.

¹³⁴ Cf. Ibidem 1. cikkely 3.§ (Saját fordítás)

¹³⁵ FRANCISCUS PP, *Vos estis lux mundi* Litt. Ap. (7 iun. 2019), in *AAS* 111 (2019) 823-832.

cikkely 1.§ b. pontja szerint kiegészíthető.”¹³⁶. Továbbá elrendeli, hogy „a bejelentést tevő személynek a bejelentés tartalmára vonatkozóan semmiféle hallgatási kötelezettséget nem szabad elrendelni”¹³⁷.

Az áldozatok védelme abban is kifejeződik, hogy méltóságuk és tiszteletük jelentős elismerést kap azokban a rendelkezésekben, melyek a dokumentum 5. cikkelyében kerülnek megfogalmazásra. A segítségnyújtás szempontjából nem csak az áldozat, hanem annak családja is méltó tiszteletet érdemel. A felajánlandó segítségek között szerepel: a nyitottság, meghallgatás, elkísérés, speciális segítségek, lelki segítségnyújtás, orvosi, terápiás vagy pszichológiai segítségnyújtás. S a védelem ki kell, hogy terjedjen az érintett személyek jóhírére, magánszférájára, személyes és bizalmas adataira is.¹³⁸ Ezzel a rendelkezéssel a dokumentum nem feledkezik meg az ártatlanul megvádolt személyek védelméről sem, hiszen mindent meg kell tenni a jogtalanul megvádolt személy jó hírnevének helyreállítsa érdekében is.

A törvény az áldozatok védelmével összefüggésben egy talán túlzó szabályozása – Vatikánváros esetében ez meg is valósul –, hogy az általa felsorolt bűncselekményekkel kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy azok hivatalból üldözendők.¹³⁹ De bizonyos – különösen is a szexuális bűncselekmények esetében sok európai ország nem jár el hivatalból, épp az áldozatok védelme érdekében, mert az őket ért traumatizáló események újra felidézése még nagyobb traumát okozhat nekik. A *motu proprio* zero tolerancia elve a szexuális bűncselekmények esetén a közösség védelmét is szolgáló rendelkezés, mely az Egyház esetében fontos prioritással bír.

A *motu proprio* bevezeti annak kötelezettségét, hogy minden egyházmegye és eparchia, valamint a 368. kán. szerint, minden ezekhez hasonló elbírálás alá eső szervezeti egység köteles akár egyedi, akár közös fórumon létrehozni egy nyilvánosan hozzáférhető felületet a kiskorúak terhére klerikusok által elkövetett – *contra sextum* – bűncselekmények bejelentésére.

Ezen intézkedések már nem csak általánosságban akarnak védelemről beszélni, hanem a gyakorlatban majd az áldozatok konkrét helyzetét veszik figyelembe, a részleteket a sajátos kulturális körülményeknek megfelelően dolgozzák ki. A rendelkezések megfelelnek a korszellem által elvárt igényeknek, valamint a nagyobb transzparencia igényeinek, ugyanakkor a bejelentéseket és azok információ tartalmát a hivatali titokra, a jóhírnévre és a bizalmas jellegre való tekintettel kell a feltételezett bűncselekmény elkövetésének helye szerinti illetékes ordináriusnak, valamint a megvádolt személy ordináriusnak továbbítani. Fontos kötelezettség

¹³⁶ *Vos estis lux mundi* 4.cikkely 2.§ <https://katolikus.hu/dokumentumtar/vos-estis-lux-mundi>, (2024. 08. 21.)

¹³⁷ *Ibidem* 4.cikkely 3.§

¹³⁸ Cf. *Ibidem*, 5. cikkely 1-2.§

¹³⁹ Vatikánváros saját jogrendjében hivatalból el kell járni ezekben az esetekben.

a bejelentésekkel kapcsolatban, hogy a klerikusnak és a megszentelt életet élő személynek – a gyónási titok kivételével – kötelezettsége van a bejelentésre.

4.5.6. *Libellus vademecum de quibusdam articulis proceduræ tractationis casuum abusuum sexualium super minores a clericis commissorum*¹⁴⁰

„A Hittani Kongregáció kiskorúak terhére elkövetett szexuális büntetendő cselekményekre vonatkozóan konkrét irányelveket fogalmazott meg. Ezt nevezhetjük egyfajta gyakorlati útmutatónak is. A 2020. július 16-án közzétett CDF Vademecuma a már említett dokumentumokkal, különösképp a VELM¹⁴¹-mel együtt értelmezendő. Ez a dokumentum a klerikusok által kiskorúakkal szemben elkövetett szexuális visszaélések ügyeinek kezeléséhez, vagyis az ezzel kapcsolatos egyes eljárások módjához nyújt nem norma jellegű eligazítást és segítséget.

Áldozatvédelmi szempontból jelentős, hogy a Vademecum meghatározza a *notitia criminis* fogalmát. Ez olyan információ, amely egy lehetséges büntetendő cselekményre vonatkozik és amelyről az ordinárius vagy hierarcha bármilyen módon tudomást szerzett. Fontos megjegyezni, hogy ennek az információnak nem feltétlenül kell hivatalos vagy formális úton – feljelentés, bejelentés – érkeznie az említett előjáróhoz. Így nem csupán a jogilag „tisztá” bejelentés, hanem a más módon való tudomásszerzés útján is megindítható az eljárás. Ez a fajta érzékenység az egyház erkölcsi kötelességeként is értelmezhető, így a sértettek javát és védelmét még erőteljesebben tudja szolgálni, különösképpen a megelőzés, de akár a konkrétumok szintjén is. „A bejelentés történhet névtelenül, valamint ráutaló magatartással vagy bármely más módon, amellyel a feltételezett elkövető azonosítható (Vademecum 9-13). Mivel annak megítélése, hogy a bejelentés valóban megalapozatlan, a VELM egyik legnehezebben értelmezhető rendelkezése, ezért a Vademecum nem taxatíván felsorol néhány kritériumot, vagyis nem szükséges előzetes vizsgálat megindítása, ha a megvádolt személy még nem volt klerikus (nem részletezi viszont azt a kérdést, ha az illető a büntetendő cselekmény elkövetéskor nem volt még klerikus, viszont azóta már felszentelték), a sértett nem volt már kiskorú, de még ebben az esetben is tanácsos, hogy az ordinárius értesítse döntéséről a CDF-t (Vademecum 19). A Vademecum tehát egyértelműsíti a VELM rendelkezését: a bejelentést követően nem akkor szükséges megindítani az előzetes vizsgálatot, ha a bejelentés

¹⁴⁰ CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Libellus vademecum de quibusdam articulis proceduræ tractationis casuum abusuum sexualium super minores a clericis commissorum*, (16 iul. 2020), in *AAS* 112 (2020) 681-713. (jelenleg hatályos változat: 2022. június 5.)

¹⁴¹ FRANCISCUS PP., *Sulla protezione dei minori e delle persone vulnerabili* Litt. Ap. (26 mart. 2019), in *AAS* 111 (2019), 485-487.

megalapozottnak tűnik, hanem arra kell bizonyíték, hogy a bejelentés nyilvánvalóan alaptalan, valamint akkor sem szükséges az előzetes vizsgálat megindítása, ha a büntetendő cselekmény ténye kétségtelen és közismert (Vademecum 37). Amennyiben az illetékes személy értesült a feltételezett büntetendő cselekményről és a bejelentést nem ítéli teljesen megalapozatlannak, haladéktalanul meg kell indítania az előzetes vizsgálatot.”¹⁴²

Az eljáró megfelelő elővigyázatossági intézkedéseket tehet. Sokszor szükséges is, hogy megtegyen a további visszaélések, vagy büntetendő cselekmények elkerülése végett. Ezeket persze nagy körültekintéssel és az egyedi helyzet mérlegelésével szükséges meghozni. Egyértelműen látszik az egyházi vezetés megelőzés irányába való elmozdulása.

A Vademecum 17. pontja a sértettek védelmével kapcsolatosan úgy rendelkezik, hogy „még abban az esetben is, ha erre nincs kifejezett jogi köteleesség, az egyházi hatóságoknak feljelentést kell tenniük az illetékes polgári hatóságok felé, ha ezt szükségesnek ítélik meg a sértett személy vagy más kiskorú érdekében”. Ez a bűncselekmény „gyanú” alkalmával tett formális feljelentés mindenképp a sértett fél védelmét, a bűnismétlés elkerülését és az igazság kiderítését szolgálja.

Természetesen a gyakorlati útmutatások kiterjednek arra is, hogy a feltételezett áldozatokat hogyan kell fogadni és meghallgatni, a megvádolt klerikusok ártatlanságának vélelmezése mellett: „53. Mérlegelni kell az összes szóban forgó javakat: az érintettek jó hírnevének védelme mellett figyelembe kell venni például az előzetes nyomozás ez irányú veszélyeinek kockázatát, a hívek megbotránkozását, az összes olyan körülmény előzetes összegyűjtésének célszerűségét, amely hasznos vagy szükséges lehet. 54. Ha a feljelentett személy meghallgatása mellett döntenek, mivel ez a tárgyalás előtti szakasz, nem kötelező kirendelni kirendelt védőt. Ha azonban úgy ítéli meg, igénybe veheti az általa választott ügyvéd segítségét. A jelzett személy nem kötelezhető eskü letételére (vö. ex analógia CIC 1728. kán 2.§ és CCEO 1471.kán 2.§). 55. Az egyházi hatóságoknak biztosítaniuk kell, hogy a feltételezett áldozattal és családjával méltósággal és tisztelettel bánjanak, és a konkrét esettől függően fogadják őket, hallgassák meg és kísérik el őket, akár speciális szolgálatások, vagy lelki, orvosi és pszichológiai segítségnyújtás révén is (vö. VELM 5. cikk). Ugyanezt lehet tenni a vádlottal szemben is. El kell azonban kerülni, hogy azt a benyomást keltsük, mintha előre kívánnánk venni a tárgyalás eredményét. 56. Ebben a szakaszban feltétlenül el kell kerülni minden olyan cselekményt, amelyet az állítólagos sértettek úgy értelmezhetnek, hogy az akadályozza őket polgári jogaik gyakorlásában az állami hatóságok előtt. 57. Amennyiben

¹⁴² NÉMETH, G., A „*delictum contra sextum Decalogi praeceptum cum minore*” büntetendő cselekményének kánonjogi megítélése, Budapest 2023, 151.

léteznek olyan állami vagy egyházi struktúrák, amelyek tájékoztatást és támogatást nyújtanak a feltételezett áldozatoknak, vagy tanácsot adnak az egyházi hatóságoknak, ezekre is hivatkozni kell. Ezeknek a struktúráknak tisztán tanácsadó, iránymutató és segítő céljuk van, és elemzéseik semmiképpen nem minősülnek egyházi eljárási döntésnek. 58. Az érintett személyek jó hírnevének védelme és a közjó védelme, valamint egyéb tények elkerülése érdekében (pl. a botrány terjedése, a jövőbeli bizonyítékok elhallgatásának veszélye, fenyegetések vagy más, az állítólagos áldozatot jogai gyakorlásától eltéríteni szándékozó magatartás kezdeményezése, más lehetséges áldozatok védelme), a cikkely szerint a II. 19 SST szerint az ordináriusnak vagy a hierarchának joga van az előzetes vizsgálat kezdetétől fogva a CIC 1722.kán és CCEO 1473. kánonokban felsorolt óvintézkedések elrendelésére.”¹⁴³

4.5.7. *Minorum tutela actiosa*¹⁴⁴ kirográf

A pápai dokumentumok mellett meghatározó jelentőséggel bír a Kiskorúak Védelmével Foglalkozó Pápai Bizottság. Ezt Ferenc pápa 2014-ben hozott létre a *Minorum tutela actiosa* saját kezűleg ellenjegyezett kirográffal. A bocsánatkérések és egyéb kezdeményezések elindították az Egyházat és annak vezetését abba az irányba, hogy az emberi méltóság és lelki fejlődés előmozdítása érdekében megfelelőbb lépéseket tegyen. Különösképp a kiskorúak védelmében.

A kirográfban említést tesz a már eddig az áldozatoknak és a társadalomnak okozott károk miatti bocsánatkérés mellett azokról a konkrét kezdeményezésekről melyek határozottan azzal a céllal bírtak, hogy helyrehozzák az okozott kárt, és igazságot szolgáltatassanak minden lehetséges eszközzel, megelőzve a hasonló szörnyű visszaéléseket. Folytatva ezt a megkezdett munkát, a Szentatya létrehozza azt a szentszéki bizottságot, mely megfelelőbben és szervezettebb formában tudja előmozdítani a kiskorúak és a sebezhető felnőttek méltóságának védelmét. A bizottság konkrét feladata pedig az lett, hogy javaslatokat tegyen e személyek védelmére vonatkozó legmegfelelőbb kezdeményezésekről.

A Kiskorúak Védelmével Foglalkozó Pápai Bizottság a szexuális visszaélések megelőzésének jobb megvalósulása mellett tanulmányozza és keresi a visszaélés áldozatainak segítségének hatékonyabb eszközeit. Elkötelezett a megbékélés iránti jobb és hatékonyabb lehetőségek mellett.

¹⁴³ Vademecum 53-58. (saját fordítás)

¹⁴⁴ FRANCISCUS PP, *Minorum tutela actiosa* Chir.(22 mart. 2014), in *AAS* 107 (2014), 562-563.

A Pápai Bizottság felállítása által az Egyház konkrét és tartós védelmet igyekszik biztosítani a visszaélések áldozatai számára. A megelőzés hangsúlyozása a tanítás, oktatás és képzés irányelveiben, valamint a helyzetek gyors és hatékony felismerésében rejlik. A biztosítékok és a garanciák a bizottsághoz beérkezett javaslatok alapján dolgozhatók ki. A remény egy hatékonyabb védelmi rendszer biztosítása a kor követelményeinek megfelelően.

5. A jóvátétel formái és lehetőségei

A jog és az igazság területén újra meg újra felmerül a kérdés: miként lehet helyreállítani a rendet, és jóvá tenni a károkat akkor, amikor valaki olyan cselekményt követ el, amely kánonjogilag is bűnnek vagy büntetendőnek minősül? Különösen is akkor, ha a válasz nem merülhet ki a szankciók alkalmazásában, hanem tekintettel kell lennie a mértékletességre, az irgalmasságra, s nem utolsósorban a szeretet princípiumára. A kártalanítás és a kártérítés eszközei ebben a folyamatban nem pusztán technikai jellegű megoldásokat adnak.

A kánonjogi rendszerben nem a büntető logika áll az eljárások középpontjában. Az igazságszolgáltatás olyan értelmezést kap, ahol a hatékonyságot a legfőbb célhoz – *salvaus animarum* – és annak elvéhez igazítják. Ebben a rendszerben a jóvátétel – ha őszinte szándék áll mögötte – többre képes. Hatékonysága abban áll, hogy felülmúlja a formális szankciókat. De mit jelent igazságosnak lenni egy olyan jogrendben, ahol a végső mérce az üdvösség? Hogyan válik értelmezhetővé a törvény ott, ahol a *salus animarum* nem elvont teológiai cél, hanem konkrét jogi iránytű? A válasz keresése nem állhat meg a kánoni szövegek és a paragrafusok megismerésénél.

A kártalanítás és a kártérítés eszközeinek kulcsfontosságú szerepe van ebben a folyamatban. Különösen igaz ez az igazságszolgáltatás nem büntetésközpontú szempontjait tekintve. Ahhoz azonban, hogy ezek az egyházjog által alkalmazott eszközök ne csupán hatékonyak legyenek, hanem figyelembe vegyék a kánonjog legfőbb elvét, fontos megérteni az igazságosság és a törvények alapelveit. Valamint azt, hogy ezek az elvek miként alkalmazhatók a gyakorlatban.

A CIC 128. kánonja megfogalmazza, hogy „aki jogcselekménnyel, sőt bármely más vétkes szándékkal vagy gondatlanul végrehajtott cselekménnyel másnak törvénytelenül kárt okoz, köteles az okozott kárt megtéríteni.” A kánon helyes jóvátétel szemléletű alkalmazásához szükséges meghatározni a kár fogalmát, a kárfelelősség tartalmát, valamint meg kell

értenünk, hogy az egyházi jóvátétel sokkal több tartalommal bír, mit a világi jog által használt kártérítés, kártalanítás és kárpótlás.

Az egyházjog által kínált reparációs eszközök – ha nem válik öncéllá a hatékonyság – hatékonyabban segíthetnek az okozott károk jóvátételében. De csak akkor, ha a jogalkalmazás nem veszi szem elől azt az egyetlen elvet, amely minden másnál magasabb: az ember üdvösségét.

5.1. A restitúció a kánoni jóvátétel szempontjából vizsgálva

Az igazságosság természete abban áll, hogy közömbös, vagyis nem részesíti előnyben egyik felet sem, és nem hoz ítéletet személyes érdekek alapján. Arra törekszik, hogy egyensúlyt teremtsen a különböző érdekek között, függetlenül attól, hogy ezek az érdekek akadályoznak vagy támogatnak valakit. Lényege abban áll, hogy csak akkor van értelme, ha valamilyen igazságtalanságot helyre kell hozni, így nem tartozik egyetlen személyhez sem, de létét mégis egy Istenhez, mint Személyhez kötött valóságból meríti.¹⁴⁵ Célja, az egyensúly helyreállítása, nem pedig egy-egy személy számára való előnyök nyújtása. Így mindaddig tétlen marad, míg nincsenek okozott károk, vagy az igazságtalanság által fennálló egyensúlyvesztés.

Ezt a fajta egyensúlyra törekvést nevezi Arisztotelész – διορθωτικόν vagy Επανορθωτικόν¹⁴⁶ – kompenzáló igazságosságnak.¹⁴⁷ A restitúciós igazságosság felfogás tehát arra koncentrál, hogy teljesen korrigálja az igazságtalanságokat, kiegyenlítse a torzulásokat. Az ilyen egyensúly-egyenlőségre törekvő igazságosság a jóvátétel szempontjából nem nézi a személyt: számára nem az a döntő, hogy az igaz okozott-e kárt egy gazembernek, vagy éppen a gazember fosztotta meg az igazat valamitől. Egyedüli célja az igazságtalanság kijavítása és az egyensúly helyreállítása. Ennek érdekében nem az elkövető személyére vagy szándékára összpontosít, hanem kizárólag arra, hogy a felborult rend visszaálljon.

Az restitúció számtalanszor nem veszi figyelembe, hogy a visszatérítés milyen újabb károkat vagy lelki traumákat okozhat. Habár materiális értelemben valóban helyreállíthatja az elveszített egyensúlyt, a lelki következmények szempontjából sokszor problémákat vet fel. Előfordulhat az is, hogy maga a visszaállítás folyamata erőszakosnak vagy rombolónak hat. Lelki szempontból célja az igazságtalanságok helyreállítása és a sértett felek teljes

¹⁴⁵ Cf. DEL POZZO, M., *La logica e la struttura dei doveri fondamentali del fedele*, in: *Ius Ecclesiae* 32 (2020), 165.

¹⁴⁶ V.ö. Cf. ARISZTOTELESZ, *Nikomakhoszi ethika*, 113–117.

¹⁴⁷ V.ö. MORÁN BUSTOS, C., M., *La vittima come „testimone unico” nel procedimento penale canonico*, 97–100.

kompenzálása, ugyanakkor ez a fajta restitúció nem feltétlenül képes a lelki sebek gyógyítására, mivel inkább az egyensúly objektív helyreállítására törekszik, semmint a belső kiengesztelődésre.¹⁴⁸ A visszatérítés valójában az igazságszolgáltatás egy olyan módja, amely a másik fél igazságtalan játékszabályai szerint történik, anélkül, hogy minden érintett fél igazságát szem előtt tartaná. Ilyen esetben már nem két egyenlő fél folytat párbeszédet az igazság érvényre juttatásáért, hanem két ellenség áll szemben. A büntetés arra fogja kényszeríteni az elkövetőt, hogy szembenézzon saját cselekedeteinek a következményeivel és az akár rosszindulatú vagy agresszív viselkedést tegye meg az igazságszolgáltatás eszközévé. A bűncselekményt elkövető kénytelen lesz elviselni azt, amit másokkal tett, viselnie kell tetteinek „következmény-költségét”, a jóvátétel szempontjából pedig teljesen közömbös marad az elkövetés motivációja vagy a személy megbánása.

Hamar látható, hogy ez a fajta jóvátétel a *salus animarum* legfőbb célt maga előtt tartó kánonjogi felfogástól idegen. Mert bár a rend és az egyensúly helyreállítsa fontos az egyház jog jóvátétel felfogásában, az mégsem tudja figyelmen kívül hagyni az bűnös motivációit, és annak személyét, mivel épp a személy lelki üdvössége, megjavítása és közösségi rend üdvössége is figyelembe vevő korrigálása a leglényegesebb szempont.

Létezik egy másik nézőpont is, mert a restitúciós jóvátétel, mint igazságszolgáltatás bár megszünteti a megtörtént dolgot, de a megtörtént cselekedetet nem lehet láthatatlanná tenni. A rosszul alkalmazott restitúció büntetés és nem helyreállítás. A kezdeti rossz megkettőzése. Az igazságszolgáltatás és a kártérítés kapcsán így találkozhatunk gyakran ellentmondásokkal. Ez leggyakrabban akkor fordul elő, ha a bűncselekmény előtti állapot visszafordíthatatlanságát figyelmen kívül hagyjuk. A büntetés ugyanis egy olyan helyreállítás, mely nem képes teljesen jóvá tenni a történeteket.¹⁴⁹ Bármilyen is történt a bűncselekmény után, az már nem lesz ugyanaz, mint előtte volt. A kánonilag alkalmazott büntetés ugyanis nem helyrehozza az elkövetett bűnt, amely lehet, hogy helyrehozhatatlan, hanem „bünteti” a bűnöst, azaz annak megjavítására is törekszik. A bűn és a büntetés közti természetükből fakadó különbség miatt a büntetés sokszor nem érinti a tett anyagi részét, hanem az elkövető szándékát, vagy annak személyét, lelkét akarja javítani.¹⁵⁰

¹⁴⁸ V.ö. BAURA, E., *L'attività sanzionatoria della Chiesa*, in: *Ephemerides Iuris Canonici* 59 (2019), 610–627.

¹⁴⁹ V.ö. HERMAN, J., L., *A trailblazer of trauma studies asks what victims really want*, in *The New Yorker* (2023.05.08), in <https://www.newyorker.com/books/page-turner/a-trailblazer-of-trauma-studies-asks-what-victims-really-want> (2025.01.05.). A szerző hangsúlyozza, hogy a jóvátétel nem mindig elegendő a trauma feldolgozásához: „a túlélők gyakran nem anyagi kompenzációt, hanem a közösség általi elismerést és felelősségvállalást keresnek”.

¹⁵⁰ V.ö. ASTIGUETA, D., G., *Le pene canoniche „a modi di”*, 489

5.2. Az egyenlőség helyreállítása és az egyenértékűség kánoni vonatkozásai

Az egyenértékűség¹⁵¹ és az egyenlőség¹⁵² fogalmai a köznyelvben gyakran összemosódnak. Számtalanszor helytelenül egymás szinonimájaként jelennek meg. Fontos azonban tisztázni, hogy e két kifejezés jelentése eltérő. Az egyenlőség elsősorban emberek közötti viszonyként értelmezhető. Azonos jogokat, lehetőségeket vagy bánásmódot jelent. Ezzel szemben az egyenértékűség nem személyekre, hanem dolgokra vagy értékekre vonatkozik. Utóbbi fogalom azt fejezi ki, hogy két dolog összehasonlítható, egymással felcserélhető, vagy azonos értékkel bír.

Bizonyos esetekben egy-egy személy nem veheti figyelembe az erkölcsi minőséget, mert egy adott – különösen is az üzleti világban – dolog értékét kizárólag az alapján ítélik meg, hogy milyen értéket képvisel az adott dolog vagy termék, és nem az erkölcsi minősége határozza meg annak értékét. Az igazságszolgáltatásban – különösen is a világi jogban – is előfordulhat ez a fajta formalitás. Az ügyek igazságossága szempontjából egy büntetés alkalmazása olyan esetben, amikor az igazságszolgáltatás nem képes eléggé reagálni az okozott károk helyreállítására, problematikusá válhat, ha megelégszik a büntetéssel, amely nem a dolgokat egyenlíti ki, hanem pusztán erkölcsi elégtételt szolgáltatva próbál egyensúlyt teremteni.

Aquinói Szent Tamás „kommutatív igazságosság”¹⁵³ alatt azt a rendet érti, amely az emberek közötti cserék és tranzakciók során érvényesül. Ennek az igazságosságnak a célja, hogy a szerződések, megállapodások és kölcsönös ügyletek méltányos keretek között

¹⁵¹ **Egyenértékűség, „egyenlő értékű:** általában az a mennyiség, mely egy másik vele nem egyenmű mennyiséget, vagy csak a minőségre (jóságra) való vonatkozásban különmemű mennyiséget bizonyos szempontokból helyettesíthet. Így p. egy adott hőmennyiség egyenértéke lehet bizonyos mechanikai munkának, 5 hold szántóföld egyenértéke lehet 6 hold rosszabb minőségű szántóföldnek. (...)” (RÉVAY, M. J. és VARJÚ, E. (szerk.), *Révai Nagy Lexikona* 6., Budapest 1912.)

¹⁵² **„Egyenlőség:** ama viszony, melynél fogva két dolog valamely tekintetben azonos. Dolgok egyenlők, ha ugyanazon tulajdonságaik vannak; fogalmak egyenlők, ha ugyanazon jegyeket találjuk bennük. Legegyszerűbb az egyenlőség, ha mennyiségekről mondjuk; minthogy pedig nem csak tér- s időbeli mennyiségek vannak, hanem a lélek belső jelenségeinek, az érzeteknek stb. is bizonyos tekintetben mennyiségük van, mely itt intenzitásnak neveztetik, az intenzitások is egyenlők lehetnek, csak hogy itt az egyenlőség nehezebben állapítható meg.” (RÉVAY, M. J. és VARJÚ, E. (szerk.), *Révai Nagy Lexikona* 6., Budapest 1912.) Mindezt érdemes kiegészíteni a következőkkel: „Az ~ azonban a gyakorlatban nem látszik megvalósíthatónak. Nemcsak azért, mert a „törvény előtti ~” kimondása önmagában kevés, ha a törvényhozó nem képes garantálni megvalósulását, hanem főként azért nem, mert az egzisztenciális különbségek (földr., környezeti adottságok, öröklési tényezők stb.) még az „esély ~et” is kizárják. (...) Az Egyház tanítása szerint Isten gyermekei egyenlők abban, hogy végső céljuk, az üdvösség eléréséhez azonos jogokkal és kötelességekkel rendelkeznek. ~ük emberi méltóságukban gyökerezik, mely Isten ajándéka teremtménye számára, s amit egyik ember a másiknak se megadni, se tőle elvenni nem tud.” (DIÓS, I. és VICZIÁN, J. (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon* 2., Budapest 1996.)

¹⁵³ Vö. AQUINÓI SZENT TAMÁS, *Summa Theologiae* II–II, q. LIX, 1. *Vajon az igazságtalanság sajátos bűne-e?*, in AQUINÓI SZENT TAMÁS, *A Summa Theologiae kérdései a jogról*, Budapest 2011, 223–224.

történjenek – azaz egyik fél se részesüljön indokolatlan előnyben, de ne is szenvedjen igazságtalan hátrányt.

E logika szerint mindenkinek azt kell megkapnia, ami őt jogosan megilleti. Nem többet és nem kevesebbet. A kommutatív igazságosság tehát nem az emberek közötti különbségekkel vagy társadalmi szerepükkel foglalkozik, hanem azzal a kölcsönösségi elvvel, amely az egyenlő mérce alkalmazását követeli meg a személyes viszonyokban.

Persze jogos a kérdés: vajon mit jelent ma „egyformán részesülni” egy szerződéses kapcsolatban? És ki dönti el, mi számít „méltányosnak”?

Az egyenértékűség fogalmában bizonyos – akár előre lefektetett szabályok alapján, akár közmegegyezés útján – műveletek során szükségszerűen cserélődnek az értékek. Vagyis kicserélődik egy másik „egyenlő értéket” képviselő termékre. Így a cserében az egyenértékűség már nem két dolog egyenlősége vagy két eszme azonossága, hanem a két érték egyenlőségévé válik. Természetes jelenség az üzleti életben, hogy ha pénzben kalkulálható dologról van szó, akkor a különböző dolgok azonos pénzben meghatározható értéket fognak képviselni.¹⁵⁴

Ez a fajta egyenértékűségen alapuló igazságfelfogás a csere egyenértékűségén nyugszik. Arra törekszik, hogy mindkét fél elégedett legyen. A cserében jelen lévő értékegyenlőség számára viszont nem az igazságosság, hanem a „jó üzlet” vagy a kiegyensúlyozott viszonyok az irányadóak. Mindkét fél fontosabbnak tartja azt, amit kap, amit nyújtanak neki, mint azt, amit adni fog, amitől kénytelen megválni. A létrejött csere után mindketten elégedettek lesznek, s a kívülálló harmadik fél számára az igazságosság épp ebben az elégedettségben lesz meghatározható. Ez az úgynevezett csere igazságosság.

A jóvátétel szempontjából az ilyen fajta cserén nyugvó igazságszolgáltatás két érdek önző csereüzlete, mert nem tud megvalósulni benne a nagylelkűség, a szolidaritás és az okozott károk tevékeny megbánásának jóvá tenni akaró szándéka. A károsult „pillanatnyi” érdeke, kevesebbre vagy többre is értékelheti a másik kényszerű vagy önkéntes lemondását.

A CIC 128. kán. megfogalmazása, hogy „aki ... másnak törvénytelenül kárt okoz, köteles az okozott kárt megtéríteni”, alapot ad az egyenlőség elvének érvényesítésére a kártérítés szempontjából. Bár ez az elv biztosítja az okozott kár lehető legteljesebb helyreállítását vagy orvoslását, mert egyszerre figyelembe veszi az egyenlőség és az igazságosság elveit is, mégis csak abban az esetben alkalmazható az egyenlőség vagy egyenértékűség szorosan értelmezett megfelelése, ha materiális dolgokról van szó a károkozásban. Az egyenlőség elve ugyanis nem érvényesíthető az olyan cselekedetek vagy

¹⁵⁴ V.ö. FRIVALDSZKY, J., *Tanulmányok a jog erkölcsi alapjairól emberi méltóság, szabad vasárnap, uzsora, pénzügyi világválság*, in PPKE-JÁK, *Tanulmányok* 30 (2015), 94-97.

bűncselekmények alkalmával okozott károkesemények helyreállítása esetén, mikor az áldozatok kompenzációja nem anyagi vagy az okozott kár lelki eredetű. A kánonjogi egyenlőség elve jóvátétel esetén ugyanis nem alkalmazható szigorúan, s a körülmények függvényében rugalmasabb megközelítést igényel.

5.3. Az egyenlőség disztributív vagy kommutatív igazságosságot érintő szempontjai

A disztributív igazságosság¹⁵⁵ olyan elv, amely az egyenlőségre törekszik – de nem mechanikus módon. A közösségi javak elosztását szabályozza, s ez nem elsősorban a jogsértések kompenzációjára vonatkozik. Lényege, hogy a közjavak elosztásakor ne az egyének közötti különbségeken legyen a hangsúly, hanem azon, miként lehet méltányos és kiegyensúlyozott rendet teremteni. Ez az igazságosság nem egyszerűen azt mondja: „mindenkinek ugyanannyit”, hanem sokkal inkább azt kérdezi: „kinek mire van szüksége – és ki mit tett hozzá a közöshöz?”

Így a disztributív igazságosság mindig két irányba tekint: egyrészt érzékeny az egyéni szükségletekre, másrészt számításba veszi az egyének hozzájárulását is.¹⁵⁶

Itt is jogos lehet a kérdés: vajon lehet-e e kettő között valódi egyensúlyt találni egy összetett társadalmi rendszerben?

Az előző részben bemutatott egyenlőségre törekvés jogsértés esetén a kánonjog rendszerében disztributív módon nem alkalmazható, csak részlegesen. Ugyanis a restitúció, mint jóvátétel csak abban az esetben alkalmazható vagy oldható meg, ha „redisztribúciós”¹⁵⁷ törekvés anyagi vagy materiális dolgokra vonatkozik. Azonban a kánonjogi jogsértések legtöbb esetben nem csupán materiális dolgokban valósulnak meg, hanem más a személyiséget vagy lelki dolgokat sértő bűncselekményekben. Ezen esetekben az egyenlőség alkalmazása, mint újra egyensúly teremtés csak a méltányosság eredményeként értelmezhető. Az igazságosság nem feltétlenül abban valósul meg, hogy a bűnös visszaadja, amit elvett, hanem inkább abban, hogy az igazságszolgáltatásban érintett felek az ítéletet arányosnak érzik – nemcsak jóvátételi, hanem a lelkek üdvössége felől nézve is.

¹⁵⁵ V.ö. ASTIGUETA, D., G., *Le pene canoniche „a modi di”*, 488-489.

¹⁵⁶ V.ö. BENEDICTI PP. XVI, *Deus caritas est* Litt. Enc. (25. dic. 2005), in *AAS* 98 (2006) 217-252. n.26/237. magyarul <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=198> (2025. 05. 09.)

¹⁵⁷ ŠALKOVIĆ, J., *Il risarcimento del danno in diritto canonico: il principio e le modalità procedurali*, in *Bogoslovska smotra* 89 (2019/5), 1163–1189.

Mindezeket figyelembe véve a kánonjog rendszerében a kommutatív¹⁵⁸ igazságosságra való törekvés sokkal megfelelőbb kifejezés, mint a disztributív¹⁵⁹ igazságosság fogalma. A kommutatív igazságosság ugyanis a kölcsönös cserén alapul, ahol az egyének egy-egy tranzakciójában történik meg az értékek cseréje. „Az úgynevezett kölcsönös igazságosság ... az egyenlő felek közötti adás- és kapás-viszonyt szabályozza.”¹⁶⁰ Az igazságosság ebben az esetben azt jelenti, hogy a cserében részt vevő felek egyenlő értéket kell, hogy kapjanak.

A disztributív és a kommutatív igazságosság közötti lényegi különbség a társadalmi javak elosztásának a szintjében található. Míg a disztributív igazságosság a jogsértések esetén bekövetkezett jóvátételre vonatkozóan csak „makroszinten” – vagyis anyagi és tárgyi módon – tud megvalósulni, addig a kommutatív igazságosság jóvátétel esetén figyelembe veszi a kölcsönösséget, a jogsértés szándékát, a károsult és a jogsértő magatartását, a megbánást. Így ez a fajta igazságosság szemlélet a „károsult-jogsértő” közötti konkrét tranzakcióban érvényesül. Az igazságosság ebben az esetben kiegyenlítő, kárpótló, vagyis kommutatív jelleggel lesz konkrét. A kommutatív igazságosság tehát az egyének közötti különbségeket elfogadva biztosítja az igazságos cserét bűn-büntetés, kár-jóvátétel szempontjából.

A kánoni igazságosság szempontjából mindkét igazság elérésére szükség van. Egyházjogi szempontból viszont szükséges mindig szem előtt tartani a kiegyenlítés vagy egyenlőségre törekvés motivációit. Mert az okozott károkat helyre kell állítani, a jogsértés által okozott egyenlőtlenséget fel kell számolni, de a méltányosságot és az egyéni felelősséget is szem előtt kell tartani ahhoz, hogy a lelkek üdvösségének elérése meg tudjon valósulni. A kánoni igazságosságra törekvés célja nem az, hogy mindenkit egyenlővé tegyen, hanem hogy mindenki megkapja azt, ami neki jár, figyelembe véve a különböző szükségleteket és körülményeket is.

¹⁵⁸ Aquinói Szent Tamás megfogalmazása: „Commutativa iustitia in aequalitate consistit, quae attenditur in rebus ad singulas personas pertinentibus, sicut in emptione et venditione, et aliis huiusmodi. – A kommutatív igazságosság az egyenlőség fenntartását követeli meg az egyének közötti kapcsolatokban, különösen az adás és a visszavétel viszonyában.” (*Summa* II-II, q. LXI, a. 2) A kommutatív igazságosság az egyének közötti igazságos cserét helyezi előtérbe. Ez az elv figyelembe veszi az egyének közötti különbségeket, az egyéni teljesítményeket és azt hangsúlyozza, hogy az emberek közötti tranzakcióknak tisztességesnek és arányosnak kell lenniük. Célja, hogy mindenki megkapja azt, amiért megdolgozott, és hogy az egyének közötti cserék ne vezessenek igazságtalanságokhoz.

¹⁵⁹ Aquinói Szent Tamás megfogalmazása: „Distributiva iustitia ordinatur ad aliquod totum commune respectu singulorum personarum, quibus distribuitur, et sic attendit aliquam aequalitatem in distributione rerum communium secundum proportionalitatem. – A disztributív igazságosság az egyének közösséghez való viszonyát szabályozza, és megköveteli a közjavak arányos elosztását.” (*Summa* II-II, q. LXI, a. 1) A disztributív igazságosság az erőforrások és javak egyenlő elosztására törekszik a társadalom minden tagja között. Elve azon alapul, hogy minden ember egyenlő méltósággal és jogokkal rendelkezik, és ezért az alapvető szükségletek kielégítéséhez szükséges javakat egyenlően kell elosztani.

¹⁶⁰ BENEDICTI PP. XVI, *Caritas in veritate* Litt. Enc. (29. iun. 2009), in *AAS* 101 (2009) 641-709. n.35/670-671. magyarul <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=397> (2025. 05. 09.)

Az igazságosság és az egyenlőség nem egyszerű, lineáris kapcsolat, hanem egy finoman szőtt, sokszor ellentmondásos komplex egész. Az igazságosság nem mindig egyenlőséget jelent és fordítva, az egyenlőség sem feltétlenül igazságos. Az egyházjognak éppen ezért különös érzékenységgel kell kezelnie az egyéni szükségleteket, képességeket és körülményeket. Csak így tudja az elérhető eszközöket és forrásokat úgy elosztani, hogy azok ne egy absztrakt egyenlőséget szolgáljanak, hanem valós, méltányos kiegyenlítést.

Világossá válik az is, hogy a jóvátétel – nemcsak a kánonjogban, hanem tágabb értelemben is – az igazságosság helyreállításának egyik leglényegesebb eszköze. A disztributív igazságosság nézőpontjából ez azt jelenti, hogy a sérelmet szenvedett fél valódi, érdemi kompenzációban részesül. Ám ez a kompenzáció nem korlátozódik pusztán az anyagi javakra, s itt kell, hogy érvényesüljön a kommutatív jelleg: érintheti az érzelmek, a psziché, a szimbolikus rend vagy akár a lelki megnyugvás területét is.

Noha a jóvátétel célja sok esetben az eredeti állapot lehetőség szerinti visszaállítása – különösen a közösség és a társadalmi kohézió szempontjából –, maga a folyamat ritkán lineáris. Inkább egy bonyolult, sokszor fájdalmas kérdésekre nyitott út. A helyreállítás tehát nem merülhet ki a károsult kártalanításában vagy a vétkes megbüntetésében. A mélyebb cél a társadalmi rend olyan igazságos „újra alapozása”, amely nemcsak a múlt sérelmeire válaszol, hanem jövőbeli békét is lehetővé tesz.

5.4. Kártérítés

A restitúció alapvető célja az eredeti állapot helyreállítása vagy a jogtalanul – akár jogellenes, akár erkölcstelen módon – megszerzett javak visszaadása. Az egyházjogi gyakorlatban ez a kötelezettség túlnyúlhat a pusztán anyagi károkon: vonatkozhat más, kevésbé kézzelfogható veszteségek jóvátételére is. Mindez nem pusztán jogtechnikai kérdés. Láhattuk, hogy ez a fogalom a kánonjogban mennyire szorosan összekapcsolódik bizonyos etikai és erkölcsi alapelvekkel.

Nyilvánvaló, hogy a restitúció a kánonjogi igazságszolgáltatás esetében csak ritkán alkalmazható a szó szorosan vett értelmében. Lényegi kérdés a jóvátétel más módjainak ismerete.

A „kártérítés az okozott kár gazdasági helyreállítása végett nyújtott szolgáltatás, ill. a szenvedett sérelem magánjogi kiegyenlítése. A kártérítés jogalapja más jogos érdekének megsértése akár közvetett, akár közvetlen módon. Ez adja meg egyúttal a kárnak fogalmát

is.”¹⁶¹ A fogalom helyes és teljes megértéséhez szükséges tisztázni, hogy minden személynek, legyen az természetes vagy jogi személy, alapvető joga van ahhoz, hogy jogos érdekeit mások tiszteletben tartsák. Az egyének cselekedeteinek és a jogügyleteknek a határa addig terjedhet, amíg azok közvetlenül vagy közvetetten nem sértik mások jogait, Amint ugyanis egy cselekmény jogellenesen behatol más személy jogkörébe, és ott olyan változást okoz, amely egyébként nem következett volna be, az felelősséget von maga után. A jogellenesség kritériuma nem a cselekmény szubjektív oldaláról, hanem a behatolás ténye alapján kerül megítélésre, tehát a sértett személy szempontjából mérvadó.¹⁶²

5.4.1. A kár meghatározása¹⁶³

A kár olyan veszteség vagy hátrány, amely egy személyt vagy közösséget ér. Megnyilvánulhat fizikai vagy anyagi formában, de ugyanígy lehet érzelmi vagy erkölcsi jellegű is. Egyértelmű, hogy az új kánonjogi büntető törvénykönyv már nem kizárólag az anyagi károkozást minősíti, hanem ide sorolja a személyek közötti interakciók során okozott egyéb sérelmeket is – például a becsületsértést, a rágalmozást vagy az érzelmi bántalmazást. Ezek a károk gyakran nehezen mérhetők, és az esetükben a konkrét, számszerűsíthető veszteség csak nagy körütekintéssel állapítható meg. Ezért a jóvátétel is csak az adott helyzet minden körülményének figyelembevételével ítéltető meg.

Az anyagi és nem anyagi kár típusai mellett különbséget teszünk még:

- közvetlen kár: azaz olyan kár, melyet a károkozó cselekménye eredményez;
- közvetett kár: vagyis a közvetlen kár következménye, de nem annak közvetlen eredménye.

A kár okozása számtalanszor törést okoz nem csak az egyének, hanem a társadalmi kapcsolatok között is. Sérül az igazságosság elve: a személy kárt okoz a másinak. A cselekedete lehet igazságtalanság eredménye vagy eredményezhet igazságtalanságot. Bármelyik esetet is vizsgáljuk, társadalmi szempontból tisztességtelennek tekinthető. Egy ilyen helyzet könnyen megzavarja a közösségi rendet, hiszen az egyensúly, amely a társadalmi

¹⁶¹ „Kártérítés”, in *MJLex* IV, 584.

¹⁶² Cf. *Ibidem*

¹⁶³ V.ö. „Kár”, „károkozás”, in *MÉKSz* IV; DEÁK, Z., *A kár büntetőjogi fogalmáról – megjegyzések egy eseti döntés margójára*, in *Magyar Jog* (2012/6), 369-374.; TOMA, A., *A kár fogalom változása és értelmezése avagy az elkövető „befektetésének” hatása a családi cselekmény minősítésére*, in <https://ujbtk.hu/dr-toma-attila-a-kar-fogalom-valtozasa-es-ertelmezese-avagy-az-elkoveto-befektetesenek-hatasa-a-csalasi-cselekmény-minositesere/> (2024.06.05; SZALAI, Á., *A kár fogalma a polgári jogban és a joggazdaságtani irodalomban*; in *Iustum Aequum Salutare* 14 (2018/2), 195-261.

együttélés finom szövetét tartja, sérül. A hatás pedig nem áll meg két ember viszonyánál: hosszabb távon a közösség egészére is visszahat.

Éppen ezért nem közömbös, hogyan viszonyulunk a károkozás tényeihez. Alapvető, hogy a társadalom tagjai elismerjék a károkozás következményeit, törekedjenek a károkozás minimalizálásra, és a károk károsultnak is megfelelő jóvátételére.

5.4.2. Kárfelelősség

A nem szándékos ill. nem gondatlanságból elkövetett cselekedet felelőssége alól fel fogják menteni mind a polgári, mind a kánonjogi jogrendszerben az elkövetőt. Vagyis fontos megérteni, hogy kártérítés esetén csak azok a cselekményeket lehet figyelembe venni, melyeknek az indító oka a szándékosság vagy a gondatlanság. Minden természetes személy lehet tehát károkozó, de nem minden károkozó lehet felelős a károkozásért.

A károkozónak szubjektív felelősséggel kell rendelkeznie, s cselekvőképességét mindenekelőtt a természetjogból származtatjuk, melyet a cselekvő értelmi és akaratú képessége nagyban befolyásol. Tehát a károkozást cselekvő személynek ahhoz, hogy tetteiért jogilag számon kérhető legyen, cselekvőképességgel kell rendelkeznie. Csak így tud ugyanis felelősséget vállalni a tetteiért és azok következményeiért. A cselekvőképesség¹⁶⁴ személy felelősségének¹⁶⁵ egyik lényegi velejárója, hogy helyesen értelmezze az igaznak vélt eseményeket és ezen értelmezés alapján mind saját maga szempontjából, mind a környezetének is megfelelően helyes döntést hozzon.

Fontos megkülönböztetnünk egyházi jogi vonatkozásban az objektív és a szubjektív kárfelelősség fogalmát¹⁶⁶.

- Az objektív kárfelelősség esetében a felelős megállapítása független az elkövető szándékától vagy tudatosságától. Az egyén felelős az okozott kárért pusztán a cselekmény ténye alapján, amennyiben a cselekmény vagy mulasztás okozati összefüggésben van az általa okozott kárral. Ilyen esetekben az elkövető vétkessége vagy szándéka, amint már láttuk, nem releváns, a felelősség megállapítása pusztán az okozati összefüggés alapján történik.

¹⁶⁴ V.ö. DEL POZZO, M., *La logica e la struttura dei doveri fondamentali del fedele*, in *Ius Ecclesiae* 32 (2020/1), 159-181.

¹⁶⁵ V.ö. TEIXIDOR, M., *La capacità processuale dell'imputato privo dell'uso di ragione e dell'imputato „minus firmæ mentis”*, in CITO, D. – DEL POZZO, M. – TEIXIDOR, M. (a cura di), *La giustizia penale nella Chiesa*, 2025, 237-264.

¹⁶⁶ POLGÁRI JOGI KODIFIKÁCIÓS BIZOTTSÁG, *A polgári jogi felelősség alapjai*, Budapest 2014, 120-135.

- A szubjektív kárfelelősség esetében a felelősség megállapításhoz szükséges az elkövető szándékának, tudatosságának és véttségének a vizsgálata is. Ilyen esetben az egyén csak akkor felelős az okozott kárért, ha bebizonyítható, hogy cselekedeteit tudatosan, szándékosan vagy gondatlanságból követte el. Ebben az esetben a cselekmény mögött álló szándék és a cselekvő személy tudatállapota alapvető fontossággal bír a felelősség megállapításában.

Kanonjogi vonatkozásban mindkét felelősségi forma fontos szerepet játszik. A konkrét egyensúlya felállítása több dologtól függ:

- a cselekmény természete: vagyis a már imént ismertetett objektivitás kérdésének tisztázása;
- a szándékosság és felelősség mértéke: vagyis a szubjektivitás kérdésének és mértékének a tisztázása;
- az okozati összefüggések: ez mind az objektív, mind a szubjektív felelősség szempontjából megvizsgálja azokat az összefüggéseket, melyek a károkozás és a káresemény között fenn áll. Míg az objektív felelősség esetén a kár és a cselekmény közötti kapcsolat a mérvadó, addig a szubjektív felelősség esetén az okozott események – kár és cselekmény – mellett az elkövető szándékos vagy gondatlan magatartása is figyelembe veendő;
- az előreláthatóság: ez a kérdés is inkább a szubjektivitás irányába tud inkább elmozdulni, mivel azt a kérdést vizsgálja, hogy a káresemény mennyire volt előre látható és a bekövetkezés mennyire volt valószínűsíthető;
- a jogi normák és precedensek: azaz a kánonjogi előírások és a korábbi (bár az egyházjogban nincs precedensjog) hasonló esetek;
- a körülmény/ek és a kontextus: vagyis az egyes esetek egyedi körülményei és az azt befolyásoló, vagy meghatározó környezet. Itt vizsgálandó, hogy az elkövető személyes helyzete, környezete melyben a cselekmény történt, az összes körülmény stb;
- az egyházi szándék: a kánonjogi elvek betartása mellett nem csak a büntetés és a jóvátétel kiszabása a lényeges, hanem a bűnös javítása és a közösség megnyugtató, védelme is.

Az ezen elvek mentén hozott ítélet károkozás esetén nem csak a teljes objektivitásra törekszik, hanem a büntetés igazságos és nevelő célú megvalósulását is szeretné elérni a szubjektív kárfelelősség figyelembevételével. Amint majd látni fogjuk, az ítélethozatal konkrét helyzetet tárgyaló aspektusai esetén lesznek olyan, a szubjektív károkozást és kárfelelősséget

érintő kérdések, melyek esete vagy esetei enyhítő, míg más helyzetek súlyosbító tényezővel bírnak; illetve a konkrét esetekben a kánonjogi mérlegelés nem csak az objektivitásra törekszik, hanem a lelkek szubjektív módon való igazságszemléletét is figyelembe kell, hogy vegye az üdvösség szempontjából.

5.5. Kártalanítás

A kártalanítás fogalma egy a jogszabályban meghatározott, jogszerűen okozott hátrányt, veszteséget jelent, amit meg kell téríteni.¹⁶⁷ A kártalanítás a kártérítéssel szemben azt jelenti, hogy a bekövetkezett kár nem jogellenes magatartás következménye. Míg a kártérítés esetében a kár bekövetkezte jogellenes magatartás eredménye (szerződésszegés, bűncselekmény), addig a kártalanítás esetében a kár jogszerűen, törvényes keretek között következik be. A kártalanítás tipikus esete a kisajátítás, amikor a közösség érdekében kell valakinek valamilyen hátrányt elszenvednie.

A kártalanítás célja, hogy a jogszerűen okozott hátrányt, veszteséget az elszenvedő fél számára megfelelően kompenzálják. Ezt a kompenzációt rendszerint pénzbeli ellentételezés formájában nyújtják, amelynek célja az érintett fél anyagi helyzetének helyreállítása vagy az okozott kár mértékének megfelelő ellentételezése.

A kártalanítás másik tipikus példája lehet, amikor valamilyen közérdekű tevékenység során átmeneti kellemetlenségeket vagy kárt okoznak a lakosságnak. Ezért a jogszabályban előírtak szerint kötelesek kompenzációt nyújtani.

Nem pénzbeli kompenzáció szóba jöhet olyan esetekben, mikor a kártalanítás célja nem kizárólag anyagi természetű vagy a pénzbeli kompenzáció nem lenne megfelelő, elegendő vagy célravezető. Ilyen esetekben szóba jöhet:

- természetbeni juttatás: mely magában foglalhatja az eredeti állapotnak megfelelő helyreállítást (pl.: rongálás esete);
- szolgáltatások biztosítása: olyan esetekben, mikor a kártalanítás szolgáltatások nyújtása formájában történik (pl.: egészségromlás esetén egészségügyi ellátás biztosítása);
- cseretulajdon adása: ez a kisajátítás tipikus eseteiben a leggyakoribb;
- jogosultságok biztosítása: mikor a károkozás esetén a kártalanítás jogok vagy jogosultságok biztosítását jelenti a legmegfelelőbb megoldást (pl.: olyan földterület,

¹⁶⁷ Cf. „Kártalanítás” - Közszolgálati Online Lexikon, in <https://lexikon.uni-nke.hu/szocikk/kartalanitas/> (2025.01.03.)

vagy eszköz használata, mely csak különleges hozzáféréssel vagy engedéllyel lehetséges; de lehet akár adókedvezmény biztosítása is);

- munkalehetőségek biztosítása egy másik vagy ugyanazon vállalat vagy cég egy másik részlegén;
- oktatás és képzés biztosítása vagy lehetősége: a károsult személy a már meglévő képességeit elmélyítheti, vagy új ismereteket szerezhetsen. Akár azért is, hogy az elszenvedett kárát enyhítse vagy megszüntesse.

Tisztán látszik, hogy a kártalanítás és a jóvátétel az okozott kár vagy sérelem enyhítésére irányulnak, azonban eltérő célokat szolgálnak és különböző jogi és etikai keretek között teszik mindezt. A legszembevetőbb különbség a kettő között, hogy a kártalanítás jogi alapokon nyugszik, vagyis jogszabályok alapján történik és a jogszerűen okozott hátrányok, veszteségek kompenzálást jelenti, addig a jóvátételt etikai és erkölcsi alapok határozzák meg, és gyakran a felelősség, megbánás és legfőképp az igazságtalanság jóvátétele áll a középpontban.

Egy másik nagyon lényeges különbség a céljaikban határozható meg. A kártalanítás az okozott hátrány vagy veszteség anyagi vagy természetbeni ellentételezése, és az érintett fél anyagi helyzetének helyreállítása, addig a jóvátétel célja az okozott sérelem erkölcsi vagy anyagi kompenzálása, a helyreállítás és a megbékélés elősegítése. A jóvátétel fontos célja, hogy az igazságtalanság helyreállítása által a megbánás is kifejezésre kerüljön.

A különbségek ellenére bizonyos hasonlóságok is kirajzolódnak, elsősorban abban, hogy mind a kártalanításnak, mind a jóvátételnek lehet pénzbeli vetülete. Mégis, az anyagi kompenzáció súlya eltérően jelenik meg a két esetben. A kártalanításnál az anyagi térítés a központi elem, hiszen a cél az elszenvedett veszteség kiegyenlítése. Ezzel szemben a jóvátétel inkább erkölcsi dimenzióval bővül: olyan tényezők, mint a megbánás, a bocsánatkérés vagy az erkölcsi felelősségvállalás sokkal hangsúlyosabbá válnak.

A kártalanítás alkalmával is több szempontot kell figyelembe venni:

- a kár mértékét¹⁶⁸: a kár összegének megállapítása csak így lesz összegeztethető;
- a károkozás módját: vagyis mindazt, hogy a károkozás jogszerűsége a jogszabályban előírt módon valósult-e meg;

¹⁶⁸ „Kártérítés esetében a kártérítést kérőt is terheli bizonyítási kötelezettség, ennek keretében pedig igazolnia kell a keletkezett kár mértékét és jellegét, továbbá a károkozó kielégítését és a károkozás „tárgyát”; a károkozónak ezzel szemben azt kell bizonyítania, hogy cselekménye vagy mulasztása nem volt jogellenes, illetve, ha mégis, akkor annak bizonyítása szükséges, hogy a jogszabályszegés nem volt neki felróható.” in <https://doboslegal.eu/a-karterites-es-kartalanitas-sajatossagai-es-elhatarolasuk/> (2024.06.06.)

- a károsult beleegyezését¹⁶⁹: ha a károsult beleegyezésével történt a károkozás, akkor az nagyban befolyásolja majd a kártalanítás mértékét;
- szükséghelyzet esetét¹⁷⁰: ha a kárt szükséghelyzetben okozták, például más életének, testi épségének vagy vagyonának közvetlenül fenyegető és más módon el nem hárítható veszély esetén, akkor mindez befolyásolni fogja a kártalanítás mértékét;
- jogszabályi előírások: a kártalanítás mértékét és módját a vonatkozó jogszabályok írják elő és befolyásolják.

Összességében tehát a kártalanítás fogalma az egyén/egyének vagy egy szervezet által elszenvedett jogszerűen okozott hátrány, veszteség megfelelő ellentételezését jelenti, amelynek célja az érintett fél kárának enyhítése és/vagy az anyagi helyzetének helyreállítása.

5.6. Kárpótlás

A kárpótlás olyan intézkedés, melynek célja, hogy az elszenvedett kár vagy veszteség után a károsult vagy az érintett fél részére anyagi vagy egyéb kompenzációt nyújtsanak. A jóvátétel ezen formája főként akkor kerül előtérbe, ha valamilyen történelmi igazságtalanságot, sérelmet, hátrányt kívánnak orvosolni, akár évtizedekkel a károkozást vagy eseményt követően melyet egy adott állam vagy szervezet okozott.

¹⁶⁹ Ibidem, „A 2013. évi törvény a Polgári Törvénykönyvről 6:518.§ kimondja, hogy „A törvény tiltja a jogellenes károkozást.”. Alapvetően minden tevékenység jogellenes, amely valamilyen jogszabályi előírásba ütközik, vagy jogszabályi előírás megszegése, figyelmen kívül hagyása. A Ptk. 6:520.§ alapján: Minden károkozás jogellenes, kivéve, ha a károkozó a kárt a) a károsult beleegyezésével okozta; b) a jogtalan támadás vagy a jogtalan és közvetlen támadásra utaló fenyegetés elhárítása érdekében a támadónak okozta, ha az elhárítással a szükséges mérték nem lépte túl; c) szükséghelyzetben okozta, azzal arányos mértékben; vagy d) jogszabály által megengedett magatartással okozta, és a magatartás más személy jogilag védett érdekét nem sérti, vagy a jogszabály a károkozót kártalanításra kötelezi.”

¹⁷⁰ Ibidem, A szükséghelyzetről így szól a Ptk. 5:26.§: „Másnak életét, testi épségét vagy vagyonát közvetlenül fenyegető és más módon el nem hárítható veszély esetén a tulajdonos köteles tőnni, hogy dolgát a veszély megszüntetése céljából a szükséges mértékben igénybe vegyék, felhasználják vagy abban kárt okozzanak. Más vagyonát fenyegető veszély esetén ez a kötelezettség a tulajdonost akkor terheli, ha a fenyegető kár előreláthatóan jelentős mértékben meghaladja azt a kárt, amely a tulajdonost a behatás következtében érheti. A tulajdonos a szükséghelyzetbe került személytől kártalanítást, attól, aki a veszély megszüntetése során indokolatlanul nagy kárt okozott, a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályai szerint kártérítést követelhet. Ha több személy életét, testi épségét vagy vagyonát fenyegető veszélyt egyes veszélyeztetett tárgyak feláldozásával hárítanak el, az ebből eredő kárt, ha e tárgyak feláldozása szükséges volt, veszélyeztetett érdekeik arányában valamennyien viselik; ezt a szabályt kell alkalmazni a veszély elhárítására fordított szükséges költség megosztására is.” ... „Tipikus eset továbbá a szükséghelyzet megszüntetése miatt okozott kár (5.25.§): „Másnak életét, testi épségét vagy vagyonát közvetlenül fenyegető és más módon el nem hárítható veszély esetén a tulajdonos köteles tőnni, hogy dolgát a veszély megszüntetése céljából a szükséges mértékben igénybe vegyék, felhasználják vagy abban kárt okozzanak. Más vagyonát fenyegető veszély esetén ez a kötelezettség a tulajdonost akkor terheli, ha a fenyegető kár előreláthatóan jelentős mértékben meghaladja azt a kárt, amely a tulajdonost a behatás következtében érheti. A tulajdonos a szükséghelyzetbe került személytől kártalanítást, attól, aki a veszély megszüntetése során indokolatlanul nagy kárt okozott, a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályai szerint kártérítést követelhet.” A tulajdonos tűrési kötelezettsége ebben az esetben gyakorlatilag korlátlan.”

Jól ismert ennek a jogi eszköznek a használata a történelmi igazságtalanságok esetén: államosítás, holokauszt. Ilyen esetekben sokszor már nem a konkrét károsultat kompenzálják, hanem a leszármazottjait. De előfordulhat politikai vagy vallási üldöztetések, természeti vagy egyéb katasztrófák alkalmával, illetve ide sorolható a háborús jóvátétel és akár a szociális és gazdasági igazságtalanságok diszkriminatív módon okozott károk kárpótlási lehetőségei is.

A kárpótlás leggyakoribb formája kétségtelenül a pénzbeli juttatás. Ugyanakkor ez korántsem az egyetlen eszköz, amellyel a károsult kompenzációja megvalósulhat. Léteznek olyan nem pénzbeli megoldások is, amelyek más típusú jóvátételt kínálnak, gyakran személyre szabott módon, eltérő célokkal és hangsúlyokkal.

A nem pénzbeli kárpótlási formák többféle irányba indulhatnak el. Javíthatják a sérelmet szenvedett fél életminőségét, csökkenthetik a pszichés vagy erkölcsi károkat, s nem ritkán a társadalmi megbékélés lehetőségét is hordozzák. Lényegük az igazságosnak érzékelt, emberhez méltó kompenzáció felkínálása és nem csupán a jogi vagy pénzügyi válasz az elszenvedett igazságtalanságra.

A kárpótlás ezen formái lehetnek:

- Természetbeni juttatások:
 - a tulajdon visszaadása: ezen esetekben az eredetileg „igazságtalanul” sérült tulajdonjogot állítják helyre például olyan esetben, mikor államosítottak vagy kisajátítottak egy tulajdont;
 - cseretulajdon biztosítása: olyan esetben fordul elő, ha az eredeti tulajdon már nem adható vissza az érintettek számára, így más, hasonló értékű és jellegű ingatlant vagy vagyont biztosítanak;
- szolgáltatások nyújtása:
 - egészségügyi ellátás biztosítása: ez történhet ingyenesen vagy kedvezményesen is. Abban az esetben alkalmazzák, ha valaki egészségkárosodást szenvedett;
 - rehabilitáció biztosítása: ez lehet fizikai vagy pszichológiai;
- képzési és oktatási lehetőségek nyújtása:
 - oktatási támogatás: ösztöndíj, képzés, tanfolyam biztosítása;
- jogi és társadalmi jogosultságok:
 - nyugdíjkiegészítések vagy adókedvezmények;
- szimbolikus jóvátétel:
 - emlékmű és emléktábla elhelyezése a sérelmeket elszenvedettek vagy áldozatok emlékére, tiszteletére;

- bocsánatkérés: ez a gesztus nemcsak a sérelmek elismerését fejezi ki, hanem hozzájárulhat a megbékélés folyamatához is;
- közösségi programok és támogatások:
 - fejlesztési programok és támogatások nyújtása: iskolák, kórházak és közösségi pontok létrehozása vagy felújítása;
 - kulturális programok támogatása: a közösségi identitás megőrzésének és megerősítésének céljával.

Mind a kárpótlás, mind a jóvátétel célja az okozott károk, veszteségek vagy sérelmek enyhítése, mégis eltérő jogi és erkölcsi keretek között működnek. A kárpótlás alapja többnyire valamilyen jogszabály, közigazgatási határozat vagy állami döntés, amely arra irányul, hogy – akár jogszerű, akár jogszerűtlen intézkedések következtében keletkezett – múltbeli károkat kompenzáljon. Itt az anyagi jóvátétel rendszerint objektív eljárásrendbe illeszkedik, és intézményesített formában valósul meg.

A jóvátétel ezzel szemben erkölcsi és etikai megalapozottságú. Középpontjában a felelősség elismerése, a megbánás kifejezése és az igazságtalanság helyrehozásának szándéka áll. Ilyen típusú kompenzáció akkor merül fel, amikor valaki jogellenes vagy erkölcsileg kifogásolható magatartás következtében okoz kárt, s az elkövető – akár önként, akár bírói kötelezés nyomán – készséget mutat annak jóvátételére.

A két forma jogi háttere is különbözik: míg a kárpótlás állami szinten szabályozott, formalizált eljárás, addig a jóvátétel gyakran személyes vagy közösségi erkölcsi kötelességgént, illetve egyedi jogi döntések eredményeként valósul meg. Ugyanakkor egy közös nevező mégis felismerhető: mindkettő az igazságosság helyreállítását és az érintettek megbékélésének előmozdítását szolgálja, ki-ki a maga eszközeivel, jogi vagy erkölcsi alapon.

5.7. Összegzés – A fogalmak az igazságosság szempontjából való értékelése

Amint látható, a restitúció, kártérítés, kártalanítás, kárpótlás és jóvátétel fogalmak mind az okozott károk, sérelmek, veszteségek enyhítésére szolgálnak, de eltérő jogi és társadalmi kontextusokban, valamint különböző célokkal, mechanizmusokkal működve és különböző mértékben, arányban akarják a károsult kompenzálását. A kompenzáció formáját tekintve mindegyik esetben megvalósulhat pénzbeli vagy természetbeni módon, mindezt az dönti el, hogy az igazság helyreállítása és a károsult kompenzálására melyik eszköz a legmegfelelőbb.

Az igazságosság szempontjából mind az öt fogalom különböző módon és mértékben járul hozzá a cselekedetek által okozott „sérülések” helyrehozatalához. Végezetül szeretném értékelni az igazságosság szempontjából ezeket a fogalmakat.

Restitúció: az igazságszolgáltatás egyik legközvetlenebb megnyilvánulási formája. Célja az eredeti állapot helyreállítása. Ott hat különösen erőteljesen, ahol konkrét, egyedi javakról van szó, például ingatlanok, műkincsek vagy más visszaszolgáltatható tárgyak esetében. Ugyanakkor a restitúció nem minden esetben járható út. Az idő múlása, a körülmények megváltozása vagy az eredeti javak megsemmisülése könnyen lehetetlenné teszi az állapot teljes visszaállítását. Ilyenkor szükségszerűen más, kevésbé közvetlen jóvátételi formák kerülnek előtérbe.

Kártérítés: különösen is jól alkalmazható abban az esetben, ha az okozott kár pénzbeli ellentételezéssel meg tud történni. Korlátja viszont, hogy nem minden kár vagy sérelem fejezhető ki pénzben, így az erkölcsi vagy érzelmi sérelmek esetében a pénzbeli kompenzáció nem mindig elégséges.

Kártalanítás: a jogszerű intézkedés következtében okozott károk, hátrányok, veszteségek kompenzálásakor remekül alkalmazható. Biztosítani tudja, hogy azok, akik jogszerű intézkedések miatt szenvedtek hátrányt, megfelelő kompenzációban részesüljenek, ezáltal csökkentve a közösség érdekében elszenvedett veszteségeket. Korlátja, hogy a jogszerű intézkedések miatti károk kompenzálása sokszor csak anyagi formában tud megtörténni, így nem tudja teljes mértékben figyelembe venni az érzelmi vagy pszichológiai hatásokat, sérelmeket.

Kárpótlás: legjobban a történelmi vagy politikai, vallási igazságtalanságok, sérelmek orvoslása esetén alkalmazható. Sikeresen helyre tudja állítani azokat az igazságtalanságokat, amelyek a korábbi helytelen politikai, vallási vagy társadalmi vezetés vagy rendszer okozott. Ezáltal elősegíti a társadalmi, vallási megbékélést, az igazságosság helyreállítását, avagy egy igazságosabban működő rendszer létrehozását. Korlátja viszont, hogy nehéz pontosan meghatározni a kár mértékét, formáját, s így a megfelelően kompenzálni a károsultakat. Ezért a kárpótlás gyakran vált ki politikai, vallási, társadalmi vitákat.

Jóvátétel: a legáltalánosabban használt fogalom arra, hogy a károk, sérelmek, hátrányok és veszteségek kompenzálását leírjuk. A jóvátétel erkölcsi és anyagi károkozás, jogellenes vagy erkölcstelen cselekmények következtében elszenvedett dolgok igazságos helyreállítását jelenti. Lényegéhez tartozik a megbánás és a felelősségvállalás erkölcsi dimenziója is. A jóvátétel nemcsak a sérelmek pénzbeli enyhítésére törekszik. Célja az is, hogy – amennyire emberileg lehetséges – az okozott fájdalmat, igazságtalanságot vagy méltánytalanságot minél

körültekintőbben orvosolja. E kettős – anyagi és erkölcsi – jelenléte teszi különösen összetett és értékes eszközzé. Még ha nem is képes minden esetben teljes mértékben helyreállítani, amit a kár elvett, az egyházjogi gondolkodás szerint a jóvátétel az arányosság és mértékletesség elveit követve a leghatékonyabb útnak számít. Hiszen végső soron nem csupán a sérelmek enyhítése a cél, hanem a lelkek üdvösségének előmozdítása is, ami nem mindig mérhető jogi kategóriák mentén.

6. Igazságosság és erkölcsi felelősség

Az igazságosság kérdése szoros kapcsolatban áll a szabadság értelmezésével. Nem választható el attól, hogy mit tartunk igaznak, milyen képet alkotunk az igazságosságról, és miként hozzuk meg azokat a mindennapi döntéseinket, amelyek nemcsak a saját életünket alakítják, hanem a társadalom egészének működésére is visszahatnak. Az igazság kérdése így nem csupán elméleti, hanem nagyon is gyakorlati: megjelenik minden egyéni ítéletben, minden választásban, ahol a „jó” és a „helyes” mérlegre kerül.

Mindez összefügg az emberi méltóság kérdésével is. Az emberek lényegi szinten egyenlőnek tekinthetők – nem feltétlenül adottságaikban vagy életkörülményeikben, hanem – abban az alapvető létükben, amely a legmélyebb értelemben közös. Ez a létszintű egyenlőség adja meg azt az alapot, amelyre az igazságosság követelményei épülhetnek és amely nélkül azok kiüresednének.

6.1. Az emberi jogok forrása és célja¹⁷¹

Az emberi jogok jogi alapja, a „*ius*”, amely megismerhető minden ember számára – s amelybe természetesen az alapvető emberi jogok is beletartoznak – az ember lelkiismeretében felismerhetőek. Azt lehet mondani, hogy az emberi jogok megelőzik magát az Egyházat: vagyis az Egyház részt vesz az emberi jogokról szóló vitákban és saját forrásának, a kinyilatkoztatásnak tükrében szemléli azt, ugyanakkor az is igaz, hogy az emberi méltóság, melyet az egyház az istenképiségben ismer fel, mind őt magát, mind az államot megelőző tény, mert egyik sem teremti, vagy közvetíti azt. Az emberi jogok ontológiai alapja tehát megelőzi az írott jogot. Az emberi személy méltósága képezi az emberi jogok alapját és eredetét, így a

¹⁷¹ VITÁLIS, G., *Az örök üdvösség és a földi jogok, a finis ecclesiae és az emberi jogok kapcsolata*, Licencia dolgozat, PPKE-KJPI 2023, 14-17.

jog nem alapítja ezeket az elidegeníthetetlen jogokat, ezek a jogok nem keletkeznek kizárólag emberi akaratból, vagy szokásokból, melyek megteremtenék azt.¹⁷² A pápai tanítói hivatal részletesen foglalkozik ezzel a „*Veritatis splendor*” kezdetű enciklikában. A II. Vatikáni Zsinat „*Gaudium et spes*” kezdetű lelkipásztori konstitúciója pedig tanít minden ember lényegi egyenlőségéről, méltóságáról.¹⁷³

Az egyház társadalmi tanítása is aláhúzza mindezt: „Az emberi jogok végső forrása nem az emberi lények pusztá akaratában, nem az állam létezésében, nem is a közhatalmakban keresendő, hanem magában az emberben és Teremtőjében, Istenben. E jogok egyetemesek, sérthetetlenek, elidegeníthetetlenek. Egyetemesek, mert minden helytől, időtől és egyéntől függetlenül valamennyi emberi lényben megvannak. Sérthetetlenek, amennyiben minden személyhez és annak méltóságához szervesen hozzá tartoznak, és mert „hiábavaló volna meghirdetni a jogokat, ha nem tennénk meg ezzel egyidejűleg mindent annak érdekében, hogy azokat mindenki köteles legyen mindenhol és mindenkivel szemben tiszteletben tartani. És elidegeníthetetlenek e jogok annyiban, hogy senki sem foszthatja meg törvényesen e jogaitól egyetlen embertársát sem, mivel ez a másik és a saját természete elleni erőszakot jelentene”¹⁷⁴.

Mindezekből látszik, hogy a kánoni jogrendszer elismeri az emberi jogok alapvető értékét, – hiszen ez látszik világosan a tanítóhivatali megnyilatkozásokban – még akkor is, ha ez a tételes jogban nem jelenik meg írott formában. Természetesen ez azt a szemléletet kívánja meg, hogy az emberi személyre ne a pozitív jogrendszerek által tekintsünk, hiszen az istenképiségből születő elidegeníthetetlen jogok nem értelmezhetők az Egyház számára csupán úgy, hogy a személyek a szabályok csak passzív vagy aktív alanyi szereplői, hanem függetlenek attól, hogy egy jogrendszer milyen jogokat és kötelességeket tulajdonít neki. Vagyis el kell mozdulnunk a nyugati világ alkotmányos felfogásából abba az irányba, hogy az emberi személyt úgy is értelmezzük, mint aki magában hordoz olyan értékeket, amelyek jogi kereteken kívül is fontosak, megfogalmazhatók és értékelhetők. Mert ezek az értékek olyan horizontban rejlenek, amely nem korlátozódik a jogi rendszerre, értékük és értelmük az emberi méltóság és az értelmes élet keresésének középpontjában találhatók.¹⁷⁵

¹⁷² AYMANS. W., *Lo statuto dei diritti dell'uomo nell'ordinamento giuridico ecclesiale*, in *Il diritto ecclesiastico* 106 (1995), 24.

¹⁷³ SACROSANCTUM OECUMENICUM CONCILIUM VATICANUM II, *Gaudium et spes* Const. past., in *AAS* 58 (1966) 1025-1115., n.29/1048-1049.

¹⁷⁴ AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS A BÉKE TANÁCSA, *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, Budapest (2007), n.153/92.

¹⁷⁵ Cf. CALABR, G., P., *La nozione di persona tra Ordinamento canonico e Ordinamento civile: morale e diritto nell'esperienza giuridica*, in ARRIETA, J., I. e MILANO, G., P. (a cura di), *Metodo, fonti e soggetti del diritto canonico*, Città del Vaticano (1999), 873.

Amint láttuk, a felvilágosodás korában és annak elvei szerint az emberi jogok deklarálásnak egyik elsődleges célja az volt, hogy az alapvető emberi jogok számára védelmet nyújtsanak, vagyis megvédjék a polgárokat az államhatalom túlzott hatalmától, addig az Egyházban az emberi jogokról való gondolkozás egészen más utakat járt be. Az Egyházban ugyanis nem a hatóságokra ró egyre nagyobb kötelezettséget ezen jogok védelme tekintetében, hanem hangsúlyozza és értelmezi az emberi jogok kinyilatkoztatásból megismerhető teológiai természetét. Így az Egyházban a változások igénye nem egy önmagát függetlennek, autonómnak nevező kör követelése, hanem annak a belső igénye, hogy hogyan tud egyre jobban jogi formát ölteni mindaz, amit Jézus, az Egyház feje mindig is elismert az ember számára.

Természetesen az ENSZ által megfogalmazott – Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata – az Egyház számára is pozitív, még azzal a kritikával együtt is, hogy keresztényellenes alapokon nyugszik. Ugyanakkor a tanítóhivatal megismétli, hogy az ilyen nyilatkozatok tartalma nem tekinthető elegendőnek: „Miközben az Egyház együtt örvend e fejlődésnek minden jóakarátú emberrel, mindazokkal, akik békére és igazságosságra törekсенek tudván, hogy a „betű” egymagában „ölni képes”, „a lélek azonban életet ad”, velük együtt keresnie kell, hogy az emberi jogok „betűjének” elfogadása egyúttal a „lelkének” megvalósítását is jelenti-e? Nem ok nélkül félünk ettől, hiszen gyakran még nagyon távol vagyunk attól, hogy e jogok valóra válhatnának, mert a társadalmi és politikai élet „lelke” néha fájdalmasan eltér a „betűtől”, mely az ember jogait hirdeti”¹⁷⁶.

Az Egyház „alkotmányos” kötelezettsége tehát abban rejlik, hogy hirdesse Krisztus üdvösségre vezető üzenetét minden embernek.¹⁷⁷ Ennek a tanítóhivatali megközelítésnek az egyházi jogi megfogalmazása tükröződik vissza a CIC III. könyvében, a „*munus docendi*”-re való hivatkozásban: „Az Egyház illetékes arra, hogy mindig és mindenütt erkölcsi elveket hirdessen a társadalmi renddel kapcsolatban is, továbbá, hogy ítéletet mondjon bármely emberi dologról, ha az emberi személy alapvető jogai vagy a lelkek üdve megkívánja”¹⁷⁸. De nem csak a megkeresztelt embereket szólítja meg, hanem felhívást is intéz azokhoz, akik nem tagjai az Egyháznak: „Az embereket a katolikus hit elfogadására saját lelkiismeretük ellenére soha senki nem kényszerítheti”¹⁷⁹. Az Egyház kötelessége tehát, hogy hirdesse minden embernek az örömhírt, s ez által az abból kiolvasható emberi jogokat is: „minden krisztushívőnek

¹⁷⁶ IOANNES PAULUS PP. II; *Redemptor hominis* Litt. Enc., in *AAS* 71 (1979), 257-324, n.17/295-300; magyarul <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=206> (2025. 05. 09.)

¹⁷⁷ V.ö. SACROSANCTUM OECUMENICUM CONCILIUM VATICANUM II, *Ad Gentes*, Decr. de activitate missionali Ecclesiae (7 dic. 1965), in *AAS* 58 (1966), 947-990., n.1/947.

¹⁷⁸ CIC 747. k. 2.§

¹⁷⁹ CIC 748. k. 1.§

kötelessége és joga azon fáradozni, hogy az üdvösség isteni híre minden korban és az egész világon minden emberhez egyre inkább eljusson”¹⁸⁰.

Látható tehát, hogy a pozitív egyházi törvények csupán csak egy részét alkotják mindazoknak a szabályoknak, amelyeket Isten népének kötelessége nem csak elfogadni, tiszteletben tartani, hanem hirdetni és arról tanúságot tenni. A CIC-ben megfogalmazott normák alapvető követelményként fogalmazódnak meg, de a keresztény kötelességek tágabb értelmét és bölcsőbb megismerését a tanítóhivatali megnyilatkozások adják. Mindennek igazságait nem csak VI. Pál pápa húzza alá az *Eccliam suam* kezdetű enciklikájában¹⁸¹, hanem XVI Benedek pápa is, mikor hangsúlyozza annak a veszélyét, hogy a mai kulturális és ideológiai tényezők hatására a civil és világi társadalom zűrzavaros helyzetbe került, elveszítette az létének alapjait, etikus viselkedésének természetét és úgy tűnik, ma már csak a jogpozitivistá felfogás dominál.¹⁸²

Míg az emberek létezésük alapját érintő kérdésekben egyenlőnek mondhatóak, addig az anyagi birtoklás tekintetében és az erkölcsi cselekedeteket illetően különbségek vannak köztük. Az emberek mindennapi tevékenységeit ugyanis nem csak a személyüket érintő létük

¹⁸⁰ CIC 211. k.

¹⁸¹V.ö. PAULI PP. VI, *Ecclesiam suam* Litt. Enc., in *AAS* 56 (1964), 609-659., n.10/611.

¹⁸²V.ö. BENEDICTI PP. XVI, *Discorso si membri della Commissione Teologica Internazionale*, 2007.10.05.; magyarul: in https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/hu/speeches/2007/october/documents/hf_ben-xvi_spe_20071005_cti.html: „De a kulturális és ideológiai indítékok befolyása révén a civil és világi társadalom ma elhagyott és zavart helyzetben találja magát: elveszett az emberi lény alapjainak és etikus tevékenységének eredeti nyilvánvalósága, és az erkölcsi természeti törvényről szóló tanítás olyan más felfogásokkal szembesül, amelyek ennek közvetlen tagadását jelentik. Mindennek hatalmas és súlyos következményei vannak a civil és társadalmi rendben. Nem kevés gondolkodó körében ma – úgy tűnik – a jog pozitivistá felfogása uralkodik. Szerintük az emberiség vagy a társadalom, vagy ténylegesen az állampolgárok többsége válik a civil törvény végső forrásává. A feltárolt probléma tehát nem a jó, hanem a hatalom, vagy még inkább a hatalmak közötti egyensúly keresése. Ennek a tendenciának a gyökerében az *etikai relativizmus* áll, melyben egyesek egyenesen a demokrácia fő feltételeit látják, mert a relativizmus garantálhatja a toleranciát és a személyek kölcsönös tiszteletét. De ha így lenne, egykor a többség válna a jog végső forrásával. Történelmünk nagyon világosan megmutatja, hogy a többség tévedhet. A valódi racionalitást nem a sokaság egyetértése, hanem az emberi értelemnek a teremtői Értelm részéről történő átvilágítása és a mi racionalitásunk eme Forrásának közös meghallgatása biztosítja.

Amikor az emberi személy méltóságának, életének, családi berendezkedésének, a szociális intézkedés egyenlőségének alapvető kívánalmairól van szó, vagyis az ember alapvető jogairól, semmiféle, az ember által alkotott törvény sem haladhatja meg a Teremtő által az ember szívébe írt normát, anélkül, hogy maga a társadalom ne lenne dramatikusan sújtva abban, ami tagadhatatlan alapját képezi. A természeti törvény így mindenkinek nyújtott igazi garanciává válik, hogy szabadon éljen és tiszteletben részesüljön a maga méltóságában, és védelmet kapjon minden, az erősebb részéről érkező ideológiai manipuláció és minden önkényeskedés és visszaélés ellen. Senki sem mentesülhet eme felhívás alól. Ha a kollektív lelkiismeret tragikus elhomályosodása, a szkepticizmus és az etikai relativizmus eltörölné az erkölcsi természeti törvény alapelveit, maga a demokratikus berendezkedés kapna súlyos sebet az alapjaiban. Eme elhomályosítás ellen, mely az emberi – előbb, mint keresztény – társadalom krízise, mozgósítani kell minden jóakarató ember lelkiismeretét, akik laikusok, vagy a kereszténységtől eltérő vallás követői, hogy közösen és tevékeny módon teremtsék meg a kultúrában és a civil s politikai társadalomban az erkölcsi természeti törvény elidegeníthetetlen értékeinek teljes tudatához szükséges feltételeket. Ennek tiszteletétől függ ugyanis az egyesek és a társadalom előrehaladása a hiteles fejlődés útján, a helyes értelemmel megegyezően, mely az Isten örök Értelmében való részesedés.”

határozza meg, hanem az akaratuk által megvalósított kezdeményezéseik teszik láthatóvá az emberi lét igazságához való viszonyulásukat. A szabadságon nyugvó kezdeményezések megmutatják egy-egy konkrét személy belső lényegét. Természetesen az ember nem csupán csak külső cselekedet, hanem az Isten képére és hasonlatosságára alkotott személy. Mégis, a jog szükségszerűen a külső cselekedetek világában mozog. Csak azt képes értékelni, ami látható, kimondott, megtörtént és ebből próbál következtetni arra, mi volt igaz, mi volt helyes. A belső indítékokat – ha egyáltalán – csak áttételesen képes vizsgálni. Ítéletét az igazságtartalom külső jeleire alapozza, nem arra, ami az ember szívében végbemegy.

Pedig az emberek közötti egyenlőség – ha valódi, és nem csak jogi formulákban létező – nem érthető meg pusztán a külső tettek szintjén. Figyelembe kell venni azt is, honnan fakad egy döntés: a mindennapok apró elhatározásai éppúgy számítanak, mint egy életet meghatározó nagy választás. Ezek a döntések ugyanis az ember legszemélyesebb, legmélyebb rétegébe engednek bepillantást.

Ez már más szint, mint az, amit ontológiai azonosságnak nevezünk. Az egyenlőség létalapja minden embernél adott, de a szándék, a döntés, a felelősség hordoz valamit a személyesség titkából.

Az emberi szándékok három fontos különbséget mutatnak¹⁸³:

- az első a választás szabadságához kapcsolódik. Nem mindenki ugyanúgy éli meg a döntései mögötti belső motivációkat: van, aki szinte belesodródik bizonyos akaratmozdulatokba, más viszont képes valódi mérlegelés után választani. A szabadság mértéke itt abban áll, hogy mekkora belső tér nyílik meg előttünk, amikor eldöntjük, akarunk-e valamit – vagy épp nem. E tér nem mindig tiszta, nem mindig szabad: hatások, előítéletek, sőt, akár jónak tűnő indokok is beleszólhatnak;
- a második különbség az ismétléshez kötődik. Nemcsak egyszer akarunk valamit – sokszor újra és újra –, és ez az „újra akarás” nem pusztán ismétlés. Van benne következetesség, de lehet benne akár megszállottság is. Néha aztán vágy új formában tér vissza, máskor meg épp az ismétlés által mutatkozik meg valami mélyebb minta;
- harmadszor az akarat hatalma jelenti az erőt. Ez különböző mértékben nyilvánulhat meg az emberek között a testi, pszichikai, értelmi, érzelmi, kulturális stb. különbségek miatt.

¹⁸³ V.ö. CATELANI, A., *La giustizia e il diritto*, 22-24.

Az ember szabad akarata lehetővé teszi a választást nekünk tetsző vagy nem tetsző dolgok között. Sajnos a választások sokszor nem tisztán saját belső elhatározásból születnek. A körülmények nagyban befolyásolják a választás módszerét és minőségét. Már a döntéseink előtt manipulálnak bennünket bizonyos hatások. A nevelés, a közösségi nyomás, a belső félelmek vagy vágyak mind beleszólnak választásainkba. Ilyen esetekben a döntés már nem a szabadság teljességében születik meg.

A legtöbb esetben azonban az emberi szabadság még így is megmarad. Az ember képes megállni, felülvizsgálni a saját indítékait. Értékelve azokat új döntéseket hozhat, akár a hibákból tanulva. Az önreflexió és az „önkorrekció” az emberi szabadság egyik legmélyebb megvalósulása. A szabadság tehát az újabb döntések lehetősége: képesek vagyunk felismerni befolyásoltságunkat és újabb, tudatosabb döntést hozni.

Erkölcsei felelősségnek nevezzük a személyek azon kötelezettségét, hogy döntéseikért, cselekedeteikért és azok következményeiért számot adjanak. Ezek alapján számon kérhetők vagyunk. A felelős személy vállalja döntései következményét. Ez a felelősségvállalás nemcsak másokkal, hanem önmagával szemben és az igazsággal szemben is megvalósul. A felelősség csak a szabadsággal együtt értelmezhető. Csak az lehet valóban felelős, aki képes különbséget tenni jó és rossz között, aki tudja, mit miért választ, és mit miért utasít el.

Az erkölcsi és a jogi felelősség közti különbségek nyilvánvalóak, de a különbözőségek ellenére mégis összetartoznak.¹⁸⁴ A jogi felelősség a törvények betartására irányul. A világi jogban: a jogsértések következményeit foglalja magába. A kánonjog ugyanakkor túllép ezen. Nem elégszik meg a törvény külső betartásával: a belső igazodást is elvárja. Erkölcsi köteleességgé teszi, hogy a cselekvésünk irányát ne csak a társadalmi rend szabályozza, hanem az isteni igazság a lelkek üdvössége érdekében.

Az erkölcsi felelősség a gyakorlatban döntés-cselekedet-következmény vállalás egyben. Épp ezért, a kánoni jóvátétel szempontjából minden személy, aki képes szabadon döntéseket hozni és a cselekedeteiért felelősséget tud vállalni vagy felelősségre vonható, köteles a helytelen magatartásai következményeként a hibái elismerésére és a következmények vállalására úgy, hogy törekedjen az okozott károk jóvátételre.¹⁸⁵

Mindazonáltal a büntetés és a jóvátétel mértékét nagyban befolyásolja a fentebb kifejtett döntéshozatali szabadság és a cselekedetek külső vagy belső befolyásoltsága. Az erkölcsi felelősség mértékének értékelése miatt, a kánonjog rendszerében tehát nem lehetséges a taxatív

¹⁸⁴ V.ö. Ibidem 29-33.

¹⁸⁵ V.ö. EUSEBI, L., *Fare giustizia: retorsione del male o fedeltà al bene?*, in EUSEBI, L. (a cura di), *Una Giustizia diversa, il modello riparativo e la questione penale*, Milano 2015, 7-20.

jóvátételi rendszer megvalósulása. Ugyanakkor az okozott károk jóvátételére mégis mindenki kötelezhető, sőt a tevékeny megbánás a jóvátétel által válik értékelhetővé. S tevékeny megbánásról nem csak abban az esetben szükséges és lehet beszélni, mikor valaki teljes szabadsággal, cselekedetei következményinek befolyásoltsága nélkül hoz döntéseket, hanem abban az esetben is, ha ezek hiánya mellett valaki felismeri a helytelen cselekedeteit és mind a károsult, mind a közösség számára okozott egyensúlyvesztést ki akarja egyenlíteni.

Ezen elvek figyelembevétele mellett láthatóvá válik az egyházjogi rendszer „rugalmassága”. A rugalmasság nem szabályozatlanságot jelent, hanem annak lehetőségét, hogy a döntésekben figyelembe lehessen venni az emberi körülményeket, az egyéni felelősség árnyalatait. Ez ad lehetőséget a személyre szabott jóvátétel megvalósulására vagy kiszabására. A jóvátétel ezáltal lesz nem pusztán formális vagy automatikus, hanem személyre szabott. A valódi belső helyreállítást célzóvá.

Az igazságosság ilyen szemlélete az emberek közötti alapvető egyenlőség és méltóság biztosítására törekszik. Olyan felfogás, amely szerint az igazság nem merül ki a pozitív törvények betűjében. A bűncselekmények és a kár okozásának megítélésekor figyelemmel van az egyéni körülményekre, a személyes különbségekre is. A jóvátétel és a kártérítés személyre szabása ebből a szemléletből fakad. Nem pusztán jogtechnikai lehetőség, hanem a kánonjogi igazságszolgáltatás belső követelménye.

Az egyházi büntetőjog alapelvei

1. Az egyházi büntetőjog fogalma és céljai

A kánonjog az elmúlt fél évszázadban jelentős változásokon ment át. Különösen igaz ez a büntetőjog területére. Annak az Egyház rendjének megőrzésében és a hívek védelmében betöltött szerepe időről időre vitatottá vált. Mindezek ellenére a büntetőjog a kánonjog szerves és elengedhetetlen része maradt.

Ahhoz azonban, hogy érdemben beszélhessünk az egyházi büntetőjogról, egy alapvető gyakorlati kérdést nem kerülhetünk meg: vajon az egyházi hatóságnak minden esetben kötelessége beavatkozni, amikor igazságtalanság történik? Vagy léteznek olyan tűréshatárok, olyan szürke zónák, ahol a bölcs megfontolás – és talán egy magasabb rendű jó – azt kívánja, hogy az ítélet vagy a szankció elmaradjon, vagy késlekedjék?

Az igazságos cselekedet – mint minden valóban emberi tett – a szabad. Az Egyházon belüli igazságszolgáltatásban is megkerülhetetlen kérdés, hogyan reagáljon arra, ha valaki elmulasztja a helyes cselekvést – vagy ami súlyosabb –, ha mások jogait, szabadságát, méltóságát sértő magatartás nyilvánul meg. Az itt felfedezhető feszültség nyitja meg a jog védelmi szerepének kérdését. Valamint az egyházi „kényszerítő erő” és a büntetőjog helyének tisztázását is.

A továbbiakban először egy rövid történeti áttekintés következik, ezt követően az egyházi büntetőjog fogalmát és célkitűzéseit határozom meg. Már itt hangsúlyozom: az Egyház büntetőjoga nem merül ki a bűnös cselekedetek szankcionálásában. Rendeltetése átfogóbb: a közösségi rend és az egyéni lelki élet helyreállításában rejlik. Ezt igazolja a jogintézmények fejlődése, valamint a kánonjog belső összefüggésrendszere is.

1.1. Az egyházi büntetőjog meghatározása

Ahhoz, hogy az igazság és a jóvátétel szempontjából meghatározhassam az Egyház büntetőjogának lényegét, elengedhetetlen az elmúlt négy évtized kánonjogi útkeresésének megértése. Éppen ezért az előző fejezetben áttekintettem azokat a kánoni iskolákat, amelyek különböző nézőpontokból közelítették meg a büntetőjog kérdését. E gondolkodási irányok – eltéréseik ellenére – mind hozzájárultak ahhoz, hogy ma miként értjük az egyházi büntetőjog szerepét és lehetőségeit.

A Katolikus Egyház Katekizmusa a következő módon határozza meg általánosságban a világi jogrendek által előírt büntetések rendszerét: „A közjó védelme követelményének

megfelel az állam erőfeszítése annak érdekében, hogy az emberi jogokat és a polgári együttélés alapvető szabályait sértő magatartásformák terjedését megfékezze. A törvényes közhatalomnak joga és kötelessége a vétség súlyosságával arányos büntetés kiszabása. A büntetésnek elsősorban a bűn által okozott rendzavarás helyreállítása a célja. Amikor a büntetést a vétkes önként elfogadja, a büntetés engesztelő értelmet is nyer. A büntetés azonfelül, hogy védi a közrendet és óvja a személyek biztonságát, gyógyító célzatú is: amennyire lehetséges, hozzá kell járulnia a vétkes megjavulásához.”¹⁸⁶.

A polgári törvények számára a büntetésekkel kapcsolatban itt olvasható irányelv még nincs teljes összhangban a kánoni rendszerünkkel, annak ellenére sem, hogy 2021. december 8-án életbe lépett a CIC VI. könyvének (*Büntető rendelkezések az Egyházban*) megújított változata. Ahogy Luciano Eusebi¹⁸⁷ rámutat, sürgető szükség van a kánoni büntetőjog doktrínális megújítására. A büntetőszankciók terén elengedhetetlen egy alapos és korszerű elméleti újragondolás, amely figyelembe veszi a polgári és a kánonjogi rendszerek közötti eltéréseket is.

Már bemutattam, hogy a klerikusok általi visszaélések miatt a kánoni büntetőeljárások váratlanul olyan helyzetbe kerültek, melynek hatására az Egyház kénytelen volt a problémákra válaszul bevezetni új anyagi és eljárásjogi törvényeket és előírásokat a *delicta graviora* tekintetében és annak kezelésére. Így alakult ki a *delicta riservata* kategória, mely a Hittani Dikasztérum hatáskörébe utalja a legsúlyosabb visszaéléseket. Látható tehát hogy a Katekizmusban megfogalmazott elvek irányadóak, de a kánoni büntetőjog, mivel nem tud teljesen harmonizálni a polgári normákkal, ezért még további fejlesztésre szorul.

Az előző fejezetben már érintettem a II. Vatikáni Zsinatot megelőző és azt követő teológiai, filozófiai és jogtörténeti fejlődést, melynek hatására az 1983-ban kiadott latin kódex már nem követi a korábbi 1917-es kódex szemléletmódját. Ez többek között abban nyilvánul meg, hogy az Egyház, mint erkölcsi közösség, intézmény és hierarchia védelme már nem dominál a lelkek gondozására irányuló megközelítés felett. A zsinati tanítás központi irányelvei miatt ugyanis a *salus animarum* kifejezés hangsúlyozódik ki. Ez természetes módon magával hozta a már tárgyalt irgalmasság, tolerancia és a lelkipásztori szempontok jelentőségének kiemelését, s ez által kialakítva azt a nézetet, hogy a büntetés soha ne legyen ártalmas, káros, hanem minden esetben biztosítva legyen az emberi személy méltóságának jogi végelme.

Az 1983-as kódex nem definiálja – az 1917-es CIC 2215. kán. szerint – az egyházi büntetés fogalmát, s így megszűnt mind a büntetés egyértelmű meghatározása – *privatio alicuius*

¹⁸⁶ KEK n.2266.

¹⁸⁷ V.ö. EUSEBI, L., *La Chiesa e il problema della pena*, 203-216.

boni –, mind az a kettős cél, amelyet a bűnös esetében a büntetéseknek tulajdonítottak – *delinquentis correctionem e delicti punitionem* –.¹⁸⁸

Az ilyen jellegű meghatározások elhagyása ugyan mérsékelte bizonyos félreértések kockázatát, de nem oldotta meg maradéktalanul a kánoni büntetések alkalmazásával és értelmezésével kapcsolatos problémákat. A lépés végső soron nem biztosította a gyógyító szemlélet egyértelmű és következetes érvényesülését. Márpedig a zsinati gondolkodás gyakran éppen ezt tekinti elsődleges szempontnak.¹⁸⁹

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a retributív¹⁹⁰ megközelítés kiszorult volna a kánonjogi gondolkodásból. A gyógyító célú büntetések teológiai és pasztorális szempontból valóban előnyt élveznek, mégis azt tapasztalhatjuk, hogy a gyakorlatban sok esetben továbbra is a megtorló logika dominál.

Az 1983-as CIC VI. könyv általános szabályainak jelentős mértékű csökkenése komoly hatással van a kánonjogi rendszer működésére. E változás következtében ugyanis sokkal nagyobb tér nyílt a joggyakorlat és a doktrína különböző, akár egyéni értelmezései számára. Ennek eredményeképp hiányoznak azok a szilárd iránymutatások, melyek segíthetnék a kódexben foglalt büntető rendelkezések értelmezését, alkalmazását, vagy alkalmazásának határait, korlátjait, különösen a büntetés céljának, jelentésének és alkalmazásának tekintetében. Ez a fajta joghézag pedig nem segítette elő a jogbiztonságot és az egységes alkalmazást, mivel a kódex nem tartalmazott elegendő útmutatást a büntetések igazságos és következetes alkalmazásához.

Sajnos ebből a szempontból a 2021-es büntetőjogi reform sem hozott lényeges változásokat. A büntetések megítélésében és alkalmazási gyakorlatában a módosítások inkább technikai jellegűek. Alapelveket érintő átalakítást hoztak. Kár, hogy a reform folytán sem történt meg a büntetési rendszer mélyreható felülvizsgálata. A meglévő problémákat jelentősen jobban kezelhették volna. Így a kánonjogi büntetések terén továbbra is hiányzik az egységes szemlélet. Az pedig elengedhetetlen a jogalkalmazás szilárd alapjainak megteremtéséhez.

A CIC 1341. kán. az egyik legfontosabb rendelkezés, amely meghatározza, hogy az ordináriusnak milyen kritériumok alapján kell alkalmaznia a büntető eszközöket. A büntetés alkalmazása csak akkor szükséges, ha minden más lelkipásztori eszköz – főként testvéri feddés,

¹⁸⁸ Cf. Ibidem 207-209.

¹⁸⁹ Cf. Ibidem

¹⁹⁰ A retributív kifejezést itt a büntető igazságszolgáltatás olyan elméletére utal, mely a megtorlásra és a tettarányos büntetésre helyezi a hangsúlyt. Ezen elmélet szerint a bűncselekmények elkövetőit olyan mértékben kell büntetni, amilyen mértékben a tettük súlyosságával arányos. A retributív igazságszolgáltatás célja itt a bűnösök megbüntetése, hogy ezzel helyreállítsa az igazságot és elrettentse a jövőbeni bűnelkövetőket.

figyelmeztetéssel, dorgálással – hatástalannak bizonyult, és nem vezetett az igazság helyreállításához, a tettes megjavításához és a botrány helyrehozatalához. Az ordináriusnak tehát különös körütekintéssel kell eljárnia, amikor a büntetést kezdeményezi, hiszen a kánonjogi rendszerben a szubszidiaritás elve központi szerepet játszik, azaz a kánoni büntetést csak végső eszközként szabad alkalmazni.

A 2021-es reform tovább erősítette ezt a szemléletet azzal, hogy bevezette az 1311. kán. új, 2.§-át. Ez a rendelkezés előírja, hogy a büntetéseket alkalmazni kell, ha azokat szükségesnek ítélik. Fontos azonban megjegyezni, hogy – szemben a világi jogrendekkel – a büntetés szükségességének megállapítása nem egyértelműen meghatározott jogszabály alapján történik, hanem az ordinárius mérlegelésére van bízva. Az ordinárius feladata így kettős: egyrészt védenie kell a közösség és a hívek javát, másrészt felelős azért is, hogy a büntetések alkalmazásakor érvényesüljön a jogi méltányosság, az igazság helyreállítása, a tettes javulásának esélye, valamint a botrány okozta kár jóvátétele.

Az 1399. kán. általános szabályként fogalmazza meg a büntethetőség határait: „Az ebben a törvényben vagy más törvényekben megállapított eseteken kívül, az isteni vagy kánoni törvény külső megsértése csak akkor büntethető valamilyen megfelelő büntetéssel, ha a törvénysértés különös súlyossága büntetést kíván, és sürgős szükség van a botrányok megelőzésére vagy helyrehozására.”. Egyértelmű tehát, hogy az isteni vagy kánoni törvények megszegése esetén csak akkor alkalmazható büntetés, ha a törvénysértés jelentős, és ha az feltétlenül szükséges a közösség védelme érdekében, valamint szükség van a botrány megelőzésére vagy jóvátételére. Ez a kánon lehetőséget biztosít a büntetőjogi beavatkozásra, még akkor is, ha a szankcionálható cselekmények, a büntetések típusai és az ezek alkalmazásához szükséges feltételek nem mindig egyértelműek. Ez nagy kihívást jelent, hiszen a CIC 221. kánonban¹⁹¹ megfogalmazott jogok a hívek számára biztosítja a méltányos ítélezést, és azt, hogy kánoni büntetésekkel csak akkor sújtsák őket, ha azt a törvény világosan előírja.¹⁹²

A CIC 1399. kán. központi szerepe a közösség javának védelmében arra is rávilágít, hogy a kánonjogban a büntetések alkalmazása a közjó szolgálatának eszköze, amely folyamatos értékelést igényel a mindenkori helyzetek függvényében.

¹⁹¹ „221. kán. - 1.§ A krisztushívők jogosultak arra, hogy az egyházban őket megillető jogokat illetékes egyházi fórumon a jog szerint törvényesen igényeljék és védelmezzék.

2.§ Joga van a krisztushívőknek arra is, ha az illetékes hatóság perbe hívja őket, hogy a jog előírásainak megtartásával és méltányosság szerinti alkalmazásával ítéلkezzenek róluk.

3.§ A krisztushívőknek joga van arra, hogy kánoni büntetésekkel csakis a törvény előírása szerint sújtsák őket.

¹⁹² Cf. EUSEBI, L., *La Chiesa e il problema della pena*, 211-212.

A CCEO szövegében is megerősítést nyer, hogy a kánoni büntetések egyik központi sajátossága a gyógyító jelleg.¹⁹³ A szankciók feladata nem merül ki abban, hogy határokat jelöljenek ki. Inkább az a cél, hogy a bűncselekmények által okozott sebek – akár az áldozat, akár az elkövető oldalán – valamilyen módon enyhülhessenek. orvoslása, mind az áldozatok, mind a tettesek számára. Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy az elkövető ne sodródjon teljes reményvesztésbe, miközben a törvények tekintélye is sértetlen marad. Egy bizonytalan normarend könnyen elindíthatja a bűnös további eltávolodását. Ugyanakkor ez a meghatározás jelentősen eltér a latin egyház büntetőjogi meghatározástól, ahol hagyományosan nagyobb teret kap a retributív igazságszolgáltatás.¹⁹⁴

Ezzel szemben a jelenlegi kánonjogi kódexek – főként keleti kontextusban – a megtorlás helyett a helyreállításra és a jóvátételre helyezik a hangsúlyt. Ezt több mai egyházjogász is világosan alátámasztja; a jogi igazságszolgáltatás értelmét abban látják, hogy az a bűn által okozott kárt próbálja helyreállítani. Nemcsak a célja, hanem a belső tartalma is e nézőpont mentén formálódik, a jóvátévi igazságszolgáltatás alapelveinek megfelelően.

Ezek a megközelítések lehetőséget nyitnak egy tágabb értelmezésre. Itt nyílik meg a lehetőség arra, hogy a büntetések ne csak az elkövető bűnös cselekedetére, hanem az elkövető és áldozat közötti kapcsolatra is kiterjedjenek. A jogeszköz itt már nemcsak elhatárol, hanem kapcsolatot is próbál helyreállítani. Különösen is akkor válik ez hangsúlyossá, amikor a büntetés nem csupán felelősségre vonást jelent. Valamilyen formában elkezdik előmozdítani az áldozattal való megbékélés lehetőségét. Az áldozattal való viszony – ha egyáltalán létrejöhet újra – csak akkor kezdhet gyógyulni, ha az elkövető nem csak vállalja a tetti következményeit, hanem törekszik annak jóvátételére is. Ilyenkor a jóvátétel már nem elvont kategória, hanem nagyon is gyakorlati feltétel: valami, ami nélkül a közösségi bizalom aligha épülhet újra. Az sem kizárható, hogy ebben a folyamatban maga az elkövető is mélyebben megérti majd a törvényeket, melyeket megsértett.

A kánoni büntető normák rendszere az Egyház közösségi rendjét és erkölcsi szerkezetét igyekszik védeni. Leggyakoribb a konkrét szankciók alkalmazása. De sokszor előfordul a botrányok következményeinek kezelése is. Nehéz lenne itt a közjó védelmét figyelmen kívül hagyni. Avagy az igazságosság helyreállításának igényére nem összpontosítani. Egyre jobban

¹⁹³ CCEO 1401. kán.: Mivel az Isten minden eszközt megragad azért, hogy visszahozza az eltévedt bárányt, azok, akik megkapták tőle az oldás és kötés hatalmát, nyújtsanak megfelelő orvosságot a bűnöket elkövetők betegségére, intsek meg, kérleljék, dorgálják őket nagy türelemmel és hozzáértéssel, sőt szabjanak ki rájuk büntetést, s ezzel a büntetendő cselekmény okozta sebeket úgy orvosolják, hogy se a bűnelkövetőket ne taszítsák a reménytelenség szakadékába, se a korlátokat ne lazítsák a könnyelmű életvitelig és a törvény megvetéséig.

¹⁹⁴ Cf. EUSEBI, L., *La Chiesa e il problema della pena*, 214.

kirajzolódik: nem csupán a rend fenntartásáról van szó. A bűnbánat, a lelki megtisztulás és a jóvátétel nem mellékes szempontok. Az egész büntetőjogi gondolkodást átszövő belső dinamika részeként vannak jelen.

A szankció így nem egyszerűen a bűn nevesítése. Több annál. Javító szándékú beavatkozás, amelynek célja a helyreállítás. Ott is, ahol ez nem tűnik könnyen lehetségesnek. Mögötte egy alapelv húzódik meg, amely mintegy csendes mértékadóként van jelen: *salvus animarum*, a lelkek üdvössége. Ez nem díszítő mondat, hanem az egész rendszer mély szervező ereje.

1.2. A büntetés célja és funkciói

Az Egyházi Törvénykönyv VI. könyvének első címe alatti 1311. k. 1.§ meghatározza: „Az Egyház született és saját joga, hogy a krisztushívőket, akik büntetendő cselekményeket követnek el, büntető rendelkezésekkel fenytse”. Az Egyháznak, mint a történelemben járó emberek lelki közösségének képessége van tehát arra, hogy büntető törvényeket hozzon és a büntetendő cselekedetet szankcionálja. Ezen túlmenően e kánon 2.§-a megerősíti azt a szoros kapcsolatot, amely az Egyház lelkipásztori kormányzása során a szeretet iránti elkötelezettség és a bűnbánat alkalmazása között fennáll, s ha szükséges, akkor a büntetések három céljával – igazságosság helyreállítása, a tettes megjavítása és a botrányok helyrehozatala – alkalmazza azokat. Valamint e kánon már előre jelzi és meghatározza az Egyházban létező büntetőjogi szankciók különböző kategóriáit is, utalva azok lelki sajátosságaira.

Az egyházjogi meghatározás alapján az olyan magatartás, mely bűncselekménynek minősül, azért büntetendő, mert a bűnös magatartás által nem csak az erkölcsi rendet sérti meg, hanem az által, hogy azokkal szembe helyezkedik, az Egyházat alkotó lelki közösség alapvető értéket is. A büntetőjog feladata megvédeni azokat az alapvető javakat, melyek az egyházi közösség stabilitását biztosítják. A CIC büntetőjoga különösen szűk körben határozza meg a büntetendő cselekményeket, s kizárólag a közösséget, a szentségeket, a rendet, valamint a személyek jogainak és az igazságszolgáltatás rendjének a védelmét szolgálja.

Az illetékes egyházi hatóságnak kötelessége védelmeznie és megvédenie ezeket az értékeket, valamint pásztorai által – lelkipásztori szeretettel, életpéldával, tanáccsal, buzdítással – irányítani a rá bízott közösséget. A pásztori vezetés részét képezi időnként, hogy szükséges a büntetések alkalmazása, tehát az egyház, mint közösség joga által előírt szankciókat, büntetések formájában alkalmazza. Mindezt igazságosan és méltányosan – *aequitá* – kell végrehajtania, a

már előbbiekben említett egyházi büntetések három célját szem előtt tartva. A büntetésnek így eredményeznie kell a botrány és/vagy kár jóvátételét, beleértve az anyagi károkat is.

„Ezen túlmenően az ordináriusnak a lehetőségekhez mérten mindig arra kell törekednie, hogy a büntetőfegyelmet jóvátevő módon alkalmazza, hogy a fent említett célok elérésén túlmenően megerősödjön az a közösségi kötelék, amelyet a bűncselekmény szétszakított. Ez a folyamat magában foglalja azt a folyamatot is, amelynek célja – amennyiben azt megfelelőnek és megvalósíthatónak ítélik – az áldozat és az elkövető megbékélése, amely nemcsak az okozott kár jóvátételét biztosítja, hanem – amennyire lehetséges – az emberi kapcsolat helyreállítását is, köszönhetően az elkövetőnek az Egyházba való visszailleszkedésének.”¹⁹⁵

A kánoni büntetések kétféle típusa: a gyógyító büntetések, vagyis a cenzúrák és a jóvátevő büntetések. A büntetések ilyen típusú megkülönböztetése visszatükrözi az Egyház lelki természetének sajátosságait, melynek központi eleme abban áll, hogy a bűncselekményt elkövetőt megfosztja az Egyház egy tipikusan lelki javától, vagy korlátozza az ahhoz való hozzáférést ill. bizonyos hivatalok, tisztségek vagy funkciók gyakorlásával teszi ugyanezt. Minden kánoni büntetés törekszik az elkövető megjavítására, azaz gyógyító céllal rendelkezik.

A cenzúrák¹⁹⁶ célja az elkövető bünbánatának elősegítése. Ezt általában megfosztással vagy valamilyen jog gyakorlásának korlátozásával próbálják elérni. Ezzel szemben a jóvátevő büntetések működését más logika vezérli. Itt nem feltétel az elkövető belső megbánása; a szankció akkor is alkalmazható, ha ez a lelki fordulat még nem következett be. A hangsúly inkább azon van, hogy az illető – akár akarja, akár nem – vállalja a tetteivel járó következményeket: a vezeklés kötelezettségét és a jóvátétel terhét.

Ezek pedig nem feltétlenül időhöz kötöttek. A szankció nem mindig zárul le a bünbánat megjelenésével. Előfordulhat, hogy meghatározatlan ideig, sőt, akár végérvényesen is érvényben marad.¹⁹⁷

Tehát minden egyházi büntetés célja az elkövető megváltoztatása, mégis a gyógyító büntetések azzal a sajátossággal rendelkeznek, hogy amint az elkövető bünbánatot gyakorol és ez a hatóság által megállapításra kerül, valamint ha a jóvátételt vagy helyreállítást teljesítette, akkor joga van a büntetés elengedését kérni. A jóvátevő büntetések esetében viszont az elkövető megbánása nem eredményezi a büntetés automatikus eltörlését. A büntetést ugyanis azért kell teljesíteni vagy megtartani, hogy a rend helyreálljon és megtörténjen a botrány helyrehozatala.

¹⁹⁵ DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, Città del Vaticano 2023, 25-26. (Saját fordítás)

¹⁹⁶ V.ö. CIC 1312. k. 1-2.§

¹⁹⁷ V.ö. CIC 1336. k.

Ugyanakkor megfelelő körülmények esetén az illetékes hatóságnak mindig lehetősége van a büntetés elengedésére.¹⁹⁸

Ezenkívül az egyházjognak a tulajdonképpeni egyházi büntetéseken kívül két olyan eszköze is van, amelyek nem tekinthetők tulajdonképpeni egyházi büntetéseknek, hanem inkább a büntetés-végrehajtás védelmét szolgálják. Ezek az úgynevezett „büntető óvintézkedések” és „vezeklések”.

A „büntető óvintézkedések”, amelyekkel az 1339. kán. foglalkozik, általában arra szolgálnak, hogy megelőzzék és megpróbálják elhárítani a bűncselekmények veszélyét, megakadályozva, hogy bizonyos helyzetek helyrehozhatatlanul elfajuljanak. E célból az egyházi hatóságnak többféle út áll rendelkezésére: figyelmeztetéseket, dorgálásokat adhat ki, bizonyos felügyeletet írhat elő, vagy bizonyos büntetőparancsokat adhat ki, pontos utasításokkal, parancsokkal a büntetés kilátásba helyezésével. Ezenkívül a hatóság a vétségért kiszabott jóvátevő büntetésen kívül vagy az előírt büntetés helyett vezekléseket is előírhat a bűnös számára, a személyes lelki javulás érdekében, amelyek bizonyos jámborsági és vallási cselekedetek elvégzésének kötelezettségéből állnak.¹⁹⁹

1.3. Az egyházi és a világi büntetőjog összehasonlítása

Az egyházi büntetőjoghoz képest a világi büntetőjog szinte teljes mértékben jogszabályok keretei közé van szorítva: mind a büntetendő tényállások, mind a kiszabható büntetések tekintetében. Nagyon leegyszerűsítve ez úgy közelíthető meg, hogy a jogalkalmazónak kizárólag a kiszabható szankciók között – szigorúan jogszabályi keretek között – van lehetősége a választásra.

A világi büntetőjog egyik legfontosabb alapelve az ún. törvényesség elve, amely kettő részből tevődik össze: „*nullum crimen sine lege*” és a „*nulla poena sine lege*” szabályai, amely egyrészt nemzetközi dokumentumokban (Európai Emberi Jogi Charta)²⁰⁰, egyrészt

¹⁹⁸ V.ö. DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, 27.

¹⁹⁹ Cf. Ibidem

²⁰⁰ 49. Cikk (1) bekezdés 1. fordulata: „Senkit sem szabad elítélni olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely az elkövetése idején a hazai vagy a nemzetközi jog alapján nem volt bűncselekmény.” 49. Cikk (2) bekezdés „(2) Ez a cikk nem zárja ki valamely személy bíróság elé állítását és megbüntetését olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése idején a nemzetek közössége által elismert általános elvek szerint bűncselekmény volt”

Magyarország Alaptörvényében²⁰¹, illetve a Büntető Törvénykönyvben nyert konkrét, tételes jogi szabályozást.

Magyarország Büntető Törvénykönyvéről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban Btk.) 1. § (1) bekezdése alapján „Az elkövető büntetőjogi felelősségét csak olyan cselekmény miatt lehet megállapítani, amelyet – a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai alapján büntetendő cselekmények kivételével – törvény az elkövetés idején büntetni rendelt.”

A törvényesség elvéből több résztilalom és – követelmény is fakad, így az írott büntetőtörvény követelménye és a szigorító szokásjog tilalma (*nullum crimen/nulla poena sine lege scripta*), a bíró törvényhez kötöttségének követelménye és a szigorító analógia tilalma (*nullum crimen/nulla poena sine lege stricta*), az elkövetéskori törvény alkalmazásának követelménye és a szigorító visszaható hatály tilalma (*nullum crimen/nulla poena sine lege praevia*), valamint a pontos törvényi meghatározottság követelménye és a határozatlan büntetőtörvény tilalma (*nullum crimen/nulla poena sine lege certa*).²⁰²

Szintén a Btk.-ban került szabályozásra maga a bűncselekmény fogalma, amely szerint „Bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli. Társadalomra veszélyes cselekmény az a tevékenység vagy mulasztás, amely mások személyét vagy jogait, illetve Magyarország Alaptörvény szerinti társadalmi, gazdasági, állami rendjét sérti vagy veszélyezteti.”²⁰³ Ettől a bűncselekmény fogalom meghatározásától a jogalkalmazó nem térhet el, tehát kizárólag saját szubjektív meggyőződéséből nem minősíthet valamely cselekményt bűncselekménynek, továbbá nem lehet bővíteni a törvényben meghatározott bűncselekmények körét.

A világi büntetőjogban gyakori, hogy egy bűncselekmény elkövetésében több személy vesz részt, azaz társas elkövetéssel van dolgunk. Ilyen esetben minden elkövető vonatkozásában külön-külön kell vizsgálni, hogy a bűncselekmény elkövetéséért felelősségre vonható-e. Ilyen társas elkövetési alakzat a társtetteség²⁰⁴, amely minden esetben kizárólag büntetés kiszabási körülmény. Ezzel szemben az ún. csoportos elkövetési mód²⁰⁵ egyes bűncselekményeknél

²⁰¹ MAGYARORSZÁG ALAPTÖRVÉNYE (2011. április 25.) XXVIII. Cikk (4) bekezdés „Senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.”, in <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv#> (2025.03.12.)

²⁰² KARSAI, K. (szerk.), *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez* (továbbiakban Nagykommentár), 1. §-hoz fűzött magyarázat 4. pontja.

²⁰³ Btk. 4. § (1) – (2) bekezdései

²⁰⁴ Id. Btk. 13. § (3) bekezdése

²⁰⁵ Id. Btk. 459. § (1) bekezdés 3. pontban irt értelmező rendelkezés

(rablás, garázdaság²⁰⁶) pont attól lesz súlyosabb minősítése az adott bűncselekménynek, hogy azt legalább hárman közösen követik el.

A világi büntetőjog igen pontosan meghatározza a büntetőjogi felelősségre vonhatóság pozitív feltételei mellett az ún. negatív feltételeket, amelyek bizonyos körülmények között kizárják vagy korlátozzák a büntetőjogi felelősségre vonhatóságot vagy felelősségre vonást. Kétfajta büntethetőségi akadályt különböztet meg a jogtudomány: a cselekmény büntetendőségét kizáró – vagy az elkövető büntethetőségét kizáró okok. A cselekmény büntetendőségét zárja ki: jogos védelem, végszükség, jogszabály engedélye²⁰⁷; míg az elkövető büntetendőségét kizáró okok: a gyermekkor, kóros elmeállapot, kényszer és fenyegetés, tévedés²⁰⁸. A kóros elmeállapot, valamint a kényszer és fenyegetés bizonyos esetekben nem kizárja csupán korlátozza az elkövető személy büntethetőségét.

A magyar büntetőjog szankciórendszere dualista, ami azt jelenti, hogy büntetések és intézkedések azok, amelyeket bűncselekmény elkövetése esetén az elkövetővel szemben lehet alkalmazni. Általánosságban azt lehet elmondani, hogy a szankciórendszeren a büntetések töltenek be elsődleges szerepet; az intézkedések általában kisegítő jelleggel funkcionálnak, elsősorban a speciális prevenciók céljára szolgálnak.

A világi jogban azonban ellentétben az egyházi joggal megkülönböztetünk szabadságelvonással járó; illetve szabadságelvonással nem járó büntetéseket. Szabadságelvonással járó büntetések: szabadságvesztés büntetés²⁰⁹; illetve az elzárás²¹⁰ büntetés. A többi büntetés nem jár az elkövető személyi szabadságának elvonásával, csupán korlátozó jellegűek. A büntetések lehetnek vagyoni jellegűek: pénzbüntetés²¹¹; illetve korlátozhatják a munka szabad megválasztásának a jogát: közérdekű munka büntetés²¹². A közérdekű munka büntetés esetében szükséges kiemelni, ennek a büntetésnek a lényege a közösség érdekében, a köz javára ingyenesen teljesítendő munkavégzésben áll. E büntetés végrehajtása során az elkövetőnek lehetősége nyílik a megsértett társadalmi rend helyreállítása érdekében a közösség javára munkát végezni, még ha ez a munka nem is a bűncselekmény sértettjének jóvátételét jelenti.

²⁰⁶ Id. Btk. 365. § (3) bekezdés c) pont, Btk. 339. § (2) bekezdés a) pont

²⁰⁷ Btk. 15. § e), f) és g) pontjai

²⁰⁸ Btk. 15. § a), b), c) és d) pontjai

²⁰⁹ Btk. 34-38. §

²¹⁰ Btk. 46. §.

²¹¹ Btk. 50-51. §

²¹² Btk. 47-48. §

A további kiszabható büntetések általában valamely jogát korlátozzák vagy bizonyos helyen, területen való tartózkodását tiltja meg az elítéltnak: foglalkozástól eltiltás²¹³, járművezetéstől eltiltás²¹⁴, sportrendezvények látogatásától való eltiltás²¹⁵, kiutasítás²¹⁶, kitiltás²¹⁷. E büntetések kizárólag az elkövetőre nézve háramoltatnak hátrányos jogkövetkezményeket, a büntetések neméhez és súlyosságához képest hosszabb-rövidebb időre büntetett előéletet eredményeznek.

Szükséges megemlíteni a közügyektől eltiltást²¹⁸, amely egy mellékbüntetés, és kizárólag végrehajtandó szabadságvesztés mellett szabható ki. Ez igen széleskörű jogfosztást jelent az elkövető részére, mivel a közügyektől eltiltás tartamára – többek között – elveszti az aktív és a passzív választójogát, nem lehet sem országgyűlési- sem önkormányzati képviselő, elveszti az addig megszerzett kitüntetéseit, nem lehet civil szervezet vezető tisztségviselője sem.

A dualista szankciórendszer másik részét képező intézkedések is valamilyen hátrányt vagy azzal való fenyegetést testesítenek meg, és a társadalom védelmét szolgálják. A büntetésekkel szemben bizonyos intézkedések alkalmazására akkor is lehetőség van, ha valamely okból nem lehetséges a büntetőjogi felelősségre vonás. A magyar büntetőjog a következő intézkedéseket ismeri: a megrovás, a próbára bocsátás, a jóvátételi munka, a pártfogó felügyelet, az elkobzás, a vagyonelkobzás, az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele, a kényszergyógykezelés, tárhelyszolgáltatás megszüntetése²¹⁹. Az igen sokrétűen alkalmazható intézkedések körében azok kiemelése történik, amelyeknek az elkövető mellett a közösségre is hatásuk lehet.

Mind az egyén, mind a közösség védelmét szolgálja az olyan esetben alkalmazható intézkedés – a kényszergyógykezelés – amelyet abban az esetben lehet alkalmazni, ha az egyébként büntetendő cselekmény elkövetője az elméműködése kóros állapota miatt nem büntethető, azonban személy elleni erőszakos- (pl. emberölés, testi sértés, rablás stb.) vagy közveszéllyel fenyegető cselekményt (pl. közveszélyokozás) követett, és attól lehet tartatani, hogy újabb ilyen cselekményt fog elkövetni²²⁰.

²¹³ Btk. 52-54. §

²¹⁴ Btk. 55-56. §

²¹⁵ Btk. 58. §

²¹⁶ Btk. 59. §

²¹⁷ Btk. 57. §

²¹⁸ Btk. 61-62. §

²¹⁹ Btk. 63. § (1) bekezdés a) – h), j) pontjai

²²⁰ Btk. 78. §

A jóvátételi munka intézkedés lényege a közösség javára, ingyenesen teljesített munkavégzésben jelölhető meg. Ugyancsak fontos eleme e szankciónak, hogy a bíróság a jóvátételi munka előírása mellett az elkövető büntetőjogi felelősségét megállapítja, a büntetés kiszabását pedig egy évre elhalasztja. Erre figyelemmel a jogkövetkezmény felfogható a feltételes elítélés speciális formájának is, hiszen a büntetés kiszabásának elhalasztására kerül sor, de oly módon, hogy a büntethetőség megszűnése ingyenes, a közösség javára történő munkavégzéssel teljesíthető. Ennek a maximális mértéke 100 óra lehet, és egy év alatt kell teljesíteni. A jóvátételi munka nevelő jellegű intézkedésnek tekinthető, amely azonban csak kisebb súlyú bűncselekmények elkövetése miatt alkalmazható.²²¹

A jóvátételi munka nevelő jellegű intézkedés, amely csak vétségek, valamint a háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűntettek esetén alkalmazható, feltéve, hogy a büntetés célja így is elérhető. A bíróság ilyenkor megállapítja az elkövető bűnösségét, és ezzel egyidejűleg halasztja el a büntetés kiszabását. A jóvátételi munka elvégzésének egyik speciális végrehajtási helye az, hogy az elkövető egyházi jogi személynél vagy ennek a javára végzi el a jóvátételi munkát²²².

Szintén felfogható közösségvédelmi jellegű intézkedésnek az elkobzás²²³ alkalmazásának egyes esetei. Az elkobzás a tulajdon elvonását jelenti, amely esetében az elkövető tulajdonában álló dolog kártalanítás, ellentételezés nélkül az állam tulajdonába kerül. Az elkobzást kötelező elrendelni: a bűncselekmény elkövetésének eszközére (pl. kés); arra a dologra, amely a bűncselekmény elkövetése útján jött létre (pl. hamis bankjegy), amelyre a bűncselekményt elkövették, amelynek birtoklása a közbiztonságot veszélyeztetni vagy jogszabályba ütközik (kábitószer, robbanóanyag, fegyver. közbiztonságra különösen veszélyes eszközök stb.).²²⁴ Az elkobzásra sor kerülhet akkor is, hogy a büntetendő cselekményt elkövető személy gyermekkor vagy kóros elmeállapot miatt nem büntethető, illetve – többek között – az elkövető meghalt²²⁵.

Az elektronikus hírközlési hálózatok útján (pl. internet, közösségi média) útján elkövetett bűncselekmények (pl. csalás, szerzői jogok megsértése, különféle pornográf vagy pedofil jellegű bűncselekmények stb.) esetén fontos szerepet tölt be a közösség védelmében két intézkedés: elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele²²⁶, illetve a tárhelyszolgáltatás

²²¹ Id. Btk. 67-68. §

²²² Btk. 67. § (3) bekezdése

²²³ részletes szabályaira ld. Btk. 72-73. §

²²⁴ Btk. 72. § (1) bekezdés a) – d) pontja

²²⁵ Btk. 72. § (4) bekezdés

²²⁶ Btk. 77. §

megszüntetése²²⁷. Ebben az esetben a tárhelyszolgáltatón keresztül vagy a Nemzeti Média- és Hírközlő Hatóság közreműködésével van lehetőség a jogsértő tartalom végleges eltávolítására vagy az elkövető számára nyújtott azon tárhelyszolgáltatás megszüntetésére, amelyet az elkövető a bűncselekmény elkövetéséhez eszközül használt vagy arra szánt. Mind a kettő intézkedés azért is tekinthető közösségvédelmi intézkedésnek, mivel abban az esetben is elrendelhető, ha az elkövető meghalt, gyermekkor vagy kóros elmeállapot miatt nem büntethető.

Most, hogy röviden áttekintésre kerültek az alkalmazható büntetések és intézkedések, szót kell arról is ejteni, hogy a büntetőjogban mi ezeknek a célja. Mivel a büntetőjog a büntetések alkalmazását helyezi előtérbe, és ehhez képest az intézkedések kiegészítő jellegűek vagy járulékosak, a büntetés céljaként meghatározottak alkalmazhatóak egyes intézkedés alkalmazására (megrovás, próbára bocsátás, jóvátételi munka is).

A büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el²²⁸.

A büntetés alkalmazása, kiszabása a büntetési célok elérését szolgálja. A büntetőjogi szakirodalom²²⁹ végső és közvetlen cél között tesz különbséget. A végső cél a társadalom megvédése, míg a közvetlen célkitűzés a megelőzésben ölt testet. Ez utóbbi lehet általános jellegű, de irányulhat arra is, hogy a bűnelkövető ismételten ne kövessen el bűncselekményt. A büntetési cél törvényi megfogalmazása egyértelműen a relatív büntetési teóriákon nyugszik: a generális és a speciális prevenció együttesen látják el társadalomvédelmi feladatukat, köztük a törvény sorrendet nem állít fel. Ugyanakkor például a visszaesők tekintetében a speciális prevenció cél nagyobb hangsúlyt kap, míg a kisebb súlyú bűncselekmények miatt alkalmazott büntetések sokkal inkább generál-prevenció cél szolgálnak, jogkövető magatartásra ösztönöznek.

A megelőzés lényegében a büntetőjogi fellépés minden színterét áthatja: a büntetés kilátásba helyezése általános megelőzési célt szolgál, a kiszabott büntetés nem csupán a bűnelkövető, de a társadalom jogkövetését is befolyásolhatja, míg a kiszabott büntetés végrehajtása elsődlegesen az egyéni megelőzést segíti.

²²⁷ Btk. 78/A. §

²²⁸ Btk. 79. §

²²⁹ V.ö. NAGY, F., *A magyar büntetőjog általános része*, Budapest 2010; és FÖLDEVÁRI, J., *Magyar büntetőjog. Általános rész*, Budapest 2006.

1.4. Az egyházi büntetőjog jelentősége a hitélet szemszögéből

Az egyházi büntetőjog nem évszázadok alatt kialakult törvénygyűjtemény, szabályrendszer vagy szankciók halmaza. Már a dolgozatom elejétől világosan látható, hogy az Egyház életében mélyebb funkciót tölt be. A hit közösségének belső rendjét őrzi, miközben nem feledkezik meg arról sem, hogy minden tagja úton van. Ez az út döntések, bukásokkal, visszafordulások, megtérésekkel teli. A kánonjog ilyen helyzetekben nem zár le. Sokkal inkább megnyit: lehetőséget teremt a bűntől való elszakadásra, a lelkiismeret felébresztésére, s végső soron az üdvösség távlatára irányít. A büntetés nem lehet cél, hanem egy eszköz, amely – ha jól értik és alkalmazzák – nem a kizárást, hanem a visszatérést szolgálja.

A világi jog is a közösségi békét keresi, és eszközt ad a rend fenntartásához. Mégis, a kánoni büntetés másként szólít meg. Nemcsak jogi vagy társadalmi mértékkel mér, hanem az ember istenkapcsolatát is figyelembe veszi. A bűn és bűncselekmény itt nemcsak a közösségi normák megsértése, hanem a rend megbomlása a látható és a láthatatlan szinteken egyaránt. Innen érthető, hogy az Egyház számára minden jogalkalmazás mögött ott húzódik a *salus animarum* – a lelkek üdvössége –, mint első és végső szempont.

A kánonjog a jogok és köteleességek olyan szisztematikus rendszere, ahol az emberi méltóság, a lelkiismeret és az emberi szabadság biztosítását az Egyház sajátos szemszögéből vizsgálva akarja garantálni. A szabályok jelenléte szükségszerű a közösségi élet zavartalanságához. Azonban önmagukban nem képesek megelőzni a bűnt. Sem átalakítani a tévútra vitt lelkiismeretből fakadó szokásokat. A törvény betartása csak akkor nyer valódi jelentést, ha egy közösen elfogadott erkölcsi renddel és egy olyan antropológiai alapállással kapcsolódik össze, amely a közösség spirituális önazonosságát tükrözi.

A büntetőjog tehát nem pusztán szankciók rendszere. Az Egyház kezében olyan lelkipásztori eszköz, amely a hívő lelkiismeretéhez szól, és lehetőséget teremt a belső megtérésre. A szabály, a norma nem külső kényszer, hanem belső ébresztés: arra irányul, hogy az ember felismerje döntéseinek súlyát, és azokkal az objektív igazság felé forduljon. A kánoni büntetőjog nem kényszerít, hanem meghív: arra, hogy az ember szabadságában és méltóságában keresve találjon rá az Istennel való kapcsolat rendjére – amelyben az üdvösség többé nem elvont cél, hanem belső iránytű.

A bűncselekmény az egyházjog szöveggörnyezetében sohasem csupán jogsértés. Sokkal inkább a bűn teológiai mélységét jeleníti meg. Az igazságtól való eltávolodás nemcsak közösségi kapcsolatomlást, hanem transzcendens viszonyokat is érint. Az Egyház a cselekedetek mögötti erkölcsi és spirituális tartalmat is szem előtt tartja. A világi és egyházi

megközelítés²³⁰ nem zárja ki egymást, de másként súlyoz és mérlegel. A világi jog elsősorban a jogsértés visszaszorítására, a közrend védelmére törekszik; a kánonjog ezzel szemben a megtérés lehetőségét, a belső rend helyreállítását és az Istennel való kapcsolat újjászületését tartja szem előtt.

Mert a bűn nem egyszerű szabályszegés. Sokkal inkább egy olyan belső törés, amely kizökkenti az embert az isteni szeretet rendjéből. Aki bűnt követ el, az nem pusztán elhagyja a helyes utat, hanem eltávolodik az őt hívó Istentől, és megbontja azt a kapcsolatot, amely engedelmességre, bizalomra és személyes válaszra épül. Mindezekért a kánoni büntetés sem önmagát szolgálja, hanem a megtérés felé hajtó erő. A rend helyreállításának eszköze. Egy erős jelzés, amely arra figyelmeztet, hogy valami megszakadt, de nem végérvényesen. Mert a megtérés mindig nyitott lehetőség, és a kiengesztelődés nem egyszerű jogi aktus. Egyéni és közösségi szinten is belső újjászületés.

A kánoni büntetés célja kettős: egyrészt a közösség védelme a bűnös cselekedetek következményeitől, másrészt az elkövető megtérésének és belső megújulásának elősegítése. Így a bűntől való elszakadás nem egyszerű jogi aktus, hanem lelki szükséglet. A lelkiismeret által felismerhetővé válik a cselekedet helytelensége, mely a bűnbánat belső feszültségét eredményezi. Ez a nyugtalanság indítja a hívőt, hogy törekedjen bűnbánatot tartani, a bűnt és annak következményét jóvá tenni, a megtérés által pedig visszanyerni lelki békéjét. A cenzúrák és a jóvátévő büntetések megtérésre ösztönöznek. A kánonjogban a büntetések így válnak gyógyító célú rendelkezésekké. A büntetés arra emlékezteti a bűnöst, hogy szakított Teremtőjével és elvezesse Isten irgalmához. Mindezek által pedig visszatérjen a kegyelem állapotába.

Szükséges megérteni az egyházi büntetőjog közösséget is szolgáló védelmét. A bűncselekmény az elkövető és az áldozat közötti kapcsolat romlással az egész közösségre kihat. A közösségi rend és a hívek közti bizalom megőrzése visszaállítása alapvető szükséglet. A bűncselekmények által okozott erkölcsi sebek nem mindig láthatók, de annál mélyebbek. A közösségi rend megőrzése, illetve – ha megbomlott – annak helyreállítása ezért nem csupán jogi, hanem lelki szükséglet is. A jóvátétel csak akkor lehet teljes, ha az elkövető őszinte megbánást tanúsít, és a közösség képes a megbocsátásra.

²³⁰ A világi jog rendszer a bűncselekményeket szociális és jogi szempontok alapján vizsgálja. Az Egyházban a bűn teológiai és erkölcsi dimenzióit is figyelembe veszi. Így a világi jogrendszerek a társadalmi rend védelmére és az elkövetett bűncselekmények szankcionálására összpontosítanak. A kánonjogi rendszer mélyebb szempontokat is figyelembe vesz a bűn teológiai fogalmi rendszere miatt.

A kánonjogban nem tekintjük a büntetést önmagában elegendő eszköznek a bűn kezelésére. Míg a világi jogrendszerek az elrettentésre és a helyreállításra összpontosítanak. A kánonjog többleti céljában szükségesnek érzi a mértékletesség és az irgalom megvalósulását a krisztusi szeretet által. A bűntől való elszakadás itt egy már említett mélyebb, lelki folyamat részét képezi.

A kánoni büntetés kiszabása az Egyház számára tehát az utolsó eszköz. Akkor alkalmazza azokat, ha a lelki és erkölcsi eszközök már nem képesek a közösségi rend helyreállítására. Illetve akkor, ha a büntetendő cselekmény olyan súlyos, hogy a botrányt helyrehozni büntetés kiszabása nélkül nem lehetséges.

A világi jogi szankciókkal összevetve a kánoni büntetések látszólag kevésbé hatékonyak. A spirituális többlete mégis nyilvánvaló. Bár az Egyház nem rendelkezik a világi államokhoz hasonló fizikai kényszerítő erővel, de a lelkiismeretre gyakorolt hatása sokkal erőteljesebb. Ereje nem a kényszerítésben rejlik. Képes az embereket a bűnbánatra és a megtérésre ösztönözni, hatékonyságát pedig épp ez eredményezi.

A jog és a lelki élet összefonódása révén az egyházi büntetőjog nem egyszerűen szabályok rendszere. Legfőképp a hívők lelki útját kíséri az által, hogy mindvégig a lelkek üdvösségét tartja szem előtt.

Az egyházi büntetőjog különleges jelentősége tehát abban rejlik, hogy a bűnnel szemben nem csupán jogi válaszokat ad. A lelkiismeret formálásán, a közösség javán és az egyéni megtérésen keresztül éri el a bűntől való elszakadást, a büntetendő cselekményektől való tartózkodást.

1.5. Az egyházi büntetőjog jelentősége a jóvátétel szemszögéből

Korábbiakban rámutattam: az egyházi büntetőjog céljai között az igazságosság helyreállítása és a lelki megújulásának előmozdítása kitüntetett szerepet kap. A szankciók tehát nem egyszerűen megtorló természetűek. Inkább eszközei annak az átalakulási folyamatnak, amely során – ha lehetséges – a bűnös megtér, a megbomlott közösség pedig visszanyeri egyensúlyát.

Ebben a megközelítésben különös hangsúlyt kap a jóvátétel. Az ugyanis nem csak a bűn következményeinek enyhítésére irányul, hanem – mélyebb értelemben – az igazság teljességének újbóli érvényre juttatására.

A kánoni büntetés alapvetően az igazságosság megőrzését szolgálja. Lényege az igazságosság védelme. Nem elvont elméleti értelemben, hanem mint a közösségi rend és belső

egyensúly fenntartásának eszköze. A szankciók ugyan egyéni cselekedetekre adott válaszként jelennek meg, valójában azonban olyan lelki és közösségi javakat óvnak, amelyek nélkül az Egyház egésze sérülhet.

Nem lehet elválasztani egymástól az igazságosságot és a büntetőjogi gyakorlatot: e kettő egymást feltételezi. A kánonjog ebben az értelemben nem merülhet ki jogtechnikai szabályozásban. Az Egyház jogrendje akkor marad hű saját természetéhez, ha a szankciók alkalmazásában is erkölcsi és spirituális mértéket tart szem előtt.

C.J. Errazuriz két alapvető hibalehetőséget lát az Egyházban a büntetések értelmezése kapcsán²³¹: az egyik az, amikor a büntetéseket pusztán külsődleges, formális eszközként kezeljük, a másik pedig az, amikor kizárólag a belső, erkölcsi dimenzióra helyezzük a hangsúlyt. Az első hiba abba a tévedésbe sorodhat, hogy a büntetések elveszítik a valódi szerepüket, és pusztán fegyelmi intézkedésekké válnak, amely esetben megszűnik az igazságosság követelménye az üdvösséghez vezető javak területén. Ez a nézőpont gyengíti a bűncselekmények értelmezését, hiszen, ha egy adott cselekedetet, mint például az eretnokséget vagy szakadást nem tekintjük valódi bűncselekménynek, akkor azok így elveszítik egyházi jogellenességüket és a jogi szabadság területére sodródnak át, vagyis mivel többé már nem minősülnek egyházi törvények által szabályozottnak, nem büntetendő cselekmények, tehát egyszerűen szabad választásként kezelhetők. Az ilyen esetekben a büntetések nem töltенék be a közösség rendjének és békéjének megőrzéséhez szükséges szerepüket, mivel kizárólag fegyelmi intézkedésekké silányulnának.

A másik veszély, amikor a büntetőjogot csak teljesen erkölcsi keretek közé szorítják. Ilyenkor a büntetéseket kizárólag a bűn és a bűnbánat szentsége közötti kapcsolat alapján értelmeződik. Nem lehet vitatni a kánonjog valódi és szoros kapcsolatát a bűnbánat szentségével. Mégis, ha az erkölcsi megközelítés túlsúlyba kerül, azzal gyengítheti ill. tagadhatja a büntetőjogi szankciók valódi jogi jellegét. Amennyiben a büntetések kizárólag a bűnbánati fegyelem részeként jelennek meg, azzal épp a közösség javát szolgáló igazságossági funkciójukat veszíthetik el.

Mindkét felfogás alapvetően tagadja a valódi egyházi büntetőjog létezését. Teszik ezt az igazságosság központi szerepét elhomályosítva a büntetések alkalmazásában. Az igazságosság megőrzése a kánonjog lényeges eleme. Az egyház erkölcsi alapkövetelménye szoros kapcsolatban áll az igazság és az igazságosság összetett fogalomkörével. Ebben a

²³¹ V.ö. Cf. ERRAZURIZ, C., J.; *Il diritto e la giustizia nella Chiesa*, 242-243.

viszonyrendszerben a büntetőjogi fegyelem nem idegen test: épp ellenkezőleg, úgy illeszkedik bele, hogy közben megőrzi a jogi szankciók sajátos autonómiáját.²³²

E kettős viszony kiegyensúlyozottsága által válik lehetővé, hogy a szankciók ne csupán a közösség rendjét és jogait védjék, hanem ugyanakkor az elkövető jogait is biztosítsák.

Az igazságtalanságok, vagy büntetendő cselekmények kezelésére különböző kánoni válaszreakciók léteznek. Vannak olyanok, melyek buzdítják az elkövetőt az önkéntes jóvátétel megtételére. De az igazságosság helyreállításának alapvető követelménye: az okozott károkat helyreállítani akár közösségi, akár egyéni szinten történt a károkozás. Bármilyen oldaltól is vizsgáljuk a károkozást, az összekapcsolódik a botrány fogalmával, valamint az elkövető erkölcsi sérüléseivel. A CIC 1341. kán. megfogalmazza a károk helyreállításáért tett pásztori gondoskodás módjának fokozatait is: gondoskodás, feddés, figyelmeztetés, dorgálás. Ezek a reakciók hatékonyak lehetnek az igazság helyreállítása, a tettes megjavítása és a botrány helyrehozatala szempontjából. A kánonjogi fokozatosság és mértékletesség előnyben részesíti ezeket a kényszerítő intézkedésekkel szemben. Léteznek azonban olyan helyzetek, mikor mindezek nem hoznak eredményt. Ilyen esetekben következnek a büntetések kimondására, vagy kinyilvánítására irányuló bírói vagy közigazgatási eljárások. A szükségessé vált helyzetekben tehát igazolható és elvárható a büntetések alkalmazása.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a kánoni büntetések vagy szankciók csak akkor alkalmazhatók hatásosan, ha azok célját nem veszítjük szem elől. Csak így biztosíthatók ugyanis a büntetések igazságossági alapja. Céltévesztés esetén könnyen előfordul, hogy egy újabb igazságtalanság forrásává válnak. Az intézményi válasz ilyen esetben nem már gyógyít, hanem sebez. Kerülendő tehát a szankciókat pusztá előírásként, jogi reakcióként kezelése. Az ilyen formalizmus szükségtelenséget vagy aránytalanságot okozhatnak.

Látható tehát az egyházi büntetőjog és a jóvátétel kérdésének szorosan összefüggő kapcsolata. Ezek az igazság megvalósulásra vagy helyretételére irányulnak. Ahogy a jóvátétel célja, hogy helyreállítsa a bűn által okozott erkölcsi és közösségi rendet, úgy az igazság is elengedhetetlen az kánoni büntetések alkalmazásban. A jóvátétel csak akkor fogja elérni a célját, ha az igazság követelményei maradéktalanul érvényesülnek mind a sértett, mind az elkövető, mind a közösség szempontjaiból.

Az igazságtalan cselekedetek által okozott károk – legyen az materiális vagy lelki, egyéni vagy közösségi szinten – helyreállítása alapvető erkölcsi, közösségi de egyéni érdek is. A büntetések ezért nem csupán az elkövetett büntetendő cselekedetek megtorlására irányulnak,

²³² Cf. Ibidem 243.

hanem mialatt szeretnék a közösség az igazságtalan cselekedet által okozott egyensúlyvesztését korrigálni, az elkövető megjavulását is szolgálni kívánják. Az Egyház jogrendje nem elégedhet meg a büntetések pusztá kiszabásával. A jóvátétel kulcsszerepet játszik a bűncselekmények következményeinek igazságos helyrehozatalában és azok enyhítésében is, különösen akkor, ha a jogellenes cselekmények egyházi javakat vagy a hívek lelki életét érintik.

A legjellemzőbb példa a jóvátételre: az igazságtalan cselekedetek által okozott károk megtérítése. Történhet ez materiális vagy immateriális szinten. Gyakran a pénzbeli kártérítés útján. De erkölcsi károkozásnál imádsággal, vezekléssel és nyilvános bocsánatkéréssel történhet meg vagy egészülhet ki a jóvátétel.

Már világosan érthető, hogy a jóvátétel célja nemcsak az anyagik kár helyreállítása, hanem a közösségi rend ekvibrálása is, amely gyakran mélyebb hatással van a hívek lelki életére, mint a pusztán anyagi szempontokból okozott károk megtérítése vagy kártalanítása. Előfordul, hogy egy-egy károsult épp azért nem indít jóvátételre irányuló keresetet az 1729-1731. kk. szerint, mert a sértett fél a sérelmeinek jóvátételére a lelki jóvátételt elégségesnek ítéli meg az igazságos helyreállítás szempontjából.

„Az Egyházban az igazságtalansággal szembeni intézményi jellegű kényszerítő védelmi reakciók különböző jellegűek lehetnek. Először is vannak a tág értelemben vett „szankciók”, amelyeket a világi szférában polgári jellegűnek neveznek, abban az értelemben, hogy csak annak a cselekménynek a fennmaradására vagy közvetlen következményeire irányulnak, amely ellen ez a reakció irányul, és általában magának a sértett vagy érintett félnek a kérésére hajtják végre. A legjellemzőbb példa az egyházi vagyon ellen elkövetett vétkes jogellenes cselekmény által okozott kár megtérítése, kárpótlása vagy kártérítése. (...) Mivel azonban az ilyen javak elleni igazságtalan fellépésnek gyakran az egyéneken túlmutató hatásai vannak, és az üdvös javakért járó gazdasági kártérítés nem kielégítő, célszerűbbnek tartjuk, ha ilyen esetekben más szankciókhoz (büntetőjogi, közigazgatási) folyamodunk, és mindenekelőtt olyan pozitív jóvátételre törekszünk, amely biztosítja a hívek és a közösség számára az üdvös javak helyreállítását.”²³³

Nem minden esetben szükséges az igazságtalanságokkal szembeni védelem miatt kényszerítő szankciókat alkalmazni. Sok esetben elegendő a dorgálás, mint helyreállítást elindító eszköz. Az ugyanis lehetőséget ad az önkéntes jóvátételre, különösen, ha az erkölcsi vagy lelki szinten okozott kár helyreállításáról van szó. Vannak azonban olyan esetek, mikor dorgálás nem bizonyul elegendőnek. Ilyenkor a kánonjog – saját belső rendjéből fakadóan –

²³³ ERRAZURIZ, C., J., *Corso fondamentale sul diritto nella Chiesa*, 630. (Saját fordítás)

lehetőséget ad a kényszerítő szankciók alkalmazására. Ezek célja nem pusztán a jogsértés megtorlása, hanem az igazság érvényre juttatása, a közösségi rend megóvása.

Az igazságos jóvátétel, mint büntető megoldás nem hárítja el a felelősséget, de nem is követ el alaptalan túlzásokat. Az jogsértést elkövető egyén mellett sok esetben az Egyház intézményi felelőssége is vitathatatlan – felszentelt szolgálói az Egyház nevében is végzik cselekedeteiket – így az igazságtalan cselekmények által okozott károkért is felelősséget kell vállalnia. Léteznek azonban olyan esetek, mikor az elkövető – klerikus – nem az Egyházhoz, mint intézményhez kapcsolódóan követ el világilag büntetendő cselekményeket – személyes autonóm keretek között cselekszik – így cselekedete, bár alkalom lehetne a szolgálatra, mégis annak lényegében teljesen ellentmond, így az Egyház, mint intézmény felelőssége nem áll fenn. Ez azért van, mert a valóságban a cselekedet nem egyházi intézményi jellegű, sőt teljesen ellentmond annak. Az Egyház felelőssége mégis megállapítható, ha tudomást szerez a klerikus igazságtalan cselekedetéről, és elmulasztja a szükséges lépések megtételét, amelyek megakadályoznák az ilyen esetek ismétlődését.²³⁴

A jóvátétel segíti elő a bűnelkövető lelki megtisztulását. Megnyitja az utat a közösség egyensúlyának helyreállítására. Központi szerepet tölt be a kánonjogi büntetőrészben. Nem csak materiális, hanem az immateriális károk orvoslására is irányul. Mélyebb és tartósabb hatást kíván elérni a sértett vagy a közösség lelki életére, de az elkövetőére is. Nemcsak az elkövető egyéni felelősségvállalásának eszköze. A közösségi béke megőrzésének és helyreállításának is elengedhetetlen elem.

1.6. Létezik-e igazságos büntetés?

Az egyházi büntetőjog mélyebb rétegeiben az igazságosság kérdése az egyik legösszetettebb és legérzékenyebb pont. A keresztény teológiai hagyomány számára ez a fogalom nem azonos a jogszabályok pontos alkalmazásával. Nem szorítható be pusztán normatív keretek közé. Az evangéliumok tanúsága szerint Krisztus nem azért jött, hogy a törvényt pusztán kiegészítse, hanem hogy azt beteljesítse. Teljessé tegye. Ebben a fényben az igazságosság az egyház közegében is más hangsúlyt kap: nemcsak rendről és szankcióról van szó, hanem jóvátételről, gyógyulásról. Sőt: irgalomról is.

²³⁴ Cf. Ibidem 631-632.

Annak megértéséhez, hogy miképpen valósul meg az igazságos büntetés a kánonjogi rendszerben, megfelelő figyelmet kell fordítani a büntetések egyházi funkciójára. Annak céljait, valamint az igazságosság teológiai alapvetéseit ismerni kell.

1.6.1. Igazságosságra törekvés

Az igazságosság központi szerepe a kánonjogban nem csupán egy erkölcsi alapelv. Egy olyan intézményes norma is, amely a hívek lelki fejlődését, a közösség védelmét és a botrányok kezelését is szolgálja egyszerre. A CIC 1341. kán. az igazságosság szemszögéből kimondja, hogy az egyházi hatóságoknak csak akkor kell büntetést alkalmazniuk, ha az egyéb lelkipásztori eszközök nem voltak elegendőek az igazság helyreállítására. Ez az elv világosan mutatja, hogy a büntetések a kánonjogi rendszerben csak végső eszközként vannak jelen, és annak alkalmazásától függetlenül mindig megmarad a megbékélés-megbocsátás és a jóvátételre való törekvés. Vagyis nem a büntetés kiszabása állítja helyre az egyensúlyt az igazságosság oldaláról, mert az nem kizárólag jogi szankciók által valósítható meg, hanem a lelkipásztori eszközök alkalmazása is szükséges. Világos, hogy a kánonjogi büntetés célja nem az elkövető „megtörése” vagy pusztán a bűn megtorlása, hanem az erkölcsi és egyéni ill. közösségi rend helyreállítása, mely a bűncselekmény által megsérült. Így a büntetés sokkal inkább a jóvátételre irányuló folyamat, mintsem egy megtorló eszköz.

Amennyiben kapcsolódni tud a kánoni büntetés a *salus animarum* elv megvalósulásához, annyiban a lelkek üdvösségét szolgáló eszközzé válik. Az igazságosság a bűn-bűncselekmény által okozott károk – materiális és lelki – helyrehozatalát eredményezi. Itt már nem korlátozódhat az igazságosság csupán a törvényesség betartására. Szükségszerűen kiterjed a sértett és a közösség sebeinek gyógyítására. De az elkövető lelki megújulásának elősegítésére is törekszik. Az igazságos büntetés tehát nemcsak a bűnért járó igazságszolgáltatás. A megtérés és a kiengesztelődés folyamatának támogatása a lelkek üdvössége miatt.

1.6.2. Az igazságos büntetés és a gyógyító igazságszolgáltatás

A kánonjog teológiájában az igazságos büntetés szorosan összefügg a gyógyító igazságszolgáltatással²³⁵. Ferenc pápa 2020. február 21-én a Törvénszövegek Pápai

²³⁵ *Iustitia medicinalis*: A II. Vatikáni Zsinat utáni egyház jogfejlődésének egyik alappillére, mely a büntetések alkalmazását nem megtorló eszközként, hanem gyógyító, javító célú beavatkozásként kezdi el értelmezni. Ez a

Tanácsának tagjai előtt tartott beszédében hangsúlyozta a büntetések lelkipásztori és gyógyító jellegének kánonjogi fontosságát, melynek célja, hogy visszaállítsa a jogsértés előtti állapotot, és rámutatott arra is, hogy a büntető törvények lelkipásztori eszközök, melyek segítenek a cél megvalósításában.²³⁶ E beszédben különös hangsúlyt kap a büntetőjog lelkipásztori eszközként való megjelenítése, hiszen az egyházi büntetéseknek mindig van lelkipásztori lenyomata, mert az Isten népének közösségi dimenzióit szorosan érintik. A lelkipásztori gondoskodás által nyújtott eszközök a közösség és az egyén gyógyulását segítik.

A keleti hagyományban a büntetések medicinális jellege sokkal inkább összhangban áll a pásztorok bírói magatartásával, amelyet az határoz meg, hogy a büntetés súlya arányos legyen a büntetendő cselekmény súlyával. A kiszabott büntetésnek gyógyítania kell a bűncselekmény által okozott sebeket, miközben nem okozhatják az elkövető reménytelen kétségbeesését. Mindezekért a keleti hagyomány nem használja az örökös büntetés fogalmát.²³⁷ A CCEO 1401. kánonjában a bűn vagy jogsértés, mint betegség, a büntetés, mint orvosság jelenik meg.²³⁸ Ha a büntetendő cselekményt betegségként értelmezzük, amelyre a kánoni büntetés szolgál orvoslásként, akkor a gyógyulás a büntetés céljának megvalósulásával következik be – vagyis az igazságosság helyreállításával, a tettes megjavításával, valamint a botrány, a károk és a közjó helyrehozatalával –. A keleti fegyelemben alkalmazott büntetésszemlélet – a tettes számára gyógyszer²³⁹ – az elkövetőt nagyban segíti hibáinak belátásában és a helyes útra való visszatérésben²⁴⁰.

A keleti büntetésfelfogásban a medicinális szemlélet dominál: kevésbé összpontosít az okozott anyagi károk helyrehozatalára, mint inkább a személy belső állapotára. Mégis éppen ez a nézőpont világít rá arra, hogy a jóvátétel nem szűkíthető le csupán a külső, mérhető

javító cél teljes összhangban van a keleti egyházak hagyományrendszerével is, elég csak megfigyelni a CCEO 1401. kánonjának megfogalmazási rendszerét.

²³⁶ V.ö. FRENCISCUS PP, *Udienza ai Partecipanti alla Plenaria del Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi*, 21.02.2020.; <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2020/02/21/0112/00250.html> (2024.09.17.)

²³⁷ V.ö. *Norme per la ricognizione del diritto canonico orientale*, in *Nuntia* 0 (1973), 32–33. és *Principi direttivi per la revisione del codice di diritto canonico orientale*, in *Nuntia* 3 (1976), 9–10.

²³⁸ V.ö. VENTURA, M., *Spunti di comparazione in diritto penale canonico dopo la promulgazione del Codice della Chiese Orientali*, in *Il Diritto Ecclesiastico* 107 (1996/II), 638.

²³⁹ V.ö. ASTIGUETA, D., G., *Medicinalità della pena canonica*, in *Periodica* 99 (2010), 285–286.

²⁴⁰ V.ö. LODA, N., *Il canone 1401 CCEO quale "ianua" dell'ordinamento penale canonico ed il superamento del modello retribuzionistico: semantica e valutazione delle fonti*, in *Apollinaris* 80 (2007), 241–331; COPPOLA, R., „Carattere della pena nel 'Codex Iuris Canonici' e nel 'Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium'”, in *Ius in vita et in missione Ecclesiae: Acta Symposii Internationalis Iuris Canonici, occurrente X anniversario promulgationis Codicis iuris diesbus 19-24 aprilis 1993 in Civitate Vaticana celebrati*, Città del Vaticano 1994, 773–783.

dimenziókra. A helyreállítás útja lelki értelemben is létezik. Sőt, talán ott válik igazán teljessé.²⁴¹

A CIC 1311. k. 1.§ alapján a bűncselekmények megbüntetésének joga és kötelessége az igazságosság nevében megvalósuló cselekedet, melyet a gyógyulásra irányuló módon kell megvalósítani. A gyógyító jellege túlmutat a büntetéssel való megtorláson. A büntetés ugyanis akkor valósítja meg az igazságosság kritériumát, ha segíti a bűnös megjavulását és a helyreállítást a közösség szövetének sérüléseiben. A cenzúrák a bűnbánat előmozdítására irányulnak: arra, hogy az elkövető belülről nyíljon meg a megújulás felé. Ezzel szemben – vagy inkább ezt kiegészítve – a jóvátevő büntetések célja a botrány következményeinek enyhítése és az okozott károk lehetőség szerinti jóvátétele. E két forma csak együtt képes arra, hogy valódi gyógyulás induljon el: személyes és közösségi síkon egyaránt.

1.6.3. A büntetés indokoltsága

A kánoni büntetések egyik alapkérdése: mikor, milyen mértékben és mennyiben jogos és igazságos azok alkalmazása, kiszabása, kinyilvánítása. Az igazságosság kérdése így a kánonjogban szorosan kapcsolódik a *presumptio innocentiae*²⁴² elvéhez. Az ártatlanság vélelme csak a 2021-es büntetőtörvénykönyvi módosításban kapott helyet a kódexben. Pedig különösen is fontos a szerepe az eljárások igazságos mivoltában. A CIC 1321. k. 1.§ kimondja, hogy „mindenki ártatlannak számít, amíg az ellenkezőjét nem bizonyítják”. Ez a jogi alapelv biztosítja, hogy a büntetőjogi eljárásban résztvevők megfelelő védelmet kapjanak a jogtalan vád és az abból születendő igazságtalan ítélet ellen.

Az igazságos büntetés alapfeltétele, hogy maga a bűncselekmény kétséget kizáróan bizonyítást nyerjen, s az eljárás, amelyben az elkövető részesül, ne csupán törvényes, hanem tisztességes és méltányos is legyen. Nem elegendő a helyes végeredmény, legalább ilyen fontos az odavezető út: a döntéshez vezető jogi folyamat minősége, átláthatósága, belső arányai.

A kánonjog újabb kori fejlődése során mind több figyelem irányult az *aequitas*, vagyis az arányosság és emberség elvére. Az igazságos büntetés csak akkor tud megvalósulni, ha a bírói eljárás során teljes mértékben biztosítva vannak az elkövető jogainak tiszteletben tartása. Valamint a végeredményben a bűncselekmény súlyával arányos büntetés kiszabása.

²⁴¹ V.ö. GEFAELL, P., *Specificità del diritto penale orientale*, in <https://docenti.pusc.it/download?f=7131> (2025. 05. 14.)

²⁴² V.ö. EUSEBI, L., *La presunzione di non colpevolezza nel diritto canonico, Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, in *Annales* 15 (2023), Città del Vaticano 2023, 238-242.

A kánonjogi büntetések indokoltsága azon alapul, hogy a büntetés szükséges és arányos eszköz a CIC 1341. k. 1.§-ban megfogalmazott célok elérésében. Az ártatlanság vélelmének megdőlése esetén is csak akkor alkalmazható büntetés, ha a kánonban megfogalmazott célok más eszközökkel nem érhetők el, tehát a büntetés indokolt.

A büntetés nem értelmezhető elszigetelten: mindig számolnia kell az elkövető és a közösség viszonyával. Nem csupán a felelősség megállapítása, hanem a kapcsolat helyreállítása is cél, ha lehetséges, legalább részben. E ponton válik különösen jelentőssé a jóvátétel szerepe a kánoni büntetőjogban: olyan eszköz, amely nem pusztán szankcionál, hanem a bűncselekmény által okozott károk enyhítésére is törekszik.

A büntetés akkor tölti be valódi rendeltetését, ha nemcsak formailag indokolt, hanem lényegileg is az igazságosság kibontakozását szolgálja, az elkövető és a közösség felől nézve is. Így fogja eredményezni, hogy az elkövető bűnbánatot gyakorolva a megtérés útjára lépjen. A közösség pedig a kiengesztelődés útján megbocsátson.

A büntetés indokoltsága tehát nem merül ki a tett megtorlásában. Sokkal inkább a közösség védelméről és az igazságosság megbillent rendjének helyreállításáról van szó. A kánoni büntetés célja mindig kettős: egyszerre kell őriznie az igazságosság követelményeit és az irgalom finom egyensúlyát. Olyan feszültség ez, amelyből nem szabad kibújni, éppen ez őrzi meg az emberi arcát ennek jogrendnek.

1.6.4. Létezik-e igazságos büntetés?

Egyre világosabban kirajzolódik a kánoni büntetőrendszerben megnyilvánuló igazságos büntetés nem csak jogi, hanem spirituális és erkölcsi dimenziója. Az igazságosság érvényesülése mindig a lelki megújulás. A közösségi rend helyreállítását kívánó és szolgáló fogalom. Az egyházi büntetőjog igazságossága abban rejlik, hogy a büntetés minden esetben a gyógyulást, megbékélést és közjót szolgálja.

Az itt megnyilvánuló igazságosság éppen ebből a szándékból meríti erejét. Minden büntetés, ha valóban igazságos, egyúttal a megbékélés eszköze is. Olyan jogi aktus, amely a közjót célozza, de nem feledkezik meg a személyes sebekről sem. Ez az, ami az kánonjogot különlegessé teszi: a rend helyreállítása nem válik el a gyógyulás vágyától és folyamatától. Az igazságos büntetés a kánonjogi rendszerben ezért nem tekinthető csupán egy jogi aktusnak.

Létezik tehát igazságos büntetés a kánonjogi rendszerben, de csak akkor, ha nem pusztán törvénykezési eseményként értelmezzük. Nem elég, hogy megfeleljen a jogszabályoknak; szükséges, hogy belülről is hiteles legyen: irányuljon a megsértett rend

helyreállítására, és hordozza a bűnös javulásának reményét. Hogy ez mindig megvalósul-e? Erre talán maga az Egyház lelkiismerete adhat választ.

2. Jogsértések és bűncselekmények típusai a kánonjogban

Az egyház büntetőjogi rendszerében a jogsértések és a bűncselekmények típusai széles skálán mozognak különösképpen, ha az igazság-igazságosság megsértésének szemszögéből vizsgáljuk azokat. Mégis egyszerűen kategóriákba sorolhatók, attól függően, hogy milyen jellegű erkölcsi, liturgikus, szentségi, személyeket érintő vagy anyagi jellegű büntetendő cselekményről van szó.

Az egyházi büntetőeljárás célja messze túlmutat a pusztá jogsértések feltárásán. A kánonjog nyelvén megfogalmazódik a törekvés: *veritatem de factis illicitis commissis agere* – vagyis szembenézni az elkövetett jogsértések igazságával. Feltárja az elkövetett jogsértő cselekmények igazságát. Nem egy pusztán represszív jellegű igazságszolgáltatás, hanem az igazság keresése. Ez átláthatóság és – ha lehetséges – párbeszéd keretében valósul meg. A végeredmény nem egyszerű szankcionálás. Lehetőség biztosítása, hogy az elkövető felismerje és elismerje tetteinek súlyát. Megnyílik előtte a jóvátétel és a közösségi megbékélés útja.

A CIC VI. könyv II. része egyenként leírja a jogsértéseket és kategorizálja a kánoni bűncselekményeket. Ez a rendszerezés arra szolgál, hogy világosan meghatározza, mely esetekben milyen jellegű szankciók és büntetések alkalmazhatók és alkalmazandók. Figyelembe véve mind a bűncselekmény súlyosságát, mind a közösségi és egyéni jóvátétel lehetőségeit.

Mindegyik jogsértésben felmerül a kérdés: hogyan szolgálható az igazság, és miként nyílhat tér a közösségi megbékélésre? A következő pontokban az egyes jogsértések különböző típusait fogom tárgyalni. Teszem ezt az igazság-igazságosság és a közösségi megbékélés szempontjait szem előtt tartva.

Az új büntetőjogi szabályozás kiegészítette a kánoni bűncselekmények körét, olyan eseteket is nevesítve, amelyeket az általános egyházi törvénykezés alapján büntetni kellene, de korábban nem szerepeltek a kódexben. Egyedüli kivételként azok a bűncselekmények maradtak ki, amelyek kifejezetten pápaválasztó konklávéra vonatkozó rendelkezésekben találhatók. Természetesen a kódex által felsorolt bűncselekményeken túl az Egyház legfőbb hatósága

bármikor továbbiakat is hozzáadhat ill. léteznek olyan bűncselekmények is, amelyeket a helyi egyházak jogrendje állapít meg, akár egyes püspökök, akár püspöki konferenciák által.²⁴³

2.1. Hit és erkölcs elleni jogsértések

2.1.1. A címzést érintő fogalom tisztázás

Az 1917-es CIC az V. könyv III. rész XI-XII. fejezetében foglalkozik a hit és az Egyház egysége ill. a vallás elleni bűncselekményekkel.²⁴⁴ Hasonló módon, mint az 1983-ban kiadott Egyházi Törvénykönyv. Ugyanakkor megfigyelhető egy nagyon lényeges különbség a két törvénykönyv címválasztása között. Míg az 1917-es CIC *De delictis contra fidem et unitatem Ecclesiae* és a *De delictis contra religionem* címeket viseli, addig az 1983-as CIC címválasztása *De delictis contra religionem et ecclesiae unitatem*²⁴⁵. Az 1917-es és az 1983-as címválasztások közötti lényeges különbség a *fidem* és a *religionem* kifejezésben ragadható meg. Az 1983-as CIC általánosabb értelemben vallásellenes bűncselekményeknek tekintette az 1364-1369. kánonokban tárgyalta. A különbség nagyon lényeges, mind fogalmi, mind teológiai szempontból.

Fogalmi szempontból a *fidem* kifejezés konkrétan az hitet, vagyis az Egyház tanítását és dogmái által megismert és megismerhető igazságokba vetett hitet jelenti. Az 1917-es CIC ezen kifejezést használva a hit elleni bűncselekményekre fókuszál, s így értelmezi az eretnység, a hitehagyás és a szakadás kérdését. A hangsúly itt tehát elsősorban az igaz tanítás (ortodoxia) megőrzésén van. A hit elleni bűncselekmények esetében az Egyház egységének teológiai dimenziója kerül a középpontba, azaz a tanítás tisztaságának és egységének védelem. Ennek megfelelően az 1917-es CIC büntetőjogi része arra törekszik, hogy megvédje a hit tisztaságát és az Egyház egységét, annak tanító tekintélyét.

Az 1983-as CIC címválasztásában a *religionem* kifejezés kerül, így értelmezése mást kezd magába foglalni. Az Egyház vallási életét, szertartásait, liturgiáját és szentségi rendjét is fogja jelenteni, nem csupán a hit tartalmát. E kifejezés szélesebb körű értelmezést nyújt. Nem csak az „igaz” (ortodox) tanításhoz való hűséget, hanem a vallási gyakorlat és fegyelem fenntartását is magába foglalja. Az 1983-as CIC ezáltal a vallás elleni bűncselekmények körébe sorolja nemcsak az eretniséget, hitehagyást és szakadást, hanem azokat a cselekedeteket is,

²⁴³ Cf. DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.85/111.

²⁴⁴ 1917-es CIC: Lib.V.: *De delictis et poenis* – Pars III.: *De poenis in singula delicta* – Tit.XI.: *De delictis contra fidem et unitatem Ecclesiae*; Tit. XII.: *De delictis contra religionem* (can. 2314-2329.).

²⁴⁵ 1983-as CIC: Lib.VI.: *De sanctionibus in Ecclesia* – Pars II.: *De poenis in singula delicta* – Tit.I.: *De delictis contra religionem et ecclesiae unitatem* (can. 1364-1369.).

amelyek a liturgia, a szentségek vagy az egyház rendjének megsértését jelentik. Értelmezésében mindez kiterjedhet a szentségtörésre, a szent helyek megszenteltetésére vagy a szent cselekmények méltatlan végzésére is.²⁴⁶

Jogi és teológiai szempontból az 1983-ban kiadott törvénykönyv szélesebb büntetőjogi hatókörrel bír. Hiszen a *religionem* kifejezés használatával nem tesz különbséget a hit és az általánosabb értelemben használt vallás fogalmai között. A kifejezés használatával szélesebb körű jogi keretet biztosít a büntetendő cselekményeknek. Az értelmezés így már nemcsak a hit tartalmi elemeinek a védelmére terjed ki. A vallási gyakorlatok és fegyelem biztosítását is szeretné magába foglalni. E címválasztás miatt az Egyház már nemcsak a hit tanításának védelmében lép fel. Az egész vallási élet integritásának megőrzését szemléli. Mindazt, amit az 1917-es CIC két cím alatt tárgyalt.²⁴⁷

A fogalmi változás ill. összevonás, vagy ha úgy tetszik a *fidem* kifejezés 1983-ban történt kihagyása a jogalkotási prioritások eltolódását jelzi. Míg az 1917-es CIC inkább az eretnokség, hitehagyás és szakadás elleni védekezést helyezi első helyre, melyet a vallás elleni bűncselekmények követnek, addig az 1983-as CIC egy cím alatt tárgyalja és a hitbeli kérdéseket is az egyház egysége elleni vétségként kezeli. Ezzel az 1983-as CIC felismeri, hogy az egyházellenes cselekményeket nem lehet pusztán teológiai szempontok alapján vizsgálni, és a vallási élet szélesebb védelmét helyezi előtérbe, vagyis tágabb jogi keretbe foglalja azokat a bűncselekményeket is, amelyek nem feltétlenül kapcsolódnak közvetlenül a hit tanításának tagadásához.²⁴⁸

A *fidem* és a *religionem* fogalmak közti különbség tükrözi az Egyház szemléletmódjának és prioritásainak finom változásait. A két kódex közötti árnyaltnyi különbségek láthatóvá válnak. Az 1983-as CIC már a vallási élet és gyakorlat integritásának szélesebb körű védelmét is magában foglalja. Ez pedig jobban illeszkedik a II. Vatikáni Zsinat tanítást követő egyházképbe és annak pasztorális szükségleteibe.

Ez a szemléletmód váltás folytatódott 2021-ben. Ennek releváns része a jelenlegi címváltozás: *De delictis contra fidem et ecclesiae unitatem*. Ezzel az újabb – visszamódosított – változattal a jogalkotó pontosabban kívánta meghatározni azt az egyházi közjót, amelyet védeni szükséges. A cím alatt található kánonok rendelkezéseivel, a hitet és az Egyház egységét is igyekszik védeni.

²⁴⁶ V.ö. DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.86/111.

²⁴⁷ BONI, G., *Il Libro VI De sanctionibus poenalibus in Ecclesia: novità e qualche spigolatura critica*, in *Stato, Chiese e pluralismo confessionale* 11 (2022), 1-131.

²⁴⁸ V.ö. BERNAL, J., *Sentido y régimen jurídico de las penas expiatorias*, in *Ius canonicum* 38 (1998/76), 595-615.

Ez az újabb módosítás rávilágít arra, hogy az Egyház a hitéleti és szervezeti rend fenntartását kiemelt célnak tekinti. A *fidem* kifejezés újra előtérbe helyezi a hit igazságait és tanítását. Miközben az *ecclesiae unitatem* az egyház, mint közösségre és egyben hierarchikus egységre utal. Az újabb pontosítás érdekében néhány kánon elhelyezkedését is átrendezték. A változtatások célja nem a tartalmi átalakítás volt, inkább az, hogy a szabályozás átláthatóbb és belső logikájában következetesebb képet mutasson. Előfordul tehát, hogy egy-egy kánon más összefüggésben jelenik meg, mégis ismerős marad, mintha ugyanaz a hang szólalna meg, csak más térben.

Az új címadás túlmutatott a normák technikai átrendezésén. Olyan szerkesztői döntésről van szó, amely az Egyház alapvető értékeinek és tanításának következetesebb védelmét is szolgálni kívánta. A fogalmak újra rendezése során világossá vált: a cél nem korlátozódik a vallási vagy intézményi gyakorlat fenntartására. Sokkal mélyebb réteget érint, hiszen a hit igazságainak és a közösségi egység belső szerkezetének megóvása is középpontba került. E gondolati súlypontok finoman áthangolták a kánonjogi rendszer egészének szerkezetét.

2.1.2. Hitehagyás, eretnokség, szakadárság²⁴⁹

A megismert igazságok elleni legsúlyosabb vétések: a hitehagyás, az eretnokség és a szakadárság. A három igazságtól való eltávolodás fogalmát a 751. kán. így határozza meg: „Az *eretnokség* valamely isteni és katolikus hittel elfogadandó igazságnak a keresztség felvétele után való makacsa tagadása vagy a róla való makacs kételkedés; a hitehagyás a keresztyén hit teljes elutasítása; a szakadás a pápának való alárendeltség vagy a neki alárendelt egyháztaggal való közösség megtagadása”. Mindhárom büntetendő cselekmény nem csak a hit, hanem a közösség egysége elleni cselekedet is egyben.

Ahhoz, hogy a szóban forgó cselekmény megvalósultnak tekinthető legyen, elengedhetetlen egy külsőleg is érzékelhető, igazolható aktus. Olyan tett vagy megnyilatkozás szükséges, amely a hit igazságaitól való elszakadást vagy a közösséggel való szakítást egyértelműen kifejezésre juttatja.

Ilyen esetekben rendszerint egy megkeresztelt személy nyilatkozatában vagy akaratnyilvánításában öltenek testet azok az elemek, amelyek a bűncselekmény elkövetését kézzelfoghatóvá teszik. A belső szándék önmagában nem elegendő – a cselekménynek külső formában is meg kell jelennie.

²⁴⁹ V.ö. DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.87/112-113.

A büntetés önmagától beálló – *latea sententiae* – kiközösítés. A bűncselekmény súlya miatt automatikusan magával vonja az elkövető egyházi hivatalának elvesztését²⁵⁰, amennyiben az illető hivatalt tölt be. Mindezekhez további jóvátevő büntetések vagy vezeklések is kiszabhatók. Erre abban az esetben nyílik lehetőség, ha az egyházi hatóság ezt indokoltnak látja. A botrány súlyossága vagy a tartós makacsság egyes eseteiben megkívánják akár a klerikusi állapotról való elbocsátás²⁵¹ súlyos büntetését is.²⁵²

2.1.3. Elítélt tanítás hirdetése vagy az a mellett való makacs kitartás²⁵³

A megismert igazság elleni súlyos vétség olyan nézetek hirdetése, melyeket az Egyház a megismert igazságokkal ellentétes vagy azokkal nem összeegyeztethető tanításként ismer el. Az 1365. kán. az olyan tanok személyes tanításáról vagy a tanítás saját magatartással makacs módon való elutasításáról rendelkezik, melyeket az Apostoli Szentszéktől vagy az ordináriustól kapott figyelmeztetés után nem vonnak vissza. A kánon által jelzett bűncselekmény elkövetése két feltételt igényel: egyrészt azt, hogy az elkövető olyan tanítást hirdessen, melyeket az egyház már elítélt, ez megtörténhetett hivatalos tanításban, vagy előadások ill. publikációk révén; másrészt, hogy az elkövető makacsul kitartson ezen álláspontja mellett, s az Apostoli Szentszék vagy az ordináriusa figyelmeztetésére sem vonja vissza azokat.

Amennyiben az elkövető nem hajlandó a már megismert igazságokat elfogadni és az azzal össze nem egyeztethető tanítását visszavonni, akkor kötelező őt cenzúrával és az egyházi hivatal elvesztésével büntetni, amennyiben ilyen hivatalt betöltene. A körülményektől függően ezekhez más vezeklő büntetések is hozzáadandók.

2.1.4. Pápai intézkedés ellen való „felfolyamodás”²⁵⁴

Az 1366. kán. megfogalmazza, hogy: „Aki a római pápa intézkedése ellen az egyetemes zsinathoz vagy a püspökök testületéhez folyamodik, cenzúrával büntetendő.”. Ez a magatartás az Egyház egysége elleni cselekedetként értelmezendő, mely magatartás megkérdőjelezi a pápa legfőbb tekintélyét.

²⁵⁰ V.ö. CIC 194. k.

²⁵¹ V.ö. CIC 1364. k.

²⁵² A három büntetendő cselekmény a Hittani Dikasztérium kizárólagos joghatósága alá tartozik. V.ö. *Sacramentorum sanctitatis tutela* 2021. október 11-én a *Rescriptum ex Audientiam SS.mi* által módosított 2.pont 2.§-t.

²⁵³ V.ö. DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.88/113.

²⁵⁴ V.ö. Ibidem n.89-90/114.

Ezen bűncselekmény megvalósulásához elengedhetetlen, hogy legalább kísérlet szintjén hivatalos fellebbezés történjen. Ezen kívül az „intézkedés” fogalomkörébe bele kell tartoznia minden olyan intézkedésnek, melyet a pápa jóváhagyott.

Az ilyen bűncselekmények esetén kötelező cenzúrával büntetni az elkövetőt. Ennek mértékét az illetékes egyházi hatóság az adott körülményeket figyelembe véve állapítja meg.

2.1.5. Nem katolikus vallásban való kereszttetetés és nevelés²⁵⁵

Az 1367. kán. büntető rendelkezése azokra a megkeresztelt szülőkre, vagy azokat hivatalosan helyettesítőkre vonatkozik, akik gyermekeiket önként nem katolikus vallásban kereszttetetik meg vagy neveltetik.

A büntetendő cselekedet meglétéhez szükséges, hogy a keresztelés cselekedete akarva megtörténjen, a nevelést tekintve pedig kifejezetten vallási nevelésre vonatkozik. A büntetések tekintetében az ordinárius figyelembe véve és értékelve a körülményeket cenzúrárt, vagy más megfelelő büntetést kell, hogy kiszabjon.

2.1.6. Káromlás, erkölcstelenség, sértés, gyűlölet ill. megvetés szítása²⁵⁶

Az 1368. kán. tekintetében a bűncselekmény akkor valósul meg, ha nyilvános módon kifejezésre jut: az Istenkáromlás, a jó erkölcs súlyos megsértése, a vallás vagy Egyház elleni sértés, a vallás vagy Egyház elleni gyűlölet vagy megvetés.

A bűncselekmény elkövetése esetén az ordinárius köteles büntetni az elkövetőt.²⁵⁷ Mivel az itt leírt bűncselekmény széles skálán mozoghat, és különböző súlyosságú elkövetési módokon nyilvánulhat meg, a hatóságnak feladata annak meghatározása, hogy a konkrét eset körülményei alapján milyen büntetés alkalmazandó.

²⁵⁵ V.ö. Ibidem n.91/115.

²⁵⁶ V.ö. Ibidem n.92/115-116.

²⁵⁷ Az Ordináriusnak ebben az esetben nincs lehetősége mérlegelni a büntetés kiszabását vagy annak elhagyását. A CIC 1344. kán. szerint a „bíró lelkiismerete és józan belátása szerint jogosult” a büntetés kimondását alkalmasabb időre halasztani, attól tartózkodni vagy enyhébb büntetést kimondani, vezeklést alkalmazni, felfüggeszteni a jóvátévő büntetések megtartásának kötelezettségét ill. az 1345. kán. előírásait és feltételeit betartva a büntetés kimondásától tartózkodni.

2.1.7. Megszentségtelenítés²⁵⁸

Az 1369. kán. rendelkezik az ingó vagy ingatlan szent dolgok meggyalázásának bűncselekményéről, mely akkor történik, amikor valaki tiszteletlen, sértő vagy méltatlan módon bánik olyan tárgyakkal vagy helyekkel, amelyek az Egyház szent céljaira vannak rendelve.²⁵⁹ A bűncselekmény magába foglalja a szándékos rongálást, tiszteletlen használatot vagy más olyan cselekményt, amelyek méltatlanok az adott felszentelt vagy megáldott tárgy vagy hely szentségéhez, és így használják ezáltal azt profán módon. A megszenségtelenítés szent dolgok esetében a tiszteletlen célokra való használat által, míg a szent helyek²⁶⁰ esetében a súlyosan botrányos cselekedetek által valósul meg.

Az ilyen jellegű megszenségtelenítés bűncselekmény. Elkövetése esetén az ordinárius köteles büntetni az elkövetőt.

Összefoglalva

A felsorolt kánonok (1364-1369. kk.) szerinti bűncselekmények mind olyan cselekedetek, amelyek az Egyház tanításának ill. Isten által kinyilatkoztatott igazságának a súlyos megsértését jelentik. Ezek a bűncselekmények nemcsak az Egyház közösségi rendjét, hanem a hit alapvető igazságtartalmát is sértik.

A kánonjog teológiai és erkölcsi alapvetése szerint a bűncselekmény nem pusztán jogsértés, hanem olyan rendellenesség, amely a közösség egészét és az egyén lelki életét egyaránt megterheli. A jóvátétel célja ezért kettős: egyrészt a rend helyreállítása, másrészt a bűnben érintett személy lelki gyógyulásának elősegítése.

E bűncselekmények megítélésében tehát nem csupán jogi felelősség vetődik fel. A teológiai és erkölcsi szempontok éppoly meghatározók, hiszen a hívők és maga az Egyház is arra kötelezett, hogy hű maradjon hitbeli és erkölcsi elhivatottságához. A szabályozás így nem választható el az evangéliumi rendhez való hűségtől sem.

A hitehagyás és az eretnokség a legsúlyosabb bűncselekmények közé tartoznak. Az ezekben való megátalkodottság automatikus kiközösítést von maga után. Nem véletlenül. Az ilyen típusú cselekmények különösen is veszélyesek. Lényegében ezek a bűnös cselekedetek az igazság és az Egyház tanításának alapjai ellen irányulnak. A szankció tehát nem csupán

²⁵⁸ Ibidem n.93/116-117.

²⁵⁹ V.ö. CIC 1171. k.

²⁶⁰ V.ö. CIC 1211. k.

elrettentés. Védelem is: a közösségé, a tanításé, és nem utolsósorban annak az embernek a védelme, aki eltávolodott. Mert végső soron ezek a tettek az igazság rendje ellen irányulnak.

Az Egyház elsődleges feladata Krisztustól ered: a hit igazságainak megőrzése és továbbadása. Minden olyan cselekmény, amely a hitbeli igazságot támadja vagy félreértelmezi, súlyos vétésnek számít. Mivelhogy az igazságot, melyet az Egyház képvisel, alapvetően sérti meg.

Az 1365-1369. kánonokban leírt jogsértések nem csupán egyházi törvények megsértését jelentik, hanem morális torzulással a hívők lelki rendjét is veszélyeztetik. Ilyen rendellenességek esetén az Egyház kötelessége annak kijavítása és az igazság helyreállítása.

Végezetül lényegesnek tartom, hogy egy gondolat erejéig megvizsgálja az isteni törvények megsértésének jóvátételt érintő vonatkozásait. Az egyházjogi gondolkodásban ezek a törvények olyan dimenzióval bírnak, melyek túllépnek a csupán emberi igazságszolgáltatás horizontján. Világos, hogy a bűn nem csupán a közösségi rend megsértését jelenti. A Teremtővel akaratával való szembe helyezkedés, mint engedetlenség lelki következményeket von maga után. Emiatt az ilyen típusú vétések esetében a már ismertetett *restitutio in integrum* nem lehetséges sem anyagi, sem jogi értelemben. A bűn, amely megszakítja vagy megrontja a kapcsolatot Istennel nem állítható helyre a kárpótlás emberi logikája szerint. Az csak bűnbánattal és vezekléssel orvosolható, azok célja ugyanis a lelki újjászületés és a kiengesztelődés.

A kánonjog eszközei az immateriális jóvátétel esetében elsősorban lelki síkon működnek. Az imádság, a böjt, a nyilvános bocsánatkérés vagy más vezeklési formák nem képesek kompenzálni az okozott kárt, bár a bűnbánó személy belső megtérését elősegíthetik és a lelki helyreállítást is előmozdítják. A materiális jóvátétel csak emberek közötti kapcsolatok helyreállítására irányulhat. Azonban amikor a bűn tárgya maga az isteni törvény, az isteni rend sérelme, ott az ember nem lehet képes jogi vagy anyagi úton „reparálni” azt, ami a csak a kegyelem által gyógyítható.

2.2. Személy és emberi méltóság elleni jogsértések

Az egyházi büntetőjog célkitűzései között különös súllyal jelenik meg az emberi méltóság védelme. Valamint az áldozatok jogainak biztosítása és a közösségi rend fenntartása. A kánoni büntetések rendszere az egyház legfőbb törvénye, a *salus animarum suprema lex* szellemében értelmezhető. Ez a megközelítés a bűnös megjavulásának előmozdítását, az igazságosság – legalább részleges – helyreállítását, valamint a közösség erkölcsi rendjének

védelmét tartja szem előtt. De vajon sikerül-e és ha igen, akkor hogyan e hármas cél egységét megőrizni a gyakorlatban?

A személy és az emberi méltóság ellen elkövetett bűncselekmények esetében az igazságosság nem szorítható pusztán a jogi tényállás megállapítására vagy az ahhoz igazodó büntetés kiszabására. Ilyen esetekben az igazságosság értelme jóval tágabb: egyszerre érinti az áldozatok és a közösség sérelmeinek orvoslását, valamint az elkövető belső átalakulásának, bűnbánatának előmozdítását. Az Egyház tanítása szerint minden emberi lény Isten képmására lett teremtvé. Ebből fakad az a meggyőződés, hogy a személy ellen irányuló bűncselekmény nem csupán társadalmi vagy erkölcsi vétség, hanem az emberi méltóság mély megrendítése is. Lényeges tudatosítani, hogy ezzel az isteni teremtés rendje is csorbát szenved.

A személyt és méltóságot sértő bűncselekmények esetében a jóvátétel nemcsak az elkövető és az áldozat közti „igazság egyensúly” helyreállítását célozza, hanem a közösség és az isteni rend szintjén is a gyógyulást kell előmozdítani. A bűnös jóvátételének teológiai alapja Krisztus kiengesztelést hozó örök áldozatában gyökerezik, amely által lehetőség nyílik a bűn megbocsátására és az igazságosság helyreállításra. A kánonjogi büntetőrendszer épp ezért biztosít lehetőséget az elkövető bűnbánatának és a közösségbe való „visszailleszkedés-visszafogadás” előmozdítására.

Az egyházi közösség nem csupán spirituális, hanem szociális entitás is. Egyszerre szeretné a hívek közösségi életét és lelki fejlődését is előmozdítani. Ebből fakadóan az Egyház feladata kettős. Egyrészt biztosítani kell – elsősorban a megkereszteltek számára – egy olyan környezetet, amely erkölcsileg tiszta és biztonságos, és amelyben a hit szabad gyakorlása megvalósulhat. Valamint a közösség és az egyén védelme érdekében biztosítani kell egy olyan rendszert, mely jogbiztonságot ad a közösség minden egyes tagjának, hogy védve legyenek a jogi visszaélések és igazságtalanságok, vagy jelen esetben az emberi személyt és méltóságot veszélyeztető esetekben. Ahhoz, hogy a közösség és az egyén védelme valóban érvényesülhessen, az egyházi törvényeknek olyan büntetőeszközöket kell tartalmazniuk, amelyek egyrészt képesek felelősségre vonni az elkövetőt, másrészt védelmet nyújtanak az áldozatoknak. Az ilyen rendszer által megvalósulhat a közösségi rend, a lelki gyarapodás az egyház belső egységének megőrzése mellett.

A közösség hosszú távú védelme csak akkor biztosítható, ha a bűnös cselekedetek nem maradnak válasz nélkül. Ha a bűnösök nem kapnak megfelelő szankciót, az egyrészt igazságtalanságot jelentene az áldozatokkal szemben, másrészt a közösség erkölcsi integritását is megingatná.

A büntetés ebben az összefüggésben nem pusztán jogi aktus. Morális üzenetet is közvetít a közösség felé: azt az üzenetet, hogy az Egyház tanítása az igazság talaján áll, és erkölcsi rendje nem elméleti konstrukció, hanem élő, következetesen védett valóság.

Nem mindig világos, hogy egy hit vagy erkölcs elleni jogsértés esetén elegendő-e a cselekmény tárgyilagos súlyosságára hivatkozni. A szankciót ugyanis nem pusztán a cselekmény objektivitása határozza meg. Legalább ilyen jelentőséggel bír az is, hogyan sérül az igazság rendje. Illetve a már említett szempont: milyen mélyen érinti az eset a közösség életét. Különösen annak belső egységét és bizalmát. Ez a megközelítés nemcsak a dogmatikai vagy erkölcsi természetű bűncselekményekre igaz. Ha valakinek az emberi méltósága sérül, hasonló logika szerint kell eljárni. A személyeket érintő eseteknél azonban egy további szempont is hangsúlyossá válik: az elkövetett sérelem hatása az áldozatokra. Ez ugyanis a felelősség súlyát növelő körülményként értelmezhető.²⁶¹

Az igazság sérelme ezekben az esetekben nem pusztán elvont fogalomként jelenik meg, hanem együtt jár az áldozatok méltóságának meggyalázásával, a közösség hitéletének megingatásával és az egyházi struktúrák belső rendjének megbontásával is.

A büntetés célja tehát nem szorítkozhat csupán az elkövető javítására. Az igazságosságot az áldozatok felé is jóvá kell tenni. Egyúttal lehetőséget kell teremtenie a kiengesztelődésre is mind az áldozatokkal, mind a közösséggel.

2.2.1. Fizikai erőszak egyházi személyekkel vagy krisztushívőkkel szemben²⁶²

A CIC 1370. kán. a római pápa, a felszentelt püspökök és a klerikusok vagy szerzetesek vagy más krisztushívőkkel szembeni fizikai erőszakkal elkövetett testi sértések bűncselekményének elkövetését szankcionálja. A bűncselekmény elkövetése megköveteli, hogy a nevezett személyek ellen fizikai agresszióra, kerüljön sor – függetlenül a tett tényleges következményeitől – és ne csak szóbeli módon nyilvánuljon meg az.

A *Pascite gregem Dei* lényeges változtatás hajt végre a kánon 3.§-ban. A „más krisztushívő” kifejezéssel való kiegészítés a bűncselekménytípust már nem csak a klerikusokra és szerzetesekre, hanem minden krisztushívőre vonatkoztatja. Mindazon által a bűncselekmény indítéka nem változott, annak szükséges feltétele a hit, az Egyház, az egyházi hatalom vagy a szolgálat iránti megvetés miatti cselekedet.

²⁶¹ V.ö. ASTIGUETA, D., G., *Le pene canoniche „a modo di”*, 451–453.

²⁶² V.ö. DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.94-98/117-119.

A római pápa és a felszentelt püspökök képviselik az Egyház hivatalos tanítását és fegyelmét. Épp emiatt illeti meg őket különleges védelem és tisztelet. Vagyis nemcsak személyük, hanem az általuk hordozott szerep miatt. Egy ellenük irányuló erőszakos cselekmény tehát jóval többről szól, mint egyéni sérelemről. Ilyenkor az Egyház egésze is megrendülhet: egység, tekintély, rend mind sérülhetnek. És ha mindez a közösségen belül történik, az különösen érzékeny pont. Mindezek a következmények nem azonnal válnak láthatóvá. Sokszor csak az egyházi vezetők iránt tanúsított tisztelet hiányában öltenek testet.

Az igazság megőrzéséhez és a közösség védelméhez szükséges a kánonban megfogalmazott motivációval rendelkező fizikai erőszak határozott elítélése és a megfelelő büntetések alkalmazása. A római pápa elleni erőszak esetén: az Apostoli Szentszéknek fenntartott önmagától beálló kiközösítés, és ha az illető klerikus, akkor – a büntetés súlyossága szerint – más büntetés, beleértve a klerikusi állapotból való elbocsátást is. A felszentelt püspökök ellen: önmagától beálló egyházi tilalom, és ha klerikus, önmagától beálló felfüggesztés. A klerikusok, szerzetesek vagy más krisztushívők esetében: megfelelő büntetés.

2.2.2. Emberölés, súlyos testi sértés, valamint az abortusz

Az egyház tanításának egyik legfontosabb alapelve: az emberi élet szentsége és méltósága. Az emberölés és a súlyos testi sértés eseteiben nemcsak az élethez való jog csorbul, hanem a személy belső méltósága is. Különösen fájdalmas és megrendítő tett az abortusz. Olyan életet szakít meg, amely még védtelen. Épp csak létezni kezdett. Az abortusz cselekedetében nem csupán az a meggyőződés marad figyelmen kívül, hogy az emberi élet fogantatásától kezdve védelemre szorul, hanem az is, hogy minden élet Isten akaratából fakad. Az igazság nézőpontjából: az emberi élet a fogantatástól kezdve tiszteletet és védelmet érdemel.²⁶³ Ezért a megfogant élet elpusztítása igazságtalan tett. Szembefordul az Úr teremtményével. Végző soron nemcsak az áldozat életét oltja ki, hanem a közösség morális rendjét is megsérti.

Az élet védelme az Egyház számára nem másodlagos ügy. Nem adminisztratív feladat, hanem lényegi küldetés. A közösség számára az élet tiszteletben tartása és a méltóság védelme kiemelt jelentőségű. Az életellenes bűncselekmények elítélésében mindig ott van az élet szentségének újbóli kimondása. A hívő közösség számára ez pedig nem csupán erkölcsi kötelezettség. Identitáskérdés is. Hogy kik vagyunk, az azon is múlik, hogyan tekintünk a legkisebbek életére.

²⁶³ V.ö. PAULI PP. VI, *Humanum vitae* Litt. Enc. (25. iul. 1968), in *AAS* 60 (1968) 481-503, magyarul <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=120>

Emberellenes bűncselekmények esetében a szigorú büntetések az emberi élet szentségének és a közösségi erkölcs rendjének védelmét szolgálják. A büntető fellépés a tanítás hitelességének megőrzését és az áldozatok méltóságának helyreállítását kívánják elérni. Ilyen esetekben a büntetés többféle irányba mutat. Egyrészt intésként szolgál, hogy senki ne tekintse következmények nélkülinek az élet elleni tetteket. Másrészt újra és újra emlékeztet arra, hogy az emberi élet nem mérhető számításokkal, értéke nem viszonylagos, hanem belső, elidegeníthetetlen.

A 2022-es büntetőjogi változások a CIC 1397. kánonja tekintetében már a VI. címben megfigyelhetők. Az új címzésbe bekerült a személy „méltóságára” való utalás, amely a korábbi megfogalmazásból hiányzott. A jelenlegi 1397. kán. három §-a magába foglalja a *Pascite gregem Dei* apostoli konstitúciót megelőző törvényekben szereplő bűncselekményeket, míg az új 1398. kán. olyan bűncselekményeket foglal magába, amelyek korábban más elrendezésben szerepeltek a törvénykönyvben. A kánonjog elismeri, hogy az 1397-1398. kánonokban megfogalmazottak olyan bűncselekmények, melyeket az állami hatóságok olyan vizsgálati és büntetési eszközökkel üldöznek, melyekkel az Egyház nem rendelkezik.²⁶⁴

Az 1397. k. 1.§ az emberölést, elrablást, fogvatartást, megcsonkítást vagy súlyos megsebesítést szankcionálja. A büntetendő cselekmények között súlyosbító körülmény, hogy a bűncselekményt ki ellen követik el és attól függően, hogy az elkövető klerikus vagy laikus – ld. 3.§ – megfelelő módon büntetendő. A szent rendek felvétele esetében az emberölés, megcsonkítás és a magzatelhajtás bűncselekmények kánoni szabálytalanságoknak minősülnek, vagyis a szent rendek felvételére, valamint gyakorlásához szükséges a felmentés.²⁶⁵ A kánon alatt megnevezett bűncselekmények – amennyiben végrehajtottak minősíthetők – az 1336. k. 2-4.§-ában említett büntetésekkel büntetendők, illetve az 1370. kánonban említett személyek esetében súlyosabban is.

Az 1397. k. 2.§ a sikeres magzatelhajtást bünteti, mely „alatt a fogantatástól kezdve a magzat méhen belüli vagy kívüli megölésére irányuló bármely szándékos cselekedet értendő, amint azt a Törvényszövegek Pápai Tanácsa 1988. május 23-i válaszában (AAS 80 (1988) 1818) jelezte. A bűncselekmény elkövetéséhez azonban szükséges, hogy a *nasciturus* halála (*effectu secuto*) ténylegesen bekövetkezzen, ami megköveteli az „objektív bizonyosság” azon minimumát, amely lehetővé teszi a büntetőjog fellépését. Ez szükségszerűen kizárja a bűncselekmény köréből a fogamzásgátló gyakorlatokat, még akkor is, ha technikailag

²⁶⁴ Cf. DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.154/165.

²⁶⁵ V.ö. CIC 1041. k. 4-5. pontjai és CIC 1044. k. 1.§ 3.pontja

abortuszra használják őket, mivel nem hagynak külső bizonyítékot a bekövetkezett bűncselekményre.”²⁶⁶

A sikeresen végrehajtott abortusz bűncselekmény kánoni büntetése – mind annak, akin szabad beleegyezésével végrehajtották, mind a harmadik félnek, akinek közreműködése nélkül a bűncselekmény nem tudott volna megvalósulni, mind azoknak, akik önként együttműködtek a bűncselekményben mint felbújtók vagy végrehajtok – önmagától beálló kiközösítés.

2.2.3. Szexuális visszaélések, különösen kiskorúakkal és sérült személyekkel szemben

A szexuális visszaélések különösen súlyosan sértik az áldozatok testi és lelki integritását, emberi méltóságát. Az ilyen tettek nem pusztán egyének ellen irányulnak: nem kérdés a közösség felé megnyilvánuló bizalomvesztés. Alapjaiban kérdőjelezzik meg annak erkölcsi tekintélyét. Amikor kiskorúak, illetve olyan személyek válnak áldozattá, akik állapotukból fakadóan nem képesek teljes mértékben élni szellemi képességeikkel vagy kiszolgáltatott helyzetben vannak, a visszaélés nemcsak a vezetőkbe vetett hitet rombolja szét. A legkiszolgáltatottabbak védelme is veszélybe kerül.

E tettek az emberről alkotott keresztény antropológiai felfogással összeegyeztethetetlenek. Az elidegeníthetetlen emberi méltóság igazságát semmibe veszik. Mélyen sértik az emberi jogokat és alapvető erkölcsi normákat. Az áldozatok hosszú távú pszichológiai, spirituális és társadalmi károkat szenvednek el. De az egész egyházi közösség is szenvedni fog.

Szükséges az Egyház elkötelezettsége abban, hogy minden hívőt, de különösen is a kiszolgáltatottakat vagy védteleneket megvédje. Minden szexuális visszaéléssel szemben határozottan kell fellépnie. Az igazság megőrzése érdekében elengedhetetlen ezen bűncselekmények feltárása. Kötelesség az áldozatok támogatása. Az elkövetők felelősségre vonása. A közösség sebeinek gyógyulása és az igazság helyreállítása érdekében pedig határozott fellépésre van szükség. Ez erősítheti meg újra a bizalmat az Egyház iránt. Remélhetőleg megadja a lehetőséget, hogy a lelkek üdvösségére irányuljon a figyelem.

A szexuális visszaélések elkövetőivel szemben alkalmazott szigorú büntetések nem csupán fegyelmi válaszok. Ezek mindenekelőtt az Egyház határozott elkötelezettségéről tanúskodnak. Arról a belső meggyőződésről, hogy ezeket a bűncselekményeket meg kell szüntetni. Valamint minden lehetséges módon elejét kell venni újabb alkalmaknak és eseteknek.

²⁶⁶ DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.158/167. (Saját fordítás)

Ez a felelősség különösen is a kiskorúak és azok védelmére irányul, akik állapotukból adódóan nem rendelkeznek értelmük teljes használatával. Az ő kiszolgáltatottságuk nem hagyhat kétséget afelől, hogy az intézményes fellépés nemcsak indokolt, hanem elengedhetetlen.

A büntetések jogossága több szempontból is megalapozott. Egyrészt az áldozatok jogainak helyreállítását szolgálja, másrészt a közösségi rend megbomlását igyekszik orvosolni. Ugyanakkor a jövő felé is tekint: célja, hogy megelőzze a további visszaéléseket. Nem véletlen tehát, hogy ezek a szankciók nem maradhatnak pusztán választható lehetőségek szintjén. Szükségszerűek.

A konkubinátus bűnét itt most röviden érintve a CIC 1395. k. 1.§-ban szereplő hatodik parancsolat elleni bűncselekmények botrányt kiváltó esetei a helyzetek széles körét magába foglalják anélkül, hogy szigorúan az ágyasság fogalmába tartoznának. Ezen helyzetek közösségben botrányt keltő súlyossága abban rejlik, hogy egy klerikus szokásszerű – az az nem alkalmi – hatodik parancsolat elleni bűnös magatartásáról van szó. A bűnös életmód igazságtalan, erkölcstelen volta kelt botrányt, ezért felfüggesztéssel büntetendő, s ha a büntetendő cselekmény figyelmeztetés után is tovább tart, akkor akár a klerikusi állapotból való elbocsátást is magával vonhatja.

A CIC 1395. k. 2.§-a az olyan hatodik parancsolat elleni bűncselekményről rendelkezik, amelyet egy klerikus nyilvánosan követ el. A „nyilvánosan” kitétel itt különös súllyal bír, mert ezek a cselekmények nemcsak az egyén és Isten közötti viszonyt, hanem a közösség egészének erkölcsi rendjét is rombolják. Itt a cselekedet igazsággal szembeni helyzete abban érhető tetten, hogy az Egyház tanítása szerint a hatodik parancsolat megköveteli a szexuális tisztaságot és az önmegtartóztatást, különösen is a klerikusok esetében, akik számára a cölibátus kötelező életforma. A nyilvánosan elkövetett szexuális bűncselekmények jogosan keltenek botrányt a közösségben. Azok teljesen ellentétesek a klerikusok által képviselendő erkölcsi normákkal. Nem utolsó sorban az evangélium tanításával is.

Az igazságosság szempontjából a közösség és a hívők jogai mélyen sérülnek, mivel egy olyan személy, akinek példát kellene mutatnia, visszaélést követ el. A visszaélés megengedése vagy eltűrése ezért az egyházi közösség teljes hitelét aláásná a hatodik parancsolat igazságtartalmát illetően, valamint a hívek úgy érezhetnék, hogy az Egyház nem képes megóvni őket azoktól a veszélyektől, amelyekkel szemben a klerikusoknak szolgálatuk során védelmet kellene nyújtaniuk, ez pedig a vezetésbe vetett bizalmat is megrendítené.²⁶⁷

²⁶⁷V.ö. DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.151/162-163.

Az 1395. k. 2.§ esetében a megfelelő büntetés kötelező, s az ügy súlyosságát tekintve akár a klerikusi állapotból való elbocsátással is járhat.

Ugyanezen kánon 3.§ – mely nem szerepelt az 1983-as kódexben – a hatodik parancsolat elleni klerikus által elkövetett bűncselekmény minősített esetéről, az erőszakkal, fenyegetéssel vagy hatalommal való visszaéléssel elkövetett cselekményről rendelkezik, mely kényszerítésben vagy elviselésben valósulhat meg. Az emberi méltóság és az erkölcsi rend megsértése ezen esetekben nem kétséges, bár a megvalósulási formákat tekintve igen sokrétű. A kánon ezen §-a nem a kiskorú vagy az állapotszerűen értelmének használatában korlátozott személlyel szembeni bűncselekmény, hiszen arról az 1398. kán. rendelkezik, más büntetési tételekkel és eljárásrenddel.

A CIC 1398. kánonja teljes újdonság az 1983-as kódex-el szemben.²⁶⁸ A törvény integrálta azokat a két évtized alatti tapasztalatokat, melyek hatalmas fájdalmat okoznak az Egyháznak. Az 1.§-a számos olyan bűncselekményt nevesít, melyek a kiskorúakkal és az állapotszerűen értelmük használatában korlátozott²⁶⁹ vagy gyámság alatt álló személyekkel kapcsolatos visszaélések: 1. a hatodik parancsolat elleni büntetendő cselekménye; 2. a toborzás vagy rászedés pornográfiára színlelt vagy valós módon; 3. „aki erkölcstelen módon szerez, magánál tart, bemutat vagy terjeszt, bármilyen módon és bármilyen eszközzel, pornográf képeket” ilyen személyekről. Ezek a bűncselekmények akkor is megvalósulnak, ha a személyek beleegyezésével történnek. Az 1.§ az egyházi személyek által elkövetett bűncselekményekről, míg a 2.§ a megszentelt élet intézményének vagy az apostoli élet társaságának tagjai, vagy bármely hívő, aki az egyházban valamilyen méltósággal rendelkező vagy valamilyen hivatalt vagy funkciót gyakorló személyekről rendelkezik.

Az 1398. kánonban elkövetett bűncselekmények esetében az egyházi hatóság köteles kezdeményezni az előzetes vizsgálatot, ha a *notitia criminis* valószínűsíthető, s amint ezt a vizsgálat megerősíti, – klerikusok esetében – értesíteni kell a Hittani Dikasztériumot – a kánon 2.§-ában meghatározott személyek esetében nem –, hogy a neki fenntartott bűncselekménnyel kapcsolatban az eljárást lefolytassa. A büntetés a hivataltól való megfosztás²⁷⁰, valamint „az 1336. kán. 2-4.§-a szerint büntetendő, más büntetések hozzáadásával is, a büntetendő cselekmény súlyosságának megfelelően”²⁷¹, ill. klerikus esetében akár a klerikusi állapotból való elbocsátás is.

²⁶⁸ V.ö. DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.159-162/168-171.

²⁶⁹ A „*persona quae habitualiter usum imperfectum rationis habet*” kifejezés kellően tág megfogalmazás ahhoz, hogy lehetővé tegye az áldozat gyengeségének és törékenységének különböző formáit.

²⁷⁰ V.ö.CIC 196. k.

²⁷¹ CIC 1398. k. 2.§

2.2.4. Általános engedetlenség

Az Egyház hierarchikus rendje az engedelmesség alapelvére épül. Ennek alapja Krisztus magatartása, aki az Atya akaratát kívánja megvalósítani. Az Isten akaratának való alávetettség a *salvus animarum* biztos útja. A közösség egységének és működőképességének fenntartása elképzelhetetlen lenne bizonyos, jól meghatározott függőségi viszonyok nélkül. Ezek azonban nem csupán a kötelességek teljesítését szolgálják. Mélyebb értelmet nyernek akkor, ha a keresztény erény dimenziójában vizsgáljuk őket: olyan belső irányultságként jelennek meg, amely a lelki tökéletesség felé vezetnek. Az engedelmesség helyes megélése – különösen akkor, ha az egyházi vezetők maguk is hitelesen vállalják ennek felelősségét – nem csupán egyéni, hanem közösségi síkon is az üdvösség felé irányuló törekvéseket mozdíthat elő.

Világos, hogy az engedetlenség sosem csupán emberi döntés. Gyakran az isteni renddel való szembefordulás egy formája is. Olyan magatartás ez, mely az Isten tervétől szakíthat el. Formái lehetnek: a nyílt lázadás, a felsőbb utasítások figyelmen kívül hagyása és a hierarchiával való szembefordulás. Következményeiben mélyen érinti a közösség belső összetartását és az egyéni lelki fejlődést.

Az engedetlenség rendszerint olyan magatartásforma, amely szembefordul az egyházi hatóságok által kiadott törvényes rendelkezésekkel. Ez a szembenállás történhet nyíltan, aktív²⁷² ellenállással, de akár passzív, rejtettebb formában is. Az ilyen jellegű viselkedés figyelmen kívül hagyja az Egyház jogrendjét és alapvető tekintélyét. Ezek hivatottak biztosítani az egységet és az Isten igazságaihoz való hűséget. Ha ezek nem tudnak megvalósulni, akkor súlyos kérdésként vetődik fel: Milyen belső motivációk húzódnak meg ezek mögött a magatartásformák mögött? S vajon eredményezhetik-e az üdvösségre törekvő magatartás végcélját?

Az engedetlenség az igazság megsértését is jelenti, mivel a megkeresztelt személy megtagadja a hierarchikus rendből fakadó tekintély elismerését és követését, s ezzel megkérdőjelezi az Egyház tanítóhivatalának és fegyelmi rendszerének legitimitását.

Az igazság megőrzése érdekében elengedhetetlen, hogy az egyházi hatóságok jogszerű döntéseit és utasításait a megkeresztelt személyek és különösen is a klerikusok egyaránt

²⁷² *Aktív szembe helyezkedés:* nyílt szembeszállás az egyházi hatósággal, amely magába foglalhatja a parancsok, rendeletek vagy utasítások nyilvános elutasítását és az ellenük való cselekvést. Az engedetlenség ezen módja aktív fellépést jelent, ahol az egyén vagy csoport tudatosan és nyíltan kifejezi ellenállást. *Passzív szembe helyezkedés:* Az egyházi hatóságok által kiadott parancsok, rendeletek vagy utasítások szándékos figyelmen kívül hagyása vagy nem teljesítése. Ez a fajta engedetlenség csendes ellenállást jelent, ahol az egyén vagy csoport nem vesz részt az aktív cselekvésben, hanem egyszerűen nem követi az előírásokat.

tiszteltben tartsák és kövessék. Az engedelmisség tehát az Egyház egységét, hitelességét és igazsághoz való hűségét védi.

A CIC 1371. kán. több paragrafusban fejt ki az engedetlenség módozatait és fokozatait. Az 1.§ az Apostoli Szentszék, az ordinárius parancsával, vagy tilalmával szembeni ellenállás, engedetlenségről rendelkezik. Az itt nevezett engedetlenség vétségét bármelyik hívő elkövetheti, aki a parancsot, tiltást nem tartja meg. Ahhoz viszont, hogy az engedetlenség bekövetkezzen szükséges, hogy engedelmisségi kötelezettség álljon fenn, vagyis az utasításoknak törvényesnek és az érintett személy számára megfelelően kinyilvánítottak kell lennie, különben a cselekedet nem minősül bűncselekménynek. Emellett pedig a büntetés kiszabásához szükséges az előzetes figyelmeztetés vagy hivatalos felszólítás, melyben a személyt figyelmeztetik, hogy milyen elvárásokhoz igazodjon és a felszólított személy számára szükséges biztosítani megfelelő időt ahhoz, hogy megfelelő módon értékelhetővé váljon változtatott-e magatartásán, avagy nem.²⁷³

Az 1371. k. 2.§ a kiszabott büntetés megszegéséről vagy be nem tartásáról rendelkezik. Az itt leírt bűncselekmény elkövetéséhez szükséges, hogy megfelelő módon kiszabott, fel nem függesztett és el nem engedett büntetésről legyen szó, s a büntetett alany szándékosan próbálja meg kijátszani a büntetést, melyet neki rendeltek.

Az igazság szempontjából vizsgálva a kánon 3.§-a igen lényeges, hiszen a hamis tanúzás – mikor valaki az egyházi hatóság vagy a bíró előtt hamisan állít vagy ígér valamit – közvetlenül akadályozza az igazság feltárását és az igazságszolgáltatás tisztaságát. Az objektív valóság²⁷⁴, a helyes erkölcs²⁷⁵ és a felelősségteljes tanúságtétel²⁷⁶, mind sérülnek akkor, ha valaki szándékosan hamis tanúvallomást tesz. A hamis tanúzás akkor áll be, mikor a hivatalosan megidézett tanú szándékosan elferdíti a valóságot, hazugságot terjeszt, vagy az objektív valóság megismeréséhez szükséges lényeges tényeket hallgat el.²⁷⁷ A hamis tanúzás által tehát megghiúsulhat az igazság feltárásának lehetősége. Az igazságos döntéshozatal lehetősége is sérül, de akár teljesen el is lehetetlenülhet. Ilyen esetekben előfordulhat, hogy ártatlan személyeket ítélnék el. Míg a valódi felelősök elkerülhetik a valós felelősségre vonást. A hamis

²⁷³ Cf. DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.98/120.

²⁷⁴ Az objektív valóság: az igazság egyik alapvető kritériuma, a valóság tényeinek pontos és torzításmentes bemutatása.

²⁷⁵ Az igazság erkölcsi dimenziója azt jelenti, hogy minden ítéletkezés – egyházi és világi – az igazságra és a jogszerűsége épül. A hamis tanúzás súlyosan erodálja az igazságszolgáltatás erkölcsi alapjait, mivel akadályozza az igazság megvalósulását és az igazságos ítélet meghozatalát, végtére is így az igazságosság helyett igazságtalanság uralkodhat el az ítéletkezésben.

²⁷⁶ Felelős tanúságtétel alatt azt értem, hogy a tanú tisztában van azzal, hogy az igazság bemutatásának elmulasztása súlyos következményekkel járhat másokra nézve.

²⁷⁷ Cf. DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.100/121-122.

tanúságtétel következménye: a bűnbánat megvalósulásának akadályoztatása, s vele együtt a jóvátételre való nyitottság ellehetetlenülése.

„A bűncselekmény előfeltétele, hogy az alany hajlandó legyen a megtévesztésre, tudatában legyen annak, hogy nem mond igazat. Továbbá ahhoz, hogy a megtévesztő magatartás kánonjogi bűncselekménynek (és ne csak erkölcsi véttségnek) minősüljön, megfelelő formális összefüggésben kell megvalósulnia, azaz amikor az alany formálisan köteles az igazságot a tudomására jutott kérdésekben kinyilvánítani azok számára, akiknek jogosan joguk van az igazság megismerésére.”²⁷⁸

A 1371. k. 4. §-a a pápai titok megtartásának kötelezettségét rögzíti. Ez az előírás különösen kényes területet érint, hiszen olyan ügyekre vonatkozik, amelyek az Egyház belső életében rendkívüli jelentőséggel bírnak.²⁷⁹ A pápai titok sokszor kapcsolatban áll az igazságszolgáltatással, a döntéshozatallal és a hívek lelki életével. Annak megsértése komoly károkat okozhat. Mindez több szempontból is befolyásolhatja az igazságszolgáltatást. Az igazságosság megvalósulása az Egyházban többször attól függ, hogy – megfelelően, azaz – megfelelő időben és helyzetben tudja-e kezelni az ügyeket. A titoksértés súlyosan megronthatja ezt a folyamatot. Azáltal, hogy korai vagy pontatlan információk kerülhetnek nyilvánosságra félrevezethetik a közvéleményt vagy az érintett feleket. Az ilyen jellegű titkok sérülése tehát a jogi és az erkölcsi igazságszolgáltatás torzulásához vezethet.

A titoktartás megsértése különösen érzékeny következményekkel járhat. Ártatlan személyek jogait sértheti. Ha egy ügy kapcsán még nem ismert a teljes valóság előítéletek formálják a véleményt. Ez pedig azt a veszélyt hordozza, hogy valakit igazságtalan vádak érnek. Végezetül marad az információk félreértelmezése vagy hiányos kezelése. Amikor azonban az Egyház vagy a hívők közössége ilyen téves benyomások alapján ítélik, az már túlmutat az egyéni sérelmen.

Az efféle torzulások nem maradnak következmények nélkül. Erkölcsi és jogi károk születhetnek, olykor visszafordíthatatlanul. A közösségi bizalom fokozatosan megrendül. Az Egyház tekintélye csorbul, a döntések háttérét pedig egyre nehezebb átlátni.

A titoksértés lehetőséget teremt a külső szereplő befolyásolására az Egyház belső döntéshozatalába. A függetlenségét és az igazságos ítélezést ezért nem lesz biztosítható. A titok megsértése érinti nemcsak a hivataluk vagy tisztségük miatt titoktartásra kötelezett személyeket, hanem „mindazokat is, akik vétkeken szereztek tudomást a pápai titoktartás alá

²⁷⁸ Ibidem n.100/121. (Saját fordítás)

²⁷⁹ Itt most nem érintem a pápai kinevezések titoktartásának kötelezettségét s annak minősítettségének kérdését.

tartozó dokumentumokról és dolgokról, vagy akik vétkesen jutottak ilyen tudomásra, biztosan tudják, hogy ezek továbbra is a pápai titoktartás alá esnek”²⁸⁰.

A 5.§ annak a személynek a büntetéséről dönt, „aki nem tartja meg a végrehajtandó ítélet vagy büntető határozat végrehajtásának kötelezettségét”. Az ilyen személy súlyosan megsérti az igazság azon alapvető kritériumát, hogy mindenki megkapja azt, ami jog szerint őt megilleti, vagyis a jogsértés esetében a bűnös felelősségre vonása nem tud megvalósulni megfelelő módon. Ha valaki ugyanis nem hajtja végre a rá kiszabott büntetést vagy ítéletet, azzal semmibe veszi az igazságszolgáltatás egész folyamatát, megtagadja az igazság helyreállítását és jogkövetkezmények elfogadását.²⁸¹

Amikor valaki makacsul elzárkózik a jogos büntetés végrehajtásától, az sérti a közösség és az áldozat jogait. A büntetés célja nem pusztán személyes felelősségre vonás: ennél többről van szó. A közösség megbomlott erkölcsi rendje csak akkor kezdhet helyreállni, ha az igazságszolgáltatás valóban érvényesül. Nem véletlen, hogy a közösség – különösen, ha közvetlenül is tanúja volt a bűncselekménynek – elvárja a következmények világosságát. Az igazságosság igénye ilyenkor nem elvont eszmény, hanem egzisztenciális szükséglet.

A §-ban megfogalmazott makacs magatartás gátolja a bűnös lelki megújulását. Az igazságos ítélet végrehajtása legtöbb esetben feltétele a bűnbánatnak és a közösségbe való visszafogadás-visszaillesztésnek. A büntetés „elkerülése” azt jelzi, hogy az elkövető nem hajlandó szembenézni a cselekedetei következményeivel. Így viszont sem jóvátétel, sem a kiengesztelődés nem tud megvalósulni, mert nem lesz hiteles.

Végezetül a 6.§ rendelkezik arról, „aki elmulasztja a büntetendő cselekményről való értesítés közlését, amikor erre a kánoni törvény kötelezi”. Az ilyen bűncselekményt elkövető személy úgy sérti meg az igazságosság alapelveit, hogy akadályozza az igazság feltárását és a megfelelő jogi eljárás lefolytatását. A kánonjogban az értesítés közlésének kötelezettsége – itt általánosan van megfogalmazva annak érdekében, hogy ne csak a *Vos estis lux mundi* által kifejezetten magába foglalt ügyeket, hanem más egyházi szabályok által előírt bejelentési kötelezettséget is magába foglaljon. A nemcsak jogi, hanem erkölcsi felelősség abban áll, hogy a lelkek üdvössége és az egyén ill. a közösség védelmének érdekében minden hívőnek közre kell működnie abban, hogy a bűncselekmények napvilágra kerüljenek, és a megfelelő felelősségre vonás megtörténhessen.

Aki elmulasztja a bűncselekmény bejelentését hozzájárul ahhoz, hogy az igazság rejtve maradjon. Az elkövető ennek okán elkerüli a felelősségre vonást. Az igazságtalanság

²⁸⁰ PAULUS VI, *Secreta Continere* Rescriptum (04 febr. 1974), in *AAS* 66 (1974) 89-92., II./4, 91. (Saját fordítás)

²⁸¹ V.ö. DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.102/122-123.

természetesen ez által erősödik. Következésképp a bűncselekmény bejelentésének hiánya miatt a közösség továbbra is veszélyben marad.

Az áldozatok megérdemelt igazságszolgáltatása késlekedni fog. A közösség igazságszolgáltatásba vetett bizalma pedig megrendül. Különösen akkor veszélyes ez, ha a bűncselekmény elkövetője még aktívan jelen lehet a közösségben. A bűnbánat és a jóvátétel folyamata el sem tud indulni, hiszen az elkövető nem néz szembe tette következményeivel.

A CIC 1371. kán. a különböző jogsértésekre kiszabott büntetések általános alapelveként rögzíti, hogy azok alkalmazása az elkövetett cselekmény súlyosságától függ. A szankciók magukban foglalhatják a megfelelő büntetéseket, a cenzúrákat, a hivataltól való megfosztást, valamint az 1336. k. 2–4.§-ában meghatározott egyéb intézkedéseket. Ezek a büntetések egyszerre szolgálják a közösség védelmét és az igazságosság helyreállítását.

2.2.5. Gyűlöletkeltés vagy engedetlenségre való buzdítás²⁸²

Ismertek a személyek- és az emberi méltóság ellen elkövetett bűncselekmények különleges eseti is. Ilyen a gyűlöletkeltés és az engedetlenségre való buzdítás. „Aki nyilvánosan ellenségeskedést vagy gyűlöletet szít az Apostoli Szentszék vagy az ordinárius ellen valamilyen egyházi hatalmuk vagy szolgálatuk alapján hozott intézkedés miatt, vagy irántuk engedetlenségre izgat”²⁸³ az Egyház belső egységét sértő magatartás végez. Az ilyen cselekmények nemcsak a hierarchikus rendet, hanem a hívek lelki és erkölcsi életét is veszélyeztetik. A gyűlöletkeltés ellentétes az evangéliumi szeretet parancsával s már önmagában ezért is a közösségben botrányt okozó magatartás.

Az igazság megőrzéséhez és a közösség védelméhez nélkülözhetetlen a gyűlöletkeltés és a megosztottság elleni határozott fellépés. A krisztusi tanítás alapelve: a testvéri szeretet. Szent Pál által még mélyebben kifejezésre jut a tagok közötti egység fenntartása. Ez minden hívő kötelessége. A gyűlöletkeltő, engedetlenségre buzdító magatartás az egység megbontását és a békétlenséget eredményezik.

Ezen bűncselekmények esetében szükségesen olyan szankciót alkalmazni, amely a béke és az egysége helyreállítására is irányul. A megfelelő szankciók – egyházi tilalom és megfelelő büntetés – képesek ezt biztosítani. Ha helyesen alkalmazzák ezeket, akkor a büntetendő magatartás nem tudja tovább rombolni rendet. Az elkövető számára a büntetés erőteljes figyelmeztetésként értelmezendő. Kifejezésre jut által, hogy az Egyház egységének megőrzése

²⁸² V.ö. DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.107/126-127.

²⁸³ CIC 1373. k.

minden hívő felelősségteljes magatartásából születik meg. Annak őrzéséért mindenki egyaránt felelős.

2.3. Egyházi javakkal kapcsolatos jogsértések

Az Egyház közösségi javai²⁸⁴ lényegi szerepet töltenek be a közösségi élet fenntartásában. Legyenek akár anyagi, akár erkölcsi természetűek, közvetlenül hozzájárulnak a krisztusi szolgálathoz. Éppen ezért védelmük és megőrzésük nem csupán gyakorlati kérdés, hanem az Egyház egyik alapvető feladata is. Amikor ilyen jellegű dolgokban keletkezik kár, az legtöbbször erkölcsi síkon is nyomot hagy. Többnyire mélyebbet, mint elsőre gondolnánk. Itt, most három pontban fogom tárgyalni azokat a jogsértéseket, melyek az Egyház erkölcsi, lelki és anyagi javaiban való károkozást érintik, különösen is olyan kánonokat emelek ki, melyekben az igazság-igazságosság védelme kiemelkedően fontos.

2.3.1. Az igazság eltorzítása és a hatóság megtévesztése

Az igazság eltorzítása és az hatóságok megtévesztése olyan súlyos bűncselekményeket melyek közvetlenül és közvetetten²⁸⁵ tudnak veszélyforrássá válni. Az Egyházban megvalósuló igazságszolgáltatási rendszer tisztaságát és hatékonyságát támadják. Vagyis közvetlen hatással vannak az ítéletre és az igazságszolgáltatásra. Közvetetten pedig a közösség egészére is kihatnak. Aláássák az Egyházba vetett bizalmat, tekintélyt és morális alapot.

Az egyházi jogszolgáltatás alapelve: a valóság, az igazság és az igazságosság. Látható, hogy ezek nem pusztán elméleti fogalmak. Az Egyház működésének meghatározó elemei. Jelen vannak a hívek lelki életének irányításában, és érvényesülnek a kánoni törvények alkalmazása

²⁸⁴ Az Egyház, mint közösség javait itt átfogóan értelmem, így az magába foglal minden olyan erőforrást, amely az Egyház, mint közösség szolgálatában áll. Ezek a javak nem csupán anyagi természetűek, hanem kulturális, de erkölcsi és lelki értékeket is képviselnek. Ezek a javak a közösség közös tulajdonát, örökségét képezik, s elsősorban a krisztusi küldetés, a hívők lelki életének előmozdítása és a közösségi rend fenntartása érdekében léteznek. Anyagi értelemben fizikai és pénzügyi erőforrások, melyek az Egyház tulajdonában vannak: ingatlanok, tárgyi eszközök, pénzügyi eszközök, szociális intézmények erőforrásai. Szellemi és erkölcsi javak, melyek az Egyház erkölcsi és lelki küldetéséhez kapcsolódnak: liturgia és szentségek, papi és lelkipásztori munka, erkölcsi normák rendszere. Kulturális és történelmi javak, melyeket a közösség létrehozott és fenntartásuk kulturális és történelmi értéket képvisel: egyházi műalkotások, történelmi dokumentumok és könyvek, liturgikus zene és zenei hagyományok. Közösségi és szociális javak, melyek a társadalom és a hívek szolgálatában állnak: karitatív tevékenység, oktatás és nevelés, közösségi összetartás.

²⁸⁵ *A közvetlen veszélyeztetés* – hamis vádak és félrevezető információk vagy hamisított dokumentumok – által torzul az ítélethozatal folyamata. A hatóság ilyen esetben nem tud az igazságnak megfelelő döntést hozni, szükségyszerűen igazságtalan ítélet és rossz döntés születik, mivel a helyes ítélethez szükséges valós tények nem állnak rendelkezésre. *A közvetett veszélyeztetés* – mikor a hatóságok megtévesztése nem azonnal következik be, hanem az igazságtalan ítélet következményeként alakul ki – által olyan károkozás történik, mely a hívek és a közösség bizalmát megrendítik az Egyház igazságszolgáltatási rendszerében és/vagy erkölcsi tekintélyében.

során is. Amikor valaki szándékosan meghamisítja a valóságot, többféle eszközhöz is folyamodhat: eltorzítja a tényeket, hamis vádakot fogalmaz meg, vagy éppen hamisított dokumentumokat használ. Mindez a közösség belső rendjét is megingatja.

A valóság eltorzítása közvetlen támadás az igazságszolgáltatás integritása ellen. A hatóságok döntéseihez nem lesz hiteles információ. A megtévesztés során az elkövető szándékosan félrevezeti az Egyház döntéshozóit. Ez téves ítéletekhez vagy megalapozatlan határozatokhoz vezethet. Ezek a visszaélések akadályozzák a helyes ítélet megalkotását.

Az ilyen típusú bűncselekmények nemcsak egy egyéni ügyekre vannak negatívan befolyásoló hatással, hanem a közösség bizalmát is megingathatják az igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatban. Ez halmozottan igaz, ha az ilyen típusú büntetendő magatartás közügyeket érint.

A CIC 1390-1391. kk. a hamis feljelentés vagy a hatóságok megtévesztése és a hatóságok számára benyújtott hamis okiratok vagy tudatos hamisítás bűncselekményeivel foglalkoznak. Az 1390. kán. által megfogalmazott gyóntató ellen irányuló hamis feljelentés és a más rágalmozó feljelentések a megtévesztés miatt rombolják az igazságszolgáltatás integritását. Az 1.§-ban elkövetett bűncselekmény megköveteli, hogy hivatalos bejelentést hamisan tegyenek az egyházi hatóságnak – azaz nem polgári vagy más hatóságok előtt –, akár a színlelő áldozat, akár egy harmadik fél által. Míg a 2.§ általánosabb helyzetben szemléli a hamis vádat, vádlót és vádlottat: ilyen esetben a bejelentett személy bárki lehet, aki a jog szerint büntethető, mert kánoni bűncselekményt követett el. Mindkét § esetében a bűncselekmény megállapításához szükséges feletétel, hogy a bejelentést annak tudatában tegye a bejelentő, hogy az hamis.

A rágalmozás bűncselekménye esetében nem szükséges, hogy hivatalosan vádat emeljenek egy konkrét bűncselekmény miatt, elég csupán, ha valaki jogellenesen hamis információkat közöl az illetékes hatósággal, mely sérti mások jó hírnevét. Ha valaki szándékosan hamis állítást tesz, amely rontja egy másik személy jó hírét, az már rágalmozást követ el, tehát az ilyen bűncselekmény megállapításához olyan vádakra vagy körülménykerekre van szükség, amelyek jelentős hírnévvesztést okozhatnak, továbbá szükséges a hamis állítások tudata. „Azonban, még ha a bejelentést jóhiszeműen is tették, a jó hírnévben okozott károk, bár nem minősülnek bűncselekménynek, igazságosságot követelnek a helyreállítás érdekében, különösen, ha az érintett személy hivatalt lát el.”²⁸⁶

²⁸⁶ DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.140./154.

A 3.§ az igazság kötelességeként megköveteli rágalmozó arányos elégtételét, hogy a cenzúra eltörölhetővé váljon. Ezen elégtételnek arra kell irányulnia, hogy a hamisan megvádolt személyt visszahelyezze a korábbi megbecsült helyzetébe, mely a hamis vád előtt megillette, tehát az elégtétel nem korlátozódhat csupán anyagi kártérítésre, hiszen az nem tudná helyreállítani az eredeti állapotot.²⁸⁷

A CIC 1391. kán. az okiratok meghamisítása és a hamis dokumentumok benyújtása ellen kíván fellépni. A dokumentumok az igazság bemutatásának, feltárásának legalapvetőbb eszközei. A hiteles dokumentum bizonyító erővel bíró eszköz és mindenfajta perben megengedett azok használata. „Ha ellenkező nyilvánvaló bizonyítékok nem cáfolják, a közokiratok hitelesen tanúsítják mindazt, amit közvetlenül és főként állítanak.”²⁸⁸

A hamisított okiratok révén torzul az eljárások valósága és elvész a helyes ítélethozatal lehetősége. Az ilyen dokumentumokkal való visszaélés súlyossága szerint lehet: hamis egyházi közokirat készítése, ilyen használata, vagy megváltoztatása, elrejtése, megsemmisítése – az egyházi hatóság közvetlen megtévesztése; a hamis vagy megváltoztatott okirat használata – félrevezetés az egyházi ügyekben; hamis állítás egyházi közokiratban – a tények szándékos eltorzítása az Egyház előtt. Bármelyik esetet is nézzük, egyházi és közjogi közokiratról van szó. Míg a kánon 1. és 3. pontjai az egyházi közokirat által elkövetett bűncselekményekről rendelkezik, addig a 1391. k. 2. pontja a más típusú közokirat egyházi ügyben való „megtévesztő” használatáról rendelkezik.

„Meg kell jegyezni, hogy amikor a hamisság olyan dokumentumban jelenik meg, amellyel kegyelmi vagy felmentési rendeletet kérnek, akár az igazság elrejtésével (*surrezione*), akár hamis állításokkal (*obrezione*), a lehetséges bűncselekmény mellett a megadott kegyelem érvénytelensége is bekövetkezik.”²⁸⁹

Látható, hogy ezen bűncselekmények az igazságszolgáltatási rendszer működésének legfőbb alapelvét, az igazság megismerését, annak feltárását, bemutatását akadályozzák ill. teszik lehetetlenné. Az integritás megsértésének folyamata: 1. a valós tények eltorzítása által 2. igazságtalan ítélet születik, mely 3. az igazság érvényesülésének akadályozását eredményezi s ez által 4. megrendül a közbizalom. A végeredmény a közösség bizalomvesztése a jogrendszer helyes és igazságos működésében, hiszen a közösség tagjai kételkedni fognak az igazságszolgáltatás azon képességében, hogy megfelelően megvédik az ártatlanokat és felelősségre vonják a bűnösöket.

²⁸⁷ Cf. Ibidem n.138/153.

²⁸⁸ CIC 1541. k.

²⁸⁹ DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.143/156. (Saját fordítás)

A hamis információk és megtévesztő eljárások nemcsak az aktuális ügyekre gyakorolnak negatív hatást. Hatásuk jóval túlmutat az adott helyzeten: hosszú távon gyengítik az Egyház hitelességét. Rombolják azt a szolgálatot, amely az igazság érvényre juttatására törekszik.

Ilyen esetekben elengedhetetlen a határozott, következetes fellépés. A jóvátétel őszinte szándéka nélkül az igazságszolgáltatás hiteltelen marad.

A gyóntató esetében hamis felejelentéseket tevők önmagától beálló egyházi tilalom alá esnek, a klerikusok esetében felfüggesztéssel sújtva; a rágalmazás vagy mások jó hírének megsértése esetében megfelelő büntetéssel büntetendő az 1336. kán. 2-4.§ előírása szerint, melyekhez cenzúra is kapcsolódhat, ill. a rágalmazó köteles az arányos elégtételre; az okiratokkal kapcsolatos bűncselekmények esetében a cselekmény súlyossága szerint az 1336. kán. 2-4.§ előírása szerinti megfelelő büntetéssel büntetendők.

2.3.2. A közösség javainak jogtalan elidegenítése vagy azok megsértése

A közösség javainak jogtalan elidegenítése vagy megsértése a hívők lelki és közösségi életének alapjait érinti. A javak az Egyház szellemi, lelki és anyagi működését biztosító eszközök. Matriális szinten: a templomok, a liturgikus tárgyak, az intézmények, valamint a pénzügyi erőforrások. Ezek kiegészülnek: az immateriális eszközökkel. A kulturális és szellemi erőforrások nem csupán a hitéletet, hanem a közösség társadalmi és karitatív szerepvállalását is szolgálják.

E matriális és immateriális javak jogtalan eltulajdonítása, megrongálása, megsemmisítése az Egyház erőforrásainak sérülését eredményezi, amely révén nem csupán anyagi jellegű kár éri a hívek közösségét, hanem a pasztorális és szociális küldetésben okozott károkat is eredményez. Amikor valaki jogtalanul elidegeníti vagy megkárosítja az egyház értékeit, azzal akadályozza az Egyház közösségi és spirituális feladatainak teljesítését, ilyen jellegű küldetésének megvalósulását. A jogtalan cselekmény ezen esetekben is az Egyház egész közösségére kihat. A hívek közös tulajdonában keletkezett kár nem pusztán anyagi veszteség: megbontja a közösség belső egységét is. Az ilyen beavatkozások következményei túlmutatnak az azonnali sérelmeken, hiszen akadályozzák az Egyházra bízott igazság kibontakozását és érvényesülését. A pasztorális, karitatív vagy szociális szolgálat nem tud hitelesen jelen lenni. A veszteségek hosszú távon visszavetik a fejlődést. A küldetés – az igazság jelenvalóvá tétele – és a szolgálatok minősége ellehetetlenül.

A CIC 1376. és 1377. kánonjai által megfogalmazott bűncselekmények az egyházi vagyon lopását, sikkasztását, jogtalan elidegenítését és a súlyos gondatlanságot az egyházi vagyon kezelésében, valamint a hivatalt betöltő személyek megvesztegetését és a hivatalos cselekmények során történő megvesztegetést foglalják magukba. Ezek a bűncselekmények az Egyház mind anyagi mind erkölcsi egységét rombolják. A közösségi javakkal való visszaélés, ill. a korrupció rontja a működés hatékonyságát és hitelességét, valamint aláássa a hívek bizalmát is.

A CIC 1376. kánonjában megfogalmazott anyagi és szakrális javak megsértése nem csak a fizikai tulajdon elpusztítását jelentik, hanem az igazságosság elvének megsértését is. Az anyagi és szakrális javak megsértése ugyanis nem csupán fizikai kárt okoz, hanem a mélyebb erkölcsi-igazságossági elvek sérelmét is magába foglalja, mivel ezek a javak az Egyház küldetését és a közösség javát szolgálják. Megkárosításuk vagy meggyalázásuk akadályozza az istentiszteletet, sérti a hívők közösségi jogait, és aláássa a jogrend alapelveit. Ezen kánon 1.§-a az egyházi vagyon ellen a hivatal vagy szolgálat gyakorlása során gazdasági vonatkozásban elkövethető bűncselekményeket kívánja egyértelműen meghatározni. Három különböző, de szükségszerűen rosszsziszemű szándékkal elkövetett bűncselekményről rendelkezik:

1. „az egyházi javak eltulajdonítása, ellopása vagy jogtalan megszerzése. Ennek a bűncselekménynek egy sajátos formája a hűtlen kezelés, amikor az elkövető az a személy, aki hivatalból felelős a javak kezeléséért. Ez az eset azonban nem külön bűncselekmény, hanem a meglévő bűncselekmény súlyosbító körülménye;
2. az egyházi javak bármilyen típusú gyümölcseinek jogosult általi begyűjtésének megakadályozására irányuló magatartás;
3. az egyházi javak elidegenítése vagy azokon vagyonkezelési cselekmények végrehajtása a szükséges konzultációk, beleegyezések vagy jogi engedélyek nélkül.”²⁹⁰

Az első bűncselekmény az elkövető jogosulatlan haszonszerzésére irányul, míg a másik két eset önmagában is büntetendő, akkor is, ha nem jár vagyoni eltulajdonítással. A harmadik típusú jogsértés pedig akkor is megvalósul, ha nem okoz anyagi kárt, mivel a szükséges konzultáció, beleegyezés vagy engedély hiányával sérti mások jogait és felelősségét a döntéshozatalban. Az ilyen mulasztások és előírt ellenőrzések elhagyása súlyosan veszélyeztetik az egyházi vagyont, mivel a megfelelő gondosságot elmulasztják.

²⁹⁰ DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.110/129-130. (Saját fordítás)

Amennyiben lehetséges, meg kell akadályozni, hogy az elkövető semmilyen előnyt ne szerezzen a bűncselekmény elkövetéséből: ezért, ha a teljes kárpótlás nem valósítható meg, akkor meg kell határozni olyan alternatív intézkedéseket, amelyekkel részben vagy jelképesen eleget lehet tenni a jóvátétel követelményének. Ez megvalósulhat ilyen esetben jótékonyági formában, vagy közösségi szolgálat révén is.²⁹¹

Az 1376. k. 2.§ új bűncselekményként jelenik meg az 1983-as CIC 2021-es módosításában. A hanyag és/vagy gondatlan vagyonkezelés, mely nem feltétlenül kell, hogy vagyon vagy anyagi kárt eredményezzen, hanem elég a súlyos gondatlanság a javak kezelésében. A gondatlanság vagy hanyagság kétféleképpen eredményezhet bűncselekményt. Az egyik oldalról a kiemelt egyházi javak, vagyis a rendkívüli vagyonkezelés végrehajtás tekintetében elmulasztott konzultáció hiánya, ill. a másik oldalról az egyházi vagyon kezelésében tanúsított hanyagság, melyet az illetékes hatóság súlyosnak ítélt meg.²⁹²

Bármelyik az 1376. kánonban jelzett bűncselekményt is nézzük, az illetékes hatóságnak kötelező büntetőeljárást indítania ezen esetekben, de a büntetés meghatározását az ítéletet meghozó személy mérlegelésére bízta, az 1.§-ban az 1336. kán. 2-4.§-a szerinti büntetésekkel, míg a 2.§ esetén az eset súlyosságának és körülményeinek megfelelő egyéb szankciók közül választva. A büntetések mellett a kánonban jelzett minden bűncselekmény esetén előírja az okozott kár megtérítését, melyre kötelezni kell a károkozót.

Fontos tudatosítani: a kártérítés nem büntetés. Hanem az okozott kár megtérítése. Egyfajta igazságos helyreállítás. Ez a helyreállítási kötelezettség az igazságosság elvének érvényesítését szolgálja. Biztosítja, hogy a károsult megfelelő kompenzációban részesüljön. Az eljáró hatóságnak figyelembe kell venni a kártérítés mértékét és módját is, hogy az valóban megfeleljen az okozott kárnak és az igazságosság követelményének. Persze kérdéseket vet fel a kártérítés abban az esetben, ha a gondatlanság okozója erre nem képes anyagi helyzete, szerzetesi fogadalma vagy az okozott kár nagysága miatt.

2.3.3. Az erkölcsi és lelki rend megsértése a közösségen belül

A károkozás egy másik esetéről, a korrupció és a hatalommal való visszaélés esetéről rendelkezik a CIC 1377. kán. Ez a kánon a megvesztegetés, a hivatali pozícióval való visszaélés és a tisztség gyakorlása során jogtalanul szerzett előnyök elleni fellépést szabályozza. Könnyen belátható, hogy ezek a cselekmények milyen módon veszélyeztetik ill. rontják az igazságosság

²⁹¹ Cf. Ibidem.

²⁹² V.ö. Ibidem n.111/131.

megvalósulást és milyen módon jelentik a közösség rendjének súlyos megsértését. A korrupció vagy hivatali visszaélés kánon által jelzett bármely formája aláássa a tisztességes eljárás erkölcsi alapjait.

Mindenfajta döntéshozatali folyamatban egyensúlyvesztést okoz: hivatalokkal és tisztségekkel kapcsolatos megvesztegetés vagy visszaélés azokkal. Negatívan befolyásolja a lelkipásztori szolgálat és az egyházi intézmények működését. Eltorzítják az egyházi hivatalok alapvető célját, mely a közösség szolgálata és a hívek lelki vezetése. Ezek a tettek megkérdőjelezzik az igazságot. Az egyház céljai helyett ugyanis az elkövetők – megvesztegető és megvesztegetett egyaránt – saját önző érdekeit helyezik előtérbe.

Ha egyházi tisztségviselők jogtalan előnyökhöz jutnak, vagy a közösség javait saját hasznukra fordítják, azzal megbontják a közösség belső rendjét. Az ilyen visszaélések az egyéni jogérzéklet is torzíthatják. Előfordulhat, hogy a hívek már nem érzik biztosítottaknak a tisztességes eljárás lehetőségét.

A CIC 1377. k. 1.§-ban jelzett bűncselekmény, a korrupció, kétféle módon minősül büntetendőnek. Aktív módon, mikor valaki ad vagy ígér valamit azért, hogy az egyházban tisztséget betöltő személy illegális cselekedetet vagy mulasztást hajtson végre. A bűncselekmény már a pénz felajánlásával vagy megígéréssel megvalósul, attól függetlenül, hogy azt elfogadják-e. Passzív módon, mikor egy egyházi hivatalt vagy tisztséget betöltő személy elfogad valamit valakitől, aki törvényes cselekedetet vagy mulasztást kér tőle. A korrupció minősített esete, a simónia, azaz, ha ezen cselekedetek a szentségek kiszolgáltatásával kapcsolatosak, ilyen esetben az 1380. kán. bűncselekményéről beszélhetünk.²⁹³

Ahhoz, hogy aktív vagy passzív korrupció bűncselekménynek minősüljön, szükséges, hogy a kért cselekedet vagy mulasztás törvényellenes legyen. Ha a kérés jogszerű, akkor nem beszélhetünk bűncselekményről. Ugyanakkor ilyen esetben is indokolt a fegyelmi eljárás, mert a tisztség méltóságával ellentétes magatartásról van szó, amely botrányt is okozhat.

A kánon 2.§-ában megfogalmazott bűncselekmény – „aki egy hivatal vagy egy feladat gyakorlása során az előírtól magasabb díjat kér, vagy kiegészítő összegeket, vagy bármit a saját hasznára” – a szűk értelemben vett korrupció. Ilyen esetben a korrupt személy, akit megvesztegettek, visszaél a hatalmával vagy pozíciójával mialatt nem feltétlenül jogellenes kérést teljesít.

²⁹³ Cf. Ibidem n.112/132.

Az 1377. kán. mindkét §-ában megfogalmazott bűncselekmények büntetendőek. Az 1.§ esetében az aktív korrupciót elkövető személy az 1336. kán. 2-4.§ szerinti megfelelő büntetéssel, a passzív korrupciót elkövető egyházi tisztséget, hivatal viselő személy a cselekedet súlyossága szerint, akár a hivattól való megfosztással is büntetendő. Az igazság egyensúlyának helyreállítása miatt, a kánon bármely esetében fennálló bűncselekmény szükséges kártérítési kötelezettséget is von maga után. A 2.§ esetén megfelelő pénzbüntetéssel vagy más büntetéssel is egészül ki mindez.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy az igazságosság kritériumaival nem ellenkezik, ha „léteznek olyan hálakifejezések és gesztusok, amelyek, ha mérsékeltek és a helyi szokásoknak megfelelőek, jogszerűek lehetnek, és nem minősülnek bűncselekménynek. Általában a közigazgatási szervek meghatároznak olyan paramétereket, amelyek ésszerű határokon belül mérik az elfogadható ajándékokat vagy adományokat, amelyek teljes tilalma akár a jogos társadalmi kapcsolatoknak is árthatna. Hasonlóképpen, figyelembe véve a klerikusoktól elvárt szigorúságot, jogszerű lehet bizonyos mérsékelt és törvényes ajándékok elfogadása, feltéve, hogy ésszerűen kizárják a botrány lehetőségét.”²⁹⁴

Végezetül az erkölcsi és lelki rend megsértésének minősül a hatalommal, hivatallal, feladattal való visszaélés, hanyag mulasztás. A CIC 1378. kánonban nevesített bűncselekmény eseteinek anyagi vagy gazdasági összetevői a hatalommal való visszaélés miatt vagy a kötelesség teljesítése során következik be vétkes gondatlanság miatt. A hatalommal való visszaélés itt nevesített bűncselekménye nem a már előzőekben megjelölt esetek valamelyike, hanem más cselekedetből megszülető hatalmi visszaélés; illetve aki a 2.§-ban megjelölt bűncselekmény elkövetése: „vétkes hanyagságból az egyházi hatalom, hivatal vagy feladat valamely cselekményét törvénytelenül más kárára vagy botrányt okozva végzi vagy mulasztja el”.

A büntetések ezen esetben az 1.§-ban a cselekedet vagy a mulasztás súlyossága szerint – nem kizárva a hivattól vagy a feladattól való megfosztással – büntetendő, a 2.§-ban megfelelő büntetéssel büntetendő az 1336. kán. 2-4.§-a szerint. De mindkét § esetében kártérítési kötelezettség fenntartása mellett.

²⁹⁴ Ibidem n.113/133-134. (Saját fordítás)

2.4. Liturgikus jogsértések esetei

A liturgikus jogsértéseket – és általában az ezekhez kapcsolódó kánonjogi kérdéseket – ebben a dolgozatban nem tárgyalom. A kutatásom irányát más felé helyeztem. Engem elsősorban azok a büntetőjogi helyzetek érdekelnek, amelyek közvetlenül hatnak az egyházi közösség szerkezetére, erkölcsi működésére vagy anyagi stabilitására. Olyan eseteket szerettem volna vizsgálni, melyek az igazságosság, a közösség védelme és a jóvátétel gyakorlati megvalósításához szorosan kapcsolódnak.

A liturgikus jogsértések valósága túlmutat a fegyelmi vétségek keretein: teológiai és szentségi igazságokat érintenek. Ezek az esetek rendszerint a szentségek helyes kiszolgáltatásával, illetve a liturgikus cselekmények szabályos végzésével kapcsolatosak. Olyan elemekkel, amelyek az egyház hitéletének szívet alkotják.

A jogsértések következményei természetesen a közösség szintjén is érzékelhetők: botrányt kelthetnek, zavart okozhatnak, esetenként kárt is. Mégsem ezek az aspektusok határozzák meg elsősorban a jóvátétel természetét. A liturgikus sérelmek orvoslása elsősorban spirituális síkon értelmezendő, hiszen az isteni igazság rendjének és a szentségek méltóságának helyreállítása nem materiális eszközökkel történik. Inkább egy olyan lelki folyamat révén, amely a megbomlott egyensúlyt igyekszik újra az Istenhez való viszonyban helyreállítani.

3. Az egyházi büntetési rendszer

Az Egyház büntetőjoga nem pusztán az igazságszolgáltatás sajátos formája. Olyan rendszer, amely a jogok védelmét és a közösség javainak biztosítását egyaránt szem előtt tartja. A rend és a fegyelem nem öncélú követelmény: ezek az üdvösség rendjéhez kapcsolódnak, és az egész közösség javát szolgálják.

A kánonjogi büntetések – jóllehet hasonlítanak a világi jogrend intézkedéseire – sajátos teológiai célt követnek. A lelkek üdvössége, s az ebből fakadó a büntetés nem megtorlás, hanem eszköz. Egyértelműen bűnös megjavítását és a közösségi rend helyreállítását célozza. E kettő nem válik el egymástól: a személy lelki gyógyulása és a közösség védelme ugyanannak a rendnek két oldala.

A büntetések kiszabásának teológiai alapja, hogy a jog nem önmagáért létezik, hanem az igazságosság megőrzése és a jogalanyok védelme érdekében. Ahogy C.J. Errazuriz

megfogalmazta: „A jogot tekinthetjük úgy, mint egy, a személyhez tartozó értéket”²⁹⁵. A jog tehát egy olyan jó, amely az a jogalanyhoz tartozik. A kánoni büntetések esetében ez különösen is igaz. Minden büntetőjogi aktus az emberi méltóságot²⁹⁶ és az Egyház egész közösségének javát és védelmét is szolgálja. Tehát nem egyszerűen világjogi alapelvek kiterjesztése. Hanem egy természetfeletti jogrendszer is. Mindez közvetlen kapcsolatban áll Krisztus megváltásának misztériumával. A különlegessége abban rejlik, hogy olyan javak védelmét szolgálja – a jog eszközeivel –, melyek túlmutatnak a természetes rend határán és összekapcsolódnak az üdvösség művével.²⁹⁷

A jogi eljárásai és a büntetések céljai nem kizárólag a bűnös megbüntetése. Helyet kap benne a jogsértések megállapítás és a közösség jogainak védelme. Az Egyház büntetési rendszerében a büntetések deklaratív szereppel bírnak. Tudniillik a büntetés kiszabása egyúttal a bűncselekmény megállapítását és a sértett jogainak elismerését is jelenti. Ezáltal a büntetés kifejezi azt is, hogy az elkövetett bűncselekmény, jogsértés sérti a közösség és az egyén jogait, az igazság-igazságosság elve miatt szükséges a rend helyreállítása jogilag és erkölcsileg is. Azonban C.J. Errazuriz megmutatja azt is, hogy a kánoni büntetések és eljárások nem válhatnak az Egyház jogi életének főszereplőivé. A büntetőeljárás csupán eszköz. Az igazság szolgálatában áll és nem a jog célja. Küldetése mindig túlmutat a jogrend keretein: a közösség lelki javainak védelme és az üdvösség rendje előbbre való minden eljárásnál. A büntetőeljárások ennek megfelelően nem uralják, hanem kiszolgálják az egyházi életet. Az eljárások eszközszerűsége a természetes személyek, a jogi személyek és intézmények jogainak érvényesülését szolgálják.

Világosan érthető a büntetések gyógyító jellege. Azok szerepe ugyanis a bűnös megjavítása; a közösség lelki és erkölcsi sérüléseinek orvoslása. Láthattuk, hogy az egyes kánonjogi esetekben a büntetések kiszabásakor mindig törekedni kell a bűnös megtérésére. Valamint a szankciók alkalmazása nem zárhatja ki a visszaintegrálódás lehetőségét. Mégsem hagyható figyelmen kívül azon esetek, ahol a bűn különösen súlyos. Ott a közösség jogainak védelem indokolttá teszi, a büntetések visszatartó erejét. Megóvva ezáltal a közösség integritását.

²⁹⁵ ERRAZURIZ, C., J., *Corso fondamentale sul diritto nella Chiesa II.*, 511.

²⁹⁶ Itt tágabb értelemben értem az emberi méltóságot, mely magába foglalja az örök üdvösség célját, vagyis a *salvus animarum* globális fogalmát is.

²⁹⁷ V.ö. ERRAZURIZ, C., J., *Corso fondamentale sul diritto nella Chiesa II.*, 511-514.

Szükségét érzem annak, hogy közelebbről is végig gondoljam, milyen fokozatai vannak a kánoni büntetéseknek. Milyen eljárás mentén szabják ki őket. Hogyan történik a végrehajtásuk, és milyen lehetőségek adódnak az enyhítésükre vagy eltörlésükre.

Nem pusztán technikai részletekről lesz itt szó. Ezeken keresztül válik érzékelhetővé a kánonjog sajátos „jogvédelmi” jellege. Az a szemlélet, amely egyszerre figyel az egyén helyzetére és a közösség sérülékenységre. Talán ebből érthető meg az is, hogyan valósul meg a gyakorlatban az az igazságosság, amely nem lezár, hanem utat nyit: az üdvösség és a helyreállítás irányába.

3.1. Büntetési fokozatok és formák

„Az egyházi büntetőjog világában az emberi személy tisztelete és az üdvösség szolgálatának lelkipásztori szempontja abban is megmutatkozik, hogy a büntetés csak végső eszköz. Még ha a bűncselekmény megvalósult is, csak akkor kell sort keríteni büntetés alkalmazására, ha a büntetés célja más lelkipásztori módon nem érhető el.”²⁹⁸ A büntetések kiszabása tehát mindig *estremo rimedio* kerül figyelembevételre – természetesen lelkipásztori jelleggel is –, hogy elérjék a célokat, amelyek igazolják a kényszerítő jogi eszközök alkalmazását az Egyházban.

A CIC 1341. kán. egyértelműen meghatározza, hogy milyen esetekben kell büntetések kimondására vagy kinyilvánítására irányuló bírói vagy közigazgatási eljárást indítani. Ez a kánon azt a jogi tényállást feltételezi, hogy az ordinárius egyértelműen megállapította annak tényét, hogy már „sem lelkipásztori gondoskodás, főként testvéri feddés útján, sem figyelmeztetéssel, sem dorgálással nem lehet eléggé az igazságosságot helyreállítani, a tettet megjavítani, a botrányt helyrehozni”.

A kánoni büntetések fokozatai és formái azt a célt szolgálják, hogy az elkövetett jogsértés vagy bűncselekmény súlyával arányos, igazságos válaszokat adjanak, miközben biztosítják a közösség jogainak védelmét és a bűnös megjavítását.

Az egyházjog már ismertetett két fő büntetési formája: a gyógyító büntetések, vagyis a cenzúrák²⁹⁹ és a jóvátevő büntetéseket³⁰⁰. De ezen kívül büntető óvintézkedésekként más jóvátevő büntetéseket is rendelhet, ill. büntető óvintézkedéseket és vezekléseket is alkalmazhat a CIC 1339-1340. kánonban megjelöltek szerint.

²⁹⁸ ERDŐ 609.

²⁹⁹ V.ö. CIC 1331-1333. kk.

³⁰⁰ V.ö. CIC 1336. k.

3.1.1. A gyógyító büntetések vagy cenzúrák

Bár minden egyházi büntetés magában hordozza a gyógyító jelleget, hiszen a bűnös megjavítását és annak lelki javát célozza, ez a célkitűzés különösen a cenzúrák esetében kap kiemelt hangsúlyt. A CIC 1331-1333. kk. a cenzúra esetében három fő formát határoznak meg: a kiközösítés (*excommunicatio*), az egyházi tilalom (*interdictum*) és a felfüggesztés (*suspensio*). Ezek a büntetések csak azokra alkalmazhatók, akik makacsul (*contumacia – contumaciter*) kitartanak bűnös magatartásukban, figyelmen kívül hagyva az Egyház részéről tett erőfeszítéseket a megjavulásuk érdekében. Ezenkívül a cenzúrák súlyos bűncselekmények esetén is alkalmazhatók, különösen akkor, ha a bűncselekmény *latae sententiae* büntetést von maga után. Ezek a büntetések azonban nem maradhatnak örökösök, a bűnös ugyanis amint felhagy bűnös magatartásával, megbánást tanúsít és „a botrányt és a kárt kellően helyrehozta, vagy ezt legalább komolyan megígérte”³⁰¹, a büntetést el kell engedni.

3.1.2. Jóvátevő büntetések

A jóvátevő büntetések esetében szintén figyelmet kell fordítani a bűnös lelki javára. Itt mégis hangsúlyosabb szerepet kap az igazság helyreállítása és a bűncselekménnyel okozott károk, botrányok jóvátétele. Ezeket a büntetéseket az 1336. kán. határozza meg, és inkább kötelezés, eltiltás, valamint az ott felsorolt jogfosztásokat – megfosztásokat – foglalják magukba. Mindez kiegészül a legsúlyosabb bűncselekmények esetén alkalmazható klerikusi állapotból való elbocsájtással. A jóvátevő büntetések, a cenzúrákkal ellentétben, lehetnek örökösök vagy meghatározott, vagy határozatlan időre kiszabottak.

3.1.3. Büntető óvintézkedések és vezeklések

A kánonjogi büntetések mellett a CIC 1312. k. 3.§ lehetőséget ad büntető óvintézkedések alkalmazására is, amelyek célja elsősorban a bűncselekmények megelőzése. A kódex által előírt büntető óvintézkedések közé tartozik az illetékes ordinárius vagy az általa kijelölt személy által adott figyelmeztetések és dorgálások, továbbá a büntetőparancsok kiadása, valamint a felügyeletnek való alávetés egyedi határozatban megszabott módon.³⁰²

³⁰¹ CIC 1347. k. 2.§

³⁰² V.ö. CIC 1339. k.

A vezeklések olyan karitatív, vallási vagy kegyes cselekedetek végzését jelentik, melyeket egy bűnösre róttak ki.³⁰³ Ezeket akkor alkalmazzák, ha a körülmények és a bűnelkövető helyzete alapján más nem indokolt. Avagy aránytalan lenne súlyosabb büntetés kiszabása.³⁰⁴ Illetve egyes esetekben a büntetés szigorítására is használhatóak.

3.1.4. Egyéb büntetések

A CIC VI. könyvében található büntetések mellett más típusú büntető intézkedéseket is tartalmaz. Továbbá számos törvénykönyvön kívüli szabályozás létezik. Ezek fegyelmi szankciókat írnak elő, különösen akkor, ha a hatóság és a büntetett személy között függőségi viszony létezik a hivatali feladatok gyakorlása során. Ezek a szabályok más típusú büntetésként is meghatározhatók. Nem feltétlenül a szigorúan vett büntetőjog körébe tartoznak. Mégis fontos szerepet játszanak a fegyelmi rend biztosításában és fenntartásában.³⁰⁵

3.1.5. Egyéb csoportosítási lehetőségek

Az egyházi büntetések csoportosításánál figyelembe vehető néhány további szempont is. Előfordulhat, hogy a jog vagy egy konkrét előírás automatikusan rendelkezik egy büntetésről. Olyan esetekben fordul ez elő, ha az elkövetett bűncselekmény a jog által meghatározott feltételek mellett teljesül. Ezt *latae sententiae* büntetésnek nevezzük. Ilyen esetben a büntetés automatikus a bűncselekmény elkövetése után. Az általános gyakorlat azonban az, hogy a büntetéseket formálisan, egy eljárás után kell kiszabni. Ezeket a típusú büntetéseket nevezik *ferendae sententiae*-nek.

Érdemes két további kategóriát is ismerni, melyek az illetékes hatóság beavatkozására vonatkoznak a büntetések kiszabásakor. Az első szerint a büntetés lehet meghatározott vagy meghatározatlan. A meghatározott büntetés esetén a jogszabály pontosan előírja, hogy mely büntetést kell alkalmazni egy adott jogsértésre. A meghatározatlan büntetésnél viszont a bíró vagy a felettes hatóság dönt arról, milyen szankciót szab ki a bűncselekményért.

A második szerint lehet kötelező és fakultatív büntetés is. A kötelező büntetésnél az illetékes hatóságnak kötelezően meg kell büntetnie az elkövetőt, ha a bűncselekmény

³⁰³ V.ö. CIC 1340. k.

³⁰⁴ V.ö. CIC 1343. és 1344. kk.

³⁰⁵ V.ö. CIC 193. kán.: hivatalból való elmozdítás súlyos okból; 253. k. 3.§: a súlyosan hűtlen tanár elmozdítása; 318. k. 2.§: a hivatalos társulás vezetőjének megfelelő okból való elmozdítása; 1741. kán.: a plébános törvényes elmozdítását szabályozó okok. Az *Ordinatio generalis Romanae Curiae* X. cím, 70.art. által megnevezett fegyelmi szankciók: 1. a szóbeli megrovás, írásbeli figyelmeztetés és pénzbírság; 2. a felfüggesztés a hivatalból; 3. a tisztségtől való megfosztás; 4. a felmentés a hivatalból; 5. a hivatalból való megfosztás, kizárás.

bizonyított. Ezzel szemben a fakultatív büntetés esetén a hatóság mérlegelési jogkörrel rendelkezik. Ezért bizonyos körülmények között eltekinthet a szankció kiszabásától.

3.2. A büntetés kiszabásának eljárása: az eljárás és a per igazságos követelményei

A kánonjogi büntetőeljárásokban alapvető jelentőségű a *procedura* – eljárási folyamat – és a *processus* – bírósági eljárás – fogalmának megértése és kettő közötti különbségtétel. A két fogalom között fennálló különbség meghatározása nemcsak elméleti kérdés. Gyakorlati szempontból is létfontosságú. Bármelyiket tekintjük más-más jogi célt szolgálnak. Ugyanakkor mégis szoros kapcsolatban állnak egymással.

A büntetés kiszabása két alapvető jogi mechanizmusra épül: eljárási folyamat és bírósági vagy peres eljárás. „Eljárásnak (*processus*) a jogok védelmére, illetve érvényesítésére szolgáló olyan hivatalos cselekmények sorozatát szokás nevezni, mely döntésre irányul, Az eljárások lehetnek bíróiak, ha perben vagy per módjára kerül sor rájuk, és közigazgatásiak, ha peren kívül, végrehajtói hatalommal rendelkező szerv előtt folynak.”³⁰⁶

3.2.1. Az eljárási folyamat

A *procedura* a jogi aktusoknak azt a sorozatát jelenti, melyek egy meghatározott cél elérése érdekében követik egymást. Ahogyan C.J. Errázuriz hangsúlyozza: „A *procedura* egy olyan folyamat, amely a döntéshozatal felé irányul, és a közjogi hatalom révén hatással van a személyek jogaira.”³⁰⁷. Az eljárási folyamat többféle jogi folyamatot ölelhet fel: a közigazgatási intézkedéseket, a fellebbezéseket vagy akár a közigazgatási aktusok vagy döntések érvénytelenítésére irányuló jogi lépéseket is. Az eljárási folyamat célja: egy adott ügyben formálisan és jogszerűen haladjanak előre a döntéshozatal felé.

Mindez a fogalom tehát olyan általános eljárási folyamatról szól, amelynek formális aktusai függetlenek attól, hogy ezek bírósági vagy közigazgatási jellegűek. A kánonjog közigazgatási rendszere gyakran alkalmazza az eljárási folyamat eszköztárát, különösen, ha a közigazgatási döntések jogszerűségének felülvizsgálatáról vagy érvénytelenítéséről, semmisségének megállapításáról van szó. Az ilyen esetekben az eljárási folyamat nem

³⁰⁶ ERDŐ 682.

³⁰⁷ ERRAZURIZ, C., J.; *Corso fondamentale sul diritto nella Chiesa II.*, pp.515.

szükségszerűen vezet egy perhez, hanem egyszerűen közigazgatási – adminisztratív – döntéseket is magába foglalhat.

3.2.2. A bírósági vagy peres eljárás

A *processus* lényege, hogy mindig egy konkrét jogvita rendezésére irányul. Lényegét tekintve formális bírósági eljárásként is felfogható, amelynek célja nem pusztán egy döntés meghozatala, hanem annak olyan formában történő kimondása, amely a jogokat és kötelezettségeket meghatározza, sőt, kötelező érvénnyel ruházza fel. A kánonjog világában ez a funkció különösen hangsúlyos.³⁰⁸

A peres eljárás keretein belül a bíró – vagy adott esetben egy bírói testület – feladata, hogy a felek közötti jogvitás helyzetet feltérképezze, és jogilag megalapozott megoldást kínáljon rá. Nem egyszerű adminisztratív lépésekről van tehát szó, hanem egy olyan értelmezési és mérlegelési folyamatról, amely végső soron a konfliktus feloldására törekszik.

Nem mellékes szempont, hogy maga az eljárás logikája szükségképpen feltételezi a jogvita meglétét. A felek közötti feszültség – legyen az nyílt vagy lappangó – nélkül a peres struktúra nem aktiválódik. A felperes jogai elismerését vagy érvényesítését kéri. Az alperes pedig vitatja ezeket. A bírósági eljárás során az ítélet egy olyan formális aktus, amely jogilag kötelező erejű döntést hoz a felek közötti jogvita tárgyában.

3.2.3. Az ítélet és az igazság megállapítása

Az ítélet a kánonjogi rendszerben jóval több, mint a felek közötti „technikai” döntés. Olyan aktus, amelyben az igazság nemcsak kimondásra kerül, hanem megerősítést is nyer egy adott ügy konkrét viszonyai között. Mivel a bírói tevékenység lényege az igazság feltárása és annak alkalmazása az adott helyzetre, a bíró nem személyes benyomások alapján ítél. Feladata arról szól, hogy az igazságot tárgyilagos módon képviselje és érvényesítse.

Az ítélet feladata: a konfliktusban álló felek jogait pontosan meghatározni, kimondva, illetve megerősítve, és biztosítva azok gyakorlati érvényesülését a hatályos jogrend keretei között. A kánonjog sajátosságai között különösen nagy jelentőséget kap az igazság keresése és megállapítása. Ez tudja megteremteni a jogszerűség alapját. Azon keresztül lesz biztosítva a közösségi rend fennmaradása vagy éppen helyreállítása.

³⁰⁸ Cf. Ibidem

Az ítélet tehát nem redukálható egy eljárás végpontjára. Inkább tekinthető egyfajta válaszadásnak arra a kérdésre, hogy mi az igazság az adott emberi történetben.

3.2.4. Kontradiktórius eljárás

„Az egyenjogúsággal kapcsolatos a per kontradiktórius természete is. A bírónak mindkét felet meg kell hallgatnia. Nem hozhat döntést úgy a bíróság, hogy ne hallgatná meg a feleket. Ha az alperes nem jelenik meg a bíróságon, akkor is érvényesül a kontradiktórius alapelv, mivel lehetősége volt az alperesnek is álláspontja előterjesztésére, legfeljebb nem élt vele.”³⁰⁹

Az eljárásban kibontakozó párbeszéd – ahol érvek és ellenérvek lépnek szisztematikus párbeszédbe egymással – nem csupán formai követelmény. Lényege szerint az igazság feltárásának egyik legfontosabb útja. A vita nem öncélú: az a célja, hogy a valóság több szempontból váljon láthatóvá, és a döntéshozatal ne maradjon a felszínnél.

A *processus contradictorius* keretet ad. Annak lehetőségeként mindkét fél kifejtheti álláspontját. Továbbá lehetőséget kap a kérdésekre adott válaszok megfogalmazására, s nem utolsósorban bizonyítékok bemutatására is. Ez mialatt megerősíti a jogegyenlőség elvét, azt is biztosítja, hogy a jogvita ne torzított képként jelenjen meg a bíró előtt.

A döntéshozatal így egyfajta mérlegelés eredménye, ahol a bíró – a rendelkezésére álló információk fényében – a lehető legnagyobb tárgyilagossággal próbálja meghozni ítéletét. A teljes objektivitás talán sosem garantálható, de az eljárás éppen ennek a közelítésére épül.

Ez a fajta eljárás az igazság megismerésének egyik legmegbízhatóbb formája. Nemcsak a felek jogait védi intézményes módon, hanem segít feltárni azt is, ami az ügy mélyén rejtőzik. Az pedig mind jogi, mind tényszerű értelemben nagyobb nézőpontban válik világossá.

A kontradiktórius szemlélet abban rejlik, hogy a jogvita több szögből, különböző értelmezési irányokból válik vizsgálhatóvá. A soknézőpontúság ugyan nem garantálja az igazság automatikus megszületését, de hozzájárul ahhoz. Mert által a valóság árnyaltabb képet mutat, és a jogi helyzet értelmezhetőbbé válik.

Noha mind a bírói peres-, mind a közigazgatási eljárás a jog eszközeivel működik, s céljuk valamilyen jogsértés vagy jogvita rendezése, természetük és lefolyásuk tekintetében jól érzékelhető különbségek mutatkoznak. A közigazgatási eljárás jellemzően: kevésbé formális, gyorsabb lefolyású. Ebben több ponton is eltér a bírósági eljárások strukturáltabb kereteitől.

³⁰⁹ HÁRSFAI, K., *A kánoni eljárás princípiumai*, 69.

A közigazgatási eljárások kényes kérdése a kontradiktórius elv biztosítása. A peres eljárás szigorúbb garanciákat biztosít a felek számára: a bizonyítékok megismerése, bemutatása és értékelése terén. A közigazgatási gyakorlat e téren sokkal töredezettebb képet mutat. Az eljárási keretek kevésbé átláthatók. A bizonyítási lehetőségek pedig korlátozottabbak. Mindezek a védelem jogának tényleges érvényesülését is gyengíthetik.

Nem kétséges, hogy a tisztességes eljárás biztosítása és a jogorvoslat lehetősége mindkét eljárási forma alapkövetelménye. A gyakorlatban viszont ezek az elvek más-más következetességgel és mélységben valósulnak meg. Sajnos sok esetben megmarad a kérdés: hogyan biztosíthatók azok a közigazgatási eljárásban?

A kánonjog bizonyos esetekben lehetőséget biztosít a közigazgatási úton hozott döntéseket később bírói úton történő felülvizsgálatára. Különösen igaz ez a jóvátevő büntetésekre. De a kötelezés, az eltiltás, a megfosztás, a felfüggesztés ellen is lehet jogorvoslattal élni.

3.2.5. Az igazságos eljárás³¹⁰

Az igazságos eljárás – ez a kánonjogban különösen hangsúlyos fogalom – nem merülhet ki a formai szabályok betartásában. Valójában az eljárás végén meghozott ítélet kell, hogy igazságos legyen. Olyan döntés, amely nemcsak jogszerű. Sokkal inkább belsőleg is megalapozott és tisztességes. Az eljárás igazságosságát biztosító alapelvek: a védelem joga, a felek közötti tényleges egyenlőség, az elfogulatlan bíráskodás és a bizonyítékok gondos, lelkiismeretes mérlegelése. Ezen túlmenően az ártatlanság vétele és a pártatlanság olyan alapkövek, amelyek nélkül a kontradiktórius eljárás sem tud valódi garanciát nyújtani. Az igazságosság nem pusztán elvont eszmény – csak akkor közelíthető meg, ha ezeken az elveken keresztül formálódik az eljárás egésze. Az igazságos eljárás célja nem az egyszerű döntéshozatal, hanem maga az igazság feltárása. Ilyen eljárásban a bíró döntése mögött ott kell lennie a bizonyosságnak³¹¹, hogy az ítélete párhuzamba hozható az igazsággal.

Minden fél számára az egyenlő esélyt kell garantálni arra, hogy az eljárás során jogait meg tudja védeni és bizonyítékait be tudja mutatni. Az ilyen jellegű tisztességes bánásmód abban válik nyilvánvalóvá, hogy az eljárás folyamán mindenki megkapja az őt megillető jogi lehetőségeket. Mindenféle manipulálás igazságtalansághoz vezethet. Végére is sérülhet az eljárásban résztvevők jogai.

³¹⁰ V.ö. BIANCHI, P., *Procedimenti penali e giusto processo: nodi e prospettive*, in CITO, D. – DEL POZZO, M. – TEIXIDOR, M. (a cura di), *La giustizia penale nella Chiesa*, 11-54.

³¹¹ V.ö. NIEVA-FENOLL, J., *Pregiudizi del pensiero e prova: rifuggire l'intuizione del giudice*, in Ibidem, 73-96.

A védelemhez való jog az alperes egyik legfontosabb eszköze.³¹² Csak az ellene felhozott vádak megismerése által lehet ezt teljesen biztosítani. A saját bizonyítékai és érvei bemutatására nem tud e nélkül megvalósulni. Különösen is fontos lenne ezért ezt jobban biztosítani a közigazgatási eljárások esetén. Így a nagyobb rugalmasságot lehetne biztosítani a védelem jogára, melyet sosem szabad figyelmen kívül hagyni.

Morális kötelesség biztosítani a jogrend hitelességét, a döntéshozatal belső tisztaságát. Az ítéletek ez által válnak elfogadhatóvá. Amikor a jogszerűség alapelve nincs biztosítva, annak következményei messze túlmutatnak az egyes eseteken. Megrendíthetik az egyének és a közösség bizalmát egyaránt.

Az Egyház eljárási normái nem önmagukért valók. Egy nagyobb, transzcendens cél – az üdvösség rendje – szolgálatában állnak. E rend megbontása nem pusztán gyakorlati, hanem lelki következményekkel is járhat.

3.2.6. Hogyan lesz egy döntés igazságos?

Amikor döntésre kerül sor, a bíró feladata nem merül ki a jogszabályok alkalmazásában. Figyelembe kell vennie minden lényeges bizonyítékot. Azokat pedig az adott ügy egészének belső összefüggéseiben kell értékelnie. Az így meghozott ítéletnek nemcsak jogilag kell helytállónak lennie. Meg kell felelnie az igazságosság mélyebb rendjének is. Egy valóban helyes ítélet tehát túlmutat önmagán. Nem csak formális lezárása az eljárásnak, hanem az igazság érvényre juttatása. A felek közötti jogvita rendezése ezáltal méltányossá is válhat és nem csak törvényes lesz.

A bíró részéről teljes lelkiismereti bizonyosságra van szükség. Ennek megfelelő ítélet csak akkor születhet, ha bíró a rendelkezésre álló bizonyítékokat megfelelően értékelte. Vagyis bizonyos abban, hogy az ítélet összhangban áll az igazsággal és a joggal. A valódi kihívás nem az eljárás lefolytatásában rejlik, sokkal inkább abban miként határozható meg az igazságosság egy adott ügy konkrét körülményei között. Ez különösen nehézé válik, amikor a rendelkezésre álló bizonyítékok nem teljesek, esetleg ellentmondásosak vagy értelmezésük többféleképpen is lehetséges.

³¹² V.ö. EUSEBI, L., *Portata e declinazione della presunzione d'innocenza nel sistema di giustizia penale canonico*, in *Ibidem*, 223-236.

Összefoglalva: az ítéletnek figyelembe kell vennie a körülményeket és a felek közti egyensúlyt.³¹³ Valamint biztosítani szükséges a méltányosságot, és mérlegelnie kell az ügy minden aspektusát. Beleértve az előzetes óvintézkedések hatásait³¹⁴ is.

3.3. Az egyházi büntetések és azok végrehajtása

A CIC 1319. k. 1.§ világosan kimondja, hogy „amilyen mértékben valaki kormányzati hatalmánál fogva külső fórumon parancsokat adhat ki a 48-58. kán. előírásai szerint, olyan mértékben parancs útján kilátásba helyezhet meghatározott büntetéseket is, az örökre szóló jóvátevő büntetések kivételével”. E kánonban megfogalmazottak alapján a büntető rendelkezés új büntetést hozhat létre, vagy egy adott esetben meghatározhatja az általános jelleggel már előírt szankciókat egy törvény alapján. Természetesen ennek az ellenkezője is igaz, hiszen aki ilyen jellegű parancsokat adhat, az megteheti azt is, hogy egy rendelkezés révén olyan szankciókat vezessen be, amelyek nem feltétlenül büntető jellegűek.

A kánon által jelzett egyedi határozatok és parancsok – CIC 48-58. kán. – olyan közigazgatási aktusnak minősülnek, amelyek révén az illetékes végrehajtó hatóság egy vagy több meghatározott személy számára előírja valaminek a megtételét vagy valamitől való tartózkodását, tiltását. „A büntető törvény kiadója az a hatóság, akinek általában törvényhozói hatalma van. (...) A törvény akkor is büntető, ha csak meghatározatlan vagy akár fakultatív büntetéseket rendel. (...) Nem csupán a törvényhez, hanem a parancshoz is lehet büntetést fűzni. Az ilyen jellegű büntető parancs (*praeceptum poenale*) kibocsájtója csak olyan kormányzati hatalommal rendelkező szerv lehet (illetékes határai között), amely külső fórumon parancsot adhat ki. A büntető parancs kiadásának lehetősége korlátozottabb, mint a büntető törvényé. A parancshoz ugyanis az 1319. k. 1.§-a szerint nem lehet meghatározatlan büntetést fűzni, sem pedig örökre szóló jóvátevő büntetést.”³¹⁵ A *praeceptum* tehát büntető jellegű,

³¹³ A bírónak biztosítania kell, hogy egyik fél se élvezzen indokolatlan előnyt a másikkal szemben, és hogy mindkét félnek lehetősége legyen arra, hogy érveit és bizonyítékait bemutassa. Ez az egyenlőség az eljárás egészét áthatja, és biztosítja, hogy egyik fél se szenvedjen hátrányt pusztán azért, mert a másik esetleg erősebb pozícióban van, például erősebb jogi képvisellel rendelkezik, vagy több bizonyítékot tud felmutatni. Az egyensúly tehát az eljárás tisztességét és a jogok tiszteletben tartását biztosítja, hogy a védelem és a támadás közötti dialógus kiegyensúlyozott legyen.

³¹⁴ Figyelembe kell venni, hogy a büntetőeljárás vagy fegyelmi eljárás során hozott óvintézkedések (ideiglenes intézkedések), például a felfüggesztés vagy a hivatalos tisztségtől való eltiltás, megfosztás milyen hatással vannak a felek jogaira és helyzetére. Az ilyen intézkedéseknek kettős célja van: egyrészt védik a közösséget vagy az áldozatokat az eljárás végéig, másrészt biztosítják, hogy az eljárás ne legyen akadályoztatva vagy veszélyeztetve. Ugyanakkor ezek az intézkedések – bár szükségesek – hátrányosak lehetnek az érintett félre nézve. Ezért az ítélet meghozatalakor figyelembe kell venni azt, hogy ezek az intézkedések milyen mértékben terhelték a felet, és milyen hatást gyakoroltak az eljárás kimenetelére.

³¹⁵ ERDŐ 612-613.

amikor az, aki a parancsot vagy tilalmat meghatározza, a cselekedet kötelező érvényességét vagy sürgősségét szankcióval erősíti meg az esetleges be nem tartás esetén.

A büntető szankciók bölcs és megfontolt mérlegelést követően használatos jogi eszközök, melyeknek végső eszközként való használatát a CIC 1317. kánonja szabályozza: „Büntetéseket olyan mértékben rendeljenek, amilyen mértékben valóban szükségesek az egyházfegyelem megfelelőbb biztosítására. Alsóbb szintű törvényhozó pedig a klerikusi állapotból való elbocsátást nem rendelhet el.”

A határozat útján történő büntetések megállapításának lehetősége ugyanazon korlátozások alá esik, mint a külön törvény alapján történő büntetéseké, de még egyéb speciális korlátozások is vonatkoznak rá: nem lehet örökre szóló (1319. k. 1.§); nem lehet *latae sententiae* „hacsak nem esetleg egyes olyan különös szándékos büntetendő cselekményekre, amelyek vagy igen súlyos botrányt okozhatnak, vagy utólag kimondandó büntetésekkel hatékonyan nem büntethetők, cenzúrákat pedig, főként kiközösítést, csakis a legnagyobb mérsékléssel és csak különösen súlyos büntetendő cselekményekre rendeljenek”³¹⁶; az 1317. kán. értelmében alsóbb szintű törvényhozó nem rendelhet el klerikusi állapotból való elbocsátást; generális rendelkezéssel nem lehet örökre szóló jóvátevő büntetést megállapítani.

Az itt jelzett követelmények be nem tartása nem csupán igazságtalanságot eredményezne a kánoni büntetések meghozatalában, hanem a kánoni előírások be nem tartásából született ítéletek érvénytelenséget is eredményeznek. Elég csak azokra az esetekre koncentrálni, mikor egy nem illetékes végrehajtó hatóság anyagi hatáskörének a hiánya esetén a büntetés kiszabása semmis és egyáltalán nem végrehajtható. Minden esetben a fentebb említett korlátok és kritériumok figyelmen kívül hagyása elegendő alapot képez a büntető rendelkezés jogszerű megtámadásához.

A CIC 392. kánonja megfogalmazza: „mivel az egyetemes egyház egységét védenie kell, a püspök köteles az egész egyház közös fegyelmét előmozdítani, és ezért az összes egyházi törvények megtartását sürgetni”. A pásztorok feladata, hogy felügyeljék a kánoni fegyelem betartását saját felelősségi körükben, a megkeresztelt hívő kötelessége pedig, hogy az egyházi törvényeket betartsák az Egyház saját törvényei által meghatározott feltételek szerint.

Az olyan helyzetekben, mikor az egyházi hatóságnak el kell járnia, képesnek kell lennie összehangolni a különféle kritériumokat, normákat és módszereket, hogy a szükséges intézkedéseket jogszerűen a lelkek üdvösségét szem előtt tartva meg tudja tenni. A CIC 1341-1353. kk. érvényesüléséhez egyértelműen szükséges két alapelvet egyensúlyba hozni: a CIC

³¹⁶ CIC 1318. k.

1321. k. 1.§-ban megfogalmazott ártatlanság vélelmének védelmét, és az egyházi hatóság azon kötelességét, hogy fellépjen a jogellenes magatartások korrigálása és megbüntetése érdekében. Mindezt az egyedi esetek kivizsgálásának megkezdését követően a jog számtalan jogi útmutatást, eljárást, lehetőséget és végrehajtási kritériumot biztosít a nevezett hatóságnak arra, hogy az igazságot kiderítse, majd igazságos és lelkipásztorileg kiegyensúlyozott döntést hozzon és eldöntse, hogy szükséges-e a büntetés, vagy nem, illetve, ha igen, akkor milyen módon és mikor hajtsa azt végre.³¹⁷

Dolgozatomban nem részletezem, hogy az igazságos ítélet meghozatalához milyen eljárásjogi lépések szükségesek – kezdve a bűncselekmény hírének beérkezésétől, az előzetes vizsgálat elrendelésétől egészen az ítélet kihirdetéséig –, bár az eljárás egyes szakaszainak nem megfelelő lefolytatása igazságtalan ítéletet eredményezhet. Az igazságos büntetés szempontjából szeretném még azokat a lényeges dolgokat bemutatni, hogy az ordináriusnak mikor kötelessége a büntető eljárás lefolytatására; hogyan határozza meg a büntetést abban az esetben, ha az nincs konkrétan meghatározva; és bűnös személyt milyen kötelezettség terheli, hogy a büntetést betartsa.

A CIC 1341. kán. kimondja az ordinárius azon kötelességét³¹⁸, hogy „büntetések kimondására vagy kinyilvánítására irányuló bírói vagy közigazgatási eljárást kell indítania” miután világosan meggyőződött arról, hogy az e kánonban meghatározott utakat végigjárta, avagy nem adnak elégséges megoldást a törvénysértés, botrány okozás kezelésére. Vagyis szükséges a büntetések kimondására vagy kinyilvánítására irányuló bírói vagy közigazgatási eljárás.

Az eljárás megindítása természetesen feltételezi, hogy az ordinárius „megállapította” az eljárás szükségességét, vagyis előzetes vizsgálatot folytatott vagy a bizonyítékok alapján teljes bizonyossággal megállapítható, hogy az eljárás megindítására, lefolytatására szükség van. Az itt alkalmazott *promuove debet* kifejezés azt a parancsot jelenti tehát, hogy „az ordinárius megindítja a büntető eljárásokat, feltéve, hogy ésszerűen nem tartja lehetségesnek más módon az igazság rendjének helyreállítását, a bűnös megbüntetését és a bűncselekmény által okozott botrány helyreállítását más lehetséges, a lelkipásztori gondoskodás által diktált módokon, mint például a figyelmeztetés vagy a testvéri feddés stb.”³¹⁹.

Léteznek tehát olyan egyértelmű bűncselekmények vagy bűncselekményekre utaló jelek, melyek esetében kötelező a meghatározott módon történő eljárás megindítása a

³¹⁷ Cf. DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.57/78-79.

³¹⁸ A *Pascite gregem Dei* apostoli rendelkezése egyértelmű változást eredményezett a „kell indítania” kifejezéssel.

³¹⁹ DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.58/80. (Saját fordítás)

bűncselekményre utaló hírekről való értesülés után. Az előzetes vizsgálatot megelőzőleg, illetve azt követően, ha az indokot ad a kivizsgálás folytatására, vagy a büntetőeljárás megindítására, az ordináriusnak lehetősége van megelőző óvintézkedésekre, de az ilyen intézkedéseknek meg kell felelniük a lehetséges bűncselekmény természetével és típusával, s azokat arányosan és indokoltan alkalmazva nem sérthetik az ártatlanság védelmének elvét, amelyet törvény biztosít mindenki számára. Az előzetes vizsgálat lezárása után, a hatóság választhat a bírósági vagy a közigazgatási eljárás között. Fontos azonban megjegyezni, hogy a legsúlyosabb bűncselekmények esetében az eljárás kikerül az ordinárius hatásköréből. Törvényi előírás rendelkezik arról, hogy csak a Római Pápa³²⁰, a Rota Romana³²¹ vagy a Hittani Dikasztérium illetékes az eljárás folytatásában és az ítélet meghozatalában.

Érdekes kérdés a büntetések meghatározás azon bűncselekmények esetében, mikor a törvény nem rendelkezik egyértelműen arról, hogy milyen büntetést kell kiszabni. A CIC 1349. kánonja úgy rendelkezik, hogy „ha a büntetés meghatározatlan és a törvény másként nem rendelkezik, a bíró a büntetések meghatározása során olyanokat válasszon, amelyek az okozott botrány és kár súlyosságával arányosak; igen súlyos büntetéseket azonban csak akkor mondjon ki, ha az eset súlyossága ezt teljességgel megkívánja; örökre szóló büntetéseket pedig nem mondhat ki.”.

A meghatározatlan büntetés meghatározásakor megfelelően kell mérlegelnie az ordináriusnak vagy a bíróságnak az elkövetett büntetendő cselekmény morális súlyát és a törvénysértés mértékét, valamint az okozott botrányt, s ezeket figyelembe véve kell arányos büntetést elrendelnie. Az arányosság vonatkozik nem csak a büntetés típusára, hanem annak mértékére és időbeli –tól-ig– meghatározására is.

A bíró bölcs mérlegelésének egyik fontos tényezője, hogy vegye figyelembe a súlyosbító és enyhítő körülményeket, amelyek iránymutatást adhatnak a büntetés meghatározásához, ill. befolyásolhatják annak mértékét. A CIC 1311. k. 2.§-a³²² alapján a büntetés célja az elkövető megjavítása, a botrány helyrehozatala és az igazságosság helyreállítása, biztosítása. Az elkövető viselkedése is iránymutató lehet, különösen, ha bűnbánatot mutat, avagy tagadja a nyilvánvaló tényeket, vagy megpróbálja magát áldozatként feltüntetni.

³²⁰ V.ö. CIC 1405. k. 1.§

³²¹ V.ö. CIC 1405. k. 3.§

³²² A kánonban szereplő kánoni méltányosság kiindulópontja, hogy szem előtt kell tartani az igazságosság helyreállítását, a tettes megjavítását és a botrány helyrehozását.

A bíró ítéletmeghozatala alkalmával figyelembe vehet más hasonló eseteket is. De a büntetésnek összhangban kell lennie az egyház alapvető céljaival. Fontos ezért a kellő egyensúly megtalálása. Egy-egy konkrét eset igazságos lezárása hozzájárul az Egyházon belüli rend fenntartásához és a hitelesség megőrzéséhez is.³²³

Végezetül szükséges arra a kérdésre is válaszolni, hogy a bűnös személyt milyen kötelezettség terheli, hogy a büntetést betartsa? Erről az 1351. kán. szószavúan így nyilatkozik: „A büntetés a tettest mindenütt köti, még akkor is, ha megszűnt annak a joga, aki a büntetést rendelte, kimondta vagy kinyilvánította, hacsak kifejezett ellenkező rendelkezés nincsen”.

Világos azonban, hogy a büntetések személyi jellegűek, vagyis nem területhez, hanem a büntetés által sújtott személyhez kötöttek. Ezáltal az érintett személy köteles azokat betartani az imént idézett kánon rendelkezései szerint, s ha ezt nem tenné meg, akkor újabb bűncselekményt követ el.

Egyértelműen, hogy az egyházi büntetések végrehajtására az Egyháznak nincs külső kényszerítő eszköze. Nem rendelkezik olyan világi kényszerítő erővel, mint egy állami jogrendszer, amely fizikai vagy anyagi eszközökkel biztosítja a szankciók betartatását. Viszont annál fontosabb számára a büntetéssel sújtott személy lelkiismeretre való ráhagyatkozás. Az egyházi büntetés, legyen az akár jóvátevő, akár gyógyító, tehát alapvetően a bűnbánó személy lelkiismeretére és belső morális meggyőződésére épít. A hatóság három ok miatt alkalmaz büntetést: vagy a személy lelki üdvössége végett szab ki szankciókat, mely esetében azok betartása a büntetéssel érintett személy üdvössége, javulása szempontjából saját érdeke; vagy a közösség védelme érdekében, hogy megakadályozza mások erkölcsi romlását, avagy megvédje azokat, akikkel kapcsolatban folytatódhatnak a visszaélések; továbbá a botrányok helyrehozatala, hogy a közösségben helyreállítsa az igazságosságot és a rendet, egyensúlyt. A büntetés végrehajtásának sikeressége tehát attól függ, hogy a személy a belső megbánás és helyreállítás szellemében együttműködik-e a rá kirótt szankciókkal.

A lelkiismeretre való hivatkozás elegendő kell, hogy legyen. Hiszen a személy üdvösségéért való küzdelme a legfontosabb cél. Az Egyház, mint Krisztus misztikus teste, az emberek lelki javát tartja szem előtt. A lelkiismeret súlya ezért alapvető erőforrás. A hitéletben a szentségek és a lelki útmutatás szükséges és elégséges erőforrást tudnak biztosítani. Segítségükkel az egyén felismerheti hibáit és azok kijavításán elkezdhet dolgozni.

³²³ Cf. DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.66/90-91.

Felmerül a kérdés: mi történik, ha valaki nem akarja betartani a kiszabott büntetést? Ilyen az esetben az egyházi törvénykönyv ismer bizonyos lehetőségeket? A szankciók például fokozhatók, de ezek is elsősorban a lelkiismeret ébresztésére és a közösségre gyakorolt hatás minimalizálására irányulnak. Lehet a klérusból való eltávolítás eszközével is élni. Avagy súlyosabb esetekben az exkommunikáció megoldást nyújthat. Azonban ezek az eszközök inkább a közösség védelmére és az elrettentésre szolgálnak, mintsem fizikai kényszerítő erőként.

Az Egyház célja egyáltalán nem az egyén szabadságának megsértése. Hanem a morális, szellemi rend és igazságosság helyreállítása. Ebben a folyamatban pedig a személy belső átalakulása kulcsfontosságú.

3.4. A büntetés enyhítése és eltörlése

A már ismertetett kánoni büntetések céljait³²⁴ a büntetés elengedése során is szükséges mérlegelni. A büntetés mérséklésére vagy megszüntetésére lehetőséget kell adni. Az igazságosságnak és a lelkek üdvösségének érvényesülnie kell nemcsak a büntetés kiszabásában, hanem annak megfelelő alkalmazásában is.

A kánoni büntetések érzékeny egyensúlyra törekszenek. A jogrend érvényesülése és a méltányos igazságszolgáltatás biztosítása egyértelmű célként jelennek meg. Nemcsak a szankciókat szeretne kiszabni. Azok elengedése vagy enyhítése is lehetséges. Igaz, ennek megvannak a maga feltételei. Éppen ez a kettősség adja az egyházi büntetőjog sajátos karakterét. A büntetés itt nem pusztán eszköz a jogsértés megtorlására. Sokkal inkább hordozza az irgalmasság és a megbocsátás szándékát is. Az irgalmasság, a megbocsátás megnyitják az egyéni lelki fejlődés útját. A közösségi rend és béke általuk újra testet ölthet.

A *Codex Iuris Canonici* több rendelkezést tartalmaz a büntetések elengedésével és enyhítésével kapcsolatban. A törvénykönyv ezzel kapcsolatos rendelkezéseit két csoportra osztva tárgyalom: általános irányelvek a büntetések enyhítésének és eltörlésének kérdéseiről; a károk helyrehozatal, a botrány megszüntetése, a bűnbánó személy lelki fejlődése a büntetés elengedése szempontjából.

³²⁴ Az igazságosság helyreállítását, a közösségi rend megóvását, valamint a bűnt vagy törvényszegést elkövető személy lelki megújulását.

3.4.1. Általános irányelvek a büntetések enyhítésének és eltörlésének kérdéseire

A kánonjogi büntetőrendszer alapvető törekvései: az igazságosság érvényesítése – és vele együtt a jog következetes alkalmazása. Az igazságszolgáltatás ebben az összefüggésben nemcsak a tények feltárására irányul. Törekszik arra is, hogy az ítélet méltányos legyen. Ezért figyelembe veszi az emberi helyzetek sokféleségét. Méghozzá úgy, hogy a helyreállítás a legkörültekintőbben tudjon megvalósulni. A jogszolgáltatás a jogszabályok szigorú alkalmazását, az igazságosság és az egyház fegyelmi rendjének fenntartását hivatott biztosítani. A kettő közötti különbségtétel különösen a büntetések céljában nyilvánul meg. A bűnös lelki megújulásának elősegítése mellett a rend és a helyreállítás biztosítása is meg kell, hogy valósuljon. A büntetőjog egyfajta „pasztorális” jelleget ölt.³²⁵ Céljaiban segíteni kíván a vétkesnek a bűnbánatban és a megtérésben. De a botrányok és károk helyrehozataláról sem feledkezik meg. Mindezek által a közösségi rend és az egyének közötti igazságosság egyensúly helyreállhat.

A kiszabott büntetés eltörlése vagy enyhítése elsősorban akkor mérlegelhető, ha a büntetés céljai már teljesültek. Ilyen lehet a megbánás vagy a javulás. Az illetékes hatóságok, vagy a törvényben joghatósággal felruházott illetékes egyházi személyeknek – a jogkörükben meghatározott keretek között – széles mérlegelési lehetőségük van. A büntetést a bűncselekmény súlyosságához és a bűnös által tanúsított magatartásához igazíthatja.

Általánosságban a CIC 1344. kánonja a bíró lelkiismeretére és józan belátására bízta, hogy a büntetés kimondását alkalmasabb időre halassza³²⁶, enyhítse³²⁷ vagy elhalassza³²⁸, ha a

³²⁵ V.ö. BUSELLI MONDIN, P., *Il diritto di difesa di fronte all'intervento sanzionatorio, pastorale e disciplinare*, in CITO, D. – DEL POZZO, M. – TEIXIDOR, M. (a cura di), *La giustizia penale nella Chiesa*, 391-402.

³²⁶ CIC 1344. k. 1.pont A büntetés kimondásának alkalmasabb időre halasztása kondicionált bírói cselekedet, amelyet a bírónak lelkiismeretében józan belátással kell mérlegelnie, méghozzá azzal a kondícióval, hogy a tettes elszármazott megbüntetéséből nehogy nagyobb bajok származzanak. Itt különösképp a még nagyobb botrány és tettes lelki megtérését kell figyelembe venni, hanem legfőképp az igazságosság kritériumait: pasztorális megfontolások, a bűn súlya és a tett következményei, a közösségi béke és a botrány elkerülése, az áldozat érdeke és védelme, a tényállás körülményeinek alaposabb felmérése, a védelemhez való jog biztosítása, az eljárási szakaszok pontos betartása, a fokozatosság, méltányosság, arányosság elveinek biztosítása stb. Nem arról van itt szó, hogy nem születik döntés a büntetés meghozatalában, hanem arról, hogy az elszármazott megbüntetés helyett később, kedvezőbb körülmények között történik meg a büntetés.

³²⁷ CIC 1344. k. 2.pont. A büntetés kimondásától való tartózkodás vagy enyhítés is feltételekhez kötött. A tettes megjavulása, mely csak abban az esetben vehető komolyan, ha az okozott botrányt és az esetleges károkat helyrehozta. Míg a polgári hatóság megfelelő büntetése elégséges erkölcsi és elégtételt biztosíthat és a társadalmi egyensúlyvesztést is kiegyenlítheti, de természetesen ebben az esetben is mérlegelnie szükséges a bírónak a megbánás lelki fejlődés szempontjából szükséges kérdését.

³²⁸ CIC 1344. k. 3.pont. A jóvátevő büntetés kötelezettségének felfüggesztése csak abban az esetben lehetséges, ha a tettes dicséretes élet után először követett el büntetendő cselekményt és nem sürget a botrány helyrehozatalának szüksége. E két, bíró által józan lelkiismerettel mérlegelt tény kiegészítő feltétele, hogy „ha a tettes a magától a bírótól meghatározott időn belül ismét büntetendő cselekményt követ el, le kell töltenie a mindkét büntetendő cselekményért járó büntetést, hacsak időközben le nem telt az előbbi büntetendő cselekmény miatti büntető kereset elévülési ideje.”

vádlott megbánást tanúsít, vagy a polgári bíróság már elegendő büntetést szabott ki. Mindezen esetekben lehetőség van a lelkipásztori eszköz, mint vezeklés kiszabására, alkalmazására.

A bírónak lehetősége van a CIC 1345. kánonjának értelmében arra, hogy eltekintsen a büntetés kiszabásától, amennyiben a vádlott személyisége és körülményei olyan különleges figyelmet igényelnek, amelyeket a szigorú büntetés helyett inkább a megtérés és a lelkipásztori érzékenység oldhat meg. E kánon különösen a bűncselekmény elkövetésekor fennálló önuralom vagy belső szabadság hiányának enyhítő körülményeit mérlegeli: az értelem tökéletlen használata, vagyis a vétkes szellemi képességeit; a szükséghelyzet, súlyos félelem, vagyis befolyásolták-e a bűnelkövetést kényszerítő vagy nyomást gyakorló körülmények; szenvedélyes indulat, részegség, más zavart lelkiállapot, vagyis a beszámíthatóságát, egészségi állapotát.³²⁹ A kánon által leírt körülmények és feltételek lehetőséget adnak a büntetés kimondásától való tartózkodásra, de a megfelelő jóvátétel olyan feltétel marad, amelyről a jogalkotó nem kívánt lemondani, vagyis a büntetés kiszabásától csak abban az esetben lehet eltekinteni, ha más módon megvalósíthatónak tartják az igazságosság helyreállítását és a botrányok jóvátételét. E feltétel hiányában a büntetést ki kell szabni és a bűnöst meg kell büntetni.³³⁰

A büntetés mérséklése szükségesnek mutatkozhat az igazságosság és méltányosság érvényesülése érdekében is. A CIC 1346. kánonja szerint a bíró mérsékelheti a büntetést. De többféle büntetési formából is válogathat. Természetesen figyelembe kell vennie a bűncselekmény súlyosságát és a bűnös egyéni körülményeit. E kánon biztosítani kívánja, hogy a kiszabott büntetés igazságos legyen. De lehetőséget adva az enyhébb büntetési formák alkalmazására. Egy ilyen eszköz lehet a felügyet alá való helyezés. De csak akkor, ha az is alkalmasak a bűnös megjavulására és a közösségi rend megőrzésére. A büntetés így elkerülheti az ítéletben megnyilvánuló túlzást. Biztosíthatja az arányosságot és a bűnbánat elősegítésének megvalósulását.

A CIC 1341-1353. kánonjainak általános rendelkezései mellett fontos figyelmet fordítok a VI. könyv I. rész VI címe alatt szereplő kánonokra, melyek közül ezen alpont alatt a doktori tézisem szempontjából leglényegesebbeket – a CIC 1354-1360. kánonokat – vizsgálom meg.

A büntetések elengedésének szigorú kritériumai vannak. Minden ilyen esetben az irgalmasság és az igazságosság szempontjait szükséges szem előtt tartani. „A büntetések

³²⁹ A kánon által nevezett körülményeknek egyidejűleg kell teljesülnie három feltétellel: az alany belső szabadságának hiánya megfelel a kánon által leírt körülmények egyikének; úgy ítélik meg, hogy van jobb módja a bűnös megbüntetésének; más módon is lehetséges a jogsértés és a botrány jóvátétele.

³³⁰ Cf. DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.62/86-87.

elengedése és a keresetek elévülése” cím alatt található kánonok elismerik a vétkes cselekedet jogi büntetésének szükségét, de lehetővé teszik az igazságosság és a kegyelem érvényesülésével azok elengedését is. A jogalkotó a törvények által kívánja biztosítani mindezt. Így a büntetés nem fog felesleges teherré válni. Sokkal inkább hatékony eszközként szolgálja a közösség és a bűnbánó érdekét. Az egyház irgalmas, mégis igazságos joggyakorlata marad biztosítva ezáltal.

A kánoni büntetés elengedésének egyik legfontosabb kritériuma, hogy a bűnös mutasson őszinte megbánást, hagyjon fel a makacssággal és törekedjen a helyreállításra, jóvátételre. Ha a büntetés céljai – a bűncselekmény igazságos büntetése, a közösségi béke helyreállítása, a bűnös megjavítása – teljesülnek, „mindazok, akik a büntetéssel megerősített törvény alól felmentés adhatnak, vagy a büntetéssel fenyegető parancs alól felszabadíthatnak”³³¹ mérlegelhetik a büntetés elengedését. Az elengedés alapfeltétele tehát, hogy a büntetett személy tanúsítson megbánást, javulást és legyen hajlandó orvosolni az általa okozott károkat.

A jogalkotó gondosan meghatározza a kánoni büntetések elengedéséért felelős személyek körét. Általános szabály: csak az a személy vagy hatóság dönthet a büntetés elengedéséről vagy enyhítéséről, aki vagy amely a büntetést kiszabta, vagy aki erre külön felhatalmazást kapott. Ezek a jól meghatározott kritériumok biztosítják az eljárás egységességét. Átalluk az egyházi joghatóság megfelelően ellenőrzött keretek között tudja megvalósítani a fentebb említetteket. A Szentatya, a bíborosok, a püspökök, az ordináriusok, illetve bizonyos körülmények, különösen is az életveszély esetén a papok is gyakorolhatják ezt a jogkört. Az életveszély kivételével az elengedés joghatóságával rendelkező hatóság vagy személy kötelessége mérlegelni a körülményeket. Beleértve a bűncselekmény jellegét, a bűnös személyes körülményeit és a közösség érdekét is.

A CIC 1354-1355. kánonok általános rendelkezésekkel írja le, hogy kik a kánoni büntetések elengedésére jogosultak és milyen körülmények között gyakorolhatják ezt a jogkörüket. A CIC 1356-1357. kánonjai a büntetési típusok – *ferendae sententiae* és *latae sententiae*, *declaratum* vagy *non declaratum* – valamint az elengedés körülményét – *foro interno*, *foro externo* és *foro interno sacramentali* – bemutatva rendelkeznek a jogkörök gyakorlásáról.

„A gyóntatók, mint ismeretes, általában nem rendelkeznek joghatósági hatalommal a büntető szankciók elengedésére. Ez a jogkör csak bizonyos hivatalok birtokosainak, például penitenciáriusoknak, néhány kánonoknak, valamint a bíborosoknak vagy a püspököknek van megadva, az Egyház fegyelme által meghatározott feltételek mellett. ... Azonban a *salus*

³³¹ CIC 1354. k. 1.§

animarum lelkipásztori szükségletei miatt bizonyos körülmények között elengedhetik a *latae sententiae* kiszabott, de még nem kihirdetett “cenzúrákat.”³³² Van ugyanakkor két feltétele – a CIC 1357. kán. szerint – az ilyen büntetés elengedésnek: kötelezni kell a gyónót visszaesés terhe alatt arra, hogy „egy hónapon belül az illetékes előljáróhoz vagy felhatalmazással rendelkező paphoz forduljon és kövesse annak utasításait”, valamint arányos elégtétel, és „amennyiben sürgős, írja elő a botrány és kár helyrehozását”.

3.4.2. A büntetés elengedésének mérlegelési szempontjai (károk helyrehozatala, a botrány megszüntetése, a bűnbánó személy lelki fejlődése)

A sértett személye és annak méltányos kárpótlása kiemelt figyelmet kap a kánonjogi büntetésekben. Mindezt anyagi és erkölcsi szempontból egyaránt biztosítani kell. A jogszabályok alkalmazása mellett olyan tágabb célkitűzések is szerepet kapnak, amelyek etikai és teológiai síkon formálják az igazságosság érvényesülését. Igyekszik tehát maximálisan figyelembe venni a vétkes és a sértett személyek lelki szükségleteit.

A CIC 1357-1358. és az 1361. k. 4.§ hangsúlyozzák a bűnbánó számára a károk helyrehozatalának, megtérítésnek kötelezettségét, amely a büntetés elengedésének feltétele. A jóvátévő igazságosság elve szerint a károkozás mértékével arányos jóvátétel szükséges a bűncselekmény következményeinek enyhítésére, helyrehozatalára. A bűnbánó bánata nem elégséges, hogy csupán szavakban nyilvánuljon meg, hanem konkrét cselekedetekben is meg kell, hogy mutakozzon, amelyek közé tartozik a vétséggel okozott károk anyagi vagy erkölcsi jóvátétele is. Az egyház ezzel a következménnyel az áldozatok jogainak tiszteletben tartása és a bűncselekmény által okozott törések helyreállítására törekszik.

A kár megtérítése egyben a bűnbánó személy megbánásának és lelki megújulásának hiteles jele, hiszen a jóvátétel iránti hajlandóság erősíti a bánatban megnyilvánuló őszinteséget. Ezzel a CIC igazságossági szempontból közelíti meg a büntetés elengedését: az áldozatoknak és a közösségnek joga van a jóvátételre, és a bűncselekményt elkövető feladata, hogy ezt a jogot tiszteletben tartva saját lelki fejlődésén is munkálkodjon.

Az 1357. kánonban a már bemutatott módon az arányos elégtétel és az okozott botrány és kár helyrehozása szükséges feltétel, hogy a cenzúra elengedése megtörténjen. A gyóntató kötelessége, hogy mikor az ilyen büntetést szentségi fórumon elengedi, akkor egyúttal megfelelő elégtételt szabjon ki, amelyet a gyónónak el kell fogadnia és vállalnia kell, hogy helyrehozza mind a közösségben okozott botrányt, mind az okozott kárt.

³³² DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, n.75/98. (Saját fordítás)

A CIC 1358. kán. szerint a makacssággal való felhagyás értelmezhető a botrány megszüntetésének szemszögéből, így ez a magatartás alapvető kritériumává válik a büntetés elengedésének. A botrány ugyanis súlyos, az egész egyházi közösséget érintő következményekkel járhat, megingatva annak belső egységét és stabilitását. A büntetés elengedése ezért feltételezi, hogy a megbüntetett személy konkrét lépéseket tegyen a közösség által megélt botrány enyhítésére vagy megszüntetésére.

A botrány megszüntetése nemcsak a rend helyreállítását szolgálja. Hozzájárul ahhoz is, hogy a közösség hosszabb távon ne viselje magán a bűncselekmény következményeit. A makacssággal való felhagyás ebben az összefüggésben annak a jele, hogy a vétkes már nem kívánja fenntartani a közösség megbotrányozását kiváltó állapotot. Ezáltal csökken annak veszélye, hogy a bűncselekmény hosszú távon is károsan hasson a közösség életére. Egyúttal megnyílhat a lehetőség a megbüntetett személy fokozatos visszafogadására is. A közösség felé tett jóvátételi gesztusai – ha hitelesek – nemcsak az egyéni bűnbánat jelei. A felelősségvállalás kifejeződése is. A büntetés elengedése így egy folyamat része: a közösség belső rendjét és a személy lelki megújulását egyaránt szolgálhatja.

Teljesen világos, hogy a kánoni cenzúrák elsődleges célja a bűnös gyógyítása, ezért a bűnök elengedésének feltételei között egyértelmű célként szerepel annak igazolása, hogy a büntetett személy gyógyulása bekövetkezett-e. A cenzúra elengedése tehát csak akkor lehetséges, ha az elkövető felhagyott a makacsságával. A kánonjog ebben a helyzetben szigorú kötelezettséget ró az elengedésre jogosult személyre vagy hatóságra: amennyiben a cenzúrával büntetett személy valóban megbánást tanúsít – azaz elhagyja a makacsságot –, a cenzúra megszüntetése nem tagadható meg.

A jogalkotó érzete az 1983-as büntetőtörvények hiányosságát ezen a téren, ezért a 2021-es büntetőjogi reformmal új feltételt is bevezetett az 1361. k. 4.§-ával, miszerint a feloldozás nem adható meg, ha az illetékes hatóság úgy látja, hogy az elkövető nem tett elégséges erőfeszítést az általa okozott károk megtérítésére. Ez a követelmény azonban lelkipásztori megfontolásként értékelendő³³³, figyelembe véve a büntetett személy jóra irányuló törekvéseit és a döntés közösségre gyakorolt hatását.

A jóvátétel és a pasztorális megfontolások közötti egyensúly kényes terület. A megbüntetett személynek az „igazság szerint” viselnie kell tettei következményeit. Ugyanakkor a lelkipásztori irgalomnak is érvényesülnie kell. Ez utóbbi teszi lehetővé a büntetés esetleges enyhítését.

³³³ Cf. Ibidem n.76/100-101.

Az igazságosság elve miatt a vétkesnek törekednie kell arra, hogy helyrehozza, amit elrontott. A kár jóvátétele közösségi igény is, nemcsak erkölcsi. Az áldozatnak, és a közösségnek is joga van elvárni ezt.

A pasztorális szempontok alapján a cenzúrák célja sem pusztán a büntetés. Inkább a gyógyítás, a megtisztulás lehetősége kerül előtérbe. Az Egyház abban segít, hogy a bűnbánó megtalálja a lelki megújulás útját. Így válhat ismét közösségivé, és járulhat a szentségekhez is.

A hangsúly egyszerre van a felelősségen és a bocsánatkérésen. A lélek gyógyulása pedig nem mindig mérhető a jogi eszközökkel. Az irgalmasság érvényesülése is legalább annyira lényeges.

A jóvátétel és a pasztorális oldal közötti egyensúlyt a feloldozást megadó hatóság mérlegeli. Szempontjai között szerepel: mennyire őszinte és megalapozott a bűnbánó szándéka a jóvátételre; büntetés fenntartása esetleg hátráltatná a bűnbánó lelki előrehaladását? A döntés során az igazságosság biztosítása – az okozott károk megtérítése – és az irgalom gyakorlása – a bűnbánó lelki megújulásának elősegítése – egyaránt fontosak. Ezek összhangjában születik meg a végső határozat.

Továbbá, „amikor a hatóság külső fórumon felold egy kiszabott vagy kinyilvánított cenzúrárt, a jog lehetőséget ad arra, hogy azt más, kevésbé súlyos eszközökkel vagy szankciókkal helyettesítse. Ily módon próbálják egyensúlyba hozni egyrészt a szentségekhez való hozzáférés megkönnyítésének lelkipásztori igényét, amelyet általában a cenzúrák tiltanak, másrészt pedig a kánoni büntetések céljai kielégítésének szükségességét. Ennek megfelelően a cenzúrárt elengedő hatóság jogosult az elengedéssel egyidejűleg más büntetőjogi eszközöket, figyelmeztetéseket vagy vezekléseket kiszabni, hogy igazságot szolgáltatson, különösen, ha a cenzúra kiszabásakor vagy kinyilvánításakor nem szabtak ki vezekléseket”³³⁴.

Foro interno sacramentali esetében továbbra is a CIC 1357. kánonja az irányadó, mely módosítások nélkül megmaradt az 1983-ban kihirdetett formában, vagyis a büntetéssel sújtott személy a bűncselekmény következményeinek a lehető legjobb módon történő jóvátétele érdekében mindent meg kell, hogy tegyen.

„Mindenesetre a jóvátételre és a kompenzációra vonatkozó szabályt azzal a céllal adták ki, hogy megakadályozzák azt, hogy az elkövető hasznot húzzon bűnös cselekedeteiből. Azonban, amikor a körülmények nem teszik lehetővé a teljes jóvátételt, meg kell határozni, hogyan lehet ezt a követelményt legalább szimbolikus vagy közvetett módon teljesíteni, például jótékonyági munkák révén stb.”³³⁵

³³⁴ Ibidem n.76/101. (Saját fordítás)

³³⁵ Ibidem n.80/104. (Saját fordítás)

Lényeges látni azt is, hogy a CIC 1361. k. 4.§-a megadja annak a lehetőségét, hogy a jóvátétel sürgetésére az 1336. k. 2-4.§-ában említett valamelyik büntetését alkalmazzák. Vagyis újabb, jóvátevő büntetések kiszabására nyílik lehetőség a jóvátétel érdekében. Ezek az újabb kánoni büntetések, melyek a jóvátételt sürgetik már csak egyszerű közigazgatási eljárásokat igényelnek, a fokozatosság elvét betartva, egymást követő büntetések kiszabásával, míg a jóvátételre adott válasz meg nem történik, vagy az illetékes hatóság elegendőnek nem ítélte.³³⁶

A CIC 1357. kánonjának arányosság igénye, mely sürgeti a botrány és a kár helyrehozatalát a CIC 1361. k. 4.§ értékelésével zárul, vagyis azzal, hogy „helyrehozta -e a kárt és ha igen, elégségesen-e” kérdésre adott válasszal.

³³⁶ V.ö. Ibidem n.81/105.

A jóvátétel egyházi gyakorlata és eszközei

Az előző fejezetekben láthattuk az egyházi büntetőrendszer legfőbb szempontjait, nehézségeit, megvalósulási lehetőségeit, s miután már világosak a kánoni jóvátétel szempontjai, az egyenlőség és az egyenértékűség közti hasonlóságok, de legfőképp különbségek tekintetéből szemlélve, most a jóvátétel konkrét gyakorlati egyházi megvalósulására fogom irányítani a figyelmet. E fejezet célja, bemutatni azokat a személyes és közösségi eszközöket, amelyek a kánonjogi gyakorlatban a jóvátételt szolgálják. Kitérek majd az egyházi intézmények e folyamatban betöltött szerepére, különös tekintettel az igazságosság és a lelkipásztori gondoskodás összefüggésére, hiszen ezek konkrét egyensúlyi kapcsolata eredményezi legjobban a *salus animarum* megvalósulását. A gyakorlat bemutatásán túl szeretném érzékenyen megvilágítani azokat a nehézségeket is, amelyekkel az egyházi jóvátétel a mai világban szembesül. Nem pusztán elméleti alapvetésekre törekszem: célom az is, hogy néhány alkalmazási irányt is felvázoljak, amelyek az egyházi kereteken belül nyerhetnek értelmet.

Mindez nem egyszerű feladat. Hiszen a jóvátétel fogalma önmagában is többértelmű, és különösen összetetté válik, ha történelmi, intézményi és személyes dimenziói egyszerre kerülnek előtérbe. Az elmélet és gyakorlat közötti feszültség ezért nem mindig oldható fel egyszerű válaszokkal.

Az eddigiek alapján világosan kirajzolódik: az egyház által képviselt jóvátétel eszméje jóval túlmutat a pusztán jogi kötelezettségek teljesítésén. Nem csupán szabályok mentén értelmezhető, hanem olyan mélyebb, lelki és erkölcsi rétegeket is érint, amelyek a kapcsolat helyreállítását – sőt, annak újjászületését – célozzák. E szemlélet érzékletes példáját kínálja a japán *kintsugi művészete*. A törött kerámiák arannyal történő javításának ősi technikája.

A *kintsugi* lényege nem pusztán a darabokra tört tárgyak helyreállítása. Sokkal inkább arról szól, hogy ezek a tárgyak új életre keljenek. A törések, a „sebek”, a repedések ne csupán elviselhetővé váljanak, hanem láthatóvá és elfogadhatóvá is – sőt, az alkotás szerves részévé. Az arannyal kitöltött repedések nem a sérülések eltüntetését szolgálják. Épp ellenkezőleg: megmutatják és kiemelik azokat, mint a megújulás és az emlékezés lehetséges forrásait.³³⁷ Az

³³⁷ Fontosnak tartom kiemelni, hogy az arannyal kitöltött repedések metaforája nem azt jelenti, hogy a súlyos bűncselekmények bármilyen formában „szépséget” vagy „pozitív fordulatot” hordoznának magukban. Az elmúlt években feltárt legsúlyosabb bűncselekmények mély sebeket okoztak az áldozatoknak, a közösségnek és az egész egyháznak. A jóvátétel célja ilyen esetekben nem az, hogy a bűnös cselekedeteket „megszépítsük” vagy elfogadhatóbbá, elfogadhatóvá tegyünk, hanem hogy elismerjük a károkat, felelősséget vállaljunk és igazságot szolgáltatassunk az áldozatok számára.

Az arany itt azokat az erőfeszítéseket jelképezi, amelyeket az egyház az áldozatok és a közösség megsegítése érdekében tesz. Az ilyen helyreállítás soha nem hozza vissza az eredeti állapotot, de elismerheti a fájdalmat és igyekszik új alapokat teremteni az igazságosság és a gyógyulás számára.

A bűnös szempontjából azonban más a helyzet. Az ilyen súlyos bűncselekmények esetében a jóvátétel és az igazságosság követelménye szigorú és radikális: a súlyos bűncselekmények gyakran nem csupán jóvátételt, hanem

így helyreállított tárgyak nemcsak eredeti funkciójukat nyerik vissza. Sokkal inkább új értelmet, mélységet és esztétikai minőséget kapnak. Ez a művészet arra tanít, hogy a törések és veszteségek nem feltétlenül zárják le a történetet. Magukban hordozzák a megújulás és a megerősödés lehetőségét.

A művészet a maga módján gyakran képes finomítani a direkt kifejezéseket. Árnyalja és megragadja teljesebb módon a valóságot. Valami hasonló játszódik le itt is: a közvetlenség helyett áttételesen jelenik meg a tapasztalat. A *kintsugi* egyszerre hordozza a törés emlékét és a gyógyulás jeleit. Ezáltal válik a helyreállítás eszközévé. Nem hagyható figyelmen kívül egy határvonal: ez a metafora nem vonatkoztatható olyan bűncselekményekre – különösen nem az erőszakra vagy a gyermekek sérelmére elkövetett visszaélésekre –, amelyeket sem esztétikai, sem morális értelemben nem lehet relativizálni. Ezek a cselekedetek olyan mély nyomot hagynak az áldozatok életében, hogy az évtizedek múlva is érezhetően megrendítőek. Súlyos erkölcsi és jogi következményekkel járnak. Az ilyen típusú helyreállítás nem feledteti a fájdalmat, de megnyithatja az utat a megbékélés és az új alapokon nyugvó jövő felé. Az elkövető szempontjából a jóvátétel – különösen súlyos bűncselekmények esetében –: az igazságos büntetés, a teljes felelősségvállalás és az erkölcsi megtérés útját jelenti. A jóvátétel célja ebben a kontextusban az, hogy az elkövetőt és az áldozatot külön-külön segítse. Tegye ezt legfőképp abban, hogy feldolgozzák a történeteket, és a lehetőségekhez mérten helyreállítsák a sérült rendet.

Így lesz ez az ősi technika tökéletes metaforája a jóvátétel teológiai és erkölcsi alapjainak. Az egyházi jóvátétel lényege, hogy a sérüléseket és töréseket, melyet a bűnök és bűncselekmények okoztak – legyenek azok anyagiak, erkölcsiek, lelkiek, pszichésiek vagy közösségiek – ne pusztán kijavítsa, hanem új minőséget teremtsen belőlük. Az aranyhoz hasonlóan a jóvátétel eszközei, mint például a bocsánatkérés, az anyagi kompenzáció, a vezeklések vagy a közösségi szolgálat, a sebek helyén „hidat” építenek, melyek összekötik a múltat, a jelent és a jövőt.

Az arannyal megjavított törött kerámia egy másféle igazságot hordoz. A repedés nem a vég, inkább nyom, amely mesélni kezd. A ragyogás nem leplez, inkább kiemel. A seb így nemcsak elviselhető, hanem értelmezhetővé válik.

A fény a törésvonalak mentén emlékeztet a felelősségre, a beismerésre, a változás lehetőségére. Nem visszafordítás, inkább átalakulás. A jóvátétel nem szűkül jogi aktusra. Általa

igazságos büntetést és az elkövető teljes megtérését követelik meg. Az egyház jogrendje és a lelkipásztori gyakorlat itt az áldozatok védelmét, a közösség tisztaságát és az elkövető felelősségre vonását hangsúlyozza. A metafora ebben a kontextusban nem az elkövetőre, hanem az áldozatok és a közösség helyreállítására alkalmazható.

megnyílik egy spirituális tér is, amelyben mindkét fél – az elkövető és az áldozat – új pozícióba kerülhet. A seb így gyógyulni kezd. Elérkezik egy olyan pillanat, amikor már méltóságot is hordoz. Ebben az értelemben a megbékélés nem pusztán cél, hanem új nyelv. Az egyház ebben a nyelvben válik alkotó jelenlétté és egy új etikai és morális dimenziót hoz létre.

A *salus animarum* elve önmagában irányt mutat. Nem maradhat elvont tétel, ha valódi megvalósulásáról beszélünk. A jóvátétel konkrét formáihoz is ebből az alapállásból kell közelítenünk. Olyan eszközökre van szükség, amelyek nem csupán rendeznek, hanem valódi megújulást indítanak el. Teszik ezt az elkövetőben, az áldozatban és a közösség egészében is.

1. A személyes jóvátétel eszközei

1.1 Megbocsátás és felelősségvállalás

„A megbocsátás az igazságosság és az irgalmasság cselekedete, amellyel a megbántott eltekint az őt jogosan megillető teljes erkölcsi és/vagy anyagi jóvátételtől, és a maga részéről helyreállítja a megsérült vagy megszakadt kapcsolatot.”³³⁸ Szent II. JánosPál pápa több megnyilatkozásában is aláhúzza, hogy az erkölcsi és társadalmi rendet csak akkor tudjuk elérni, és helyreállítani, ha az igazságosságot – filozófiai-teológiai és jogi értelemben egyaránt – összekapcsoljuk a megbocsátással. „Nincs béke igazságosság nélkül, és nincs igazságosság megbocsátás nélkül.”³³⁹

A megbocsátás nem hagyja a jogsértések következményeit figyelmen kívül. A jóvátételt sem hanyagolhatja el, hiszen az szükséges nem csak a külső, hanem a belső helyreállítás miatt is. A megbocsátás ezért olyan igazságosság felé mutat, amely a rend visszaállítását és a sértett méltóságának elismerését is magában hordozza. Nem elégszik meg a jogok és kötelességek külső rendjének helyreálltával. Többre törekszik: az okozott károk jóvátételére, a felelősség vállalására és a közösségi béke újrateremtésére.

A megbocsátás az egyházi hagyományban mélyen gyökerező valóság. Ugyanakkor nem olvadhat teljesen egybe a jóvátétel értelmével. A két fogalom más-más időben mozog és eltérő belső logikát követ. A döntések ritmusa, a megfontolás súlya és az érintettek szerepe is különbözik.³⁴⁰ Ez a különbség nem hátrány, inkább erőforrás. Éppen ezért fontos, hogy a két

³³⁸ „Megbocsátás”, in DIÓS, I. és VICZIÁN, J. (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon* 8., Budapest 2003, <https://lexikon.katolikus.hu/M/megbocs%C3%A1t%C3%A1s.html> (2025.02.10.)

³³⁹ IOANNES PAULUS PP. II, *Ob diem ad pacem fovendam Nuntius* Litt. (8 dic. 2001), in *AAS* 94 (2002) 132-140, 132, magyarul <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=320> (2025.02.10)

³⁴⁰ Cf. VITALE, F., *La dimensione etica della giustizia riparativa*, in *Mediæres* 2 (2021), 5.

szál ne keveredjen össze az egyházi büntetőeljárások során sem. A megbékéléshez mindkettő szükséges, de nem ugyanúgy.

Az igazságosság feladata, hogy rendet tegyen. A bűncselekmény következményeinek feltárása, az áldozat védelme, a felelősség kijelölése és a jóvátétel megfogalmazása mind ennek a rendnek a része. Itt a világos beszéd, az elszámoltathatóság és a következmények felvállalása kerül előtérbe. A megbocsátás másképp működik. Nem szabály, inkább ajándék. Nem követelhető, nem sürgethető. Olyan egyéni döntésen, amely időt kér, és túlmutat minden formális kereten.

A helyreállító igazságszolgáltatás paradigmája abban áll, hogy a megbocsátás nem az elsődleges célja a jóvátételnek. A konfliktusok tisztázása, a kapcsolatok helyreállítása és az elkövető és az áldozat közti párbeszéd elősegítése az eljárásban valósul meg. Ezek a lépések teremtik meg a megbocsátás feltételeit. Idővel talán még a kapcsolat újra értelmezése is megtörténhet. Nem feltétlenül a régi formában, de valami mássá, elviselhetőbbé alakulva. Ha pedig a jóvátétel gesztusa találkozik a megbocsátás készségével, egyfajta új dimenzió nyílnak meg. Erkölcsei? Lelki? Nem mindig világos, de érezhetően több pusztán jogi elégtételnél.

A megbocsátás etikai többlettel rendelkezik. De ez nem az elkövető felmentését jelenti. Sokkal inkább egy olyan belső folyamatot, amely lehetőséget ad. Az áldozat megszabadulhat a sérelmek terhétől, felszabadulhat valami újra. A fájdalom és a harag nem tűnik el azonnal, de van lehetőség arra, hogy ne ezek uralják tovább az életet.³⁴¹

A helyreállító igazságszolgáltatás etikai alapja a felelősség dimenziója, mely a kánonjogban nem pusztán jogi vagy szankciós értelemben vett felelősséget jelent, hanem azt az erkölcsi elköteleződést, amely az elkövetőt és az áldozatot egyaránt ösztönzi arra, hogy a maguk szintjén reflektáljanak a történetekre és törekedjenek a megtört kapcsolatok helyreállítására. A kánonjogban egyértelmű, hogy a jóvátétel célja nem korlátozódik csupán az elkövető szankcionálására vagy az okozott károk anyagi kompenzációjára, hanem az emberi kapcsolatok

³⁴¹ A megbocsátás dinamikája egyfajta etikai pluralitásra épül, és nem statikus vagy egysíkú folyamat, hanem sokféle kapcsolati és erkölcsi dimenzióból áll össze. Nem a teljesség igényével ezek: a felek közti reláció, a felelősségvállalás követelménye, az igazságosság és a szeretet harmóniája.

A megbocsátás dinamikájának első lépése a „találkozás”, mely alatt nem a feltétlenül fizikai kapcsolatfelvételt értem, hanem az igazság feltárására irányuló elköteleződésnek azt az alapját, mely lehetőséget teremt az áldozat számára kifejezni fájdalmát, míg az elkövetőnek lehetőséget ad a felelősségvállalásra és a bűnbánati folyamat megkezdésére.

Az ilyen igazságot feltáró „találkozást” követően megkezdődik az átalakulás azon folyamata, mely során az érintettek belső változáson mennek keresztül. Nevezhetjük ezt a lélek gyógyulási folyamatának, melyben mind az áldozat, mind az elkövető elismeri a múlt elszenvetett vagy elkövetett sérelmeit, de nem marad azok foglya. Az áldozat szempontjából az „átalakulás” a fájdalom feldolgozása és a továbblépés lehetőségét kínálja, anélkül, hogy ez szükségszerűen a felejtést vagy az elkövető felmentését jelentené. Az elkövető szempontjából az átalakulás azt jelenti, hogy a bűncselekményekért való felelősséget nem csupán elismeri, hanem a megbánás és a konkrét jóvátételi cselekedetek által is átalakítja az elkövető erkölcsi állapotát.

új alapokra helyezése, az elkövető megtérése és az áldozat gyógyulásának lelkipásztori szükséglete is egyben. Így különös hangsúlyt kap, hogy az elkövető és az áldozat – a maga módján – törekedjen az igazság, a kiengesztelődés és a felelősség megélésére.

A felelősségre vonás nem kizárólag büntetést jelent. Legalább ennyire szól arról, hogy az elkövető képes legyen meglátni, mit okozott, s ha lehet, tenni is valamit azért, hogy amit tud és lehetséges, azt helyrehozza. A rend nem egyszerűen visszaáll, hanem fokozatosan, részekből épül újra. Az ilyen építkezésben minden egyes döntésnek, lépésnek, cselekedetnek jelentése van.

Az áldozat számára a jóvátétel megerősítheti az igazságérzetét. Vannak olyan esetek, mikor belső tájékozódási ponttá válik. Segít eligazodni a fájdalom és a veszteség között. Ha a jóvátétel párosul az őszinte szándékkal gyógyító erő van benne. Nem azért, mert eltünteti a sebeket, hanem mert új keretet ad azoknak.

A megbocsátás dinamikája csak akkor indul el lelket gyógyító útján, ha az áldozat és az elkövető közti relációt a felelősség alapozza meg. Más szóval ott kezdődik, ahol az elkövető felelőssége hitelessé válik és nem ott, ahol a harag véget ér. Ha mindkét fél – a maga módján – felismeri, mivel tartozik a másiknak és önmagának, akkor esély nyílhat arra, hogy a kapcsolat, amely egyszer megszakadt, más formában, de újra létrejöjjön.

Sajnos nem minden esetben adatik meg ez a párbeszéd. Vannak helyzetek, amikor az áldozatnak épp az jelent védelmet, ha távol marad.³⁴²

Amikor a hallgatás nem az elzárkózást jelenti, hanem az önvédelem egy formáját. Létezik az az eset, mikor az elkövető valódi felelősségvállalása épp az, hogy elfogadja: nincs hozzáférése a másikhoz.

Az ilyen esetekben a kánonjog által nem érintett lelkipásztori megoldásokat lehet alternatívaként alkalmazni. Lehetőség van egyfajta közvetett kommunikációra, vagyis a jóvátételi folyamatban közvetítők alkalmazására, akiknek a segítségével megvalósulhat az elkövető bűnbánatának kifejezése, akár az áldozatnak szánt üzenet átadásával.³⁴³

Nem minden esetben kívánatos – vagy lehetséges – a személyes találkozás az áldozat és az elkövető között. Előfordul, hogy éppen az áldozat védelme érdekében válik szükségessé

³⁴² A kánonjogi gyakorlatban kiemelt fontosságú az áldozatok védelme, különösen az olyan súlyos bűncselekmények esetében, mint az erőszak vagy a kiskorúak ellen elkövetett visszaélések. A CIC 1717. k. 1.§ előírja a vizsgálat lefolytatásában az óvatosságát – „*caute inquirat*”. A kánon 2.§-a pedig egyértelműen a felek jóhírének megőrzését is: „Óvakodni kell attól, hogy ezzel a vizsgálattal valakinek a jó hírét veszélyeztessék”. A CIC 1722. kán. pedig a megelőző óvintézkedések részeként lehetőséget ad arra, hogy az elkövetőt el lehet távolítani az áldozattal való kapcsolatból azáltal, hogy „előírhatja vagy megtilthatja számára egy bizonyos helyen vagy területen való tartózkodást” ezáltal elkerülve a további károkozás lehetőségét.

³⁴³ Vö. SÁNCHEZ, F., G., *Abuso nella Chiesa e nella vitaconsacrata. Riflessioni*, in *CONFER* 61 (2022/234), 207-222.

a távolság. Ilyenkor a megbocsátás nem kapcsolódik közvetlen relációhoz, és mégis, belül elindulhat valami.

A múlt feldolgozása megtörténhet anélkül is, hogy a másik jelen lenne. Imádságban, csendben hordozott feszültségben, gyónásban, lelki elkísérésbe vagy egy-egy szentségi találkozás mélyrétegeiben, ahol nem szavakban, hanem jelenlétben születik a lassú kiengesztelődés.

Az Egyház közössége ebben nem maradhat kívülálló. Meg kell mutatnia mennyire fontos, hogy nem csak tanít a megbocsátásról, hanem hordozni is tudja azokat, akik ebben nehézségeket élnek át. Mindez már egyáltalán nem jogi kérdés, sokkal inkább pasztorális feladat és közösségi küldetés.

1.2 A szimbolikus jóvátétel

Világosan látható, hogy különösen az olyan bűncselekmények esetében, melyek nem anyagi károkozásba torkollnak, hanem erkölcsi, pszichés vagy lelki károkat okoznak, nem lehetséges a jóvátétel „csupán” materiális síkon. Ilyen esetekben – és a materiális jóvátétel kiegészítésként is – szükséges a szimbolikus jóvátétel.

A szimbolikus jóvátétel alatt azokat a gesztusokat értem, amelyek túlmutatnak a pusztán anyagi kárpótláson. Mélyebben megmutatkozó válaszok, melyek az emberi és spirituális rétegekben keresnek helyreállítást. Túlmutatnak a materiális síkon, vagyis elsősorban nem a veszteség mérhetőségéhez igazodnak. Ember és ember, ember és Isten közötti kapcsolatrendszerben keresik a válaszaikat. Ez az interperszonális történetekhez igazodás segíti elő az egyének kiengesztelődését. A közösség pedig tanúja lehet ennek a lelki megújulásnak. A cél egy olyan új viszonyrend kialakítása, amelyben az igazságosság és az irgalom nem zárják ki, hanem feltételezik egymást.

Szimbolikus jóvátételről beszélünk akkor, amikor egy cselekedet „megfelelő szimbolikus helyettesítés révén, képes elvezetni minket a jó bizonyos megújulásához, melyet éppen a szimbólum által nyújtott helyettesítés révén ismerünk fel”³⁴⁴. A szimbólum itt nem dísz vagy pótlék, hanem egy másik valóság ajtaja.

Ilyen gesztus lehet az elkövető bűnbánatának kifejezése, de ugyanúgy lehet a sértett felé irányuló jel, amely azt mondja: a kapcsolat nem veszett el végleg. Hogy a bizalom, bármilyen

³⁴⁴ BETTINSECHI, P., *Etica del riparare*, Brescia 2021, 158. (Saját fordítás)

törekényen is, de újra elkezdhet épülni. Történhet valami egészen lényegi a felszín alatt. Ott, ahol a jó méltóságát nem a kár mértéke, hanem a helyreállítás szándéka formálja.

A szimbolikus jóvátétel három fő összetevője:

- a. az bűncselekményt elkövető személy aktív részvétele, amely során konkrét cselekedetekkel törekszik a sértett iránti kiengesztelődésre és a jóvátételre. Ennek a közösség felé is meg kell nyilvánulnia;
- b. a sértett fél megbocsátásának és bizalmának helyreállítása, amely elősegíti a kapcsolatok gyógyulását és az új perspektíva kialakulását. „A bizalom egyfajta hitbeli cselekedet, melynek eredménye soha nem garantált... és nem is lehet követelni, de nélkülözhetetlen a megbocsátás folyamatában.”³⁴⁵;
- c. a közösség közvetítő szerepe, amely támogatást nyújt a felek közötti kiengesztelődéshez és erősíti a közösségi összetartozást. Az Egyház szempontjából ez nagyon lényeges.

A szimbolikus jóvátétel nem egy egyszeri aktus. Inkább egy átalakulási folyamat és egy megújulási út. Ez az elkövetőt, a sértett felet és a közösséget is egyaránt magába foglalja. Csak szándék, nyitottság és néha nagyon egyszerű, mégis súlyos jelentőséggel bíró tettek. Ilyen lehet egy őszinte bocsánatkérés. Egy jelképes ajándék, amit nem az értéke, inkább a jelentése miatt adnak. Ezekben nincsenek kész megoldások vagy előre gyártott forgatókönyvek. Mindez a folyamat a sértett elégtételét, az elkövető bünbánatát és a közösség irányába tett tanúságtételt is jelenti.

Az ENSZ *Restorative Justice Programmes* kézikönyve³⁴⁶ a szimbolikus jóvátételt a „meaningful reparation”³⁴⁷ – azaz a jelentéssel bíró jóvátétel – példaként említi. Nem véletlenül. Ezek a gesztusok nemcsak anyagi természetűek. Olyan cselekedetek, melyek képesek értékeket, kapcsolatokat és jelentéstartalmakat létrehozni vagy épp újra értelmezni. Az egyházi gyakorlatban ez újként hathat, de helyesen értelmezve egyértelműen látható, hogy a jóvátétel célja a kánonjogban sem merül ki a kárpótlásban. A távlati cél mindig a közösségi rend helyreállítása és az emberi kapcsolatok megbékélése.

A szimbolikus jóvátétel így már nemcsak jogi vagy erkölcsi aktus. Ott húzódik benne egy mélyebb réteg is: a spirituális tér, ahol az igazságosság nem elválik az irgalomtól, hanem

³⁴⁵ MARZANO, M., *Cosa fare delle nostre ferite? La fiducia e l'accettazione dell'altro*, Milano 2012, 107. (Saját fordítás)

³⁴⁶ V.ö. UNODC, *Handbook on Restorative Justice Programmes, Second edition*; in chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf (2024.12. 20.)

³⁴⁷ Ibidem 7.

épp velük együtt jön létre. Nem valamiféle „kegyes pótcselekvésről” van tehát szó, hanem egy olyan útról, amely alkalmas lehet arra, hogy a kiengesztelődés valódi folyamattá váljon. Hogy a méltóság ne csupán visszaadás, hanem új felismerés legyen – sértettnek, elkövetőnek, közösségnek egyaránt.

1.3 A szimbolikus jóvátétel lehetséges nehézségei

Bár a szimbolikus jóvátétel jelentőségét nem nehéz belátni – akár a világi gyakorlatban, akár a kánonjogi igazságosság szempontjából –, a megvalósítása sokszor jóval nehezebb, mint ahogyan azt elméletben elképzeljük. Különösen akkor válnak élessé ezek a nehézségek, amikor nemcsak két ember viszonyáról van szó, hanem egy egész közösség is érintetté válik: tanúként, hordozóként, vagy olykor elszenvedőként is.

Az egyik legérzékenyebb pont: maga a gesztus. Az elkövetőnek meg kell találnia a megfelelő formát, időt és hangnemet ahhoz, hogy egyáltalán felajánlhasson valamit. De ugyanilyen kényes az elfogadás is. A sértett részéről – aki talán még nem tart ott, vagy épp úgy érzi, a gesztus nem tükrözi a sérelem súlyát – megnyilvánuló belső ellenállás. Ezek nem egyszerű „elfogadási” kérdések. Sokkal inkább mély érzelmi és erkölcsi dilemmák.

És mi történik akkor, ha a szimbolikus cselekedet nem talál visszhangra? Ha a jó szándék nem tud hidat verni a két fél között? Lehet-e ilyenkor mégis értelme, talán egy harmadik – közösségi vagy spirituális – szinten?

1.3.1. Az elkövető részéről történő szimbolikus gesztus felajánlása

A szimbolikus jóvátétel nem működhet az elkövető aktív részvétele nélkül. A kiengesztelődés folyamata szinte elképzelhetetlen anélkül, hogy az elkövető maga is kifejezze: érti mit tett és mit okozott. A szimbolikus gesztusok pontosan ezt a szándékot teszik láthatóvá. Jelzik a bűnbánatot, az elköteleződést, és annak belső felismerését, hogy a tett nem csupán jogsértés volt, hanem emberi kapcsolatokat, közösségi rendet is megbontott.

Nem elég tehát pusztán belátni a történetek súlyát. Az elkövetőnek képesnek kell lennie arra is, hogy ez cselekedetté formálódjon. Olyan gesztusokba, amelyek nem magyarázkodnak és nem törekszik önfelmentésre. Csak vállalják a következményeket. Akár – sőt – azon túl is, amit a jog megkövetel. Itt válik különösen fontossá a belső nyitottság: az a fajta belátás, amely nem a szabályokat ismétli, hanem az igazságosság és az irgalom mélyebben található összhangját keresi.

Az őszinte szimbolikus cselekedet épp ezért több, mint egyszerű kárpótlás. Annak a belső fordulatnak a jele, amikor az elkövető félreteszi a védekezést, elhagyja a mentegetőzést, és vállalja az emberi felelősség súlyát. Persze ez mindig kockázattal jár. És mindig nehéz. De ezt az utat be kell járnia az elkövetőnek.

Az első akadály legtöbbször belül van. Az elkövető nem mindig áll készen arra, hogy valóban szembenézzon a tette következményeivel. Még ha szeretne is jóvátételt adni, előfordulhat, hogy a gesztus formális marad, tartalom és hitelesség nélküli. Működéséhez mély érzelmi és erkölcsi elkötelezettségre van szükség. S arra is, hogy az elkövető kilépjen saját szempontjaiból, és megpróbálja a sértett, sőt: a közösség nézőpontjából is látni.

Egy másik akadály a megfelelő gesztus megtalálása, mely számtalan nehézségbe ütközhet. Az, ami az elkövető számára jelentőségteljes, a másik fél szemében akár üres vagy félreérthető is lehet. Ahhoz, hogy egy jóvátételi cselekedet valóban működjön, értelmezhetőnek kell lennie a sértett és a közösség számára is. De ehhez az is kell, hogy az elkövető rendelkezzen a megértés eszközeivel, ami nem mindig adott. Nem mindenki tudja pontosan felmérni, milyen rétegeken hagyott nyomot a tett. Előfordul, hogy ezt csak út közben tanulja meg.

A szimbolikus gesztusok felajánlása tehát sosem csupán az elkövető belső állapotán múlik. Még a legőszintébb szándék is félrecsúszhat, ha a kifejezés formája nem találkozik a másik fél érzékenységeivel, igényeivel, a közösség hallgatólagos elvárásaival. Minden ilyen gesztus – akármilyen kicsi – egyszerre személyes és közösségi jelentést hordoz, és épp ezért különösen is törekeny.

E folyamat során fontos szerepet játszhatnak a közvetítők, tanácsadók. Nem feltétlenül az egyház pásztorai, inkább olyan hiteles személyek, akik segítenek az elkövetőnek megfelelő formát találni a jóvátétel szimbolikus jellegű kifejezéséhez.

1.3.2. A szimbolikus gesztusok elfogadásának kihívása

A szimbolikus jóvátétel hitelessége tehát szorosan kapcsolódik az elkövető őszinteségéhez és belső elköteleződéséhez. Ezek nélkül az ilyen jellegű gesztusok könnyen üres formalitássá válnak. S pont ebben rejlik a szimbolikus gesztusok elfogadásának nehézsége, kihívása, mely a sértett fél és a közösség érzékenységétől függ.

Még a legjobb szándékú cselekedet is megtörhet, ha nem talál nyitott szívre a másik oldalon. Éppen ez az, ami a szimbolikus gesztusok elfogadását különösen kényessé teszi. A sértett – vagy maga a közösség – nem mindig áll készen arra, hogy befogadjon egy ilyen közeledést. Van, hogy a fájdalom még túl friss. Van, hogy a bizalom már túl sokszor tört meg.

Az is előfordul, hogy a gesztus formája egyszerűen nem rezonál azzal a belső tapasztalattal, amit a sértett hordoz.

Az elfogadás tehát nem automatikus és nem is kötelező. Inkább egy belső válasz, amely érzékenységtől, időtől, sőt: kegyelemtől is függ. És ettől válik a jóvátétel igazán kétszemélyes, sőt többszereplős történeté. Olyan folyamattá, amelyben minden félnek megvan a maga ritmusa.

A sértett fél vagy a közösség nem mindig tekinti elegendőnek a szimbolikus jóvátételt. Az ilyen esetekben konkrétabb, materiális jóvátételre van szükség, vagy az érzelmi sérelmek mélysége, vagy az elfogadhatatlan gesztusok miatt. Természetes viszont, hogy az anyagi károkozás esetében a materiális jóvátétel szükségessége nem opcionális, enélkül ugyanis a sértett fél számára ugyanis nem valósul meg az igazságos jóvátétel, s méltán érezhet elégedetlenséget. De a materiális károkozás esetében is szükséges a mélyebb lelki jelentőséggel bíró szimbolikus jóvátétel, egyfajta jóvátevő „kiegészítés”.

A szimbolikus gesztusok elfogadását olykor nem az őszinteség hiánya, hanem a különbözőségek akadályozzák. Van, hogy a felajánlott gesztus egyszerűen nem találkozik a sértett személyes vagy kulturális világával.³⁴⁸ Amit az egyik fél megbékélésként él meg, a másik esetleg távolságtartónak, sőt bántónak is érezheti. Ilyen helyzetekben különösen fontos, hogy ne pusztán „ajánlás” történjen, hanem párbeszéd. Olyan tér, ahol a gesztus alakíthatóvá, pontosíthatóvá válik. Nem a tartalom rovására, hanem a megértés érdekében.

Az érzelmi seb mélysége önmagában is késlelteti az elfogadást. Akit mélyen megbántottak, annak a belső tere gyakran még nem áll készen a másik közeledésére. Lehet, hogy nem a gesztus a hibás, csak azt még nincs hol befogadni. Ilyenkor az idő nem halogatás, hanem védelem. A feldolgozás nem automatizmus. Nem mindig párhuzamosan halad a megbánás útjával.

Itt válhat különösen értékké a közösség vagy az egyházi közvetítők jelenléte. Nem azért, hogy siettessék a kiengesztelődést, hanem hogy támogassák annak érlelődését. Segíthetnek tolmácsolni az elkövető szándékát, és óvatosan, a fájdalom határait tiszteletben tartva, előkészíthetik a megbékélés talaját. A gyógyulásnak is szüksége van környezetre.

A legnehezebb akadály talán mégis a bizalom hiánya. Mert a forma lehet helyes, a szavak jól megválasztottak, ha a másik fél nem érzékeli az őszinteséget, a gesztusok üresen koppannak. A szimbolikus jóvátétel így végső soron nem gesztusokon, hanem a személy hitelén

³⁴⁸ Adott esetben egy vallási vagy spirituális jelentőségű gesztus egy világi kontextusban nehezebben lehet értelmezni, vagy fordítva.

múlik. Hogy a tett mögött ott van-e az ember, és az ember mögött ott van-e a belső mozdulat. A valódi felelősségvállalás nem mindig látványos, de mindig érezhető.

2. Jóvátételi eszközök az Egyház gyakorlatában: Az egyházi jóvátétel öt pillére

Az egyházi jóvátétel eszközei olyan lelki, erkölcsi és közösségi folyamatokat foglalnak magukba, melyek túlmutatnak a formális büntetés keretein. Ezek a folyamatok az igazságosság helyreállítására, a sértett és az elkövető közötti kapcsolat megújítására, valamint az elkövető lelki átalakulására is törekednek egyszerre. Az egyházi jóvátétel gyakorlata a bűnbánat, a vezeklés, az imaélet és a közösségi szolgálatok révén tudja egyesíteni a lelki és a gyakorlati elemeket, amelyek célja nemcsak a károk helyreállítása, hanem az üdvösség előmozdítása is.

Howard Zehr és Beverly B. Title „*Five R's*”³⁴⁹ a világi helyreállító igazságszolgáltatás mára egyik legismertebb modellje. Alapelvei: kapcsolat (*Relationship*), felelősségvállalás (*Respect*), jóvátétel (*Responsability*), tisztelet (*Repair*) és reintegráció (*Reintegration*). Eddig főként világi kontextusban alkalmazták, de az egyházi jóvátétel gyakorlata szempontjából is kivételesen termékeny elméleti keretet kínál. Ez a modell eddig nem vizsgált módon alkalmazható az egyházi jóvátétel folyamatában. Új dimenziót kínál a lelki és a közösségi megújulás számára. Ez az elméleti keret lehetővé teszi, hogy a bűn-bűncselekmény ne csupán jogi vagy erkölcsi kategóriaként jelenjen meg. Tudja szemléltetni a kapcsolati struktúrák – különösen a már említett Isten-ember és ember-ember interperszonális viszony – megromlásának következményeit. Mindennek belátása elengedhetetlen az egyházi jóvátételi gyakorlatban. Az ugyanis sosem szűkülhet le csupán a materiális jóvátételre. Szükségszerűen kell, hogy kiterjedjen a szimbolikus és spirituális dimenziókra is. Olyan távlat ez, amely az elkövető belső fejlődését és a közösségi kapcsolatok reális és fokozatos helyreállítását is előtérbe helyezi.

A szimbolikus jóvátétel esetében már bemutattam a kihívásokat. A gyakorlat eredményessége nem magától értetődő. Indokolt olyan konkrét irányelvek és módszertani eszközök kidolgozása, amelyek képesek növelni a jóvátétel folyamatának hatékonyságát és belső hitelét. Ezek a megoldások – a tudatosítás elősegítése, a párbeszéd struktúráinak

³⁴⁹ V.ö. ZEHR, H., *The little book of Restorative Justice*, Intercourse (PA) 2002; és TITLE, B., B., *Teaching Peace: A Restorative Justice Framework for Strengthening Relationships*, Allen (TX) 2011; valamint <https://wiscomp.org/peaceprints/1-1/1.1.2.pdf> (2024. 12.27.)

támogatása, valamint a lelki és anyagi dimenziók integrációja – nemcsak a gesztusok jelentését erősítik. Mélyen hozzájárulhatnak ahhoz is, hogy a jóvátétel ne maradjon csak formális kötelezettségteljesítés. Szükséges a valódi átalakulási folyamat, mert csak az válhat gyógyító erejűvé.

A „*Five R's*” modell eredeti, világi sorrendje logikusan követi a helyreállító igazságszolgáltatás struktúráját. Az egyházi kontextus azonban saját belső logikával rendelkezik, amelyben a lelki és erkölcsi dimenziók elsőbbséget élveznek. Ennek megfelelően a modell egyházi alkalmazása során indokolt lehet az egyes elemek újra rendezése, annak érdekében, hogy azok jobban illeszkedjenek a lelkipásztori gyakorlat céljaihoz és az üdvösségtörténeti összefüggésekhez.

Az új sorrend nem csupán pragmatikai módosítás, hanem az egyházi jóvátétel teológiai és lelkipásztori alapjainak strukturált kifejezése. A modell egyházi újra értelmezése az alábbi alapelvekre épül:

- a. *A lelki átalakulás elsődlegessége.* A jóvátétel hitelessége nem választható el az elkövető belső erkölcsi és spirituális formációjától. Amennyiben ez a lelki folyamat nincs, a jóvátétel pusztán külsődleges marad. Éppen ezért az egyházi keretben a folyamat kiindulópontját az elkövető lelki átalakulása képezi. Nem, mint opcionális kísérőjelenség, hanem mint konstitutív elem;
- b. *Az igazságosság és az irgalom közötti egyensúly.* Az új sorrend teológiai célkitűzése, hogy a jóvátétel ne merüljön ki a tett következményeinek helyrehozásában. Szükségszerű, hogy a kapcsolat helyreállítását is magába foglalja. Az elkövető és a sértett közötti viszony meggyógyítása nem pusztán erkölcsi, hanem spirituális dimenzióval is bír. Az irgalom nem gyengíti, hanem mélyíti az igazságosság érvényesülését;
- c. *A közösségi dimenzió kiemelése.* Az egyházi jóvátétel nem individuális aktus, hanem a közösségi rendben is gyógyító jelentéssel bír. Ezért elengedhetetlen, hogy a folyamat során megjelenjen a közösségi szempont: a közösség igényeinek meghallása, a párbeszéd strukturált elősegítése, valamint a tanúságtétel, mint közös tapasztalat. Az Egyház e szerepét nem külső moderátorként, hanem pásztori és testületi felelősként gyakorolja;
- d. *A szimbolikus és materiális dimenziók integrációja.* A jóvátétel nem választható szét „belső” és „külső” részekre. Az új modell elősegíti, hogy a szimbolikus és a materiális elemek egymást erősítve, dinamikus egységben jelenjenek meg. A

spirituális gyógyulás és a gyakorlati helyreállítás így nem egymást kizáró alternatívák, hanem egy folyamat két, egymást értelmező rétege.

Ez az új sorrend tehát nem pusztán az eredeti modell alkalmazása. Annak sokkal inkább kibővítése és az egyházi gyakorlat szükségleteihez való igazítása. Az új sorrend alapját azt a felismerés adja, hogy az egyházi jóvátétel célja nemcsak az igazságosság helyreállítása, hanem a sértett, az elkövető és a közösség lelki és erkölcsi megjavulásának elősegítése is.

1. A jóvátévő cselekedetek jelentőségének tudatosítása (Respect)

Az egyházi jóvátétel gyakorlata szempontjából az első és megkerülhetetlen lépés az elkövető erkölcsi ébredése: annak felismerése, hogy tettei milyen mértékben érintették a sértettet, a közösséget, valamint saját lelki integritását. Ez a tudatosítás nem önmagától megy végbe. A lelki vezetők – különösen a pásztori tekintéllyel rendelkező ordináriusok – és az őket segítő tanácsadók szerepe ebben a szakaszban meghatározó. Ők azok, akik képesek az elkövetőt kivezetni a védekező önértelmezésből. Rávezethetik arra, hogy a jóvátételi cselekedetek nem pusztán elvárt reakciók, hanem az igazság irányába tett belső lépések.

A jóvátétel jelentőségének belátása nemcsak etikai kérdés. A spirituális természete nyilvánvaló s ezért szükséges az ilyen irányba való elmozdulásra való buzdítás. Nem csupán arról van szó, hogy az elkövető elfogadja a tette következményeit. Arról is, hogy felfogja ezek mélységét: azt, hogy a sérelem nem kizárólag fizikai vagy anyagi szinten történt. A személyes és közösségi kapcsolatok szövete is érintett. A bűn, amelyet elkövetett, nemcsak jogsértés volt, hanem a másik ember méltóságának megsértése – olyasvalami, ami beíródik a közösség kollektív emlékezetébe.

Ezért a jóvátételi cselekedeteknek olyan súllyal kell bírniuk, amely túlmutat a pusztán kárpótláson. A hangsúly nem az egyenértékűség elvén, hanem a kapcsolati helyreállítás lehetőségén nyugszik. Az elkövetőnek azt is meg kell értenie, hogy tette nemcsak „valamit elvett”, hanem egy kapcsolatot torzított el. S így a jóvátételnek is kapcsolatot kell újraépítenie: gesztusokon, szóvá tett felelősségen és belső átalakuláson keresztül.

Az Egyház ebben a folyamatban különféle eszközöket használhat:

- lelki kísérés és párbeszéd: a lelki vezetőkkel való rendszeres találkozások segíthetnek az elkövetőnek átgondolni tettei következményeit. Irányt mutathatnak a jóvátételi cselekedetek hiteles megvalósításához;
- Bibliai és teológiai alapelvek tanítása: az Egyház tanításának segítségével az elkövető megértheti, hogy a bűn nem csupán jogi vagy erkölcsi probléma. Az

Istennel és a közösséggel való kapcsolat megsértése is a cselekedetekkel járt. Ez a felismerés mélyebb bűnbánatra és őszintébb jóvátételre ösztönözheti;

- lelki olvasmányok és elmélkedések: a megfelelően választott egyházi irodalom és az azokról való gondolkodás, elmélkedés és imádság az elkövetőt arra ösztönözhetik, hogy azok segítségével szembesüljön tettei súlyával és jobban megértse azok hatását a sértett életére és közösségre;
- a közösség véleményének és érzéseinek meghallgatása: amennyiben lehetséges, a közösség részéről érkező visszajelzések – akár közvetlenül, akár közvetítőn keresztül – segíthet az elkövetőnek abban, hogy jobban átlássa, milyen sebeket okozott és milyen gesztusokat, cselekedeteket tartanak jelentőségteljesnek a sértett és a közösség tagjai;
- konkrét példák bemutatása: az elkövető számára nagy segítség lehet, ha megismeri mások sikeres jóvátételi történeteit. Azok motiválhatják és példát nyújthatnak számára.

Az elkövető jóvátételi cselekedeteinek jelentősége a valódi tartalmán és lelki súlyán múlik és nem a formalitásokon. Az egyházi vezetők és tanácsadók szerepe kulcsfontosságú lehet abban, hogy a tettek valódi bűnbánatról és jóvátételi szándékról tanúskodjanak. Ez a tudatosítás az egész jóvátételi folyamat alapját képezi és lehetővé teszi, hogy a cselekedetek a kiengesztelődés hiteles eszközeivé váljanak.

2. Az egyéni és közösségi igények feltárása (Relationship)

Az igazságosság helyreállítása nem valósulhat meg a kapcsolatok újraépítése nélkül. Ennek alapját az egyéni és közösségi igények pontos, árnyalt feltérképezése képezi. Mindezek ismerete nem csupán háttérinformációként szolgál. A jóvátétel erkölcsi és gyakorlati alapstruktúráját is meg fogja határozni. A mediátorok vagy az egyház különböző szereplői³⁵⁰ előmozdíthatják azokat a párbeszédformákat, amelyek alkalmasak a sértett és az elkövető közötti kapcsolat gyógyítására, illetve a közösségi dinamika fokozatos helyreállítására.

³⁵⁰ *Püspökök, ordináriusok, plébánosok, lelkipásztorok:* mint a helyi közösség vezetői, támogathatják mind a sértettet, mind az elkövetőt a megbékélés folyamatában, akár az eljárás lezárulta után is.

Lelkigondozók, lelki vezetők: az elkövető lelki kísérése vagy a sértett gyógyulásának segítése érdekében végzett munkájuk során közvetítő szerepet vállalhatnak. Továbbá különösen a szimbolikus lelki jóvátétel keretében támogathatják az elkövetőt abban, hogy bűnbánati gesztusai hitelesek és a sértett számára elfogadhatók legyenek. *Bírók és kánonjogászok:* Az eljárás formális részében ők biztosítják, hogy az igazságosságot és az irgalmat egyaránt szem előtt tartásuk, és hogy a felek közeledése megfelelő jogi keretek között maradjon.

Egyházközségi tagok: a közösségi támogatás révén a megbékélés és a reintegráció folyamata erősödhet. Az egyházi közösségek például imádkozhatnak a kiengesztelődésért, vagy támogathatják a sértett és az elkövető lelki fejlődését.

A közvetítés szerepe ebben az összefüggésben lényegi és nem technikai kérdés. A felek közötti kommunikációt jól elő kell készíteni. Sok esetben nem is lehetséges annak közvetlen megvalósulása. A kapcsolati tér fenntartása és strukturálása ekkor is elengedhetetlen. Világosan látható, hogy a jóvátételi gesztusok akkor válnak értelmezhetővé és hatásossá, ha azok valódi kapcsolatban állnak a sértett és a közösség elvárásaival. Szükséges, hogy valós lehetőséget kínáljanak a kiengesztelődés irányába történő mozdulásra.

A sérelem személyes megélése sokféle lehet. Ezért az egyéni igények feltárása – különösen a sértett részéről – nem csupán empátikus gesztus. Strukturális feltétele annak, hogy a jóvátétel valódi értelmet nyerjen. A sértett elvárásainak meghallgatása önmagában is gyógyító hatású lehet. Ugyanakkor hozzájárul ahhoz is, hogy a felajánlott gesztusok hitelesebbé, befogadhatóbbá váljanak.

Nem kevésbé lényeges azonban a közösségi dimenzió vizsgálata sem. A bűn – különösen, ha nyilvános vagy ismétlődő természetű volt – a közösségi szövetet is sértheti. A közösség válasza ezért nemcsak szankcionálás. Egyfajta részvétel is lehet: a gyógyulás iránti kollektív igény megfogalmazása, amely előfeltétele annak, hogy a jóvátétel ne szűküljön le a két fél viszonyára. Szükségesen kell, hogy valóban a kapcsolat(ok) helyreállítását célozza.

A következőkben néhány példán keresztül mutatom be, hogy az Egyház miként tudja elősegíteni e sokszintű igényfeltárási folyamatot.

a. Közvetítői, u.n. mediációs folyamatok támogatása

Az Egyház közvetítői szereplői szükséges, hogy párbeszédet kezdeményezzenek a sértett és az elkövető között. Csak ennek során tudja mindkét fél megosztani érzéseit, elvárásait és tapasztalatait. A kommunikáció kulcsfontosságú a bizalom helyreállításában is.

Az Egyház mediációs szerepe különösen érzékenyé válik, ha önmaga is érintett. Nagyban megnehezül ez a feladat amennyiben egyházi személy követte el bűncselekményt, vagy a sértett az egyházat felelősnek tartja a bűncselekmény elkövetésében. Ezekben a helyzetekben a mediáció sikere a függetlenségétől és az átláthatóság biztosításától függ.

Az ilyen érzékeny esetekben segíthet:

- független közvetítő bevonása: az érintettség vagy a bizalomvesztés esetében elengedhetetlen független szakértők bevonása. Ez fogja biztosítani, hogy a folyamat pártatlan és a sértett érdekeit maximálisan figyelembe vevő módon történjen meg;
- az elkövető és az intézmény különválasztása: ha egyházi személy az elkövető, az Egyháznak világosan külön kell választania magát az elkövetőtől. Az Egyház,

mint intézmény, világosan el kell, hogy határolódjon a bűnös cselekedettől, miközben minden szükséges lépést megtesz a sértett megsegítése és a jóvátétel érdekében. Ilyen esetben a bűncselekménytől való egyértelmű elhatárolódás, annak elítélése egyértelművé teszi, hogy a következmények és a jóvátétel keresése irányába tett lépések nem az elkövető védelmét szolgálják;

- az Egyház felelősségvállalása: az intézményi felelősség elismerése is kulcsfontosságú. Ez a későbbi bizalom helyreállításában döntő szerepet játszik. Amikor az Egyház maga is hibásnak tekinthető, a nyilvános bocsánatkéréssel és konkrét jóvátételi intézkedéssel tudja csak bizonyítani elkötelezettségét az igazságosság helyreállítása mellett;
- átláthatóság biztosítása: a közvetítői folyamat hitelessége nagymértékben múlik az átláthatóságon. Az Egyház minden érintett fél számára világosan és érthetően kell, hogy bemutassa a közvetítés célját, folyamatát és eredményeit. Például nyilvánosságra hozhatók a jóvátételi intézkedések, és biztosíthatók, hogy a sértettek aktívan részt vehessenek a folyamatban;
- lelki támogatás biztosítása minden érintett fél számára: a jóvátétel keresése szempontjából alkalmazott mediációs folyamatnak elő kell segítenie a párbeszédet. De szükséges erősítenie a lelki kísérést is kell mindkét fél számára biztosítva. A felek ezáltal tudnak majd megnyílni és közelebb kerüljenek a kiengesztelődéshez.

A közvetítői szerep tehát rendkívül értékes. De megfelelő körültekintéssel és a sértettek érdekeit szem előtt tartva szükséges alkalmazni. Olyan lehetőséget tud teremteni, mely a legérzékenyebb helyzetekben előmozdíthatja az igazságosság és a kiengesztelődés folyamatát.

Ne feledjük, hogy a CIC bár nem tartalmaz explicit rendelkezést a mediációról. Azonban számos kánon érinti a kiengesztelődést. Az egyházi büntetőjogban minden eszközt alkalmazni kell annak érdekében, hogy az elkövető megtérése és a sértett kiengesztelődése és a közösség békéjének helyreálljon. Ezek az alapelvek viszont egyértelműen összhangban vannak a mediáció szellemiségével.

A CIC 1341. kán. alapján az ordinárius törekedhet arra, hogy a feleket kiengesztelje és megelőzze a formális büntetések kiszabását, ha az jogilag lehetséges és nem kötelező a büntetőeljárás megindítása. Ilyen értelemben pedig a mediáció hasznos eszköz lehet, bár annak alkalmazása egyelőre korlátozott, de a jóvátévő igazságszolgáltatás és a kiengesztelődés iránti igény egyre nagyobb hangsúlyt kap. Az Egyház teológiai és lelkipásztori tanításában a

kiengesztelődés központi helye lehetőséget teremt arra, hogy a közvetítői folyamatok az egyházi gyakorlat szerves részévé váljanak.

Az egyházjog a jövőben explicit módon szabályozhatja a mediáció alkalmazást. Különösképp a kiengesztelődés előmozdítása érdekében. Avagy olyan esetekben, amikor a formális büntetés nem szükséges vagy nem elegendő.

b. Közösségi meghallgatások

Az egyházi közösségek bevonása megteremti annak a lehetőségét, hogy a jóvátétel nem csupán a felek közötti rendezést célozza. Része lehet a tágabb kapcsolati hálózat javítása. A közösségi meghallgatás ad lehetőséget arra, hogy a sértett és az elkövető a közösség részéről is visszajelzéseket kapjon. Mindezt nem ítéletként, hanem jelenlétként biztosítva. Ez különösen indokolt olyan esetekben, ahol a sérelem nem kizárólag egyéneket érintette. Ilyen helyzetekben a közösségi jelenlét már egyáltalán nem csak szimbolikus. Helyreállító funkcióval is bírhat.

c. Az igények megfogalmazásának segítése

Nem magától értetődő, hogy a sértett vagy az elkövető képes világosan megfogalmazni saját szükségleteit. A fájdalom, a szégyen, a bűntudat gyakran elhomályosítják a nyelvet. Avagy éppen megakadályozzák a megszólalást. Szükséges lehetőséget biztosítani a feleknek ebben a folyamatban. Abban, hogy a kimondhatatlan fokozatosan formát öltön, és a belső igények lassan artikulálódjanak. Ez a fajta segítség lehetővé teszi, hogy a szándék és a kifejezés közé ne szakadék, hanem híd épüljön.

Világos, hogy a jóvátételi cselekedetek csak akkor válhatnak valóban hatásossá, ha tartalmuk összhangban áll a sértett és a közösség elvárásaival. Ez az összhang nem automatizmus. Közös kialakított belátás eredményévé válik. A jóvátétel így nem pusztán az anyagi kár helyreállítása lesz, sokkal inkább a kapcsolatok újra értelmezésévé formálódik. Egyfajta rendezés, amelynek során a közösség is részese lesz a gyógyulásnak.

3. Az elkövető lelki és erkölcsi formációja (Responsability)

Az Egyház jóvátételi gyakorlatában nem megkerülhető elem, hogy az elkövetőt felelősségvállalásra, empátiára és kiengesztelődésre neveljék. Az ilyen jellegű formáció révén az elkövető jobban megértheti, hogy mit is követett el és hogyan tudja helyrehozni tettei következményeit. Ez nem csak egyéni fejlődést eredményez, hanem a közösség egységét is erősíti.

Hogyan valósulhat meg az elkövető olyan irányú erkölcsi átalakulása, hogy felelősségvállalása ne csupán jogi vagy formális legyen, hanem belsőleg valóban felismerje tettei következményeit és felelősségét a sértett, a közösség és saját lelki fejlődése iránt?

Ezt a felismerési folyamatot segíthetik:

- a lelki kísérés és iránymutatás: az elkövető formációjában a lelkipásztori kísérés kulcsfontosságú szerepet játszik. Az ő feladata ugyanis, hogy személyes kíséréssel segítse az elkövetőt tettei súlyának felismerésében és abban, hogy lelki megújulásra jusson. A rendszeres lelki beszélgetések, gyónás és imaélet lehetőséget nyújt az elkövető számára, hogy a belső átalakulást elérje;
- erkölcsi oktatás: szükség lehet arra, hogy az elkövető megismerje az egyház tanításait a bűnről, a kiengesztelődésről és az igazságosságról. Az erkölcsi nevelés révén jobban megértheti, hogy bűnei hogyan sértették meg az emberi méltóságot, az egyént vagy a közösséget. A CIC 747. k. 1.§ alapján az Egyháznak joga és kötelessége, hogy az igazságot minden emberhez eljuttassa és az evangélium tanítása révén formálja a lelkiismeretet. Ez az oktatás, formálás arra hívja meg az elkövetőt, hogy ne csupán jogi vagy társadalmi nyomásra, hanem belső meggyőződésből vállalja a jóvátételt. Míg a CIC 748. kánonja hangsúlyozza, hogy minden embernek joga van az isteni igazság megismerésére és a szabad akaratból kell elfogadnia azt. Ezért az Egyház nem kényszerít, hanem a lelkiismeret formálásával segíti az elkövetőt abban, hogy szabadon elköteleződjön a kiengesztelődés és a felelősségvállalás mellett. Tehát az erkölcsi oktatás a jóvátételi folyamatban az elkövető lelki és erkölcsi formációjának alapját képezi;
- az empátiában való növekedés elősegítése: szükséges a sértett helyzetének és érzéseinek a közvetítése, hogy az elkövető világosan megértse annak helyzetét és érzéseit. Mindez – akár a már említett mediációs folyamat útján – azért szükséges, mert enélkül a felelősségvállalás könnyen pusztán formalitásba torkollik;
- a jóvátételi cselekedetek tudatosítása: a jó formáció része, hogy az elkövető megértse, milyen konkrét cselekedetekkel járulhat hozzá a sértett gyógyulásához és a közösségi béke, botrányok helyrehozatalához. Mindez magába foglalhatja a szimbolikus gesztusokat, a materiális jóvátételt, a közösségi szolgálatot stb.;
- a közösségbe való visszafogadás előkészítése: az elkövető formációja során fel kell készíteni arra, hogy újra a közösség aktív tagjává válhasson. S látható, hogy ez nemcsak az ő belső átalakulásán múlik, hanem a közösség támogatásán és elfogadásán is.

Az elkövető lelki és erkölcsi formációja nemcsak az egyéni felelősségvállalás elmélyítését szolgálja, hanem a közösség egységét is erősíteni képes. A jól biztosított formáció során az elkövető nem csupán bűnei következményeit ismeri fel, hanem azt is, hogy a jóvátétel szükséges és nélkülözhetetlen nem csak a sértett, hanem a saját lelki üdvössége érdekében is. Ez a folyamat a bűnbánat és a kiengesztelődés valódi megtapasztalásához vezethet, s ezáltal az egyházi jóvátétel gyakorlata nem csak a károk helyrehozatalára szűkül.

4. A szimbolikus és materiális elemek ötvözése; a konkrét jóvátételi kötelezettségek (Repair)

Az egyházi jóvátétel sajátossága abban ragadható meg, hogy a szimbolikus, a lelki és a materiális dimenziókat nem külön kezeli. Egyfajta egységben látja azokat. A jóvátételi folyamat így akkor válik teljessé, ha ezek a rétegek egymást értelmezik és nemcsak helyettesítik. A bocsánatkérés, az imádság vagy más szimbolikus gesztus önmagában kevés lehet, ha nem társul hozzá a tényleges, kézzelfogható jóvátétel. A sértett számára a kár helyreállítása nagyon sokszor nem elvont erkölcsi kérdés, sokkal inkább konkrét szükséglet.

Ugyanakkor az is világos, hogy az anyagi jóvátétel önmagában sosem elegendő. Azt is mondhatnánk, hogy torzó marad, ha hiányzik mögüle az a szimbolikus gesztus. Az fejezi ki az elkövető belső szándékát. A jóvátétel nem lehet pusztán technikai teljesítés, mert akkor elveszíti kapcsolati erejét. A kettő együttes jelenléte – a konkrét tett és a belső tartalom – teszi lehetővé, hogy a jóvátétel valóban gyógyító legyen: a sértett számára is elfogadható, az elkövető számára is átalakító.

Az Egyház tanítása szerint a jóvátétel akkor válik hitelessé, ha egyszerre kézzelfogható és lelki mélységű. Vannak gesztusai, amelyek közvetlenül az emberi méltóságot érintik. Mások a közösségi kötelékek megerősítését szolgálják. A materiális elemek ebben a folyamatban a felelősségvállalás konkrét jeleiként jelennek meg. Azt mutatják, hogy az elkövető nemcsak elismeri a hibát, hanem kész is tenni valamit a következmények jóvátételéért.

Hosszú távon akkor lehet hatékony a jóvátétel, ha az általános elvek mellett konkrét irányelvek és rendelkezések is segítik a megvalósítást.

Ezek világos keretet adnak: az elkövető számára kapaszkodót, a sértett és a közösség számára pedig biztosítékot arra, hogy a jóvátétel nem csak gesztus, hanem felelős, követhető folyamat. Az egyházi joghatóság keretében hozott fegyelmi és lelkipásztori döntések súlya a megbékélés felé nyíló eszközökké válnak.

Az egyházi hatóságoknak van lehetősége előírni olyan konkrét jóvátételi kötelezettségeket az elkövető számára, melyek egyszerre tartalmazzák a szimbolikus és a

materiális dimenziókat. Természetesen figyelembe kell, hogy vegyék a CIC 1344. kánont, annak is leginkább a 2. pontját, mely rendelkezik arról, hogy „ha az illetőt polgári hatóság eléggé megbüntette, vagy előreláthatólag eléggé meg fogja büntetni” a bíró lelkiismerete és józan belátása szerint jogosult „a büntetés kimondásától tartózkodni vagy enyhébb büntetést kimondani, illetve vezeklést alkalmazni”. Mindez különösképpen akkor fordulhat elő, ha az elkövetőt a világi törvények által már kötelezték a megfelelő anyagi jóvátételre, kárpótlásra. Ilyen esetekben nem célszerű újabb materiális jóvátétel előírása, de mégis szükséges és célszerű lehet a szimbolikus jóvátételre kötelezés. Így előírható, hogy nyilvános bocsánatkérést tegyen a sértett fél és/vagy a közösség előtt, kifejezve bűnbánatát és a kiengesztelődés melletti elköteleződését.

Akár anyagi, akár szimbolikus – vagy mindkét szinten megvalósuló – jóvátételi kötelezettségről van szó, szükséges, hogy a teljesítéshez határidők és ellenőrizhető eredmények is kapcsolódjanak. Ez a nem csak technikai feladat lesz a biztosítéka annak, hogy a jóvátétel valóban megtörténjen. Ne csak szándék maradjon, hanem váljon konkrét cselekedetté.

A megvalósítás nyomon követésében az egyházi hatóságok felelősségvállalás is szükséges. A hatóság nemcsak rögzíti a vállalásokat, szükséges, hogy nyomon kövesse azok következetes teljesülését.

A tartósság biztosítása érdekében pedig az elkövetőt kötelezni lehet egy rendszeres lelki elkísérésre, formációra. Az ezzel illetékesen megbízott lelkipásztor vagy lelki vezető által irányított bűnbánati gyakorlatok, egyéni kísérés elősegítheti, hogy az elkövető ne csak külsődleges szinten, hanem belső, meggyőződésből fakadó megújulást érjen el. Lehetséges tehát olyan formációs folyamatok előírása, melyek során az Egyház olyan programokat biztosíthat, amik az elkövető bűnbánatának és jóvátételi szándékának folyamatos elmélyítését szolgálják.

Előírható olyan közösségi szolgálat is, amely nemcsak a közösség javát szolgálja, hanem az elkövető reintegrációját is elősegíti. A támogatás vagy a gyakorlati segítségnyújtás ebben az összefüggésben nem pusztán feladat, hanem lehetőség arra, hogy a jóvátétel kapcsolati térbe ágyazódjon. A közösség ilyen helyzetben nemcsak befogadóként van jelen. Egyfajta visszajelző közegként is működik. Az elkövető fejlődése részben közösségi tapasztalat is lesz és nem marad csak egyéni út. A jóvátétel ezáltal élővé válhat és láthatóvá is lesz.

Abban az esetben pedig, ha nem egyszeri jóvátételi cselekményről van szó, indokolt lehet az eredmények időszakos felülvizsgálatának előírása is. Ebben a lelkipásztori természet világosabbá válik. A jóvátételi folyamat meghatározott időközönkénti ellenőrzése szükség. Ez új irányokat is kijelölhet. A felülvizsgálat nemcsak az elkövető számára jelent majd

visszacsatolást, a sértett és a közösség felé is világos jelzést ad: a jóvátétel nem pusztán vállalás, hanem következetesen kísért folyamat.

Az ilyen típusú elvek és rendelkezések kidolgozása példák és irányelvek mentén történhet. Ebben az illetékes egyházi hatóságoknak, a püspöki konferenciáknak, valamint az általuk kiadott útmutatóknak lehet kiemelt szerepe. Segíthetnek a jóvátételi lépések tartalmi meghatározásában. Hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a folyamat jobban beágyazódjon az egyházi közösségek mindennapi gyakorlatába. A jóvátétel ezek által eredményesebb lehet és összhangba kerülhet azokkal a célokkal, melyeket az Egyház mindig szem előtt tart.

5. A közösségi kapcsolatok helyreállítása és az elkövető reintegrációja (Reintegration)

A jóvátételi folyamat a kiengesztelődést az elkövető reintegrációjával juttatja célba. Az elkövető közösségbe való visszafogadása olyan egyházi gyakorlat, mely harmóniát eredményez. De mindez inkább tudatos, mint automatikus folyamat, mely lelki és közösségi szinten is megfelelő támogatást igényel.

Mit jelent reintegrációs folyamata egyházi kontextusban? Az elkövető, aki bűneivel megsértette a közösség egységét és az isteni rendet, lehetőséget kap arra, hogy helyreállítsa kapcsolatait és ismét a közösség aktív, megbecsült tagjává váljon. Az egyik oldalon található a közösség formális aktusa – aki visszafogad –, a másik oldalon ennek szükséges feltétele az elkövető hiteles lelki megújulása. A közösség és az elkövető közötti bizalom újjáépítésében központi a kiengesztelődés megvalósulása: a tettekben érintettel és a közösség egészével.

A visszailleszkedési folyamatot nem lehet csak társadalmi kérdésnek tekinteni. Mély lelki dimenzióval is bír. Az elkövető visszafogadásának alapja a bűnbánat hitelessége. A szándék, hogy életét újra az evangéliumi értékek szerint rendezze. A közösség pedig megbocsátásával és támogató hozzáállásával segítheti ezt folyamatot. Így mind az elkövető, mind a közösség számára a lelki előrelépés lehetőségét nyújtja.

Az elkövető reintegrációja számos akadályba ütközhet. Ezek lelki, érzelmi és gyakorlati dimenziókban egyaránt jelentkezhetnek. A közösség részéről előfordulhat bizalmatlanság. Különösen, ha az elkövető bűnbánatának hitelessége kétségbe vonható. A folyamatot az is nagyban hátráltathatja, ha a sértett érzelmi sérelmei még nem gyógyultak meg. Végül a megbocsátás nehézsége abból is fakadhat, hogy az elkövetett bűn esetleg mélyen megrázta a közösség tagjait. Így a sebek feldolgozása időt igényel.

Az elkövető részéről szintén kihívást jelenthet a felelősség teljes vállalása és az életmód megváltoztatásának követelménye. Ha az elkövető nem érti meg tettei valódi következményeit,

vagy nem hajlandó szembenézni azokkal, a reintegráció folyamata félbeszakadhat. Emellett az is előfordulhat, hogy az elkövető nehezen találja meg helyét a közösségben, különösen, ha tettei miatt kirekesztettnek érzi magát.

Mindazonáltal az elkövető reintegrációja az egyházi jóvátétel folyamatában több, mint a párbeszéd folytatása: ez a közösségben való teljes újjá-épülés, újjá-rendeződés, amely az igazságosság helyreállításán túlmutatva az evangéliumi értékek gyakorlati megvalósítását célozza.

Szükséges kiegészítés a folyamatos reflexió és értékelés

Szeretném aláhúzni a már 4. pontban említett jóvátételi folyamat nyomon kísérésének szükségességét. A jóvátétel hatékonyságát nagyban növeli, ha az elkövető folyamatosan reflektál cselekedeteire és azok következményeire. Ez a reflexió különböző a lelki gyakorlatokon keresztül és a hatóságok visszacsatolása által valósulhat meg. Az egyház által nyújtott lelki eszközök itt tehát nem büntető jellegűek. Céljukban elő kell segíteniük a jóvátétel nem csupán egyszer megvalósuló cselekedetét. Minden egy folyamat része, mely nem egy egyszeri aktus.

Az itt bemutatott megközelítés elsőként vizsgálja a jóvátétel ilyen jellegű kérdését az egyházi közösség összefüggésében. Megközelítése kifejezetten arra irányul, hogy feltárja: miként alkalmazható ez a modell olyan közegben, ahol a lelki, erkölcsi és közösségi szempontok egyszerre vannak jelen.

Ez az összekapcsolás nemcsak elméleti szinten kínál új szempontokat. Célja az is, hogy gyakorlati iránymutatást nyújtson a kánonjogi jóvátétel tovább gondolásához. Tegye mindezt különösen ott, ahol a helyreállításnak nemcsak jogi, hanem lelki tétje is van.

2.1. A bűnbánat és vezeklés eszköztára

A bűnbánat és vezeklés egyházi eszköztára – mint a lelkiolvasmányok, elmélkedések, böjt és önmegtartóztatás, személyes imaélet, jóvátétel és az önkéntes szolgálat – kétségtelenül központi jelentőségű az egyház évszázados gyakorlatában. Ezek az eszközök mialatt segítik elkövető erkölcsi és lelki megújulását, egyben a közösségi kiengesztelődést is szolgálják. Mindez az egyházi fegyelmi és spirituális életének elengedhetetlen része. Tézisemben ezen fejezetében tudatosan nem ezekre helyeztem a hangsúlyt. Tettem ezt azért, mert az általánosságuk és evidens természetük miatt jól beilleszthetők a vizsgált öt alappillérre épülő újszerű megközelítésbe.

A lelkiolvasmányok és elmélkedések mély hatást gyakorolhatnak az elkövető erkölcsi fejlődésére. Különösen akkor, ha azok a kiengesztelődés teológiájával és az igazságosság helyreállításával foglalkoznak. A böjt és az önmegtartóztatás testi-lelki fegyelme önuralomra és belső tisztulásra ösztönözhet. Az elkövető ezek által erősödhet önismeretében és a felelősségvállalásának elkötelezettségében. A személyes imaélet és az imádságban töltött idő pedig elősegítheti a bűnbánat őszinte megélését. Végül az önkéntes szolgálat az elkövető számára lehetőséget nyújt, hogy a jóvátételi szándékát konkrét tettekben is kifejezze.

Ezek az eszközök azonban – jelentőségük ellenére – olyan általános elemei az egyházi jóvátételi gyakorlatnak, amelyek nem mutatnának újdonságot tézisémben, ezért itt nem ezek alkalmazhatóságának gyakorlatát állítottam a középpontba. Az öt alappillérre épülő általam kialakított modell ugyanis már magába foglalhatja és rendszerszintűvé teheti ezeket a hagyományos eszközöket. Az alappilléreken keresztül a lelki megújulás, a bűnbánat és a kiengesztelődés gyakorlatának egyedi megvalósítása válik lehetővé, miközben az általános megközelítés keretein belül maradunk.

Az említett eszközök alkalmazása természetesen tudvalevő. A jóvátételi folyamat szerves részévé válhat. De e fejezetben inkább az általam kialakított modell új aspektusaira összpontosítottam. Általa az egyházi jóvátétel hatékonyabbá és rendszerezettebbé válhat. A modell elsősorban azáltal lehet hatékonyabb, ha a hagyományos eszközöket integrálja egy strukturált, célorientált rendszerbe. Így világos alapelveket, lépéseket és felelősségi köröket is meghatározhat.

Ez a megközelítés rendszerezettebbé teszi a jóvátévi folyamatot. Teszi ezt nem csupán egyéni szinten. Közösségileg is átláthatóbbá válnak a gyakorlati lépések. Az elvárt eredmények pedig egyértelműen felfoghatók, alkalmazhatók és értékelhetők lesznek. Az elkövető és a közösség számára is megfelelő eredményt nyújtanak. Végezetül az elkövető lelki üdvösségéről sem feledkeznek meg.

A modell hatékonysága abban megmutatkozik meg leginkább, hogy lehetőséget teremt az egyes jóvátételei eszközök dinamikus alkalmazására az adott helyzet sajátosságai szerint. Teszi ezt úgy, hogy közben biztosítja, hogy a folyamat egységes elvek mentén történő megvalósulását. A jóvátételi gyakorlat ezen új rendszerszintű logikája világosan érthetővé és mérhetővé teszi az egyes eszközök alkalmazását és hatását. Ugyanakkor össze is kapcsolja azokat egy átfogó jóvátételi stratégiává. Az igazságosság helyreállítása és a sértett fél kárpótlása mellett az egyéni és a közösségi gyógyulás, valamint az elkövető reintegrációja is elősegíthető. A jóvátétel célja így már nemcsak anyagi, szimbolikus vagy spirituális elégtételre szűkül.

Inkább egy hosszú távú, tartós megújulás és kiengesztelődés elérése körvonalazódik általa. Végére is az egyház legfőbb célja a *salvus animarum* válik elérhetőbbé.

Befejezés

Kutatásom abból az alaptapasztalatból indult ki, hogy „a büntetés önmagában nem gyógyít”. A bűncselekmények következményei nemcsak jogi, hanem mélyen emberi, közösségi és lelki sebeket is okoznak. Mindezek teljes helyreállítása túlmutat a szankcionálás formális aktusán. Az igazságos büntetés és a jóvátétel kánonjogi kapcsolatának vizsgálata révén a dolgozat arra törekedett, hogy bemutassa: a szankciók akkor érik el céljukat, ha képesek előmozdítani a kiengesztelődést, a személyes és közösségi felelősségvállalást, a sértett méltóságának helyreállítását, valamint hozzájárulnak az Egyházban legfőbb törvényként megfogalmazott elvhez, a *salvus animarum* eléréséhez.

A hipotézisek értékelése alapján megerősíthető, hogy az igazságos büntetés fogalma a kánonjogban nem választható el a jóvátétel teológiai és pasztorális dimenzióitól. A jóvátétel nem csupán a büntetés kiegészítője, hanem annak egyik legmélyebb dimenziója. Az egyházjogi szankciók célja csak akkor teljesedik ki, ha hozzájárulnak a közösségi gyógyuláshoz és a lelkek üdvösségéhez.

A kutatás eredményei alapján kirajzolódott egy olyan jóvátételi szemlélet, amely nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatban is beilleszthető a kánoni igazságszolgáltatás rendszerébe. Az „egyházi jóvátétel öt pillérén” nyugvó modell javaslata reményeim szerint olyan gyakorlati keretet adhat, amely képes integrálni a bűnbánat, a vezeklés, a megbocsátás és a közösségi rend helyreállításának elemeit. Ez a modell hozzájárulhat egy olyan egyházi gyakorlat kialakításához, amely nem a megtorlás, hanem a gyógyítás, nem a formai lezárás, hanem a valódi kiengesztelődés felé irányul.

A dolgozatban megfogalmazott alapvető és kiegészítő kérdések mindegyike értelmezhető választ nyert. Bemutattam, hogyan válhat a jóvátétel az igazságos büntetés értelmezési keretév; hogyan segítheti elő a megbékélést és a méltóság helyreállítását az elkövető, az áldozat és a közösség számára; valamint milyen egyházi modell segíthet a gyakorlatban ezen célok megvalósításában.

Források és irodalom

Források

AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS A BÉKE TANÁCSA, *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, Budapest 2007.

BENEDICTI PP. XVI, *Litt. Enc. Deus caritas est* (25 dic. 2005), in *AAS* 98 (2006) 217-252. (XVI. BENEDEK PÁPA, *Deus caritas est enciklika*, Budapest 2006.)

BENEDICTI PP. XVI, *Litt. Enc. Caritas in veritate* (29 iun. 2009), in *AAS* 101 (2009) 641-709. (XVI. BENEDEK, *Caritas in veritate enciklika*, Budapest 2009.)

BENEDICTI PP. XVI, *Discorso al tribunale della Rota Romana in occasione dell'inaugurazione dell'anno giudiziario*, 2006.01.28., in https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2006/january/documents/hf_ben-xvi_spe_20060128_roman-rota.html (Ellenőrizve: 2025. május 23.)

BENEDICTI PP. XVI, *Discorso ai membri della Commissione Teologica Internazionale*, 05.10.2007.; in https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/hu/speeches/2007/october/documents/hf_ben-xvi_spe_20071005_cti.html. (Ellenőrizve: 2025. május 23.)

Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (18 oct. 1990), *AAS* 82 (1990) 1045-1363. magyarul: *A keleti Egyházak kánonjainak törvénykönyve* (fordította RHIMER ZOLTÁN), *Collectana Athanasiana* II/1, Nyíregyháza 2011.

Codex Iuris Canonici Pii X pontificis maximi iussu digetus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, in *AAS* 9 (1917) 11-456.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, (25 ian. 1983) in *AAS* 75 (1983) 1-137. (*Az egyházi törvénykönyv. A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal* (szerkesztette, fordította és a magyarázatokat írta ERDŐ PÉTER), Budapest 1985.

CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Ep. Ad totius Catholicae Ecclesiae Episcopos aliosque Ordinarios et Hierarchas quorum interest: de delictis gravioribus eidem*

Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis (18 mai. 2001), in *AAS* 93 (2001) 785-788, jelenleg hatályos változat: CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Normae De Gravioribus Delictis*, in *AAS* 102 (2010).

CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Libellus vademecum de quibusdam articulis procedurae tractationis casuum abusuum sexualium super minores a clericis commissorum*, (16 iul. 2020), in *AAS* 112 (2020) 681-713 jelenleg hatályos változat: 5 iuni. 2022.

CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Litt. Circ. Per aiutare le Conferenze Episcopali nel preparare Linee guida per il trattamento dei casi di abuso sessuale nei confronti di minori da parte di chierici* (3 mai. 2011), in *AAS* 103 (2011) 406-412. (*A Hittani Kongregációnak a Püspöki Konferenciákhoz írott körlevele*, in SCICLUNA, CH., J., - ZOLLNER, H., - AYOTTE, D., J., (szerk.) *A gyógyulás és megújulás felé*, Budapest 2012)

CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Normae de gravioribus delictis* (21 mai. 2010), in *AAS* 102 (2010) 419-434.

CONGREGATIO PRO ECCLESIIS ORIENTALIBUS, *Istruzione per l'applicazione delle prescrizioni liturgiche del Codice dei Canoni delle Chiese Orientali*, Città del Vaticano 1996 (*Keleti Egyházak Kongregációjának instrukciója a Keleti Egyházak Kánoni Törvénykönyve liturgikus előírásainak alkalmazásához*, ford.: KOCSIS PÉTER FÜLÖP, Budapest 2010).

Conventio inter Sanctam Sedem et Republicam Congensem de relationibus Ecclesiae Catholicae cum Civitate, ACTA FRANCISCI PP (2 iuli. 2019), in *AAS* 113 (2021) 27-36.

DENZINGER, H., HÜNERMANN, P., *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*, Budapest 2004.

FRANCISCUS PP, *Bulla Misericordiae vultus* (11 apr. 2015), in *AAS* 107 (2015) 399-420, (FERENC PÁPA, *Misericordiae vultus kezdetű bullája*, Budapest 2015).

FRANCISCUS PP. *Chir. Minorum tutela actuosa* (22 mart. 2014), in *AAS* 107 (2014) 562-563.

FRANCISCUS PP, *Const. Ap. Pascite gregem Dei* (23 mai. 2021), in *AAS* 113 (2021) 534-555.

FRANCISCUS PP. *Const. Ap. Praedicate Evangelium* (19 mar. 2022) , in *AAS* 114 (2022), 475–577.

FRANCISCUS PP, *Enc. Fratres omnes* (3 oct. 2020), in *AAS* 112 (2020), 969-1074, n.241/1055; (FERENC PÁPA, *Fratelli tutti enciklika*, Budapest 2021.).

FRANCISCUS PP. *Exhort. Ap. postsin. Christus vivit* (8 apr. 2019), in *AAS* 111 (2019) 391-476.

FRANCISCUS PP. *Litt. Ap. Come una madre amorevole* (4 iun. 2016), in *AAS* 108 (2016) 715-717.

FRANCISCUS PP. *Litt. Ap. Fidem servare* (11 febr. 2022), in *AAS* 114 (2022) 287-289.

FRANCISCUS PP. *Litt. Ap. Sulla protezione dei minori e delle persone vulnerabili* (26 mart. 2019), in *AAS* 111 (2019) 485-487.

FRANCISCUS PP. *Litt. Ap. Vos estis lux mundi* (7 iun. 2019), in *AAS* 111 (2019) 823-832, jelenleg hatályos változat: 30 apr. 2023.

FRANCISCUS PP. *Litt. Ap. Norme sulla trasparenza, il controllo e la concorrenza dei contratti pubblici della Santa Sede e dello Stato della Città del Vaticano* (1 iun. 2020), in *AAS* 112 (2020), 469–520.

FRANCISCUS PP, *Udienza ai Partecipanti alla Plenaria del Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi, 21.02.2020.*; in <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2020/02/21/0112/00250.html> (Ellenőrizve: 2025. május 23.)

IOANNES PAULUS PP. II, *Litt. Enc. Dives in misericordia* (30 nov. 1980), in *AAS* 72 (1980), 1177-1232.

IOANNES PAULUS PP. II; *Litt. Enc. Redemptor hominis* (4 mar. 1979), in *AAS* 71 (1979), 257-324.

IOANNES PAULUS PP. II, *Litt. Ob diem ad pacem fovendam Nuntius* (8 dic. 1996), in *AAS* 89 (1997) 191-200.

IOANNES PAULUS PP. II, *Litt. Ob diem ad pacem fovendam Nuntius* (8 dic. 2001), in *AAS* 94 (2002) 132-140.

FRANCISCUS PP., *Rescriptum ex Audientia SS.mi. Rescritto del Santo Padre Francesco con cui si promulga l'Istruzione Sulla riservatezza delle cause*, (6 dec. 2019), in *AAS* 112 (2020), 72–73.

FRANCISCUS PP., *Rescriptum ex Audientia SS.mi. Sulla istituzione di un Collegio, all'interno della Congregazione per la Dottrina della Fede* (3 nov. 2014), in *AAS* 107 (2015) 229-230.

GRATIANUS, *Decretum*.

IOANNES PAULUS PP. II, *Const. Ap. Pastor Bonus de romana curia*, (28 iun. 1988), in *AAS* 80 (1988) 841-930.

IOANNES PAULUS PP. II, *Const. Ap. Sacrae Disciplinae Leges*, in *AAS* 75 (1983) Pars II, I-XIV.

IOANNES PAULUS PP. II, *MP Sacramentorum Sanctitatis Tutela: Litterae Apostolicae Motu Proprio datae quibus Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei Reservatis Promulgantur* (30 apr. 2001), in *AAS* 93 (2001) 737-739.

LEO PP IX, *Ad splendidum nitentis*, in FILA, B., - JUG, L., *Az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai*, Budapest 1997.

PAULI PP. VI, *Litt. enc. Ecclesiam suam* (6 aug. 1964), in *AAS* 56 (1964), 609-659.

PAULI PP. VI, *Litt. Enc. Humanum vitae* (25 iul. 1968), in *AAS* 60 (1968) 481-503. (magyarul <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=120>)

PAULUS VI, *Rescriptum Secreta Continere* (04 febr. 1974), in *AAS* 66 (1974) 89-92.

SACROSANCTUM OECUMENICUM CONCILIUM VATICANUM II, *Ad Gentes*, Decr. de activitate missionali Ecclesiae (7 dic. 1965), in *AAS* 58 (1966), 947-990.

SACRA CONGREGATIO PRO INSTITUTIONE CATHOLICA, „*Postremis hisce annis*” Litt. (2 apr. 1975), *Leges* V, 7012–7016; V.ö. *Seminarium* 27 (1975) 749–915.

SACROSANCTUM OECUMENICUM CONCILIUM VATICANUM II, *Const. past. Gaudium et Spes*, in *AAS* 58 (1966), 1025-1120. (*A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai* (szerk.: DIÓS ISTVÁN), Budapest 2007)

SACROSANCTUM OECUMENICUM CONCILIUM VATICANUM II, *Const. dogm. Lumen gentium*, Const., in *AAS* 57 (1965), 5–75. (*A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai* (szerk.: DIÓS ISTVÁN), Budapest 2007)

SACROSANCTUM OECUMENICUM CONCILIUM VATICANUM II, *Decr. Optatam totius*, in *AAS* 58 (1966), 713–727. (*A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai* (szerk.: DIÓS ISTVÁN), Budapest 2007)

SACRA POENITENTIARIA APOSTOLICA, *Nota della Penitenzieria Apostolica sull'importanza del foro interno e l'inviolabilità del sigillo sacramentale* (1 iuli 2019.), in *AAS* 111 (2019), 898–904.

SECRETARIA STATUS, *Rescriptum ex audientia, instruction Secreta continere, de secreto pontificio* (4 febr. 1974), in *AAS* 66 (1974) 89-92.

SECRETARIA STATUS, *Rescritto “ex audientia Sanctissimi” in favore della Conferenza episcopale degli USA sulla deroga “ad tempus” di norme penali e processuali riguardanti i cc. 1395 § 2 e 1362 § 1, 1°* (25 apr. 1994.), in *Studia Canonica* 33 (1999), 208–212.

ULPIANUS, *Digesta*.

UN., *Convention on the Rights of the Child*, NY 1989.

Egyéb források

AQUINÓI SZENT Tamás, *A Summa Theologiae kérdései a jogról*, Budapest 2011.

AQUINAS, Th., *Summa Theologiae*, ed. Leonina, Roma: Ex Typographia Polyglotta S.C., 1888–1906.

AUGUSTINUS, A., *Confessiones*.

DAMIANUS, P., *Liber Gomorrhianus*, magyarul: *Gomorra könyve*, Budapest 2020.

JUSTINOS, *Apologia*.

LIGOURIUS, S., A., *Opera moralia*, Città del Vaticano 1905.

MAGYARORSZÁG ALAPTÖRVÉNYE (2011. április 25.),
in <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv#> (Ellenőrizve: 2025. május 23.)

CONFERENZE ITALIANA SUPERIORI MAGGIORI UNIONE SUPERIORE MAGGIORI D'ITALIA, *Gli abusi negli istituti di vita consacrata e nelle società di vita apostolica*, Bologna 2024.

PÜSPÖKI SZINÓDUS ÁLTALÁNOS TITKÁRSÁGA, *Munkadokumentum a kontinentális szakaszhoz*, Città del Vaticano 2022.

AZ EGRI FŐEGYHÁZMEGYE GYERMEK- ÉS IFJÚSÁGVÉDELMI SZABÁLYZATA
https://gyermekvedelemef.hu/public/uploads/Gyermek_es>Ifjusagvedelmi_Szabalyzat_Egri_Foegyhazmegye_2022_10_26.pdf (Ellenőrizve: 2025. május 23.)

SZALÉZI INTÉZMÉNY FENNTARTÓ, Gyermek- és Ifjúságvédelmi Szabályzat a Szalézi Intézmény Fenntartó köznevelési és szakképzési intézményeire (Belső kiadvány)

ATTIVITÀ DEL DICASTERO DELLA FEDE
http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/attivita-cfaith/rc_con_cfaith_index-attivita-cfaith_it.html (Ellenőrizve: 2025. május 23.)

DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Le sanzioni penali nella Chiesa*, Città del Vaticano 2023.

Könyvek

AQUILINO De P., *Peccato*, in *Dizionario di termini religiosi e affini*, Città del Vaticano 2000.

ARISZTOTELÉSZ, *Nikomakhoszi ethika*, Budapest 1971.

ARTNER, P., *A kánoni büntetések alkalmazását megelőző fegyelmi intézkedések*, Budapest 2013.

ASHENDEN, S., *Governing Child Sexual Abuse*, NY. 2004.

BALOGH Á. – TÓTH M., *Magyar büntetőjog (Általános rész)*, Budapest 2015.

BANGE, D., *Sexueller Missbrauch an Jungen*, Göttingen 2007.

BATTAY, I., *A büntetendő kísérlet és a bevégzés*, Kassa 1892.

BAURA, E., *Parte generale del diritto canonico*, Roma 2013.

- BAURA E. –SOL T., *Chiesa, persona e diritti*, Roma 2022.
- BEDOUELLE, G., *Amore e sessualità nel cristianesimo*, Milano 2007.
- BENEDETTO XVI, *Luce del mondo. Il papa, la Chiesa e i segni dei tempi. Una conservazione con Peter Seewald*, Città del Vaticano 2010.
- BENIGNO, F., - LAVENIA, V., *Peccato o crimine: La Chiesa di fronte alla pedofilia*, Bari 2021.
- BETTINSECHI, P., *Etica del riparare*, Brescia 2021.
- BETTINI, M., - CALABRESE, O., *BizzarraMente: eccentrici e stravaganti dal mondo antico alla modernità*, Milano 2002.
- BONAFIGLIA, L., *Pedofilia! Perché? L'esigenza di confini*, Milano 2003.
- BRAMBILLA, G. – FRIGERIO, A., *Giustizia riparativa*, Milano 2024.
- BRUNDAGE, J., A., *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*, Chicago 1987.
- CALABRESE, A., *Diritto penale canonico*, Città del Vaticano 2006.
- CANTARELLA, E., *Según natura*, Madrid 1991.
- CAPPELLINI E. (a cura di) AA.VV., *Corso di diritto canonico I.*, Brescia 1975.
- CATELANI, A., *La giustizia e il diritto*, Bari 2021.
- CIERKOWSKI, S., *L'impedimento di parentela legale*, Róma 2006.
- CITO, D. – DEL POZZO, M. – TEIXIDOR, M. (a cura di), *La giustizia penale nella Chiesa*, Roma 2025.
- COPPOLA DE VANNA, A. –DE VANNA, I., *Riparazioni, Riparare il dolore e i legami sociali. La sfida della Giustizia Riparativa*, Bari 2022.
- COPPOLA, R., „Carattere della pena nel 'Codex Iuris Canonici' e nel 'Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium'”, in *Ius in vita et in missione Ecclesiae: Acta Symposii*

Internationalis Iuris Canonici, occurrente X anniversario promulgationis Codicis iuris diesbus 19-24 aprilis 1993 in Civitate Vaticana celebrati, Città del Vaticano 1994.

CORNER, R., *A lélek betegségei*, Budapest 2000.

COUGHLIN, J., *Canon Law: A Comparative Study with Anglo-American Legal Theory*, NY. 2011.

CRISAFI, M., - TRUNFIO, E., - BELLISSIMO, L., *Pedofilia. Disciplina, tutele e strategie di contrasto*, Milano 2010.

D'AURIA, A., *L'imputabilità nel diritto penale canonico*, Roma 1997.

DE PAOLIS, V., *I beni temporali della Chiesa*, Bologna 2011.

DEL POZZO, M., *La disciplina del clero*, Milano 2022.

DOSI, A., *Eros: l'amore in Roma antica*, Róma 2008.

ENYEDI, A., *Fiatalkorúakkal szemben elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmény vizsgálata Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében*, Doktori értekezés, Pécs 2019.

ERDŐ P., *A bűn és a bűncselekmény*, Budapest 2013.

ERDŐ P., *Egyházjog*, Budapest 2023.

ERRAZURIZ, C., J., *Il „munus docendi Ecclesiae” diritti e doveri dei fedeli*, Milano 1991.

ERRAZURIZ, C.J., *Corso fondamentale sul diritto nella Chiesa I-II.*, Milano 2017.

ERRAZURIZ, C.J., *Il diritto e la giustizia nella Chiesa*, Milano 2020.

EUSEBI L., *La Chiesa e il problema della pena*, Brescia 2022.

EUSEBIO, L. (a cura di), *Una giustizia diversa, Il modello riparativo e la questione penale*, Milano 2015.

FÖLDVÁRI, J., *Magyar büntetőjog. Általános rész*, Budapest 2006.

GENOVESI, S., *Elementi di Diritto Canonico*, Padova 2016.

- GENZANO, F. – PIANO, M., *La giustizia riparativa per lo sviluppo di comunità eticamente responsabili*, Varazze 2023.
- GESCHÉ A., *Il male (Dio per pensare I.)*, Milano 1996.
- GIAQUINTO, P., *Fondamenti di Diritto Canonico*, Roma 2016.
- GIRAUDO, A., *L'impedimento di età nel matrimonio canonico (Can. 1083)*, Roma 2007.
- HÁRSFAI, K., *A kánoni eljárások princípiumai*, Budapest 2013.
- HERCZEG, Gy., *Olasz-Magyar Nagyszótár II.*, Budapest 1992.
- HERVADA J., *Kritikai bevezetés a természetjogba*, Budapest 2004.
- IACCARINO, A., *Nessuno resti escluso. La giustizia oltre i confini*, Città del Vaticano 2013.
- IACCARINO, A. (a cura di), *Governare nella Chiesa. Presupposti giuridici per il buon governo*, in *Annales* 13, Città del Vaticano 2023.
- JANKÉLÉVITCH, V., *Dalla giustizia all'equità*, Torino 2022.
- JOHNSON, M., - RYAN, T., *Sexuality in Greek and Roman Society and Literature*, NY. 2005.
- KARSAI, K. (szerk.), *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*, Budapest 2022.
- KEREZSI, K., *A védtelen gyermek*, Budapest 1995.
- KILLERMANN, S., *Die Rota Romana*, Bern 2009.
- KISS, G., *A világi krisztushívők közreműködése a krisztusi hármasküldetésben és a kormányzati hatalom gyakorlásában*, PPKE doktori értekezés, Budapest 2019.
- LEO, A., *Riparazione morale della coscienza*, Roma 2023.
- LÜDERSEN, K., *Il declino del diritto penale*, Milano 2005.
- MACKENNA, C., J., E., *Corso fondamentale sul diritto nella Chiesa I*, Róma 2009.

- MARZANO, M., *Cosa fare delle nostre ferite? La fiducia e l'accettazione dell'altro*, Milano 2012.
- MIRAS, J. – CANOSA, J. – BAURA, E., *Compendio di diritto amministrativo canonico*, Roma 2023.
- MONTAN, L., *Dizionario teorico-pratico di casistica morale*, Velence 1842.
- MÖRSDORF K., *Lehbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex Iuris Canonici I.*, München – Paderborn – Wien 1964.
- NAGY, F., *A magyar büntetőjog általános része*, Budapest 2010.
- NÉMETH, G., *A „delictum contra sextum Decalogi praeceptum cum minore” büntetendő cselekményének kánonjogi megítélése*, Budapest 2023.
- PALOMBI, R. – FRANCESCHI, H. – DI BERNARDO, E. (a cura di), *Istitutia et sapientia in humilitate I-II*, in *Annales* 12, Città del Vaticano 2023.
- PAPALE, C. (a cura di), *Le nuove norme sui delitti riservati*, Roma 2023.
- PAULETTO, E., *La pena della violenza, la violenza della pena*, Milano 2020.
- PICASSO, G., *Sacri canones et monastica regula*, Milano 2006.
- POLGÁRI JOGI KODIFIKÁCIÓS BIZOTTSÁG, *A polgári jogi felelősség alapjai*, Budapest 2014.
- POMBO LLAMAS, E., *Gli strumenti di prevenzione e di riparazione del danno*, Napoli 2024.
- RÉVAY, M. J. és VARJÚ, E. (szerk.), *Révai Nagy Lexikona* 21., Budapest 1911-1935.
- SABBARESE, L. (a cura di), *Legalità e pena nel diritto penale canonico*, Roma 2021.
- SÁRI, J., – SOMODY, B., *Alapjogok (Alkotmánytan II.)*, Budapest 2008.
- SEBESTYÉN, Á., *Az emberkereskedelem pszichológiai mozgatórugói*, Budapest 2020.
- SCICLUNA, C., J., WIJLENS, M., PORTILLO, D., *Los derechos de las víctimas en el Derecho Penal Canónico y sistemas jurídicos*, Madrid 2024.
- SECCIA, M., - PAPARELLA, N., *Per la tutela dell'infanzia e delle persone vulnerabili*, Bari 2019.

SOLAINI, L., *Convincimento giudiziale e certezza peritale nei processi canonici*, Milano 2022.

SUCHECKI, Z., *Le privazioni e le proibizioni*, Città del Vaticano 2010.

SZALMA, J., *A kárfelelősség alapelvei – feltételi, mértéke és módja az európai és a magyar magánjogban*, Budapest 2023.

TITLE, B., B., *Teaching Peace: A Restorative Justice Framework for Strengthening Relationships*, Allen (TX) 2002.

TÓTH, M., - NAGY, Z., *Magyar büntetőjog (Különös rész)*, Budapest 2014.

TRAMONTE, V., *Giustizia riparativa*, Trento 2023.

VITÁLIS, G., *Az örök üdvösség és a földi jogok, a finis ecclesiae és az emberi jogok kapcsolata*, Licencia dolgozat, PPKE-KJPI, Budapest 2023.

ZANNONI, G., *Francesco e „i dottori della legge”, discernere, oltre la „casistica”*, Venezia 2021.

ZEHR, H., *The little book of Restorative Justice*, Intercourse (PA) 2002.

ZEPPEGNO, G., - LARGHERO, E., (szerk.) *Dalla parte della vita II.*, Torino 2008.

Szakcikkék, tanulmányok

ARRIETA, J., I., *Il nuovo sistema penale canonico. I principi ispiratori della riforma*, in *Annales* 15 (2023) 13-26.

ARTNER, P., *A VI. parancs elleni büntetendő cselekmények szankcionálásának változásai jogtörténeti megközelítésben az 1917-es kodifikációig*, in KUMINETZ, G., (szerk.) *Iustitia duce, caritate comite*, Budapest 2022.

ARTNER, P., *A plébánosi hivatalból való elmozdítás*, in *Kánonjog* 16 (2014).

ARTNER, P., *Büntető- és fegyelmi jogi változások az 1983-as Codex Iuris Canonici kiadás óta*, in *Kánonjog* 22 (2020).

- ARTNER, P., *Tevékeny megbánás és őszinte bűnbánat, mint büntethetőséget megszüntető okok a magyar büntetőjogban és a kánonjogban*, in *Kánonjog* 26. (2024).
- ASTIGUETA, D. G., *La persona e i suoi diritti nelle norme sugli abusi sessuali*, in *Periodica* 93 (2004).
- ASTIGUETA, D. G., *Investigazione previa*, in *Periodica* 98 (2009).
- ASTIGUETA, D., G., *Medicinalità della pena canonica*, in *Periodica* 99 (2010).
- ASTIGUETA, D. G., *Le pene canoniche „a modo di”*, in *Periodica* 103 (2014).
- ASTIGUETA, D., *Lectura de Vos Estis Lux Mundi*, in *Revista Scinetia Canonica* 2 (2019).
- ASTIGUETA, D., *Trasparenza e segreto: aspetti della prassi penalistica*, in *Periodica* 107 (2018).
- ASTIGUETA, D., *Le chiavi di lettura del nuovo Libro VI secondo il can. 1311.*, in *Annales* 15 (2023) 73-98.
- AYMANS. W., *Lo statuto dei diritti dell'uomo nell'ordinamento giuridico ecclesiale*, in *Il diritto ecclesiastico* 106 (1995).
- BARTONE, N., *La tipicità del reato e della pena garanzia per l'innocente. La posizione canonica-statale-internazionale*, in *Annales* (2023) 73-98.
- BAURA, E., *L'attività sanzionatoria della Chiesa*, in: *Ephemerides Iuris Canonici* 59 (2019).
- BENKE J., *A méltányosság fogalma, funkciója és rendszertani elhelyezése a magyar magánjog általános elvei körében*, in *Erdélyi jogélet* 3 (2021/2).
- BERNAL, J., *Cuestiones canónicas sobre los delitos más graves contra el sexto mandamiento del Decálogo*, in *Ius Canonicum* 54 (2014).
- BERNAL, J., *Delito contra el sexto mandamiento cometido con un menor*, in *Alcocer, M.*, (szerk.), *Temas actuales de derecho canónico*, Mexikóváros 2016.
- BERNAL, J., *Delicta graviora*, in *Ius canonicum* 58 (2018).
- BERNAL, J., *Sentido y régimen jurídico de las penas expiatorias*, in *Ius canonicum* 38 (1998/76)

BERTONE, T., *La competenza e la prassi della Congregazione per la Dottrina della Fede*, in *Quaderni dello Studio Rotale* 11 (2001).

BIANCHI, P., *Procedimenti penali e giusto processo: nodi e prospettive*, in CITO, D. – DEL POZZO, M. – TEIXIDOR, M. (a cura di), *La giustizia penale nella Chiesa*, Roma 2025.

BONI, G., *Il Libro VI De sanctionibus poenalibus in Ecclesia: novità e qualche spigolatura critica*, in *Stato, Chiese e pluralismo confessionale* 11 (2022).

BORGONOVO G. e CATTANEO A. (a cura di), *Teologia del Diritto Canonico*, in *Ius et Communio, Scritti di Diritto Canonico I*; Casale Monferrato – Lugano 1997.

BUSELLI MONDIN, P., *Il diritto di difesa di fronte all'intervento sanzionatorio, pastorale e disciplinare*, in CITO, D. – DEL POZZO, M. – TEIXIDOR, M. (a cura di), *La giustizia penale nella Chiesa*, Roma 2025.

CALABR, G., P., *La nozione di persona tra Ordinamento canonico e Ordinamento civile: morale e diritto nell'esperienza giuridica*, in ARRIETA, J., I. e MILANO, G., P. (a cura di), *Metodo, fonti e soggetti del diritto canonico*, Città del Vaticano 1999.

CENCI, A., - DEODATO, A., UGOLINI, G., *Abusi nella Chiesa, un problema di tutti*, in *La Rivista del Clero Italiano* 100 (2019).

CITO, D., *La probità morale nel sacerdozio ministeriale*, in *Fidelium et Iura* 13 (2003).

CITO, D., *Le procedure penali nel Diritto Canonico*, in MONETA, P., *Il diritto canonico nella missione della Chiesa*, Città del Vaticano 2020.

CITO, D., *Vos estis lux mundi: Una renovada legislación para la protección de menores y personas vulnerables*, in *La Revista Católica* 119 (2019).

COMOTTI, G., *I delitti contra sextum e l'obbligo di segnalazione nel Motu proprio "vos estis lux mundi"*, in *Ius ecclesiae* 32 (2020).

CORDANI, A., S., *Venere contro natura. Il crimen sodomiae tra diritto canonico e legislazioni civili*, in *Historia et ius* 19 (2012).

CORECCO E., *Il catalogo dei doveri-diritti del fedele nel CIC; Considerazioni sul problema dei diritti fondamentali del cristiano nella Chiesa e nella società. Aspetti metodologici della*

questione, in *Ius et Communio*, BORGONOVO G. e CATTANEO A. (a cura di), *Scritti di Diritto Canonico I*; Casale Monferrato – Lugano 1997.

COSTIGANE, H., *Vos estis lux mundi: Too Far or Not Far Enough?*, in *Ecclesiastical Law Journal* 22 (2020).

D'AURIA, A., *Diritto penale, conversione e bene ecclesiale*, in *Quaderni della Mendola* 29 (2021) 51-108.

DANEELS, F., *Il contenzioso-amministrativo nella prassi*, in BAURA, E., – CANOSA, J., *La giustizia nell'attività amministrativa della Chiesa*, Róma 2006.

DE PAOLIS, V., *Norme De gravioribus delictis riservati alla Congregazione per la dottrina della fede*, in *Periodica* 91 (2002).

DELLAFERRERA, N., C., *El Obispo Juez: algunas consideraciones acerca de la actuación del Ordinario en los casos referidos en el can. 1395 § 2*, in *Anuario Argentino de Derecho Canónico* 10 (2003).

DE PAOLIS, V., *Norme De gravioribus delictis riservati alla Congregazione per la dottrina della fede*, in *Periodica* 91 (2002).

DEL POZZO, M., *La logica e la struttura dei doveri fondamentali del fedele*, in *Ius Ecclesiae* 32 (2020).

DEL POZZO, M., *La logica e la struttura dei doveri fondamentali del fedele*, in *Ius Ecclesiae* 32 (2020/1).

DEL POZZO, M., *I diritti e i doveri delle vittime nel processo canonico*, in *Annales* 15 (2023) 345-396.

DERYŁO, M., *Le cause per la dimissione dallo stato clericale secondo le competenze della Congregazione per la Dottrina della Fede*, in *Rocznik Teologii Katolickiej* 17 (2018).

ERDŐ, P., *Il processo canonico penale amministrativo*, in *Ius Ecclesiae* 12 (2000).

EUSEBI, L., *Fare giustizia: retorsione del male o fedeltà al bene?*, in EUSEBI, L. (a cura di), *Una Giustizia diversa, il modello riparativo e la questione penale*, Milano 2015.

EUSEBI, L., *La presunzione di non colpevolezza nel diritto canonico, Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, in *Annales* 15 (2023) 233-248.

EUSEBI, L., *Portata e declinazione della presunzione d'innocenza nel sistema di giustizia penale canonico*, in CITO, D. – DEL POZZO, M. – TEIXIDOR, M. (a cura di), *La giustizia penale nella Chiesa*, Roma 2025.

FARNÓS, J. B., *La praxis de la Congregación para la Doctrina de la Fe, expresión de un “cambio de mentalidad”*, in *Ius Canonicum* 60 (2020).

FRANCESCHI, H. – SAMMASSIMO, A., *Le dinamiche processuali nella fase istruttoria del giudizio canonico*, in *Annales* 16 (2023).

FRIVALDSZKY, J., *Tanulmányok a jog erkölcsi alapjairól emberi méltóság, szabad vasárnap, uzsora, pénzügyi világválság*, in *PPKE-JÁK, Tanulmányok* 30 (2015).

GALINDO, M., D., *Movimenti ecclesiali e incardinazione dei chierici*, in *Ius ecclesiae* 30 (2018).

GENTILE, C., *La tutela dei minori nell'ordinamento vaticano*, in *Il Diritto ecclesiastico*, 125 (2014).

GIDI, M., *Lo statuto penale del minore nel can. 1395. §2*, in *Periodica* 108 (2019).

GHIRLANDA, G., *Doveri e diritti implicati nei casi di abusi sessuali perpetrati da chierici*, in *Periodica* 91 (2002).

GHIRLANDA, G., *Il governo nelle associazioni di fedeli di diritto pontificio*, in *La civiltà cattolica* 4115 (2021).

GREEN, TH., J., *Sanctions in the Church*, in BEAL, J., P., - CORIDEN, J., A., - GREEN, TH., J., *New Commentary on the Code of Canon Law*, NY. 2000.

HEREDIA, E., F., *Giusta pena e cause esimente, attenuanti ed aggravanti: conflitto tra giusto processo, reo e vittima?*, in *Annales* 15 (2023) 137-174.

IACCARINO, A., *L'orizzonte giuridico dell'incontro con l'altro*, in *Jus-online* 2020/6.

- IACCARINO, A., *Il diritto penale canonico come sistema di giustizia riparativa*, in EUSEBIO, L. (a cura di), *Una giustizia diversa, Il modello riparativo e la questione penale*, Milano 2015.
- IANNONE, F., *La responsabilità dell'Autorità nell'applicazione del diritto penale*, in *Annales* 15 (2023) 27-50.
- LABANCA, L., *Protezione dei minori e persone vulnerabili nella Chiesa*, in *Ius* 11 (2021).
- LEONE, S., *Una prospettiva storica*, in LEONE, S. (szerk.), *L'innocenza tradita*, Roma 2006.
- LODA, N., *Il canone 1401 CCEO quale "ianua" dell'ordinamento penale canonico ed il superamento del modello retribuzionistico: semantica e valutazione delle fonti*, in *Apollinaris* 80 (2007).
- LOZANO, R., P., *Sigilo de confesión y abuso de menores*, in *Ius Canonicum* 59 (2019).
- LÜDECKE, N., *La violenza di preti su minori nel diritto canonico*, in *Il Regno* 55 (2010).
- MARTÍNEZ, F., J., C., *La presunción de inocencia y el nuevo Derecho penal canónico*, in *Revista Española de Derecho Canónico* 78 (2021).
- MASTRONARDI, V., *Il Profilo Criminologico del Pedofilo*, in *Revista de Estudios de Criminología y Ciencias Penales* 21 (2014).
- MEGYERI E., *A méltányosság – egy kísérlet a fogalom tisztázására*, in *Vezetéstudomány* 43 (2012/6).
- MICHOWICZ, P., *Facoltà speciali all'indomani della riforma del diritto penale canonico*, in *Roczniki Nauk Prawnych* 24 (2014).
- MORÁN BUSTOS, C., M., *El nuevo orden procesal en los delitos de abusos de menores desde la perspectiva del „justo proceso”*, in *Anuario de Derecho Canónico* 14 (2023).
- MORÁN BUSTOS, C., M., *La vittima come „testimone unico” nel procedimento penale canonico*, in CITO, D. – DEL POZZO, M. – TEIXIDOR, M. (a cura di), *La giustizia penale nella Chiesa*, Roma 2025.

MOSCONI, M., *La indeterminatezza della iusta poena nel Libro VI*, in *Annales* 15 (2023) 117-136.

MOTTA, G., *Libri penitenziali e 'cura animarum'*, in AAVV., *La pastorale della Chiesa in Occidente dall'età ottoniana al Concilio lateranense IV*, Milano 2004.

MÖRSDORF K., *Altkanonisches „Sakramentsrecht“?*, in AYMANS W., GERINGER K.Th., SCHMITZ H., SCHÖNING F., *Schriften zum Kanonischen Recht*, (szerk.); München – Paderborn – Wien – Zürich 1989.

MURILLO, J., *Abuso sexual, de conciencia y de poder: hacia una nueva definición*, in *Estudios Eclesiásticos* 95 (2020).

NAPOLI, P., *Discernere e correggere*, in *Etica & Politica* 22 (2020).

NAVARRO, L., *Las „Essential Norms” de la Conferencia episcopal de los Estados Unidos y su repercusión en la condición canónica del clérigo*, in *Fidelium Iura* 13 (2003).

NIEVA-FENOLL, J., *Pregiudizi del pensiero e prova: rifuggire l'intuizione del giudice*, in CITO, D. – DEL POZZO, M. – TEIXIDOR, M. (a cura di), *La giustizia penale nella Chiesa*, Roma 2025.

NÚÑEZ, G., *Escándalo y canon 1399*, in *Ius Canonicum* 54 (2014).

NÚÑEZ, G., *La competencia penal de la congregación para la doctrina de la fe*, in *Ius Canonicum* 43 (2003).

NÚÑEZ, G., *Nueva regulación para la protección de menores y personas vulnerables en el Estado de la Ciudad del Vaticano*, in *Ius Canonicum* 59 (2019).

NÚÑEZ, G., *Vademécum sobre abusos de menores de la Congregación para la Doctrina de la Fe: reflexiones jurídicas y pastorales*, in *Ius Canonicum* 61 (2021).

OSTROWSKI, J., *L'indagine previa nel processo penale giudiziario in riferimento alla dimissione dallo stato clericale nel Codice di Diritto Canonico di 1983*, in *Studia Prawnoustrojowe* 24 (2014).

PAPALE, C., *I delitti contro la morale*, in AAVV., *Questioni attuali di diritto penale canonico, Atti del XLIII Congresso Nazionale di Diritto Canonico*, Città del Vaticano 2012.

- PÉREZ, R., B., *La protección de los menores en la Iglesia*, in *Ius Canonicum* 60 (2020).
- PIGNATONE, G., *Innocente fino a prova contraria: la presunzione di non colpevolezza nell'ordinamento italiano*, in *Annales* 15 (2023) 219-232.
- PINTÉR, Á., - TÓTH, J., *A bántalmazott gyermekek – Gyermekjogok és gyermekbántalmazás*, in *Statisztikai Szemle* 95 (2017).
- PUIG, F., *Lettera Apostolica in forma di Motu Proprio "Come una madre amorevole (4 giugno 2016)*, in *Ius Ecclesiae* 28 (2016).
- RÍOS, A., *El abuso sexual en la iglesia. Conceptualización y tratamiento canónico*, in *Anuario de derecho canónico* 10 (2021).
- RHODE, U., *La riservatezza delle informazioni ricevute nell'accompagnamento spirituale*, in *Periodica* 110 (2021).
- RHODE, U., *Trasparenza e segreto nel diritto canonico*, in *Periodica* 107 (2018).
- ROMANO, D., *Dalla parte della vittima: riflessioni sul quadro normativo e giurisprudenziale italiano*, in *Annales* 15 (2023) 331-344.
- ŠALKOVIĆ, J., *Il risarcimento del danno in diritto canonico*, in *Bogoslovsko smotra* 89 (2019).
- SALVATORI, D., *La riserva di alcuni delitti alla Congregazione per la dottrina della fede e la nozione di delicta graviora*, in *Quaderni di diritto ecclesiale* 25 (2012).
- SÁNCHEZ, F., G., *Abuso nella Chiesa e nella vita consacrata. Riflessioni*, in *CONFER* 61 (2022/234).
- SÁNCHEZ, R., R., *La investigación previa al proceso penal canónico y la defensa del acusado*, in *Revista Española de Derecho Canónico* 74 (2017).
- SÁNCHEZ-GIRÓN RENEDO, J., *El nuevo derecho penal de la Iglesia*, in *Estudios Eclesiásticos* 96 (2021).
- SÁNCHEZ-GIRÓN RENEDO, J., *Nuevos delitos en libro VI del CIC*, in MEDINA, A., L., *Dimensión jurídica de la actuación de la Iglesia hoy*, Madrid 2022.

- SANCHIS, J., *L'indagine previa al processo penale*, in *Ius Ecclesiae* 4 (1992).
- SANZ, S., R., *La excomunión como sanción política en el Reino visigodo de Toledo*, in *AAVV. Antigüedad y Cristianismo* 3 (1986).
- SCHINELLA I., *Giustizia e perdono*, in *Rivista di tologia morale* 138 (2003).
- SCHWEIGHARDT, ZS., *Az áldozatokkal való foglalkozás a büntető igazságszolgáltatásban végbemenő paradigmaváltás tükrében*, in *Themis* (2005).
- SKONIECZNY, P., *La tutela della buona fama del chierico accusato degli abusi sessuali su minori*, in *Angelicum* 87 (2010).
- SZALAI, Á., *A kár fogalma a polgári jogban és a joggazdaságtani irodalomban*; in *Iustum Aequum Salutare* 14 (2018/2).
- SZUROMI, Sz., *I delitti più gravi nella prospettiva della storia della Chiesa*, in *Periodica* 105 (2016).
- SZUROMI, SZ., *Kánonjogtudomány és kodifikáció*, in *Iustum Aequum Salutare* 4 (2008/2).
- TEIXIDOR, M., *Alcune note in tema di „reato mediatico”: cessazione del delitto, dello scandalo e decorrenza della prescrizione*, in *Annales* 15 (2023) 175-194.
- TEIXIDOR, M., *La capacità processuale dell'imputato privo dell'uso di ragione e dell'imputato „minus firmæ mentis”*, in CITO, D. – DEL POZZO, M. – TEIXIDOR, M. (a cura di), *La giustizia penale nella Chiesa*, Roma 2025.
- VENTURA, M., *Spunti di comparazione in diritto penale canonico dopo la promulgazione del Codice della Chiese Orientali*, in *Il Diritto Ecclesiastico* 107 (1996/II).
- VILADRICH P.J., *Il diritto canonico*, in CAPPELLINI E. (a cura di) AA.VV., *Corso di diritto canonico I.*, Brescia 1975.
- VISOLI, M., *Confidenzialità e segreto pontificio*, in *Periodica* 109 (2020).
- VITALE, F., *La dimensione etica della giustizia riparativa*, in *Mediæres* 2 (2021).
- ZAPPULLA, A., *Il reato di pedopornografia nel diritto penale*, in *Ius Canonicum* 60 (2020).

ZUCCARO, C., *Peccato e delitto tra teologia morale e diritto canonico*, in *Quaderni della Mendola* 29 (2021) 3-25.

Internetes irodalmi hivatkozások

BONI, G., *Sigillo sacramentale e segreto ministeriale*, in *Stato, Chiese e pluralismo confessionale* 2019/34. in <https://riviste.unimi.it/index.php/statoechiese/article/download/12850/12072> (Ellenőrizve: 2025. május 15.)

BONI, G., *Il Libro VI, De sanctionibus poenalibus in Ecclesia: novità e qualche spigolatura critica*, in *Stato, Chiese e pluralismo confessionale* 2022/11. in <https://riviste.unimi.it/index.php/statoechiese/article/download/18051/15798> (Ellenőrizve: 2025. május 15.)

BOUCHARD, M., *Sulla vulnerabilità nel processo penale*, in *Diritto Penale e Uomo*, 2019/12, in https://dirittopenaleuomo.org/contributi_dpu/sulla-vulnerabilita-nel-processo-penale/ (Ellenőrizve: 2025. május 15.)

Btk. (2012.évi C. törvény), in <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv#> (2025. január 02.)

CITO, D., *Atti della Santa Sede*, in <http://www.iusecclesiae.it/sites/default/files/11%20Atti%20della%20Santa%20Sede.pdf> (Ellenőrizve: 2025. május 15.)

DIÓS, I. és VICZIÁN, J. (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon* 1-17., Budapest 1993-2003.

FANTELLI, P., *Il diritto penale canonico: tra potere coercitivo e carità pastorale*, in *Stato, Chiese e pluralismo confessionale*, 2013/3. in <https://riviste.unimi.it/index.php/statoechiese/article/download/2853/3044> (Ellenőrizve: 2025. május 15.)

GEFAELL, P., *Specificità del diritto penale orientale*, in <https://docenti.pusc.it/download?f=7131> (Ellenőrizve: 2025. május 14.)

GENTILE, C., *Le novità normative nella lotta agli abusi sessuali a un anno dall'incontro in Vaticano del 2019*, in *Stato, Chiese e pluralismo confessionale* 2020/21. in <https://riviste.unimi.it/index.php/statoechiese/article/download/14652/13563> (Ellenőrizve: 2025. május 15.)

GIANFREDA, A., *La salvaguardia dei minori e vulnerabili nella Chiesa: un approccio sistemico "in ascolto della realtà"*, in *Stato, Chiese e pluralismo confessionale* 2022/22. in <https://riviste.unimi.it/index.php/statoechiese/article/download/19580/17444> (Ellenőrizve: 2025. május 15.)

HERMAN, J., L., *A trailblazer of trauma studies asks what victims really want*, in *The New Yorker* (2023.05.08), in <https://www.newyorker.com/books/page-turner/a-trailblazer-of-trauma-studies-asks-what-victims-really-want> (Ellenőrizve: 2025. január 05.).

Közzolgálati Online Lexikon, in <https://lexikon.uni-nke.hu/> (Ellenőrizve: 2025. május 15.)

MILANI, D., *Delicta reservata seu delicta graviora: la disciplina dei crimini rimessi alla competenza della Congregazione per la Dottrina della Fede*, in *Stato, Chiese e pluralismo confessionale*, 2013/32. <https://riviste.unimi.it/index.php/statoechiese/article/download/3236/3419> (Ellenőrizve: 2025. május 15.)

NAGY M., „*A közigazgatás szankciórendszere*”, in JAKAB A. – KÖNCZÖL M. – MENYHÁRD A. – SÜLYÖK G. (szerk.), *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Közigazgatási jog rovat, rovatszerkesztő: BALÁZS I.) <http://ijoten.hu/szocikk/a-kozigazgatas-szankciorendszere> (Ellenőrizve: 2025. 03. 20.)

UNODC, *Handbook on Restorative Justice Programmes, Second edition*; in chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf

VIAYNA, M., T., *L'assetto procedurale della recente modifica delle "Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis": esegesi e suggestioni*, in *Stato, Chiese e pluralismo confessionale* 2022/5. in <https://riviste.unimi.it/index.php/statoechiese/article/download/17592/15458> (Ellenőrizve: 2025. május 15.)

ZAKARIÁS, K., *Az emberi méltósághoz való jog*, in JAKAB A. – FEKETE B. (szerk.),
Internetes Jogtudományi Enciklopédia, in
<https://ijoten.hu/szocikk/az-emberi-meltosaghoz-valo-jog>, (Ellenőrizve: 2024. augusztus 14.)

SOMMARIO

La prassi del diritto penale canonico ha affrontato, negli ultimi decenni, gravi sfide che hanno chiaramente evidenziato come la sola sanzione giuridica non sia sufficiente per realizzare una giustizia equa e completa. L'autorevolezza della Chiesa e la pace della comunità non possono essere ristabilite unicamente mediante l'applicazione delle norme, qualora venga a mancare una riparazione sul piano morale, spirituale e comunitario.

La *salus animarum* – la salvezza delle anime (can. 1752 CIC) –, che costituisce la finalità suprema del diritto canonico, esige un modello complesso di giustizia in cui la conversione del colpevole, la guarigione delle vittime, la riconciliazione della comunità e il risarcimento dei danni si realizzano in modo complementare.

Le crisi ecclesiali del XXI secolo – in particolare gli abusi clericali – hanno evidenziato che le sanzioni giuridiche spesso offrono una soluzione formale, ma non favoriscono adeguatamente la riconciliazione e il ripristino dell'ordine comunitario. Le risposte del diritto canonico devono dunque integrare il diritto penale, la cura pastorale e la guarigione spirituale. La pena giusta non può diventare una sanzione fine a sé stessa; il suo scopo è la guarigione, la riconciliazione e la ricostruzione attraverso la riparazione ed il risarcimento.

All'osservatore laico può sembrare che, in molti casi, il processo decisionale ecclesiale si accontenti della pronuncia delle sentenze, mentre la vittima, la comunità e, non di rado, anche l'autore del reato desiderano una soddisfazione più profonda. La conclusione dei procedimenti spesso non è seguita da una vera riconciliazione, e la riparazione – che dovrebbe mirare al ristabilimento personale e comunitario delle conseguenze del peccato e del crimine – viene a mancare o si riduce a una formalità. Il diritto penale canonico non può limitarsi alla sola sanzione: il ristabilimento della fiducia comunitaria, la riparazione verso le vittime, nonché la ricostruzione spirituale dell'autore pentito devono far parte integrante dell'amministrazione della giustizia canonica.

L'amministrazione della giustizia ecclesiale, se vuole rimanere fedele alla propria finalità di origine divina, deve andare oltre i confini del giuspositivismo: la vera guarigione, il rafforzamento dell'ordine interno della comunità e il ripristino della dignità delle vittime richiedono una realizzazione concreta e globale della riparazione.

Anche la Costituzione Apostolica *Pascite gregem Dei* di Papa Francesco sottolinea il ruolo del servizio pastorale nelle questioni disciplinari. Nell'applicazione delle leggi, i vescovi

devono guidare il Popolo di Dio non solo come giudici giusti, ma anche come padri misericordiosi.³⁵¹ Sono responsabili al servizio della giustizia e della salvezza.

La presente ricerca si propone di esaminare queste complesse interrelazioni, con l'obiettivo di esplorare il rapporto dinamico tra la pena giusta e la riparazione-risarcimento all'interno del sistema del diritto canonico.

Le leggi della Chiesa devono necessariamente riflettere l'intenzione del Fondatore e, attingendo forza dalla fede, cercare e mantenere quel fondamento sicuro che Cristo, fonte della verità eterna, ci ha lasciato. Il diritto canonico è uno strumento per la realizzazione della giustizia divina. Non mira soltanto a un equilibrio tra diritti e doveri, ma serve soprattutto alla salvezza delle anime.

Il peccato rappresenta un'infedeltà alla volontà di Dio. Il reato è quell'atto – o anche l'omissione – che si pone chiaramente in contrasto con determinate norme dell'ordinamento giuridico, la cui violazione è sanzionata dal legislatore.³⁵² La commissione di entrambi comporta una frattura che, alla luce della Rivelazione, si manifesta nel rifiuto della giustizia e della moralità nell'agire umano. Nel tessuto delle relazioni umane, nel deteriorarsi dei rapporti fraterni, ciò comporta necessariamente la lesione dei diritti e della dignità altrui. La vera giustizia, tuttavia, tende alla riconciliazione e instaura un dialogo, iniziando così a curare le ferite causate dall'azione peccaminosa.

Nell'amministrazione della giustizia canonica, la riparazione non è soltanto un obbligo giuridico, ma anche un atto antropologico e pastorale. Essa nasce dalla dignità della persona e dalla necessità di ristabilire l'equilibrio della comunità. Mira a favorire la penitenza, la riconciliazione e la ritrovata comunione con la giustizia divina. La riparazione diventa così una via di reintegrazione nell'ordine della salvezza: uno strumento per accrescere la responsabilità personale e comunitaria, per la guarigione spirituale dell'autore del reato, per il ripristino della dignità della vittima e per il rafforzamento della comunità ecclesiale.

Punto di partenza è il riconoscimento che, da un punto di vista teologico, giuridico e pastorale, la riparazione non può essere separata dal concetto canonico di pena giusta.

L'obiettivo della mia ricerca è quello di esplorare l'intreccio tra queste due realtà: come il diritto penale canonico possa salvaguardare l'integrità dell'ordinamento giuridico, diventando al contempo uno strumento di riconciliazione, di ristabilimento della dignità umana e di guarigione della comunità.

³⁵¹ Cfr. FRANCISCUS PP, *Pascite gregem Dei* Const. Ap. (23 mai 2021), in *AAS* 113 (2021).

³⁵² Cfr. ERDŐ, P., *Bűn és büncselekmény*, Budapest 2013, 83-84.

Obiettivi della ricerca

Lo scopo di questo elaborato è analizzare come possa realizzarsi, nel diritto penale canonico, un modello di giustizia che, oltre alla sola sanzione, contribuisca anche – attraverso la cura pastorale e la riparazione – alla conversione dei colpevoli, alla guarigione delle vittime e al ristabilimento della pace nella comunità.

Al centro dell'indagine vi è il riconoscimento che la giustizia della pena canonica non può essere compresa in sé stessa senza la dimensione teologico-antropologica della riparazione. La pena giusta raggiunge il suo scopo solo se è in grado di ristabilire l'equilibrio personale e comunitario infranto dal peccato.

A tal fine, la ricerca si propone i seguenti obiettivi specifici:

- l'analisi dei criteri teorici e pratici della pena giusta, con particolare attenzione alle specificità dell'ordinamento canonico e allo sviluppo del diritto canonico postconciliare, dopo il Concilio Vaticano II. La ricerca intende esplorare come possano essere compresi la giustizia e l'equità nel diritto canonico, e come in essi si intrecci il comandamento divino della carità, quale principio ispiratore più profondo della pena canonica. È proprio questa carità che fonda una forma di sanzione non solo giusta, ma anche capace di promuovere la riparazione, la riconciliazione e la guarigione spirituale;
- l'analisi della riparazione come forma peculiare della pena e l'esame di come essa sia in grado di esprimere concretamente l'idea di verità e giustizia – sia a livello personale che comunitario. La ricerca esamina in particolare le forme morali e giuridiche della riparazione, nonché il loro legame con il processo di pentimento e riconciliazione;
- l'analisi dei principi fondamentali del diritto penale canonico, con particolare attenzione alle finalità e alle funzioni della pena, nonché l'esame della possibilità di interpretare il concetto di „pena giusta” nel contesto del diritto canonico. L'obiettivo è quello di indagare come il diritto penale possa realizzare la finalità della salvezza delle anime e conciliare la coercizione giuridica con i principi pastorali della misericordia e della guarigione;
- l'esplorazione del ruolo e dell'impatto della riparazione nei procedimenti penali canonici, con particolare attenzione a come essa possa servire la riconciliazione, la pace e la missione della giustizia della Chiesa, dal punto di vista dell'autore del reato, della vittima e della comunità. La ricerca analizza le esigenze spirituali,

morali e giuridiche di riparazione di questi tre soggetti, e studia in che modo e attraverso quali strumenti il processo canonico possa promuoverle.

Domanda fondamentale della ricerca

La domanda centrale della presente tesi è la seguente:

Come può essere coniugata la giustizia della pena canonica – e se esista davvero una pena giusta nel diritto canonico – con la dimensione teologico-antropologica della riparazione, affinché l'amministrazione della giustizia ecclesiale non si limiti alla mera applicazione formale delle leggi, ma realizzi una giustizia personalizzata, ispirata all'equità e alla carità, tenendo sempre presente la salvezza delle anime?

Due domande secondarie che completano la domanda fondamentale

Quale ruolo occupa, e quale potrebbe occupare, la riparazione nell'amministrazione della giustizia canonica? In particolare, in relazione alla verità, alla giustizia, alla conversione del colpevole, al ripristino della dignità della vittima e alla ricostruzione dell'ordine interno della comunità ecclesiale.

Esiste una prassi ecclesiale di riparazione, ancora applicabile ai nostri giorni, capace di integrare e mettere in atto le dimensioni della penitenza, dell'espiazione e del perdono? In altri termini: è possibile un sistema unitario che offra un cammino autentico di guarigione per l'autore del reato, per la vittima e per l'intera comunità ecclesiale?

Ipotesi principale e ipotesi secondarie

Ipotesi principale:

La pena canonica e la riparazione costituiscono un'unità inscindibile, poiché la finalità della pena non è soltanto il ristabilimento dell'ordinamento giuridico, ma anche la riconciliazione, la guarigione spirituale e il ripristino della dignità delle vittime.

Ipotesi secondarie:

- La riparazione può essere integrata nei procedimenti canonici sotto il profilo giuridico, teologico e pastorale, permettendo così di raggiungere una giustizia più profonda e una maggiore certezza del diritto;
- La triplice relazione della riparazione – autore del reato, vittima, comunità – consente una pena e un'amministrazione della giustizia differenziate e personalizzate;

- È possibile l'esistenza di un modello applicabile che fornisca un quadro pratico per l'attuazione strutturata della riparazione nei procedimenti canonici;
- La pena giusta acquisisce piena validità giuridica, teologica e pastorale solo all'interno di un quadro che tenga conto delle dimensioni della riparazione.

Metodo della ricerca

L'approccio metodologico adottato nell'indagine è di carattere interdisciplinare, poiché la questione della giustizia e della riparazione, all'interno dell'ordinamento normativo specifico del diritto canonico fondato teologicamente, non può essere compresa esclusivamente su un piano dogmatico-giuridico o normativo. L'analisi della complessa relazione tra pena giusta e riparazione richiede un quadro metodologico integrato, capace di unificare prospettive teologiche, filosofiche, storiche, pastorali e giuridiche.

Le questioni canonistiche indicate nel titolo – comprese le loro dimensioni teologiche, filosofiche, storico-giuridiche e pastorali – non vengono considerate separatamente, ma interpretate in unità, sempre orientate verso la *salus animarum*, che nella Chiesa rappresenta la legge suprema³⁵³.

Gli elementi metodologici della ricerca si articolano come segue:

- **Analisi dello sviluppo storico-giuridico:** lo studio dell'evoluzione della normativa canonica, in particolare dei processi di riforma successivi al Concilio Vaticano II, mette in luce come il ruolo del sistema sanzionatorio si sia trasformato da una visione puramente retributiva verso un'amministrazione della giustizia di orientamento pastorale, fondata sul principio della *poena medicinalis*. Parte integrante di questa analisi è l'esame del CIC 1983 e dei documenti in forma di *Motu proprio* che lo completano e modificano (ad es. *Sacramentorum Sanctitatis Tutela*, *Vos estis lux mundi*, *Come una madre amorevole*);
- **Fondamento teologico e filosofico:** l'interpretazione dei concetti di riparazione e giustizia richiede anche l'analisi dei fondamenti dell'etica teologica e della filosofia del diritto. L'indagine si estende, tra l'altro, alle interpretazioni classiche e moderne della virtù della giustizia; al fondamento teologico della carità e della misericordia come fonti motivazionali più profonde della pena canonica; nonché alle interrelazioni tra peccato, reato, riconciliazione e perdono;

³⁵³ V.ö. CIC 1752. kán.

- **Metodo di analisi normativa:** l'elaborazione sistematica dei testi del diritto canonico positivo e dei contenuti normativi dei documenti pontifici consente di evidenziare come il legislatore realizzi nella prassi i principi della giustizia e della riparazione;
- **Analisi delle prospettive pastorali e antropologiche:** nell'esaminare gli effetti concreti della riparazione e della pena, è indispensabile considerare i bisogni pastorali e umani della vittima, dell'autore del reato e della comunità. La dignità umana, la riconciliazione, la penitenza e la guarigione spirituale sono tutti fattori che contribuiscono a una comprensione più completa delle dimensioni pastorali dell'amministrazione della giustizia canonica;
- **Valutazione comparativa e critica:** confronto tra le norme positive e le posizioni teoriche, accompagnato da una valutazione critica alla luce della prassi giuridica e della letteratura specialistica;
- **Elaborazione e analisi di un modello pratico:** studio della prassi ecclesiale della riparazione, con particolare riferimento alla presentazione di un modello proprio denominato „I cinque pilastri della riparazione ecclesiale”, e alla sua esposizione sotto il profilo teologico, pastorale e canonistico. L'obiettivo è indagare in che modo questo modello possa contribuire, nei procedimenti penali canonici, a promuovere la riconciliazione, la giustizia e la guarigione comunitaria.

L'approccio metodologico della ricerca non si limita all'analisi e alla sistematizzazione: presta attenzione anche agli aspetti della concreta applicabilità e si propone, per la prima volta in Ungheria, di inquadrare in un sistema unitario il rapporto tra la pena giusta e la riparazione nel diritto canonico. Di conseguenza, l'obiettivo della ricerca va oltre l'intento descrittivo e sistematico: adotta un approccio riflessivo e costruttivo. Formula raccomandazioni per un collegamento più stretto — teologicamente e pastoralmente coerente e concretamente applicabile — tra il processo penale canonico, le pene e la riparazione.

I fondamenti teologici e giuridici della giustizia

La prima parte dell'elaborato affronta le questioni teoriche e pratiche della pena giusta. Dopo una panoramica dei cambiamenti nel diritto canonico successivi al Concilio Vaticano II, viene esaminato con particolare attenzione il nesso tra verità, giustizia, equità, carità e misericordia nel contesto del diritto ecclesiale. In questo quadro, un capitolo specifico è dedicato ai principi dell'*aequitas*, della proporzionalità e della misericordia, considerati come

fondamentali criteri normativi e pastorali del diritto penale canonico. Dopo aver stabilito le basi teoriche e pratiche del concetto e degli scopi della pena giusta, la ricerca analizza la differenza tra peccato e reato, le dimensioni teologiche ed educative della finalità della pena, nonché la questione della sua efficacia. Particolare attenzione è riservata al ruolo del pentimento nella prospettiva della riparazione e alla necessità di coinvolgere sia la comunità ecclesiale che le vittime. Un capitolo a parte tratta dei diritti, della partecipazione e del sostegno delle vittime nei procedimenti canonici, prendendo in considerazione i relativi documenti normativi. La prima parte si conclude con la presentazione delle diverse forme di riparazione – restituzione, risarcimento, compensazione – e della loro interpretazione canonica, non solo dal punto di vista giuridico, ma anche in termini di giustizia ed equità. Attraverso tutto ciò, si analizzano le forme e le possibilità di riparazione che si integrano nella finalità della pena.

Il concetto di giustizia nel diritto penale canonico non è una mera questione tecnico-giuridica, ma possiede un solido fondamento teologico e antropologico. La giustizia non consiste semplicemente nell'applicazione formale delle norme, bensì nel ristabilire l'ordine della persona e della comunità secondo l'ordine delle leggi divine.

I diversi tipi di giustizia nel diritto canonico

Secondo la teoria giuridica classica, si possono distinguere tre forme principali di giustizia, ciascuna delle quali svolge un ruolo determinante nel diritto penale ecclesiale:

- Giustizia commutativa – equilibrio nei rapporti tra individui, risarcimento del danno, rimozione dei vantaggi illeciti;
- Giustizia distributiva – attuazione del bene comune, dell'equilibrio comunitario e dell'equità;
- *Aequitas canonica* – giustizia pastorale applicata tenendo conto dello spirito e della finalità concreta della legge, che consente un'applicazione flessibile delle norme giuridiche, rispettando le particolarità delle persone e delle circostanze.

Quest'ultima è particolarmente rilevante nel diritto canonico, dove il fine ultimo della legge è sempre la *salus animarum*.

Il ruolo della misericordia e della carità nella realizzazione della giustizia

La visione della giustizia nel diritto penale ecclesiale non può essere separata dalle virtù divine della carità e della misericordia. Il fine più profondo della pena non è la vendetta, ma la guarigione, la promozione della conversione e la possibilità della riconciliazione.

La giustizia diventa quindi una realtà piena solo se accompagnata dalla misericordia e dalla carità. La sanzione canonica ha come fine quello di portare il peccatore a riconoscere la

propria colpa, ad assumersi la responsabilità e a intraprendere un cammino di conversione interiore.

Le differenze tra il diritto penale ecclesiastico e quello civile

I sistemi giuridici civili spesso pongono l'accento sul modello retributivo della giustizia. Al contrario, la specificità del diritto canonico risiede nel fatto che:

- il suo fondamento teologico: è legato alla legge divina e all'opera redentrice di Cristo;
- la sua finalità: non è la mera tutela dell'ordine sociale, ma la promozione della salvezza;
- il suo sistema sanzionatorio: segue il principio della *poena medicinalis*, che include la possibilità di conversione e guarigione.

Tutto ciò richiede che, nella realizzazione della giustizia, siano sempre rispettati la dignità della persona e la tutela dell'ordine e della fede della comunità.

La tutela e la partecipazione delle vittime nel processo canonico

La seconda parte della tesi si concentra sui principi fondamentali del diritto penale ecclesiale. Definisce il concetto e la finalità del diritto penale canonico e risponde alla domanda: esiste una pena giusta nel diritto canonico? Successivamente, vengono analizzati i principali tipi di illeciti e reati canonici, raggruppati secondo categorie specifiche. Infine, viene presentato il sistema sanzionatorio ecclesiale: i gradi delle pene e le modalità della loro imposizione, esecuzione, mitigazione e remissione. In tutto ciò si evidenzia una prassi del procedimento penale canonico che tiene conto dell'equità e di considerazioni pastorali.

Nella tradizionale procedura del diritto canonico, la vittima è stata a lungo marginalizzata, poiché il procedimento penale operava principalmente come *officium publicum*, ossia come compito di diritto pubblico volto alla tutela dell'ordine comunitario. Tuttavia, le crisi degli ultimi decenni hanno chiaramente evidenziato che una giustizia ecclesiale giusta e credibile richiede necessariamente una adeguata tutela giuridica e pastorale delle vittime.

Il riconoscimento progressivo dei diritti delle vittime

Nel corso dello sviluppo normativo della Chiesa è emersa progressivamente la consapevolezza che le vittime:

- non sono solo testimoni del procedimento, ma soggetti coinvolti,
- hanno diritto a un sostegno spirituale, psicologico e comunitario,

- possono richiedere riparazione morale e, se del caso, anche materiale,
- la loro partecipazione è indispensabile per la piena accertamento della verità e per la guarigione della comunità.

Innovazioni normative e documenti

I principali documenti normativi che rafforzano la tutela e la partecipazione delle vittime:

- *Sacramentorum Sanctitatis Tutela*: regolamentazione della procedura per i gravi delitti, in particolare nei casi che riguardano i minori;
- *Come una madre amorevole*: stabilisce la responsabilità dei vescovi per la gestione negligente delle cause;
- *Vos estis lux mundi*: rafforza il diritto delle vittime di essere ascoltate, tutelate e di poter presentare denunce in sicurezza.

La dimensione pastorale della partecipazione delle vittime

L'accompagnamento delle vittime non è solo un obbligo giuridico, ma anche un compito pastorale. Ciò comprende:

- l'elaborazione del trauma spirituale,
- il ristabilimento comunitario dell'identità e della fede,
- l'offerta della possibilità di guarigione sia a livello personale che comunitario.

La partecipazione attiva delle vittime al procedimento aumenta al contempo la trasparenza e la credibilità della giustizia e favorisce la possibilità di riconciliazione comunitaria.

La riparazione nel procedimento penale canonico non è solo un elemento complementare, ma una delle dimensioni centrali della giustizia. Le conseguenze del peccato non si limitano alla violazione formale della legge, ma causano una frattura a livello personale, morale e comunitario. Lo scopo della riparazione è quello di sanare questi danni complessi.

Il concetto complesso di riparazione

La riparazione intesa nel diritto canonico comprende:

- *Restitutio*: la restituzione dei beni illecitamente acquisiti;
- *Satisfactio*: il ristabilimento dei danni immateriali — lesioni morali, spirituali e comunitarie;
- *Compensatio*: il risarcimento materiale per le perdite subite;

- *Riparazione spirituale*: la ricostruzione dell'equilibrio interiore spirituale e morale;
- *Guarigione comunitaria*: il rafforzamento della fede e della fiducia nella comunità.

La riparazione, dunque, non può limitarsi a una compensazione giuridica o materiale, ma deve necessariamente rivolgersi alla persona nella sua interezza e all'ordine comunitario.

Il ruolo della riparazione nel procedimento penale

Nel corso dei procedimenti canonici, la riparazione favorisce:

- l'approfondimento della penitenza,
- la guarigione delle ferite delle vittime,
- la ricostruzione dell'ordine della comunità,
- il rafforzamento della giustizia e della credibilità del procedimento.

Le possibilità di attuazione pratica della riparazione sono altresì fondate sulle norme generali e speciali del diritto canonico (ad esempio, il can. 128 del CIC).

Il concetto e l'importanza della riparazione, e la presentazione dettagliata del modello dei „Cinque Pilastri della Riparazione Ecclesiale”

La terza e ultima parte della tesi analizza la prassi attuale della riparazione ecclesiale. In questa sezione viene presentato il modello pratico da me elaborato: i “Cinque Pilastri della Riparazione Ecclesiale”. Questo modello integra, sotto i profili teologico, pastorale e canonico, le dimensioni della penitenza, dell'espiazione, del perdono e della ricostruzione comunitaria.

Lo scopo del modello è promuovere, nel corso dei procedimenti canonici, non solo l'ordine normativo, ma anche la guarigione della comunità e la salvezza delle anime.

Il modello dei „Cinque Pilastri della Riparazione Ecclesiale”

Il modello sviluppato come risultato della ricerca offre un quadro strutturato per l'applicazione della riparazione ecclesiale. I cinque pilastri sono:

- a. *La consapevolezza dell'importanza degli atti riparatori (Respect)*

Il risveglio morale dell'autore del reato: la consapevolezza di quanto i suoi atti abbiano inciso sulla vittima, sulla comunità e sulla propria integrità spirituale. Da parte dell'autore è indispensabile un'ammissione piena e il riconoscimento delle conseguenze delle proprie azioni.

Senza una sincera assunzione di responsabilità, la riparazione si ridurrebbe a una mera formalità.

b. *L'individuazione dei bisogni individuali e comunitari (Relationship)*

La mappatura precisa e dettagliata dei bisogni individuali e comunitari. Il processo di mediazione può creare un'opportunità che, anche nelle situazioni più delicate, favorisca il percorso di giustizia e riconciliazione.

c. *La formazione spirituale e morale dell'autore del reato (Responsability)*

Non è possibile eludere l'elemento della formazione dell'autore del reato alla responsabilità, all'empatia e alla riconciliazione. Attraverso questo tipo di formazione, l'autore può comprendere meglio ciò che ha commesso e come riparare alle conseguenze delle sue azioni. La formazione spirituale e morale dell'autore non solo approfondisce l'assunzione personale di responsabilità, ma può anche rafforzare l'unità della comunità. Questo processo può condurre a una vera esperienza di pentimento e riconciliazione, facendo sì che la prassi della riparazione ecclesiale non si riduca solo alla riparazione dei danni.

d. *L'integrazione di elementi simbolici e materiali; gli obblighi concreti di riparazione (Repair)*

Per la vittima sono importanti sia il risarcimento tangibile che i gesti morali e simbolici che contribuiscono al ripristino della dignità. Il processo di riparazione diventa completo quando questi livelli si interpretano reciprocamente e non si sostituiscono semplicemente l'un l'altro.

e. *Il ristabilimento delle relazioni comunitarie e la reintegrazione dell'autore del reato (Reintegration)*

A causa della dimensione comunitaria del peccato, è necessario che la comunità ecclesiale raggiunga la riconciliazione, che le ferite vengano guarite e che la fiducia venga ristabilita attraverso la guida pastorale. Il processo di riparazione realizza la riconciliazione attraverso la reintegrazione dell'autore del reato. Il reinserimento dell'autore nella comunità è una pratica ecclesiale che produce armonia.

Sintesi conclusiva

I risultati della ricerca confermano che il diritto penale canonico non può essere compreso senza la riparazione. La riparazione non è semplicemente un complemento della pena, ma una sua parte integrante che garantisce il pieno raggiungimento della finalità del diritto canonico — la salvezza delle anime.

L'essenza della pena giusta non si esaurisce nell'applicazione formale delle norme, ma richiede:

- la trasformazione interiore dell'autore del reato,
- il ristabilimento della dignità delle vittime,
- il rafforzamento dell'ordine e dell'unità della comunità.

Il modello presentato nello studio offre un quadro pratico e strutturato, capace di realizzare l'unità tra giustizia, pentimento, riconciliazione e riparazione.

L'innovazione della ricerca risiede nel fatto che, mentre a livello teorico unifica in un sistema coerente il rapporto tra pena giusta e riparazione, a livello pratico offre linee guida e un modello applicabile per il rinnovamento dei procedimenti penali ecclesiastici, mediante un'integrazione più profonda e strutturata della riparazione. Questa novità può contribuire a fondare e sviluppare nella Chiesa una cultura della riconciliazione radicata nei fondamenti canonici. Sul piano pastorale favorisce la riconciliazione comunitaria e una risposta più empatica verso le vittime. L'ampliamento di tali strumenti canonici può inoltre rendere più efficace il servizio alla salvezza delle anime.

Complessivamente, l'integrazione teologico-antropologica della riparazione nei procedimenti penali canonici non solo rende la giustizia più equa, ma offre anche una risposta pastorale più terapeutica ed evangelica alle fratture causate dal peccato e dal reato. In questo modo, la pena giusta può diventare uno strumento divino al servizio della grazia e della misericordia nella comunità della Chiesa.

Én, Vitális Gábor, teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

Budapest, 2025. június 8.

Boldog Sándor István szalézi testvér vértanúságának ünnepén

.....
Vitális Gábor SDB